TEHETSÉGPALETTA II.

EGER 1774

ESZTERHÁZY KÁROLY FŐISKOLA

EGER, 2015

EGER 1774

ESZTERHÁZY KÁROLY FŐISKOLA

Eszterházy Károly Főiskola, 2015©Minden jog fenntartva!

A Líceumi PALETTA különszáma.

LÍCEUMI PALETTA • Az Eszterházy Károly Főiskola
közéleti, kulturális és tudományos lapja.

Felelős kiadó: dr. Liptai Kálmán rektor. ISSN 1589-0147

TEHETSÉGPALETTA II.

Szemelvények az egri Eszterházy Károly Főiskola Tanárképzési és Tudástechnológiai Kar tehetségműhelyeinek munkáiból

Szerkesztették:

Czövek Andrea

Mizera Tamás

Verók Attila

A kötet megjelentetését
az Emberi Erőforrások Minisztériuma
megbízásából az Emberi Erőforrás
Támogatáskezelő és az Oktatáskutató és Fejlesztő
Intézet által meghirdetett Az Országos
Tudományos Diákköri Tanács által elismert
TDK-műhelyek támogatása című,
NTP-TDK-14-0005 kódszámú
pályázati program tette lehetővé.

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTÉRIUMA

TARTALOM

ELŐSZÓ **6**

VINCZE ALINA: ***HÁROM CÍMŰ KÍSÉRLETI FILM*** **8**

KELEMEN KRISTÓF: ***A PARÁDSASVÁRI KREATÍV IPARI ÖRÖKSÉG SZELLEMI KULTÚRÁJA*** **9**

NÉMETH JULIANNA: ***A GYERMEKVÉDELMI SZAKELLÁTÁSBAN DOLGOZÓ SZAKEMBEREK NÉZETEINEK A VIZSGÁLATA*** **23**

DEBRECENI VIVIEN: ***A SZOCIÁLPEDAGÓGIA CÉLCSOPORTJÁVAL, VALAMINT A SZOCIÁLPEDAGÓGIÁVAL KAPCSOLATOS VÉLEMÉNYEK VIZSGÁLATA FŐISKOLÁSOK KÖRÉBEN*** **40**

VAD ANNA: ***DROGFOGYASZTÁSHOZ KAPCSOLÓDÓ PREDIKTÍV RIZIKÓTÉNYEZŐK VIZSGÁLATA FŐISKOLÁSOK KÖRÉBEN*** **53**

VERÉB LILLA: ***MOTIVÁCIÓVIZSGÁLAT AZ ESZTERHÁZY KÁROLY FŐISKOLA ÖNKÉNTESEINEK KÖRÉBEN*** **67**

ODLER ZSOLT: ***KOREN ISTVÁN, AZ ASZÓDI SCHOLA LATINA IGAZGATÓJA. PÁNSZLÁV AGITÁTOR, VAGY A TUDOMÁNY ALÁZATOS SZOLGÁJA?*** **131**

BÁNRÉVI MÓNIKA: ***ITÁLIAI MESTEREK ÖRÖKSÉGE EGERBEN*** **189**

ELŐSZÓ

Az Eszterházy Károly Főiskolán nagy hagyománya van a tehetséges hallgatók tudományos-művészeti tevékenységének, elsősorban a tudományos diákköri munka keretein belül.

Főiskolánk Tanárképzési és Tudástechnológiai Kara (TKTK) viszonylag fiatal, 2007-ben jött létre. Tehetséggondozó csoportjaink azonban már a kar megalakulása előtt, még ha más szervezeti formában is, de léteztek.

Jelenleg a karon négy tehetséggondozó műhely tevékenykedik: a Somos Lajos Tudományos Diákkör Tehetséggondozó Műhelye (tanárelnök: dr. Simándi Szilvia és dr. Virág Irén) az Andragógiai és Közművelődési Tanszék, valamint a Neveléstudományi Intézet hallgatóit és oktatóit tömöríti, a Szociálpedagógiai–Társadalom-lélektani Tudományos Diákkör Tehetséggondozó Műhelye (tanárelnök: dr. Hadnagy József) pedig a Szociálpedagógiai Tanszék és a Pszichológia Tanszék tehetséges hallgatóinak biztosít lehetőséget a tudományos munkára. A Médiainformatika Intézet két tehetséggondozó műhelyt működtet: „Ifjú kulturális szakemberek a tudományért" Tudományos Hallgatói Műhely (tanárelnök: dr. Verók Attila) a hallgatói tudományos alap- és alkalmazott kutatásokat segíti, míg az „Egri fiatal filmkészítők Stúdiója – Illés György emlékére" Tehetséggondozó Műhely (tanárelnök: Borbás László) egy olyan filmes alkotóműhely, amelyben a főiskola hallgatói filmes szakemberek vezetése mellett a filmművészet eszközeivel tudnak kreativitásukat teret biztosítani.

Ebben a kötetben a karon működő négy tehetséggondozó műhely közül kettőnek a kutatási témáiból, készülő írásbeli munkáiból szeretnénk felvillantani néhányat. Vállalkozásunk mozgatórugója egyszerűen megérthető: a tehetséggondozásról sokat hallunk mostanában a legkülönfélébb fórumokon és összefüggésekben. Számunkra ez a fogalom mindennapi oktatási tevékenységünk része. Őszintén hiszünk abban, hogy az ún. tehetségígéretek körülvesznek bennünket, csak meg kell találni és ösztönözni kell őket a kibontakozásra. Belőlük válhatnak ugyanis a jövő magyar társadalmának értelmiségi tagjai, azaz nemzetünk meghatározó szereplői. A jelen kötetben az Eszterházy Károly Főiskola Tanárképzési és Tudástechnológiai Karán működő két tehetségműhely néhány eredményes hallgatójának válogatott írásai olvashatók. A tanulmányok széles spektrumot fognak át: a szociálpedagógia aktuális kérdéseitől egy kísérleti film koncepciójának leírásán át a kulturális örökség szellemi, írott, tárgyi és épített elemeinek a bemutatásáig terjednek. Ezek az írásművek ugyan még csak szárnypróbálgatások a tudomány és a kutatás világában, ám máris nagyon ígéretesek. Előremutató elképzeléseikben jól tükröződnek a tanár és a diák közös kutatómunkájának eredményei.

A kötet nem jöhetett volna létre a tehetséggondozó műhelyek tanárelnökeinek és a különböző hallgatói kutatások konzulenseinek segítsége nélkül, így itt szeretnénk köszönetet mondani nekik is áldozatos munkájukért.

A kötet megjelentetését az Emberi Erőforrások Minisztériuma megbízásából az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő és az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet által meghirdetett *Az Országos Tudományos Diákköri Tanács által elismert TDK-műhelyek támogatása* című, NTP-TDK-14-0005 kódszámú pályázati program tette lehetővé, amelyért ezúton is szeretnénk köszönetet mondani.

DR. VERÓK ATTILA

dékánhelyettes,
TDK-tanárelnök

Vincze Alina: *három című kísérleti film*

Témavezető: Bollók Csaba, főiskolai docens

A *három* című alkotásom egy experimentális, szerzői, minimalista film, mely története a saját, megélt történetem. A téma személyessége miatt nem akartam senkit beengedni a munka folyamatába, célom az volt, hogy szerzői filmet készítsek. Az alkotásban a színészeken kívül senki nem vett részt, stáb nélkül dolgoztam, én oldottam meg az összes feladatkört.

Elsődleges volt, hogy képi kifejezőeszközökkel dolgozzak; a legtöbb filmnyelvi eszköz háttérbe szorult, vagy alkalmazása erősen eltért a hagyományos narratívától. A filmben – stilisztikai szempontból vizsgálva – minimális narratív és filmnyelvi eszközöket használok. Az eszközökkel kiiktattam a teret és az időt, így egy stilizált közeg jött létre, mellyel a személyes szférámhoz, a mentális világomhoz engedem közel a nézőt. A filmben erős a szerepe van a fénynek; a légkörteremtésen kívül tudatosan ambivalensen kezeltem, annak érdekében, hogy az általam megélt bipoláris érzelmi állapotot megmutassam.

A film alatt elhangzó nondiegetikus monológ szövegét én írtam, a saját naplójegyzeteim összeollózásával, mely ugyancsak bizalmas, személyes. A zene szintén képen kívüli hang, mely utólag, improvizatívan felvett alkotás. A nondiegetikus hangok erősítik a stilizáltságot. A színészi játékot is csak minimálisan irányítottam. A színészeim valamilyen érzelmi kapcsolatban állnak a feldolgozott cselekménnyel, mely befolyásolja a játékukat. Az elbeszélés során elsődleges célom volt az ambivalens érzelmeim megmutatása. Az elbeszélést erősen befolyásolta a forgatás terében létrejött atmoszféra. Nem használtam forgatókönyvet, a szereplőket a pillanatnyi érzelmi állapotuk és a történettel kapcsolatos érzelmi viszonyuk is irányította. Nincs stáb, így a forgatási szféra személyes.

A filmem idő során, impressziók hatására alakult. Egy eszköztelen, parabolisztikusan értelmezhető szerzői, kísérleti filmet készítettem. Fontos volt számomra az önkifejezés, és a néző mentális világára való hatásgyakorlás.

Kelemen Kristóf: *A parádsasvári kreatív ipari örökség szellemi kultúrája*

Témavezető: Dr. Simándi Szilvia, főiskolai docens

Bevezetés

Parádsasváron Magyarország egy olyan, háromszáz éves múltját őrző, összetartó, zárt, az újdonságokra mégis nyitott közössége maradt fenn, amely példaértékű hazánkban. Mi tette lehetővé, hogy eme apró manufaktúrából olyan gyár fejlődjön, amelynek termékeit számos országban elismerik?

A parádsasvári üveggyártás története szorosan összekapcsolódik a debrői uradalommal, különösen Paráddal, Parád-óhutával, Bodonnyal és az itt átmenetileg létesült hutás települések életével. A Mátra északi és keleti oldalán a lejtők kedvezőtlen fekvése miatt nem alakulhatott ki szőlőművelés, amely a Mátra déli oldalán jellemző volt. A keskeny, mélyen elnyúló völgyek miatt a kultúrnövények termesztése jelentéktelen maradt. Mint más hegyvidéki falvaknál, a mezőgazdasági termelésben az állattartás és a faipar volt mérvadó. A terület viszont a faanyag mellett gazdag volt kvarchomokban és vízi energiában, amely elősegítette, hogy a Mátra eme vidékén meghonosodjon az üvegipar (*Csifféry*, 1998). A terület két fontos bortermelő terület találkozásánál fekszik: a Mátrai és az Egri borvidék szomszédágában, melyek folytonos üvegigénye biztosították a huták intenzív jelenlétét a régióban. Az üvegcsűrök hosszú ideig nem maradtak meg egy helyen, mivel a huták hamar kimerítették környezetük faállományát, így folyton változtatniuk kellett helyüket a nyersanyag irányába. Bár az üveghuta csupán a 18. században került végleges helyére a településen, ennek ellenére jogfolytonosságról beszélhetünk, mivel az üveggel foglalkozó mesterembereket mindig alkalmazták az új telephelyeken. A Parádsasvári üveggyártás történetéről Takács Béla alapos, és részletes levéltárkutatásokat végzett az 1960-as és 1970-es években, melyeket Csifféry Gergely folytatott a későbbiekben.

A 16. században már több üveghuta is működött a Mátra környékén (*Csifféry*, 2011). Az elkövetkezendő évszázadokban számos műhely alakult a debrői uradalomban, de ezek rövid ideig álltak fent a folytonos helyváltoztatás miatt. Az első korszerű manufaktúrát Parád-óhután hozták létre 1708-ban, II. Rákóczi Ferenc fejedelem szorgalmazására (*Takács*, 1966). A Rákóczi szabadságharc leverése után a debrői uradalom többször is gazdát cserélt, így került az Aspremont, Grassalkovich és az Orczy családok birtokába, akik folyamatosan fejlesztették és bővítették az itteni üzemet. A 1767-ben került végleges helyére, Újhutára, avagy későbbi nevén Parádsasvárra. Parád-óhuta lakossága viszont nem vándorolt el az üzemmel. Csupán dolgozni jártak az új

telephelyre, családjaikkal együtt megmaradtak régi faluközösségükben, napi 6-7 kilométert ingázva (*Takács*, 1970).

1803-ban felállította az első köszörülő műhelyt (*Takács*, 1966). Ez a parádsasvári üvegcsiszolás kezdete. Az új eljárás következtében nemcsak az üvegek minősége javult, és a piaci kereslet is megnőtt termékei iránt, hanem elősegítette, hogy a kristálymegformálás révén iparművészeti termékeket is elő tudjon állítani. 1804-től az itt található kénes vizet, a csevicét rendszeresen palackozták, és értékesítették a környező piacokon (*Csifféry*, 2000).

1840-ben a Károlyi család vette bérbe a birtokot. A birtokain számos korszerű újítást vezetett be, így a parádsasvári üvegmanufaktúrában, melynek eredményeként az 1846-ban rendezett iparmű-kiállításon „nagy ezüst érdempénzt" nyertek az üzem termékei. Fényes Elek 1847-es adataiból tudjuk, hogy ekkor már évente jelentős mennyiségű parádi gyógyvizet, azaz csevicét palackoztak és szállítottak üvegekben az ország minden tájára. Az itt előállított orvosi és vegyészeti célokra használt üvegek a környék specialitásai voltak (*Csifféry*, 2006).

A szakadatlan bővítések következtében 1867-re mintegy 3,6 millió csevicés palackot állítottak elő. A nagyszabású iparfejlesztés és létszámbővítés egyik kiváltó oka az volt, hogy a csevice országos ismertségre tett szert, amely megalapozta Parádsasvár egyre növekvő hírnevét (*Csifféry*, 1998). Az 1876-ban Szegeden és 1879-ben Székesfehérvárott rendezett iparmű-kiállítás, valamint az 1885-ös országos kiállítás bebizonyította, hogy a parádsasvári üveggyár mind mennyiségben, mind minőségben fel tudja venni a versenyt a cseh és osztrák üvegipar hegemóniájával szemben. Az 1885-ös kiállítás azért is jelentős, mert a „műipari szempont alá eső fúvott, köszörült és csiszolt üvegei" kitüntetést kaptak (*Takács*, 1970).

1890-ben Károlyi Mihály vette át a birtokot. A gyár mindamellett, hogy a tömeggyártásban is sikereket ért el, nem hanyagolta el a minőségi, művészien megmunkált termékeinek előállítását sem. A közönséges üvegek mellett jelentős mennyiségű gyógyszerészeti segédárut és iparművészeti üveget állított elő, amelyek a millenniumi kiállításon debütáltak. A műtárgyak és díszedények, melyek őrizték a magyar üvegművészet kézjegyeit, elnyerték mind a bírálóbizottság, mind a vásárlóközönség tetszését.

Az első világháború, valamint a rákövetkező nehéz gazdasági és politikai válságok kihatottak az üveggyár termelékenységére is, így a gyár termelése 1923-ig szünetelt. Kuhinka István üveggyáros szorgalmazására viszont a gyár rövid időn belül a hazai üvegipar éllovasa lett. A két világháború között az ország öblösüvegeinek 15%-át Parádsasváron gyártották, jelentős részüket a hazai gyógyszeripar használta fel. Külön kiemelendő, hogy az ország gyógyszeres üvegeinek 90%-a itt készült. Ugyanakkor az 1920-as 1930-as években az üvegek mintegy fele kristályüveg volt, melyeket színes és színtelen formá-

ban állították elő. A gyár jelentős exportot is bonyolított, a fő prioritások Észak-Amerika és Olaszország voltak (*Takács*, 1966).

Az 1948-as államosítást követően a gyárat felső utasításra bezárták, de 1951-ben határozat született a gyár újraindítására, melyhez 1954-ben kezdtek hozzá. A mennyiségi tömegtermelés helyett a nagyobb szaktudást igénylő, kézzel készített minőségi termékek gyártására állt rá. 1954-től a termékek 40%-át külföldön értékesítették, főként az Amerikai Egyesült Államokban, Kanadában, Nyugat-Európában, Japánban. A parádsasvári üveg azon kevés termékek közé tartozott, amit tudtak értékesíteni a vasfüggönyön kívül, és cserébe USA-dollárt kaptak. Az üvegpoharak olyan világhírű amerikai sorozatban voltak kellékek, mint a Colombo vagy a Dallas. A szakmunkásokat annyira nagy becsben tartották állami szinten is, hogy a sorkatonai szolgálatot jelentősen lerövidítették a számukra, ha elismert mesterek voltak. 1961-ben a sikeres ólomkristály-kísérletek következtében a gyár teljes mértékben átállt az üvegdísztárgyak gyártására. A rendszerváltást követően az üveggyár továbbra is fennmaradt, sőt, jelentős számú idegen vendégmunkást is alkalmazott.

2005-ben viszont az üveggyár végleg bezárta kapuit, az értékes szaktudással rendelkező, több száz éve itt élő üvegműves dinasztiák leszármazottai hagyták el a települést. Félő, hogy ezúttal az üzem, amelynek termékei világhírnévre tettek szert, már nem tud megújulni. Menthetetlenül elvész az a szellemi örökség, mely összefogta a települést, és olyan iparművészeti termékeket állított elő, melyek egykoron a nemzet kultúrájának szerves részét alkották, és egy polcon árultak a Zsolnay vagy Herendi porcelánokkal.

A település ennek ellenére feltalálta magát. A táj természeti szépségét kihasználva a helyiek több panziót, vendégváró helyet működtetnek a településen. Mindemellett létrejött néhány olyan üvegfújó és kristálycsiszoló manufaktúra, amely továbbviszi a helyi hagyományokat. Sajnos a településen ennek ellenére magas a munkanélküliség, és évről évre nő az elvándorlók aránya, így a település elnéptelenedhet.

Parádsasvár gazdasági és demográfiai változásai a gyárbezárás után

Milyen gazdasági és demográfiai következményekkel járt Parádsasváron az üveggyár bezárása? Megtarthatja-e az aktív lakosságot Parádsasváron a fejlett turizmus? Fenntartható a turizmus által az üvegművesség kultúrája? A 2005-ös gyárbezárás óta Parádsasvár jelentős gazdasági és demográfiai változásokon ment keresztül. Az üveggyár megszűnésével a termelő ipar teljesen megszűnt a településen, ellenben a tájturizmus dinamikusan fejlődött. Ez annak volt köszönhető, hogy a munkájukat elveszített lakosok egy része a környezetük épített és természeti örökségét kihasználva a turizmusban keresett

megélhetési lehetőséget. A vendégéjszakák száma viszont ennek ellenére csökkent, ugyanis az üveggyár túravezetéseket is tartott az üzemekben, és ezen attrakció megszűnésével a turistákat már nem tudták huzamosabb ideig lekötni a vendéglátók. A Központi Statisztikai Hivatal adatainak lekérésével nyomon tudtam követni a településen bekövetkezett változásokat.

2005 után rögtön jelentős leépülés következett be a termelő ágazatban, amely a lakosság túlnyomó részének biztosított megélhetést. A Parádsasvári Üveggyár fokozatos leépülése és végül megszűnése csupán a válság első fázisa volt a településen. Az üveggyár megrendeléseire épülő kisebb beszállító és termelő egységek, amelyek a gyár megrendeléseiből éltek, rögtön bezárták a kapuikat, mivel a kieső bevételt nem tudták pótolni. Míg 2004-ben mintegy 85 regisztrált vállalkozás volt bejelentve Parádsasváron, addig 2008-ra már csak 42. 2005 óta létrejött ugyan 2 manufaktúra, de ezek csupán 5 ember megélhetését biztosították a településen, és csak a helyi turisták rendeléseiből tudtak megélni, így ezek megléte sem hozott érdemi változást. A helyi vállalkozók az üveggyár megszűnésével nem tudtak alkalmazkodni a megváltozott piaci helyzethez, így bezárták kapuikat, és tovább növekedett a munkanélküliség a faluban.

2005-ben 75 regisztrált munkanélküli volt, míg 2004-ben csupán 19 fő volt nyilvántartva. A további években viszont, így 2006-ban és 2007-ben tovább csökkent az álláskeresők száma, végül 2011-re és 2012-re 30 fő alá esett a munkanélküliség. Ez annak volt köszönhető, hogy a településen jelentős elvándorlás követte a gyár bezárását. A településen az elvándorlás 2006 és 2008 között jelentkezett igazán. A munkaképes lakosság megpróbált ugyan érvényesülni, de nem volt képes biztos megélhetést találni a környéken, így az elvándorlás később jelentkezett. Ez főként az aktív korúakat érintette és érinti mind a mai napig. A 20 és 30 év közötti, aktívan itt élők száma a legkevesebb: mintegy 4 fő maradt meg a településen.

A gyár bezárásával a szolgáltatóipar is válságba került. Az itt dolgozó fizetőképes keresőkre támaszkodva az évek folyamán külön szolgáltatások épültek ki, amelyek számos kiskereskedőnek nyújtottak megélhetést, hiszen nem csupán parádsasváriak, de a környék lakossága is ide járt dolgozni. Kocsmák, szórakozóhelyek boltok működtek itt, melyek főként az üveggyári dolgozókból tudtak megélni. A fix fizetőképes keresettel rendelkező polgárok elvándorlásával viszont a szolgáltatóiparban, ezen belül is a kiskereskedelmi boltokban csökkent a forgalom. A vendéglátóipari üzletek közül az volt a versenyképesebb, amely szálláshelyet is biztosított vendégei számára, így kisebb mértékben volt kiszolgáltatva a gyári dolgozók eltűnésének. Miután 2005-ben a piacuk jelentősen lecsökkent, és a fogyasztók jelentős része 2006 és 2008 között elvándorolt, erős verseny alakult ki a kiskereskedők között, így 2010-re csupán a mintegy felük maradt meg. 2006-ban még 11 kiskereskedelmi bolt, és vendéglátóipari egység volt a településen, 2010-re viszont a

számuk lecsökkent 5-re. Ma helyi szinten a turizmus ugyan fontos megélhetési forrást jelent, ellenben ez nem biztosít mindenki számára lehetőséget. Az itt található panziók és vendéglátóhelyek családi vállalkozások, a turistaszezonokban képesek csak működni, és családtagokat alkalmaznak. További fontos tény, hogy emellett a turistaszezonon kívül mellékállásokat vállalnak, így ők sem képesek csupán a tájturizmusból fenntartani magukat. Az itt található kastélyhotel sem tudja innen biztosítani szakképzett munkaerejét, így kénytelen a környező településekről a szakirányú munkaerőt biztosítani. Az itt lakó népesség jelentős része tehát kénytelen elvándorolni a kistelepülésről.

Parádsasvár 1994-ben még 604 lelket számlált, 2012-ben pedig a lélekszám nem érte el a 400 főt. Az előbb említett nehéz gazdasági körülmények következtében, ha a lakosság ilyen mértékben csökken, a település néhány évtizeden belül nem rendelkezik majd aktív lakossággal. Az itt élő lakosság elöregszik, az aktív korú népesség pedig munkalehetőség hiányában kénytelen elvándorolni a településről. Esetünkben a parádsasvári fiatal generáció teljesen eltűnik a településről. Az a 25 és 35 év közötti korosztály, amely családot szeretne alapítani, kis létszámban van jelen a településen, így a természetes szaporulat rendkívül alacsony lesz.

Az aktív lakosság eltűnésével bekövetkezik a parádsasvári üveggyártás 300 éves helyi tradíciójának végérvényes eltűnése. A generációk óta üveggyártásból élő családok így teljesen kihalnak, elvándorolnak Parádsasvárról, helyi lakosság hiányában megszűnik a kontinuitás. Azok a fiatalok, akik folytatni tudnák őseik mesterségét, végleg elhagyják szülőföldjüket. Ha a további népességcsökkenés így folytatódik, 15-20 éven belül nem lesz aktív lakosság a településen.

Véleményem szerint az előbb felvázolt, csupán a táj szépségére alapozott vendéglátásra és természetjárásra építkező turizmus nem jelent kilábalást a gazdasági nehézségekből, mivel nem tudja eltartani a helyi lakosságot. Mindenképpen a több lábon állást kell megvalósítani úgy, hogy a helyi értékek előtérbe kerüljenek. A településen létre kell hozni egy olyan turistalátványosságot a helyi üveg történelmére támaszkodva, amely több napra leköti a látogatókat. Továbbá biztosítani kell a helyi munkások szaktudásának megőrzésére és fejlesztésére olyan lehetőséget, amely megélhetést és a kultúra fennmaradását biztosítani tudja. Parádsasváron ugyanis az üveg és a gyár nem csupán megélhetést biztosított, de létrehozott egy ipari kultúrát, ami összetartotta a település közösségét.

Parádsasvár szellemi öröksége

Az eddigiekben szó esett arról, hogy Parádsasváron demográfiai és gazdasági hanyatlás kezdődött meg az üveggyár 2005-ös bezárása óta. Mindemellett a gyár és az üveg az itt létrejött szellemi kultúra szerves részei is egyben. Hiá-

nyuk nem csupán gazdaságilag viseli meg a közösséget, hanem kulturálisan és morálisan is leépíti. Mielőtt megválaszolnánk, hogy a helyi kultúra eltűnése mit vált ki az emberekből, tisztáznunk kell, hogy ez az ipari táj az épített és tárgyi örökség mellett rendelkezik vagy rendelkezett-e olyan szellemi kulturális örökségekkel, amelyek összetartották a helyi közösséget. Az üveg csupán az anyagi kultúrában, vagy a szellemi kultúrában is jelen van? A kérdés tisztázásához meg kell határoznunk a szellemi kultúrát. Az UNESCO Szellemi Kulturális Örökség hivatalos honlapjának definíciója szerint:

> „A szellemi kulturális örökség": olyan szokás, ábrázolás, kifejezési forma, tudás, készség – valamint az ezekkel összefüggő eszköz, tárgy készítmény és kulturális színhely-, amelyet közösségek, csoportok, esetenként egyének kulturális örökségük részeként elismernek. Ez a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó szellemi kulturális örökség - amelyet a közösségek, csoportok a környezetükre, a természettel való kapcsolatukra és a történelmükre adott válaszként állandóan újrateremtenek – az identitás és a folytonosság kreativitás tiszteletét."
>
> (*Szellemi Kulturális Örökség Magyarországon honlapja*, 2013)

Összefoghatják-e a közös ipari múlt és a közös hagyományok az embereket úgy, mint egy népi etnikumot ma Magyarországon? Fontos-e az iparművesek tevékenysége a Parádsasváriak számára? Kihat-e az üveg a helyi közösség egészére? Sajnos a *Magyar Szellemi Kulturális Örökség* listáján szereplő elemek egyike sem tartalmaz az ipari kultúrához köthető szellemi értéket, ami azt feltételezi, hogy egy ipari táj nem rendelkezik szellemi hagyományokkal. Ezt a kételyt el kell oszlatnom az olvasóban. Az ipari táj esetében a legfőbb összetartó erőt nem a közös származás, és nem a közös vallás jelentette és jelenti mind a mai napig, hanem a gyár és annak kulturális hagyatéka. Borsodnádasdon, Ózdon, Miskolcon vagy Parádsasváron élve felfigyeltem a gyár közösségépítő, összetartó erejére, melynek hagyatéka tovább élt az idősekben, és tovább hagyományozódott a fiatalabb generációk körében, akik már a gyár felszámolása után váltak nagykorúvá. Egy közösség életében, mint az itt felsorolt településeken, a gyár a jólét, a gazdagság, a biztonság és a közösség szimbólumaivá vált.

Az ipari kultúra fő központjai mindenféleképpen a gyár intézményes keretein belül keresendőek. A parádsasvári közösség kialakulásának kezdetei visszanyúlnak a manufaktúra megalapításáig, összetartó erőt képez a közös múlt, a közös munkavégzés, a kollegialitás. A közösség, a kultúra már a Rákócziaktól kezdve intézményes kereteken belül fejlődött. Mére Ferenc így definiálja az intézményes közösséget:

> „Intézményes kereten – ahogy a szociálpszichológiában mondják: formális alakzaton – azokat a viszonylatrendszereket értjük a hozzájuk fűződő szokásokkal, szabályokkal rítusokkal együtt, amelyek szervezetten törvényes jogi implikációval illeszkednek be a termelésen nyugvó társadalmi rendszerbe. Az intézmények egységes hálózatot al-

kotnak, átfedésekkel és bonyolult kereszteződésekkel. Ez a hálózat át- meg átszövi életünket, és váza a társadalomnak mint az emberi tevékenység szervezetének."

(*Mére*, 1971)

Kétségtelenül a kultúra egy olyan szellemi tevékenység eredménye, amely kihat egy adott közösség életére. Parádsasvár esetében a közösséghez való ragaszkodás, a kultúrához való kötődés a gyárhoz való ragaszkodással, az üveghez való kötődéssel párosul. Hogyan lehet mégis „mérni" kultúra jelenlétét a településen? Geert Hofstede szerint:

„a kultúra a gondolkodás kollektív programozása, amely megkülönbözteti egy csoport vagy egy kategória tagjait másoktól… a környezet változásaira adott emberi válaszokat befolyásoló közös jellemzők összessége. Kultúra mindaz, amit az emberek tesznek, gondolnak, és amivel rendelkeznek, mint a társadalom tagjai."

(*Hofstede*, 1952)

Hofstede a kultúrának négy rétegét különbözteti meg: szimbólumokat, hősöket, rítusokat éa értékeket, melyek összetartanak egy közösséget. Ezeket egymásra boruló hagymalevelekként szemlélteti. Parádsasváron ezek az egyedi közösségi értékek megtalálhatóak, de ezek teljesen eltérőek a környező települések értékeihez képest:

Szimbólumok

A szimbólum egy általánosságban vett jel, amihez egy jelentés tartozik. A közösségben a település címere mellett jelen van a gyár címere is, amelyet nem kívánt eltávolítani a közösség a gyár romjairól. Emellett Parádsasvár rendelkezik egy olyan szimbólummal, amit minden lakos megismer és sajátjának vall: a forgócsillagos parádsasvári mintát. Eme minta a helyi üveggyártás egy „aláírása," amely felismerhetővé teszi a terméket. Mivel ez az egyetlen helyi szabadalom, így más gyáregység vagy közösség nem használhatja ezt a formát.

Hősök

Hofstede azon élő, meghalt vagy éppen kitalált személyeket érti ez alatt, akik a közösség számára nagyot alkottak, cselekedeteik példaértékűek, a közösség tagjai felnéznek rájuk. Parádsasvár számos olyan személyt tart vagy érez a magáénak, akikre büszke. Az egykori gyárigazgatók tisztelete mellett fontos szerepet kapnak az uradalom egykori neves birtokosai is. Az elsők között található II. Rákóczi Ferenc és Károlyi Mihály, akikről szobrot is emeltetett a közösség.
A településen számos helyi lakos ismeri a gyár kialakulásának történetét. Gyakorta hivatkoznak Takács Béla és Csifféry Gergely kutatásaira, ami azt

bizonyítja, hogy számukra fontos kutatást végeztek, munkájuk érték a közösségben. A helyi újságokban mindig bemutatkoznak helyi kézműves mesterek, ami azt bizonyítja, hogy jelenlétük fontos a közösség számára.

Rítusok

Eme cselekvések ugyan technikailag fölöslegesek valamilyen cél elérése érdekében, viszont a közösség számára értéket képviselnek, összetartják azt. A Károlyiak megjelenése óta a gyár számos népjóléti intézkedést vezetett be dolgozói számára. A lakásépítések mellett a gyár igyekezett a dolgozók művelődését is biztosítani. Lakóházakat épített a letelepedő munkások számára, sportszakosztályokat működtetett, kulturális előadásokat tartott a számukra. Mindezen intézkedések elősegítették a közösség fejlődését, különböző szokások és rítusok fejlődtek ki. Egy helyi lakos így emlékezik vissza gyermekkorára:

> „Volt ugye színjátszás. Amikor a kastély romba volt, és egyéb, akkor az üveggyári dolgozók így mentek és ott kialakítottak egy ilyen színpadi részt… Ugye mikor a kultúrház megépült azt még a gyáros építette régen. Én a megyében ezer százalékosra sehol nem tudok olyat, ahol annyi szakosztály volt, mint nálunk. Olyan nem volt. És ezt mind finanszírozta az üveggyár."
>
> (73 éves férfi, 2014)

Értékek

Az érték Hofstede kulturális rétegének legbelsőbb magja. A közös értékek tartják egyben leginkább a közösséget, így részletesen le kell írnunk jelenlétét és egyben hiányát is a közösségben. Az érték fogalma a Magyar Értelmező Kéziszótár szerint: valaminek az a tulajdonsága, amely a társadalom és az egyén számára való fontosságot fejezi ki. Az értékelés: valakinek vagy valaminek a megítélése (*Magyar Értelmező Kéziszótár*, 2003). Heller Ágnes szerint:

> „Az érték fogalma olyan absztrakció, ami akkor jelenik meg, amikor kialakul a minőség fogalma, amely megkülönbözteti a kívánatost a nem kívánatostól, az előnyöst az előnytelentől, a követendőt a végzetestől, az értékelés olyan folyamatok közös nevezője, amelyek mindegyikét jellemzi a jó és a rossz közötti választás. A jó és a rossz ennélfogva primer kategóriának tekinthető az értékjelenségek világában."
>
> (*Heller,* 1970)

Parádsasváron más paraszti közösségekkel ellentétben nem a származás vagy a földbirtok nagysága hozta el egy üvegműves számára az elismerést, hanem a manufaktúrában, majd a gyárban betöltött szerepe és szakmai tudása volt mérvadó:

„A közösségre vonatkozó hétköznapi beszéd kimondatlan előfeltétele, hogy a közösség értékes valami, jó és hasznos tünete a társas életnek, melyre az emberek törekednek, hiánya esetén szenvednek. (…) A közösségi cselekvés, a szolidaritás, a közösségért való élet, a közösséghez való tartozás, a közösségi művelődés – és szaporíthatnánk még a példát, egytől-egyig kívánatos dolgokként, eszményi állapotként tűnnek számukra."

(*Csepeli*, 1981)

Mint már említettem, a település legnagyobb értéke az üveg, amely kihat az élet minden területére, a közösség összetartó ereje volt. A gyár kultusza, amely kihat a kultúrára, mélyen áthatja a közösséget, és annak egészét meghatározza. A gyár mint a megélhetés, a dicső múlt és a biztos jövő szimbóluma egyik napról a másikra tűnt el a településről, melynek következtében a helyi kultúra, helyi identitástudat összeroppant. A közös értékek, örökségek, amelyek összetartották a helyi kultúrát, eltűnnek; nem élik túl a gyár bezárását külső beavatkozás nélkül.

Kulturális értékek elvesztésével járó érzelmi válság

A hagyományos iparágak megszűnése, mint már említettem, nem egyedüli példa a világban, így Magyarországon sem. Kihat a tradicionális ipari társadalmak egészére:

„A hagyományos nagyipar/nehézipar felszámolódása, a fizikai munka átértékelődése részleges intellektualizálódása, a kereskedelem, a szolgáltató ágazatok, a kommunikáció és az információ technológia előtérbe kerülése radikálisan átalakította a foglalkoztatási viszonyokat, valamint a társadalmi struktúrát is az ezredfordulón. Ebből következett az is, hogy a hagyományos értelemben vett munkásság egyre inkább múlttá, a történelem részévé vált."

(*Valuch*, 2012)

Jól megfigyelhető a jelenség szülőföldemen, Borsodnádasdon is, amelyről átfogó tanulmányt írt Dr. Murányi István szociológus a Korall Társadalomtörténeti Folyóiratban, 2012-ben *„A munkások lokális identitásának jellemzői Borsodnádasdon"* címmel.

„További sajátosság, hogy a lokális identitás alapját jelentő Borsodnádasd reprezentációja szervesen kötődik a munkások csoportjával azonosuló munkás identitásához, mivel a munka reprezentációjának központi magjában szerepel az önbesorolás és a származás asszociáció. Ennen alapján joggal mondhatjuk, hogy a munka hangsúlyos eleme a Borsodnádasdiak ön-identifikációjának. A munkás identitás mellett a munka reprezentációját leginkább a kétkezi-fizikai jelleg, a becsület-megbecsülés és a biztonság jellemzi, míg a gyár elsősorban az elmúlás az emlékek, a fájdalom és a megélhetés kategóriákkal van jelen a Borsodnádasdiak gondolatában."

(*Murányi*, 2012)

Parádsasvár esetében a gyár bezárása szintén morális sokként érte a lakosságot, amelyet kilenc év távlatában sem tudtak kiheverni. A közösség, az összetartás érzése megbomlott. A helyi munkások jelentős része nem tudott boldogulni a bezárás után. A parádsasvári üvegművesség annyira egyedi, annyira helyhez kötött volt, hogy sok munkás nem tudott érvényesülni a magyarországi üveggyárakban, így el kellett hagyniuk a települést, vagy kénytelenek voltak más iparágakban elhelyezkedni.

Az üveggyár bezárása nem csupán az itt dolgozókat érintette meg, de a helyi lakosokat is megviselte. Ziegmund Freud a *Gyász és melankólia* című tanulmánya szerint:

> „A gyász rendszerint valamely szeretett személy, vagy a helyébe lépő absztrakció – haza, szabadság, eszmény stb. elvesztésére adott reakció."
>
> (*Freud*, 1917)

Ez a fajta gyász, az elvesztés érzete egyértelműen jelentkezik az ipari tájak munkásainak körében, amely kihat a közösségre is. A kultúra hanyatlása, a jövőbe vetett bizalom elvesztése morálisan gyengíti a közösséget. Mindemellett a település alapvető funkciókat sem tud ellátni. Roland L. Warren amerikai szociológus szerint, ha a közösség valóban létezik, akkor annak fizikai-lelki biztonságot, otthont kell nyújtani. Szerinte a közösségnek öt alapfunkciót kell teljesítenie: 1) szocializáció, 2) gazdasági boldogulás funkciója, 3) társadalmi részvétel, 4) társadalmi kontroll, 5) kölcsönös támogatás (*Warren*, 1957).

Parádsasvár a gyárbezárás miatt a Warren-funkciók közül kettőt nem tud ellátni: a szocializációt és a gazdasági boldogulást. A közösség elveszti közös értékeit, így megszűnik az összetartó erő. Gazdaságilag pedig nem tudja polgárainak jólétét biztosítani. Így gyár és az üvegkultúra által létrejött közösség nem tud fennmaradni az értékei elvesztése után.

Parádsasvár rehabilitációs stratégiája

Összegzésképpen elmondható, hogy a parádsasvári üvegkultúra egy háromszáz éves hagyomány, amely képes volt nemzetközi sikereket elérni 2005-ig. Szó esett Parádsasvár demográfiai hanyatlásáról, arról, hogy attrakció nélkül a tájturizmus nem tud munkahelyeket teremteni, ezért magas az elvándorlás. Ezért egy olyan ipari örökségvédelmi stratégiát kellett megalkotnom, amely munkahelyet teremt, megállítja az elvándorlást, megőrzi a táj természeti és kulturális értékeit, mialatt a turizmust és a helyi kézműipart is versenyképessé teszi.

A parádsasvári üveg egy olyan kulturális termék, amely nemzetközileg elismertette Magyarországot, és mind a mai napig versenyképes, de anyagi és

jogi támogatás nélkül nem juthat előbbre. A helyi üvegművesség háromszáz éves hagyományát fel kell karolni, ismertté kell tenni az országban ahhoz, hogy fejlessze a helyi turizmust és felvevőpiacot találjon a termékeikre, ezáltal ismét hungarikummá válhat. Ehhez két dolgot kell elérni: múzeumot és skanzent kell kialakítani, a parádsasvári üvegművességet pedig szellemi örökséggé kell nyilvánítani.

Egy múzeum és a skanzen létrehozása számos pozitív hatást gyakorolhat a településre. Az elvándorlás és a munkanélküliség szemszögéből nézve, közvetlenül és közvetve is tud munkahelyeket teremteni. A múzeumi alkalmazottak megismertethetik az idelátogatókkal az üveg múltját, bemutathatják a helyi kreatív ipart, melynek folyamán feltehetően több terméket vásárolhatnak a helyi manufaktúrákban. Kiadványaik, kutatásaik által reklámot bonyolíthatnak le, amivel idecsábíthatják a turistákat. A múzeum turisztikai attrakciót biztosít a látogatók számára, így növekedhet az itt töltött vendégéjszakák száma és a vendégszám. Mindent összevetve az eladott üvegek árából és a turizmusból befolyt bevételekből a helyi manufaktúrák és panziók bővíteni tudják műhelyeiket és szobáik számát, melynek következményeképpen több helyi lakost tudnak alkalmazni, így csökken a munkanélküliség, és ez remélhetőleg meggátolja a fiatalok elvándorlását a településről.

A kulturális és morális válság szemszögéből nézve a múzeum nem csupán a helyi kulturális értékeket tudja konzerválni, a múltjukat pedig megismertetni, de vissza tudja adni az emberek jövőbe vetett bizalmát. A múzeum a közösségépítés központja lehet, programokat szervezhet a lakosságnak, amely erősíti az összetartozás érzését. Mindazonáltal olyan múzeumpedagógiai foglalkozásokat szervezhet, amelyek játszva tanítva kedveltethetik meg a helyi fiatalokkal őseik hagyatékát.

Parádsasvár lakossága nem haladja meg a négyszáz főt sem, és joggal megkérdőjelezhető, hogy egy ekkora település képes-e létrehozni vagy fenntartani egy múzeumot. Ellenben a lakosság a helyi önkormányzat segítségével egy jól felszerelt, több száz tárgyból álló kiállítótermet hozott létre alig pár hónap leforgása alatt. A helyi összetartozást mi sem szimbolizálhatja jobban, mint az a tény, hogy közös kultúrájuk fennmaradásáért a gyűjteménynek ajánlották fel családi ereklyéiket. A gyűjtemény számára a kiállító helyiséget, a korszerű lézerfüggönyökkel felszerelt tárlókat a Parádsasvári Önkormányzat teljes egészében önerőből finanszírozta, ahol audioguide-ok segítségével látogatható a gyűjtemény. A kiállítótermekben az elmúlt 40-50 év műtárgyai mellett a kortárs iparművészek munkái is helyet kaptak.

Közvetlenül a múzeum előtt található a gyár területe. Az önkormányzat megkezdte a terület rehabilitálását, sőt, újrahasznosításáról is konkrét elképzelések születtek. Holló Henrik polgármester úr előrelátásának köszönhetően egy olyan attrakciós hely kialakítására törekszik, amely az idelátogató, főként gyermekcsoportok lekötésére szolgál. A település önkormányzata erre tuda-

tosan készült: ha a kormány a recski munkatábort nemzeti emlékhellyé nyilvánítja, akkor több ezer turistára is számíthatnak évente. A recski munkatábor, a parádfürdői Kocsimúzeum és Kékestető közelségét kihasználva olyan fejlesztéseket kívánnak lebonyolítani, amely a gyermekek oktatását és szórakoztatását szolgálják.

A gyár területén a közeljövőben egy olyan múzeumpedagógiai attrakciót lehet létrehozni, amely játszva tanítva bemutatja és megszeretteti az üveget, nemcsak az idelátogatókkal, hanem a környékbeli gyermekekkel is. Így nemcsak megismerhetik a történelmüket, de esetlegesen lehetőséget nyit a számukra, hogy megtanulhassák és folytathassák őseik kultúráját.

Parádsasvár üvegtermékei ugyan elvesztették nemzetközi és hazai ismertségüket, a gyár megszűnt; de a közösség összetartó ereje, a helyi szellemi örökség túlélte azt. Az üveg készítésének módját továbbra is őrzik a helyi manufaktúrák, melyek kihatnak a kollektíva egészére. A hagyomány szakképzés hiányában nem tud tovább öröklődni. Javaslom tehát, hogy a parádsasvári üvegművességet mihamarabb jelölni kell az UNESCO nemzeti kulturális jegyzékére, mint veszélyeztetett hagyományt.

Az előbbiekben már említettem, az üveggyártás fő nehézsége, hogy a helyi turizmus igényeinek kielégítésére korlátozódik. A szellemi kulturális örökségek listájára való felkerülés teret nyithat a hazai piacok meghódítására. A szellemi örökség rendezvényein való részvétellel nagyobb ismertséget szerezhet, így a manufaktúrák termékei esélyt kaphatnak arra, hogy nagyobb kiállításokon, termékbemutatókon tudjanak részt venni mint nemzeti szellemi örökség. A Nemzeti Örökség cím használatával könnyedebben meg tudja célozni a belföldi piacokat, amely esetlegesen elősegítheti a helyi manufaktúrák üzemekké vagy akár gyárrá fejlődését, a helyi munkaerőnek munkalehetőséget biztosítva.

A termék „kulturális marketingje” nem csupán az üveggyártáson segíthet: serkentően hatna a helyi turizmusra is. Mint kivételes kulturális és nemzeti attrakció több turistát hozhat a Mátra északi lábához, így az itt kialakult vendéglátó infrastruktúra is közvetve részesülhet az üvegkristály gazdasági sikereiből, a közösségre gyakorolt pozitív-morális hatásról nem is beszélve, amely így a nemzet elismerését is birtokolhatja. Lehet-e a parádsasvári üvegművesség a szellemi kulturális örökség része? Dolgozatom azon kritériumrendszer körül összpontosul, amely a szellemi örökséggé nyilvánítás feltételeit tartalmazza. Úgy érzem, hogy Parádsasvár minden kritériumnak megfelel, és joga van arra, hogy a nemzet szellemi kultúrájának részét képezze.

Mindent összevetve a továbbiakban nem az a kérdés, hogy a Parádsasvár vagy Borsodnádasd rendelkeznek-e tradícióval vagy szellemi kultúrával; hogy az itt előállított iparművészeti szintű termékek sikeresek tudnak-e lenni a kreatív iparban, hanem az, hogy Magyarországon hány Parádsasvár vagy Borsodnádasd van? Hány ipari táj rendelkezik ilyen szellemi hagyatékkal?

Hány család megélhetését biztosíthatja az országban a kreatív iparra való átállás és turizmus kombinációja az egykori gyárnegyedek lepusztult területén? Ma Magyarországon a mostoha körülmények között tengődő iparvárosokban a munkanélküliség a legmagasabb, a demográfiai hanyatlás a legnagyobb, a mélyszegénység leginkább itt van jelen. Nem véletlen, hogy ma Magyarországon a két legélhetetlenebb város Ózd és Salgótarján. A magyar iparvárosok és környezetük újra a nemzetgazdaság élvonalában lehetnek, ha újra felfedezik szaktudásukban és kultúrájukban gyökerező értékeiket és lehetőségeiket. Parádsasvár ebben kitűnő példát mutathat a közeljövőben.

Szakirodalom

Balázs Dénes (1993): *Magyar utazók lexikona*. Budapest. 193-194.

Biczó Gábor (2010): *A barnamezős rehabilitáció és az örökség turizmus kapcsolata: a nemzetközi tapasztalatok és a DIGÉP esete.*
URL: http://www.irisro.org/gazdasagtan2013januar/G546BiczoGabor.pdf

Csifféry Gergely (1998): A mátrai üveghuták. In: Bán Péter, Csifféry Gergely (szerk.): *Archívum 15. A Heves Megyei Levéltár Közleményei.* 55-121.

Csifféry Gergely (2006): A Károlyiak szerepe a 19-20. századi Parád fejlődésében. In: Galambos Sándor, Kujbusné Mecsei Éva (szerk.): *Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv. XVII.* Nyíregyháza. 499-508.

Csifféry Gergely és Schwalm Edit (2000): *Parád*. (Száz Magyar Falu Könyvesháza). Budapest.

Erdős Péter (2000): *A kulturális örökség meghatározásának kísérletei Magyarországon*. URL: http://epa.oszk.hu/00000/00036/00038/pdf/02.pdf

Graham, B., Ashworth, G. J., Tunbridge, J. E. (2004): Az örökség a gazdaságfejlesztési stratégiában. In: Erdősi Péter, Sonkoly Gábor: *A kulturális örökség.* L' Harmattan Atelier, Budapest.

Hoffstede, G. (1997): *Cultures And Organizations. Softwere of the Mind McGraw hill USA.*

Kelemen Kristóf (2011): *A nehézipar Barkóságra gyakorolt hatása Ózd iparvidékén, különös tekintettel a Borsodnádasdi Lemezgyár dolgozóira* [szakdolgozat]. Miskolc.

KSH (2014): *Éves településstatisztikai adatok 2012-es településszerkezetben. Magyarország települései. Parádsasvár.* KSH, Miskolc-Eger.

Magyar Értelmező Kéziszótár (2003). Akadémiai Kiadó, Budapest.

Maszahiro, Ogino (2004): Az aktualizálás logikája. Japán és a kulturális örökség. In: Erdősi Péter, Sonkoly Gábor (2004): *A kulturális örökség*. L'Harmann – Atelier, Budapest.

Mérei Ferenc (1997): Közösség rejtett hálózata. In: Tibori Tímea, T Kiss. Tamás: *Közösség, közösségi kommunikáció. I. kötet.* OKKER Oktatási Iroda, Budapest.

Murányi István (2012): A munkások lokális identitásának jellemzői Borsodnádasdon In: *Korall Társadalomtörténeti Folyóirat*, 13. évf. 49. sz. OOK-Press Kft., Budapest.

Németh Györgyi (2005): *Ipari Örökség és városkép*.
URL:
http://epa.oszk.hu/00000/00036/00059/pdf/regio200503nemethgyorgyi.
pdf

Nizhnij Tagil Charter for the Industrial Heritage (2004). URL: http://ticcih.org/about/charter/

Paládi-Kovács Attila (2007): Ipari táj. Gyárak, bányák, műhelyek népe a 19-20. században. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Parádsasváron készült audioriport-gyűjtemény (Kelemen Kristóf magánkutatásai)

Polyák Balázs (2011): A kultúra definíciós és mérési nehézségei. URL: http://www.dotori.econ.unideb.hu/download/pdf/kutatasiforum/2011jan/PolyakBalazsKF.pdf

Szellemi Kulturális Örökség Magyarországon.
URL: http://www.szellemiorokseg.hu/index.php?menu=21&m=nemzeti

Valuch Tibor (2012): Munkás-társadalom-történet. Közelítések és fogalmi kérdések. In: *Korall Társadalomtörténeti Folyóirat*, 13. évf. 49. sz. OOK-Press Kft., Budapest.

Vercseg Ilona (1997): Közösség. Eszme és valóság In: Tibori Tímea, T Kiss. Tamás: *Közösség, közösségi kommunikáció. I. kötet.* OKKER Oktatási Iroda, Budapest.

Veres László (1989): *Magyar népi üvegek.* Borsodi Nyomda, Miskolc.

Veres László (2006): *Üvegművességünk a XVI-XIX. században.* Miskolc.

Németh Julianna: *A gyermekvédelmi szakellátásban dolgozó szakemberek nézeteinek a vizsgálata*

Témavezető: Dr. Czövek Andrea, főiskolai docens

Bevezetés

A TDK dolgozatomban a gyermekvédelmi szakellátásban dolgozó szakemberek nézeteinek vizsgálatával foglalkozom. A gyermekvédelem intézményei mindig reagálnak valamilyen módon a változásokra. A gyermekvédelem egy fontos kérdés a társadalomban. A szakemberek munkája, a gyermekvédelemi reakciók és válaszok, attól függnek, hogy a társadalomban hogyan teszik fel a kérdést a gyermekekkel kapcsolatban.

A téma jelentőségét abban látom, hogy a gyermekek a társadalom azon részét alkotják, akik a későbbiekben maguk is családot alapítnak, illetve a társadalom olyan tagjai lesznek, akik maguk is alakítják majd annak működését.

Úgy gondolom, a gyermekvédelemben a gyermekek eltérő körülmények és hatások során élik meg az előbbiekben említett felnőtté válási folyamatot a családban nevelkedő gyermekekhez képest.

Az, ahogyan a szakellátásban a szakemberek a gyermekekkel foglalkoznak, nyilvánvalóan hatással van rájuk, tehát a szakembereknek fontos szerepe van. A téma kutatása során azt vizsgálom, hogy a szakemberek hogyan vélekednek a gyermekvédelmi intézménybe bekerült gyermekről, annak családjáról. Annak az összefüggését is kutatom, hogy a nézeteik a végzett szakmai tevékenységüket befolyásolják-e.

Célom, hogy választ kapjak arra a kérdésre, hogy a szakemberek szülői mintája befolyásolja-e a gyermekkel folytatott szakmai munkát; illetve arra a kérdésre is, hogy a gyermekről kialakult nézetek befolyásolják-e ugyanezt.

Az elméleti áttekintéshez, hogy megalapozzam a kutatásomat, folyóiratokban megjelent cikkeket, számos tanulmányt és könyveket tekintettem át. Néhány korábbi kutatást is alapul vettem. Négy fejezetre bontottam a szakirodalmat ahhoz, hogy jó lehessen értelmezni.

A kutasomban kérdőívvel vettem fel az adatokat, amelyeket a dolgozatban bemutatok az SPSS program segítségével elemezve, metaforaelemzéssel és tartalomelemzéssel. A dolgozat végén összegzem az eredményeket, és a kitekintésben megfogalmazom a további céljaimat.

Szakirodalmi áttekintés

A gyermekvédelem fejlődése Magyarországon

A magyarországi gyermekvédelem rendszerének, fejlődésének és a gyermekkép alakulásának bemutatása fontos a téma szempontjából, különös tekintettel arra, hogy a gyermekvédelem társadalmi konstrukcióként mindig jelen volt az emberiség története során. A társadalom által előállított kategóriák pedig megmutatják az adott kornak a világról, jelen esetben a gyermekekről alkotott képét (*Szöllősi*, 2003).

Ahhoz, hogy jól értsük a mai gyermekvédelem rendszerét és a gyermekvédelmi gondolkodást, nélkülözhetetlen az előzményeinek és az alakulásának tisztázása. Magyarországon a feudalizmusban, a rendi társadalomban nem volt jogegyenlőség. A nemesi családoknak előjogai voltak az alsó rétegben élő családokkal szemben, ezért a 18. században, hazánkban a vagyonos családok árváiról kezdtek el gondoskodni. Úgy gondolták, a nevelésüket és a vagyonukat is szükséges biztosítani, meghatározott keretek között. Ebben a korban a gyermekre kicsinyített felnőttként tekintenek, így a gyermek már hatévesen bekapcsolódott a felnőttek tevékenységeibe. Ekkor még nem foglalkoztak a rászoruló gyermekekkel, őket a rokonok és a közösségük segítette. Az elhagyott, árva és a házasságon kívüli gyermekeket már számon tartották, de velük még intézményesen nem törődtek. A 18. századtól hoztak létre árvaházakat és szegényházakat, valamint a gyermekek gondozása érdekében nevelési programokat írtak. Később számos ilyen intézményt alapítanak, melyeknek a célja az elhagyott és árva gyerekek munkára nevelése. A szegénygondozás és a gyermekvédelem nem válik el élesen egymástól (*Herczog,* 1997).

Az első egységes *Gyermekvédelmi Törvény* Magyarországon 1901-ben megszületik meg, melyben az állam felelősséget vállal az elhagyott, veszélyeztetett gyermekekért. Haladó szellemű gondolat, hogy a szegénygondozás hagyományától eltérően a nevelőszülői kihelyezést támogatja és az ellátással kapcsolatban elvárásokat fogalmaz meg. Ebben a rendszerben továbbra is hiányzik a mostani felfogás szerinti preventív, megelőző funkció (*Herczog,* 1997).

Az állam tevékenysége lassú léptekben haladt, a két világháború között sem változott jelentősen a gyermekvédelem helyzete. A gyermekvédelem célja és célcsoportja nem változik. Továbbra is a munkára nevelés a cél, és az árva, elhagyott gyermekek nevelőszülői elhelyezése jellemző. A két háború között a nevelőszülői ellátás a mai értelemben elégtelen volt, a gyerekek gyakran cselédsorban éltek a nevelőszülőknél (*Herczog,* 1997).

Igazi változást a második világháborút követő idő hozott a gyermekvédelemben. 1946-ban jogegyenlőséget biztosítottak az árva és házasságon kívül született gyerekeknek, és innentől kezdve az állam teljes körű felelősséget

vállalt értük. A gyermekvédelem alanyai többé már nemcsak az árva, elhagyott vagy házasságon kívül született gyermekek, hanem azok is, akik a családjukban nevelhetetlenné váltak, illetve erkölcsileg veszélyeztetettek. Az államszocializmus központosításainak hatására változott a társadalom és a gyermekvédelmi rendszer is. A szociális problémákat eltüntetni kívánó rendszer az iskolák szerepét hangsúlyozta, és a kompetenciájukat kibővítette. A hátrányok kezelése és a családból hozott lemaradások felzárkóztatása is őket terhelte. A gyermekvédelem és az oktatás célja is az új társadalmi rendszer legitimitásának biztosítása volt, ezért a családot tette felelőssé azokért a problémákért, amelyek a gyermeknél jelentkeztek. Ezek miatt nem alakul ki a gyermekvédelem preventív intézményrendszere és annak a gyakorlata sem, hogy a szülőkkel, családdal támogató munkát végezzenek (*Herczog*, 1997).

A változásokat az ENSZ *Gyermekjogi Egyezménye* és a 1997-es gyermekvédelmi törvény hozza meg. Az, hogy mit tekintünk gyermekvédelmi problémának és ezekben milyen kategóriákat különítünk el, az nem csak a világ helyzeteinek az objektív leírása, hanem az ezekhez való viszonyulást is megállapítja. A társadalom folyamatait és az intézményeit akkor tudjuk értelmezni, ha megértjük azt, hogy milyen társadalmi konstrukciókhoz igazították az emberek a cselekvéseiket (*Szöllősi*, 2003). Ez a konstrukció ma az a 1997-es gyermekvédelmi törvény által meghatározott változás a gyermekvédelmi gondolkodásban, hogy a gyermeknek részesülnie kell azokból a polgári jogokból, melyek a felnőtteket megilletik (*Herczog*, 2003).

Az új gyermekvédelmi koncepciónak megfelelően megváltozott a gyermekvédelem rendszere is. A szolgáltatásoknak a célja, hogy a gyermek és családja jól-léte, jóléte biztosítva legyen. Ezáltal kétféle szolgáltatáscsoport jött létre: az alapellátás és a szakellátás. Az alapellátásban a Gyermekjóléti Szolgálat szolgáltat, szervez és gondoz. Fontos, hogy kerülhetnek családok olyan helyzetekbe, amikor ezek a szolgáltatások, lehetőségek nem jelentenek alternatívát számukra. A Gyermekvédelmi Szakellátás ezeket a helyzeteket hivatott kezelni. Az otthont nyújtó ellátás, az utógondozói ellátás és a területi gyermekvédelmi szakszolgálat keretében az a célkitűzés, hogy a szakellátás csak egy átmeneti megoldás legyen a gyermek és a családja számára az együttműködés és támogatás folyamatában. Fontos, hogy a gyermekek visszakerüljenek a családjukba, vagy ha erre nincs esély, örökbefogadó családba (*Herczog*, 2003).

A magyarországi gyermekvédelmi rendszer változása az előbbiekben kifejtettek alapján egy jelentős mérföldkő mellett halad el. Harding négy történelmileg kialakult típusát különbözteti meg a gyermekvédelem fejlődésének. A *patriarchizmus* és *laissez faire* esetében az állami beavatkozásoknak csak szigorúan körülhatárolt esetekben van helye. A második az állami paternalizmus, ahol a beavatkozások kényszerítő jellegűek, hogy a gyermeket megvédjék a bántalmazástól és a rossz színvonalú gondozástól. A harmadik a vér

szerinti család és szülői jogok védelme, amiben a család autonómiája védve van, a beavatkozás szükséges a gyermek érdekében. Ma a gyermeknek jogokat biztosítunk a szabadsághoz és az autonómiához, hogy részesüljenek a társadalom által a felnőttek számára nyújtott jogokból. (*Harding*, 1991; idézi *Szöllősi*, 2003). Ezen felosztás tekintetében hazánkban a paternalizmust követte a gyermeki jogok biztosítása, ezért a két történelmileg kialakult típus között nem volt jelen az, ami átmenetet képezhetett volna.

Jogosan merül fel a kérdés, hogy a törvény által biztosított keret mennyiben határozza meg ezeket, és milyen alternatívákat kínál a szakembereknek, akik a gyermekvédelem rendszerében dolgoznak. Az, hogy a család és a gyermek védelmének jelentőséget tulajdonító korszak tulajdonképpen kimarad a történelmileg kialakult szakaszok közül, hatással van az 1997-es törvényben foglaltak megvalósítására az értelmezésére. Ma is érződik a paternalista hatás a gyermekek számára jogokat biztosító, törvényi szabályozás rendszerében.

A gyermekvédelmi szakellátás jogszabályi környezete

A gyermekotthonok és lakásotthonok működéséhez, a szakemberek munkavégzéséhez elengedhetetlen hátteret biztosítanak a gyermekvédelmi törvényben megfogalmazott paragrafusok. Ebben a fejezetben bemutatom, elemzem a már említett *1997. évi XXXI.* gyermekvédelmi törvényünkhöz kapcsolódó 1998-as kormányrendeletet, amely részletesen kifejti az intézmények működtetésére és a gyermekek ellátására vonatkozó jogszabályokat.

Az 1997-es gyermekvédelmi törvényünk a korábbiakhoz képest már egy jogokat biztosító rendszert vázol fel, de ahogyan az előző fejezetben is említettem, nehezen megvalósítható mindez a paternalista gondolkodás hatásának jelenléte mellett. Ez azt jelenti, hogy az állam kényszerítő szerepe érződik egy demokratikus jogokat biztosító törvényi közegben. A rendszer diszfunkcióira, amik ebből következnek, ebben a fejezetben nem térek ki, a későbbiekben viszont részleteiben is érinteni fogom.

Az intézményrendszert tekintve a gyermekotthonokra és a lakásotthonokra koncentráltan vizsgálom a jogszabályi környezetet. Ezekben az intézményekben a gyermekek teljes körű ellátásban részesülnek, ami biztosítja a gyermekek számára a naponta ötszöri étkezést, amelyekből legalább egy meleg étkezést jelent. Fontos, hogy az egészséges táplálkozásnak eleget tegyen és az erre fordított összeg a meghatározott értéken alul ne maradjon.

Számos paragrafus, így a 76-82.§ a környezetükre és a személyükre vonatkozó lehetőségeik biztosítását taglalja. Ezalatt értem azt, hogy a személyes higiéniához és a ruháik tisztántartásához is meg kell lennie minden szükséges feltételnek. Az oktatásukat tekintve a tandíjra és a szükséges tárgyi feltételek-

re, felszerelésekre is kitér a jogalkotó. Ezek biztosítása és a felmerülő költségek fedezése is az őket ellátó intézmények feladata.

Mivel lakásotthoni és gyermekotthoni ellátásban 12 évnél fiatalabb gyermek elhelyezése a 2014. január 1-jével hatályba lépő törvénymódosítás értelmében csak bizonyos feltételek megléte esetében lehetséges, az ilyen korú gyermekek elhelyezése kapcsán törekedni kell a nevelőszülői elhelyezésre. Tehát a gyermekotthonokban és a lakásotthonokban a 12. életévét betöltött gyermekek elhelyezése válik majd jellemzővé.

Az intézményekben (lakásotthonokban és gyermekotthonokban) a zsebpénz kérdése a nevelő javaslatára az intézményvezető feladata. Az itt elhelyezett gyermekek jogainak érvényesülésére nagy hangsúlyt fektet a jogalkotó.

A gondozást és a nevelést tekintve a kormányrendeletben megfogalmazott cél azoknak a feltételeknek a biztosítása, amit a veszélyeztető környezettől nem kapott meg. Tehát a gyermek érzelmileg, értelmileg, testileg, erkölcsileg a korának és a képességeinek megfelelően fejlődjön, kibontakozzon; és ezáltal a családjába való visszakerülése, vagy ha ez nem lehetséges, akkor nevelőszülői vagy örökbefogadó családba történő beilleszkedése megvalósítható legyen. Ezek mellett az önálló életre való felkészítés is egy alternatíva, ha az előzőek nem lehetségesek.

Ez a cél általános, viszont minden gondozott gyermekre, a gondozást és nevelést tekintve egy terv keretében, egyénre szabottan fogalmazódik meg, és a gyermek szükségleteire reagálva, valamint helyzetéhez mérten ad választ a további folyamat részleteivel kapcsolatban. A terv részletes kidolgozása és megtervezése tekintetében a jogalkotó a szakemberek közt munkamegosztást határoz meg. Az elkészítése során tekintettel kell lenni arra, hogy bevonják a szülőket (kivéve, ha a felügyeleti jogukat megszüntették), a gyermeket, ha az ítélőképességének már birtokában van és azon szakembereket, akik a terv végrehajtásban részt vesznek majd.

Az ellátást nyújtó intézménynek gondoskodni kell arról, hogy a gyermek véleményt nyilváníthasson az őt érintő kérdésekben a korának és a fejlettségi szintjének megfelelően. A véleménynyilvánítás lehetősége vonatkozik a gondozott gyermek szüleire/törvényes képviselőjére is. A gyermek vallási és etnikai hovatartozásának a tiszteletben tartását és az ezekhez tartozó hagyományok, szokások, kulturális értékek ápolását is biztosítani kell. Elengedhetetlen tényező az előbbiekben felsoroltak alapján, hogy a gondozott gyerekek személyes tárgyainak az elhelyezése és környezetünkre vonatkozó állandóság fennálljon.

A családdal való munkának ebben a folyamatban szintén biztosítva kell lennie, ha a cél a visszagondozás. A gyermeket és a családot is fel kell készíteni a visszakerüléssel kapcsolatos teendőkre, felmerülő egyéb eshetőségekre.

Abban az esetben, ha a kapcsolattartás nem teszi lehetővé a gyermek jogainak az érvényesülését, vagy nem viszi előre a folyamatot, amiben a gyermek van, a kapcsolattartást nem lehet tovább fenntartani.

Az 1997. évi XXXI. gyermekvédelmi törvényben és az 1998. évi kormányrendeletben a jogalkotó számos jogszabályt megfogalmaz, amely hozzájárul többek között a gyermekvédelmi rendszerünk szakellátásának a működéséhez is. Az előbbi alapján úgy vélem, a törvény és a kormányrendelet a gyermekvédelem célkitűzésének megvalósulása érdekében segíti a szakemberek munkáját, mégis fontos a szabályozások mentén megvalósuló szakmai munka társítása/párhuzamba állítása is. Elengedhetetlen megfigyelni azt, hogyan tudnak szakmai tevékenységet végezni a gyermekotthonokban és lakásotthonokban dolgozó nevelők az esetleges diszfunkciók mellett. A gondozottakkal és hozzátartozóikkal kapcsolatos szakmai tevékenység megvalósulására nem tér ki a törvény, azonban biztosít egy jogszabályi keretet a szakemberek tevékenységére vonatkozóan – ez a későbbi fejezetekben kerül kifejtésre.

Szakmai tevékenység

A jogszabályi környezet elemzése mellett fontos sorra venni a gyermekotthonokban és lakásotthonokban nevelkedő gyermekek szükségleteit, mentális és szociális helyzetét; megismerni a velük folytatott szakmai munka alapelveinek/irányelveinek a részleteit és a szakemberek feladatait.

A gondozott gyermekekkel való foglalkozás során fontos kiindulási pont a sajátosságaik, szükségleteik, igényeik nagyfokú ismerete és figyelembe vétele. Amennyiben ezekre reagálnak a szakemberek, a gyermekeknek hatékony és professzionális segítséget nyújtanak. A szükségletekkel, igényekkel, érdekekkel mint szinonimákkal találkozhatunk a gyermekvédelmi szakemberek kommunikációjában, azonban ezeket a fogalmakat külön-külön definiálva eltérő jelentésekkel kell szembesülnünk. A szakretorikában a gyermekek individuális igényeinek kielégítésére helyeződik a hangsúly, a jogaik és érdekeik érvényesítése mellett. Azonban ennek a munkának a megvalósulását árnyalják a kliensközpontú szolgáltatás elé gördülő, az intézményi kapacitás, a szándék és az érdekeltség okozta korlátok (*Józsa,* 2006).

Minden társadalom máshogy értelmezi és konstruálja a gyermekvédelemi problémákat, gondokat. Az állami kontroll szükséges a veszélyeztetettség megszüntetéséhez, ami a család autonómiájának korlátozásával valósulhat meg. Valójában vége annak a folyamatnak, hogy a gyermeket kiemelik a családból. A gyermek intézménybe kerülése új viszonyokat teremt a szülő és gyermek között, de új viszonyokat állít elő a szülő-gyermek-intézmény hármasban is. Az állami kontroll továbbra is megmarad a szülők felett. Noha a probléma kezelése során a segítő módszerek bővülése fejlődő tendenciát mu-

tat, mégis nyilvánvalóan sok hátrányt kell elviselnie mind a szülőnek, mind a gyermeknek (*Szöllősi*, 2003).

A megfelelő beavatkozási módszerek és az adekvát bánásmód kijelöléséhez tisztázni szükséges a gyermekek hátterét meghatározó tényezőket, amikre visszavezethetőek azok a szükségletek, hiányosságok és problémák, amelyek a személyiségstruktúrájukban és magatartásjegyeiben tükröződnek. Az eset tervezési fázisa nem egyszeri, hanem egy folyamatos feltáró tevékenység. A differenciált okozati megközelítés tudatos és célirányos segítségnyújtás megtervezését teszi lehetővé. Az eredményességi tényező tekintetében fontos a megfelelő időzítés elve, ami három fontos pontot fogalmaz meg. Egyrészt fontos a már fellépett problémák, hiányállapotok, traumatikus élmények, tapasztalatok, nélkülözések, veszteségek, fejlődési rendellenességek és szocializációs elmaradások azonnali feloldásának, gyógyításának megkezdése. Másrészt megelőző lépéseket is kell tenni a szakembereknek az újabb problémák, pszichés-érzelmi zavarok kialakulásának megelőzése érdekében. Harmadrészt a jelentkező igényeket, szükségleteket idejében kell kezezni. A megoldáskeresés technikája, a pontos szükséglet felmérése, a differenciált helyzetfeltárás, az igényekre adott válasz időzítése az esetkezelés meghatározó komponense; mindezeket az eredményességhez ki kell emelni. A megoldáskeresés technikájában az fontos, hogy valóban egyénre szabott, ne sémák és sablonok alapján történő gondozási és nevelési programok íródjanak, hiszen hosszútávon kell jól működniük (*Józsa*, 2006).

Összegzésül a gyermekek felé közvetített üzenet arról szól, hogy késztetéseit, vágyait, feszültségeit ne zárja belső világába, mert környezete számára fontos és értékes. A róla gondoskodó felnőttek kíváncsiak a belső hajtóerőire, gondolataira, motivációira, érzelmeire. Ezáltal nem kiszolgáltatottnak fogják érezni magukat, hanem lehetőségként érzékelik a szakemberek biztosította inspiráló légkört (*Józsa*, 2006).

A gyermekekkel, fiatalokkal kapcsolatos problémák teljességét, bonyolult összefüggésrendszerét figyelembe véve olyan szakemberekre, szakszociális munkásokra, szakpedagógusokra, szociálpedagógusokra van szükség a gyermekjóléti és gyermekvédelmi rendszerben, akik szakmai határokat szélesen hagyva más szakemberekkel, családsegítőkkel, pszichológusokkal, orvosokkal, szociálpolitikusokkal, jogászokkal és szociális segítő intézményekkel együttműködve képesek eredményes munkát végezni. A szociális érzékenység fejlesztésével ezek a kompetenciák növelhetőek. A humán ökológiai és a rendszerszemléleti megközelítés segítségével, a szakemberek az emberi problémák többszörösen összetett mivoltából kiindulva a gyermek és a környezete kölcsönhatására fókuszálnak; ezek mikro- és makroösszetevőit feltárva értelmezik és kritikusan elemzik a problémát, és több szinten avatkoznak be (*Budai*, 1998).

A szakemberek szakmai szocializációjának útja kölcsönhatásban van a személyiségük fejlődésével. Az önmagukról alkotott képnek igazodnia kell a társak által állított elvárásokhoz. A pályaválasztás során a személyiség azokat a pályákat választja, amivel korán kapcsolatba került. A választott pályával való azonosulás összetevői és az egyén önmagával való azonosulási folyamata az életút során állandó változásban vannak. A részleges pályaalkalmasság a képzések során alakul ki, míg a pályaalkalmasság a tényleges szakmai tevékenység során valósul meg. A folyamatos változás az újrakonstruálásnak az egyik eredménye, a munkával kapcsolatos ismeretek állandó újragondolása, konstruálása. A képzések során a reflektív gondolkodás egy szűrő szerepét tölti be, az előzetes tapasztalatok, elképzelések határozzák meg, hogy mit fogadnak be a tananyagból. Fontos a fogalomrendszerek folyamatos differenciálása, a konceptuális váltások, később a pályával kapcsolatos nézetek a saját szakemberszerepükben aktiválódhatnak. A személyiség fejlesztése fontos a konstruktivista felfogás tekintetében (*Ludányi,* 2000).

A szakemberek képzésben fontos az alapképzés mellé társuló továbbképzések, külföldi minták megismerése, a szupervízió lehetősége. A képzések kiválasztásában azonban rendszerszinten a financiális szempontok alapján döntenek, nem pedig a szakmai szempontokat veszik figyelembe. A szakellátó létszámot általában nem tartják elegendőnek a gyermekek súlyosbodó problémáihoz viszonyítva. A gyermekvédelemnek nem tulajdonítható túl magas presztízs, sajnos a szakemberek alulfizetettek, és a motiváltságukat ez befolyásolja – derül ki *Rácz* (2014) kutatásából. A következő fejezetben az itt már felmerülő nézetekről és azok befolyásoló hatásáról lesz szó. Összefüggésbe állítom a szakemberek nézeteit a szakmai tevékenységükkel.

A nézet fogalma, kialakulása

Az előző fejezetben kitértem arra, hogy milyen szakmai munka valósulhat meg a jogszabályok keretezte rendszerben. Fontos, hogy megértsük a szakemberek működését, tevékenységét, gondolkodását, akik ebben a kontextusban dolgoznak. Ebben az értelmezésben említést kell tenni arról, hogyan alakul ki a szakmai gondolkodásuk struktúrája, hogyan tanulnak és a nézeteiket milyen összetevők formálják.

A gyermekvédelemben dolgozók nézeteinek alakulását leginkább a konstruktivizmuson keresztül érthetjük meg. A konstruktivizmus az ember által felépített világról beszél, nem pedig a világ ember általi megismeréséről. A befogadó értelmezője lesz az információknak, felépít magában egy világot. A tanulás egy állandó konstrukció a belső világ folyamatos építéséhez. Ezen a világon keresztül szerveződnek majd a tapasztalatai, értelmezései; és fontos része lesz a cselekvéseinek irányításában is. Ezáltal a tanulás egy belső konst-

rukció, amely során nagy szerepe van a befogadónak és az átadónak egyaránt (*Nahalka*, 1997).

A konstruktív pedagógia erre az ismeretelméleti alapra épül, vagyis a tanulásról azt gondolhatjuk, hogy amikor tapasztalunk, akkor az elsajátítandó információt értelmezni próbáljuk. Nem hagyható figyelmen kívül a már meglévő ismerethalmaz, mert az egy megelőző tudásanyag, amely bázisa lesz az újnak. A gyermekvédelem történeti alakulásánál láthattuk, hogy Magyarországon a paternalista szemlélet élt, és volt meghatározó nagyon sokáig. Az iskola, de még a családok is egész Kelet-Európában hasonló szemlélettel működtek hosszú ideig. A gyermek szocializációja, illetve az intézményekkel való kapcsolata során ezt a paternalista szemléletet éli meg gyakran. Ez az a tapasztalati bázis, amelyre a szakmai szocializációja során is építeni tud a szociális szakember, és amit a képző intézményeknek is figyelembe kell venniük.

Tehát az embert élete során folyamatosan érik hatások, amik beépülnek a már meglévő ismeretek közé. A gyermekek szocializációja során kezdetben a neveltetés, később pedig az iskolai oktatás ideje alatt szerzett tapasztalatok hatnak a világszemlélet kialakulására. A kialakult világszemléleteket nehéz módosítani egy-egy szakmai képzés során, mert ezek a prekoncepciók szűrőként funkcionálnak. Meghatározzák azt, hogy az ember miket fogad be, hogyan vélekedik a nevelés céljáról és lehetőségeiről, illetve hogyan határozza meg a szakmai működését, tevékenységét (*Szivák*, 2002).

A nézetek fogalmát számos irodalom fejtegeti és próbálja körülhatárolni. Többek között a pedagógia is. Dudás Margit és Szivák Judit fogalomrendszere az, ami kifejező és körülhatárolható képet ad róla.

A nézetek értelmezésében közös, hogy a tapasztalatokból származó pszichikus konstrukcióknak tekinthetők. A nézetek, hitek, gyakorlati filozófia, előfeltevések (prekoncepciók) befolyásolják az emberi gondolkodást (*Dudás*, 2011).

> „A nézetek és az attitűdök hasonlóságait és különbözőségeit Richardson tanulmányozta azoknak a kutatásoknak a számba vételével, amelyeket az attitűdök és a nézetek feltárására, illetve megváltoztatására terveztek és valósítottak meg. Megállapította, hogy a nézetek szorosan összefonódnak az attitűdökkel, nehéz pontosan elkülöníteni őket egymástól. Szerinte az elkülönítés egyik szempontja az lehet, hogy a nézetek természete inkább kognitív, az attitűdöké inkább affektív. A különböző kutatók álláspontjának összegzésével a nézetek egy lehetséges definíciójának megalkotására is vállalkozott: a nézetek a mentális, személyes konstrukciók egy csoportját alkotják, olyan feltételezések, feltevések, propozíciók a világról, amelyeket igaznak vélünk, s amelyek befolyásolják ítéleteinket, mások megítélését, s amelyeket felhasználunk döntéseink során."
>
> (*Richardson*, 1996; idézi *Dudás*, 2011)

Ezen problémakörben a pedagógusok nézetrendszerének, az elméleti alapvetéseknek feltárásában számos kutatást végeztek (*Calderhead,* 1991; *Johnston*, 1992; *Wubbels*, 1992; *Borko* és *mtsai*, 1998). A kutatásokból kiderült, hogy a pedagógusok előzetes elképzeléseikre és főként iskoláskori tapasztalataikra alapozva fejlesztik, formálják a tanítási-nevelési stratégiáikat. Ezek stabilitása kognitív pszichológiai alapokon fekszik. Az oktatás során tanulóként szerzett tapasztalataik, sztereotípiáik hosszú távú hatása érvényesül. Az előítélet nehezebben meg változtatható egy-egy képzés során. A kialakult előfeltételezések világképként értelmezve pedig kevésbé magyarázhatóak logikus nyelvezettel (*Szivák,* 2002).

Az iskolába kerülést megelőzően a gyermekek már rendelkeznek előzetes tudással. Vannak tapasztalataik, mintáik, és számos inger érte őket. A családban a szülők által közvetített értékeknek, mintáknak, gondolkodásmódnak nagy szerepük van. A szülői nevelés befolyással van a gyermek gondolkodására, ez a hatás a későbbiek, vagyis az identitás kialakulása és a felnőtté válás folyamatában meghatározó. Fontos a szülők által közvetített minták következményeivel is foglalkozni. A referenciaszemélyek közt említhetőek meg tehát a szülők, a tanárok és a gyermekekkel kapcsolatba kerülő személyek, mert a szocializációjukra, ezen belül a nézeteik kialakítására ők vannak hatással.

Kutatás bemutatása

Kutatás célja

A kutatásomban az a kérdés foglalkoztat, hogy a szakellátásban, szűkebben az otthont nyújtó ellátásban dolgozó szakemberek nézetei miként befolyásolják a gyermekekkel és a szüleikkel kapcsolatos tevékenységüket. Komplexen figyelembe veszik-e a gyermekek igényeit, szükségleteit és érdekeit a velük folytatott munka során? Az, ahogyan az otthont nyújtó ellátásban dolgozó szakemberek a gyermekről gondolkodnak, befolyásolja a szakmai szituációkban adott válaszukat. Milyen módon hidalják át a szakmai és jogszabályi elvárások közötti ütközéseket?

A gyermekvédelem intézményei mindig reagálnak valamilyen módon az aktuális jogszabályokra, és azok hatásait is kezelniük kell valamilyen módon. A jogalkotók döntéseit is befolyásolja a társadalom aktuális képe a gyermekről, ezek kölcsönhatása érvényesül, és válaszra „kényszeríti" az intézmények vezetőit, dolgozóit egyaránt. A gyermekvédelmi rendszer szakellátásában a gyermekotthonok, illetve lakásotthonok diszfunkcióinak kiküszöbölése érdekében fontos az, hogy a szakemberek hogyan gondolkodnak magáról a gyermekről, az ő aktuális helyzetéről, a szakellátás és az intézmény feladatáról, a gyermek nevelésének/gondozásának céljáról.

Ezt a kutatási kérdést azért tartom aktuálisnak, mert még a közelmúltban is úgy gondolták, hogy a gyermekvédelmi probléma a szülő hibája. A családról nem rendszerben gondolkodtak, hanem a gyermeket emelték ki ebből a hibás környezetből. Ma a gyermekvédelem egy szolgáltatás a gyermek és családja jólétének biztosítására, vagyis a családra rendszereként tekintünk, ez más módszertani repertoárt igényel.

Az elméleti háttér felvázolása kapcsán felvetődő kérdések megválaszolása a kutatás célja. A kutatás során megvizsgálom, hogy a szakellátásban dolgozó szakemberek nézeteit mi befolyásolja, és ezek mennyiben követik az új gyermekvédelemről szóló konstrukciókat. A gyermekotthonokban és a lakásotthonokban gondozott-nevelt gyermekeknek, differenciált szükségleteik miatt, professzionális figyelemre és segítésre van szükségük. Ennek a biztosítása a gyermekekkel foglalkozó nevelők, gyermekfelügyelők, pszichológusok, fejlesztőpedagógusok, gyermekvédelmi asszisztensek szakmai tevékenysége révén valósulhat meg.

Vizsgálom, hogy az előző bekezdésben felsorolt szakemberek nézeteinek alakulására milyen befolyásoló hatással van a korai szocializációs időszakban szerezett nevelési minta (szülői, tanári minták). A kutatásban a szakmai tevékenység kontextusában vizsgálom a szakemberek gondolkodását, nézeteit a gondozott gyermekekről és azok családjairól, a szakemberek egymás közti kapcsolatáról. A célom az, hogy a nézeteket alkotó részleteket tevékenységek hozzárendelésével vizsgálva, következtetéseket vonjak le a szakemberek nézeteinek a szakmai tevékenységre gyakorolt hatásáráról. A pályaszocializáció szempontjából jelentős kérdéseket is vizsgálom, mert a szakmában eltöltött idő és a megelőző képzések esetleges összefüggésekre mutathatnak rá.

Kutatás hipotézisei

A kutatás első hipotézise: A szakember neveltetése folyamán szerzett családi minta befolyásolja leginkább a gyermekkel való szakmai tevékenységet.

A kutatás második hipotézise: Az előzetes iskolai tanárszerepről kialakult kép kevésbé befolyásoló hatású a szakemberek nézeteire.

A kutatás harmadik hipotézise: A szakembereknek a szakellátásban gondozott gyermekről és a családjáról alkotott képe befolyásolja a velük végzett szakmai tevékenységet.

Mérőeszköz bemutatása

Mérőeszközként a társadalomtudományokban jellemző módszerek közül a kérdőívet választottam, melynek a tartalmát saját magam készítettem el a témavezetőm segítségével. A felépítését tekintve három kérdéscsoportra bontható.

Minta bemutatása

A kutatásban az alapsokaság az észak-magyarországi régióból a Heves és Borsod-Abaúj Zemplén megyei gyermekotthonokban és lakásotthonokban a gyermekkel foglalkozó szakemberek. A *Gyermekvédelmi Statisztikai Tájékoztató* 2010-es adatai szerint az észak-magyarországi területen, vagyis Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Heves megyében és Nógrád megyében a szakellátásban, gyermekotthonokban dolgozók száma a következőképpen alakul. A számok jól mutatják, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén megyében és Heves megyében összesen 249 fő dolgozik, a két megyében olyan intézményeket választottam ki a kutatáshoz, amelyek számomra könnyen elérhetőek voltak. A minta nem reprezentatív *(Gyermekvédelmi Statisztikai Tájékoztató*, 2010).

A mintavételi eljárás ezálal nem véletlenszerű, egyszerűen elérhető mintavétel volt. 44 db kérdőív érkezett vissza, így ez lett a kutatás elemszáma. Az adatokat az SPSS program segítségével dolgoztam fel. Az adatbázis elemzéséhez, az összefüggések vizsgálatához, a táblázatok, diagramok elkészítéséhez is ezt a programot használtam.

Adatok elemzése

A kérdőív adatainak elemzését a hipotézisekhez kötve fogom bemutatni az egyszerűbb átláthatóság miatt.

A kutatás első hipotézise: A szakember neveltetése folyamán szerzett családi minta befolyásolja leginkább a gyermekkel való szakmai tevékenységet.

Ezzel a hipotézissel arra keresem a választ, hogy a szakmai tevékenységben tükröződnek-e azok a mintákat, amelyeket a szülőktől vesznek a saját szocializációjuk során. Vizsgálom, hogy milyen befolyásoló hatása van a családi mintának a szakmai tevékenységre. A szereprepertoár-rács volt a segítségemre a hipotézis vizsgálata során. A hasonlóságok, amiket a válaszadók beírtak a rácsba, három csoportba sorolhatóak. Az egyik csoportban a szakmai, kognitív tartalmak, a másikba a személyiségbeli, affektív jellemzők; és végül a harmadikba a külső tényezők (jogszabályi meghatározottság stb.) kerültek. A csoportok megalkotása során tartalomelemzéssel dolgoztam.

A szereprepertoár-rács adataiból azokat vizsgáltam, amelyekben önmagát hasonlította össze más szereplőkkel a válaszadó. Ez alapján elmondható, hogy legmagasabb számban a szülők említése fordul elő (29 említés), majd a tanárukat említik 7 alkalommal, végül 5 alkalommal a szociális szakembereket. Vagyis a szülők mintája a saját szakmai szerepük értékelése kapcsán jelentős arányú. A másik fontos szocializációs intézmény szereplője, aki mintát ad, a tanár. A tanárok és szociális szakemberek említési száma között nincs nagy különbség a saját szakmai szerepükre vonatkoztatva.

Érdemesnek tartottam megnézni, hogy milyen tulajdonságokat jelöltek mintaként (hasonlóságként) a különböző szereplők kapcsán. A jellemzőket három csoportba soroltam, és megnéztem, hogy a különböző szereplőknek milyen arányban tulajdonítják ezeket. A jellemzők első csoportja a szakmai, kognitív jellemzők (pl. következetes, a szakképzett); a második csoportja a személyiséget jellemző, affektív jellemzők (pl. empatikus és a segítőkész); a harmadik csoport a negatív jellemzők, vagy külső korlátok (pl. türelmetlen, távolságtartó, törvényben meghatározott tevékenység stb).

Az adatokból az látszik, hogy a szülői mintában a pozitív és negatív személyiségbeli jellemzők lettek megemlítve. A tanároknál a szakmai, kognitív sajátosságokat említik leginkább. A szociális szakembernél, a személyiségbeli jellemzők vannak nagyobb számban a másik két csoporthoz képest.

Összegzésül a hipotézisem megdőlt, hiszen a szülői említések szerepeltek legnagyobb számban, azonban a szülői mintát nem fordítják át szakmai, tudatos viselkedésformává. Ilyeneket a tanárok mintáiból állítanak elő. A szociális szakemberektől viszont a személyiségbeli jellemzőket tekintik mintának.

A kutatás második hipotézise: Az előzetes iskolai tanárszerepről kialakult kép kevésbé befolyásoló hatású a szakemberek nézeteire.

Azt vizsgálom a második hipotézisemben, hogy a tanárok által a szocializáció során tapasztalt minta mennyire van befolyásoló hatással a nézetekre. A hipotézisem igazolására vagy megdöntésére a szereprepertoár-rács volt a segítségemre. Az előző hipotézisem vizsgálata során felvázolt adatok tekintetében a szülőket 29 említés, a tanárokat pedig 7 említés tartalmazza. Vagyis a szakmai szerepük elemzésekor a tanárok kisebb arányban jelennek meg, mint a szülők, azonban a szakmára vonatkozó sajátosságok, jellemzők hozzájuk kapcsolónak a minta válaszai alapján. A szakmai kognitív tartalmakat a tanároktól veszik.

A kutatás harmadik hipotézise: A szakembereknek a szakellátásban gondozott gyermekről és a családjáról alkotott képe befolyásolja a velük végzett szakmai tevékenységet.

Ezzel a hipotézissel arra kerestem a választ, hogy a szakemberek milyen nézetekkel rendelkeznek a gyermekről és családjáról. Érdekelt, hogy az új gyermekvédelmi szemlélet mennyiben épült be a szakemberek nézetrendszerébe, illetve ezek mennyire koherensek vagy diffúzak. Vizsgálom továbbá, hogy ezek a nézetek mennyiben határozzák meg a gyermekekkel végzett szakmai tevékenységet. A kérdőív 11. kérdéssora a nézetekre vonatkozik. Az állításokat négy kategóriába sorolhatjuk: régi gyermekvédelmi szemlélet, új gyermekvédelmi szemlélet, illetve kompenzatorikus és emancipatorikus nevelési elv. A harmadik hipotézisem kapcsán, az adatok alapján tehát elmondható, hogy a szakmai tevékenységek és a nézetek között szignifikáns összefüggés nincs. Nem lehet kimutatni a gyermekekről alkotott nézetek befolyásoló hatását a szakmai tevékenységekben. Viszont a tendenciák határozottan

kirajzolódnak. Az emancipatorikus nevelési elvűek nagyobb arányban végeznek olyan tevékenységeket, amelyek az új gyermekvédelmi szemléletet tükrözik. Mindkét csoport (emancipatorikus és kompenzatorikus) a régi gyermekvédelmi gyakorlatban jellemző tevékenységeket, vagyis a segítségnyújtást, a helyes viselkedés tanítását, illetve a nemek és kor szerint elkülönítve történő foglalkozást nézettől függetlenül, továbbra is gyakran alkalmazza munkája során. A család bevonása, a velük való együttműködés azonban a tevékenységek szintjén is megjelenik, nemcsak a nézetekben.

Azt feltételeztem, hogy a nézetek meghatározzák a szakemberek szakmai tevékenységét. Az a tendencia rajzolódik ki az adatokból, hogy az új gyermekvédelmi szemlélethez és emancipatorikus nevelési elvhez magasabb arányban tartoznak olyan tevékenységek, amelyek ezekhez a nézetekhez tartoznak. Azonban az eredmények azt mutatják, hogy a nézetek és a szakmai tevékenység között nincs összefüggés. Tehát a hipotézisem nem igazolódott be.

Metafora értelmezése

A kérdőívben a gyermekotthonban élő gyermekre és családjára vonatkozóan kértünk metaforát, és kértük, hogy ezt magyarázzák is meg. A metafora funkciója az, hogy segítse, mélyítse bizonyos fogalmak megértését, ahol nem a szavak, hanem a fogalmak jellemző tulajdonságát elemezzük. A metafora az emberi gondolkodásnak és megértésnek a mutatója. Hozzájárul egy fogalom, illetve a hozzá kapcsolódó kognitív reprezentációk megismeréséhez.

A fogalmi metafora mindig két fogalmi tartományból áll: a céltartományból, amely a jelen esetben meghatározott volt (tanár) és a forrástartományból, amelynek segítségével az előbbit megértjük és felfogjuk. Célunk a metaforák céltartományaként szereplő fogalmak minél mélyebb megismerése. A metaforaelemzés óvatos következtetéseket enged az elemzőnek, így abból a célból használjuk, hogy a kérdőív statisztikai eredményeit erősítse vagy gyengítse.

A metaforaelemzés lépéseit követve, a válaszokból kiválogattuk azokat, amelyek valóban metaforák, majd kiválasztottuk azt a szempontot, amely mentén csoportosíthatjuk ezeket. A gyermekről és családjáról kialakított képet vizsgálva a metaforában megjelenő tulajdonságokat csoportosítottuk, és ezekben kerestük azt a közös vonást, ami alapján rátaláltunk a forrástartományra. Ezután pontosítottuk az elnevezést, meghatároztuk a forrásfogalmat. Az általunk talált forrástartomány érvényességét ellenőriztük. 10 fő gyermekvédelemben dolgozót és 10 fő laikust kérdeztünk meg róla. A forrástartomány pontosítására és így a forrásfogalom meghatározására a kollegák azonos választásai alapján került sor.

Összegzés

A célom az volt, hogy megvizsgáljam a szakellátásban dolgozó szakemberek nézeteit és azok befolyásoló hatását a szakmai tevékenységükre. Vizsgáltam a szülői minta hatását a gyermekvédelmi szakellátásban gondozott gyermekekkel végzett tevékenységekben. A szakemberek előzetes iskolai tanulmányai során szerzett tanári minta nézetekre vonatkozó hatását is megnéztem.

Az irodalmak segítségével bemutattam a fontos elméleti hátteret, amelyből megalkottam a hipotéziseimet. A kutatásomhoz kérdőívet használtam, a kérdőív négy egységre bontható. Az első rész általános, szociológiai jellegű kérdéseket tartalmaz; a második részében a szakmai szocializációt befolyásoló tényezőkre kérdeztem rá, a harmadikban a nézetekre vonatkozó kérdések vannak, a negyedik a szakmai tevékenységekre vonatkozó kérdéssort tartalmazza.

A kutatás első hipotézise a következő volt: A szakember neveltetése folyamán szerzett családi minta befolyásolja leginkább a gyermekkel való szakmai tevékenységet.

A kutatás második hipotézise következő volt: Az előzetes iskolai tanárszerepről kialakult kép kevésbé befolyásoló hatású a szakemberek nézeteire.

A kutatás harmadik hipotézise következő volt: A szakembereknek a szakellátásban gondozott gyermekről és a családjáról alkotott képe befolyásolja a velük végzett szakmai tevékenységet.

A kutatási eredmények azt mutatják, hogy a válaszadók a szakmai tevékenységükhöz a szakmai, kognitív elemeket leginkább a tanáraiktól veszik. Tehát az első hipotézisem megdőlt. A szülői mintát nem fordítják át szakmai, tudatos viselkedésformává. Ilyeneket a tanárok mintáiból állítanak elő. A szociális szakemberektől viszont a személyiségbeli jellemzőket tekintik mintának. A személyiségbeli, affektív elemeket a szülők, illetve a szociális szakemberek mintáiból veszik jellemzően. A szakmai kognitív tartalmakat a tanároktól veszik, tehát a második hipotézisem is megdőlt. A nézetek és szakmai tevékenység összefüggése kapcsán azt találtam, hogy a szakemberek nézetei magas arányban mutatják az új gyermekkép és gyermekvédelmi szemlélet sajátosságit, azonban a tevékenységrendszerük nem követi ezt a szemléletet konzekvensen. Szignifikáns összefüggéseket nem találtam. Ennek értelmében a kutatásom harmadik hipotézise szintén megdőlt.

Kitekintés

Fontosnak tartom a kutatás és elemzés eredményeinek fényében nagyobb mintára kiterjeszteni a vizsgálatot. A vizsgálat során érdekes eredményekre jutottam. Érdemes ezért továbbgondolni, hogy a továbbiakban alkalmassá váljon módszertanok kidolgozásához, későbbi kutatásokhoz.

Köszönetnyilvánítás

A dolgozat létrejöttéért itt szeretnék köszönetet mondani a segítségért és a támogatásért konzulensemnek, Dr. Czövek Andreának, valamint az Eszterházy Károly Főiskola TKTK Tudományos Diákkörének műhelyében a hallgatótársaimnak és a taráraimnak a javaslatokért.

Felhasznált irodalom

1997. évi XXXI. törvény, a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról. URL: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700031.TV 2015. 01. 07.

15/1998. (IV. 30.) NM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről.
URL: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99800015.NM 2015.01.07.

Bárdossy Ildikó és Dudás Margit (2011): *Pedagógiai nézetek*. Pécsi Tudományegyetem, Pécs.

Budai István (1998): A szociális és a pedagógus szakma határán. In: Bóta Margit (szerk.): *Iskolai mentálhigiéné.* Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 125-136.

Herczog Mária (1997): *A gyermekvédelem dilemmái*. Pont kiadó, Budapest.

Herczog Mária (2003): *Gyermekvédelmi kézikönyv*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest.

Józsa Viktor (2006): Mit tegyünk és mit ne tegyünk a gyermekek érdekében. *Család, Gyermek, Ifjúság.* 2006/3. sz. 35-44.

Ludányi Ágnes (2000): *A megváltozott tanárszerepek és korszerű értelmezésük a pedagógusképzésben. Doktori disszertáció.* Eger.

Nahalka István (1997): Konstruktív pedagógia. Egy új paradigma a láthatáron *(I-III.). Iskolakultúra*, 1997/2. sz. 21-33.; 1997/3. sz. 22- 40.; 1997/4. sz. 3-20.

Nahalka István (2003.): Az oktatás társadalmi meghatározottsága. In: Falus Iván (szerk.): *Didaktika.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 37-56.

Nahalka István: *Az integrált nevelés pedagógiai alapjai.* URL: http://www.nefmi.gov.hu/eszmecsere/Nahalka.htm 2014.01.07.

Rácz Andrea (2014): Az előítéletes gondolkodás megjelenése a gyermekvédelemben. *Esély,* 2014/3. sz. 24- 47.

Szivák Judit (2002): *A pedagógusok gondolkodásának kutatási módszerei*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.

Szöllősi Gábor (2003*):* A gyermekvédelmi probléma, mint társadalmi konstrukció. *Esély*, 2003/2. sz. 75-95.

Debreceni Vivien: *A szociálpedagógia célcsoportjával, valamint a szociálpedagógiával kapcsolatos vélemények vizsgálata főiskolások körében*

Témavezető: Dr. Hadnagy József, főiskolai docens

Bevezetés

A szociálpedagógia szót először az 1800-as évek végén használták Németországban a pedagógia területén belül. A szociálpedagógia mint szakma illetve tudomány először Németországban jelent meg. Az évek során a szociálpedagógia folyamatos jelentésbeli változásokon ment keresztül. Még a mai napig sem egységes a szakmának, tudománynak a meghatározása. Európán belül is érzékelhetők, nemcsak jelentésbeli, hanem fejlődésbeli eltérések is. Magyarországon is körülbelül a 90-es évek óta van jelen ez a segítői szakma (*Sárkány,* 2011). Ez a szakmák és tudományok tekintetében nagyon frissnek számít, szinte még gyerekcipőben jár. A szociálpedagógia Magyarországon körülbelül 20 éve alakul és fejlődik. A mára kialakult magyarországi felfogás, vagyis a szociálpedagógia meghatározása már nagyban hasonlít a német nyelvterületeken kialakult felfogásokhoz.

Magyarországon a különböző szakmáknak különböző elfogadási szintje mutatkozik meg. Vannak olyan szakmák, melyek kifejezetten elfogadottak, és vannak olyan szakmák, melyek kevésbé. A szociálpedagógiának mint fiatal szakmának a társadalomban az elfogadottságért kell küzdenie. A szakma fiatalságából is adódhat, hogy jelenleg Magyarországon kevesen ismerik, vagy épp téves információval rendelkeznek a szociálpedagógiáról. Úgy tűnik, hogy az emberek nem igazán vannak tisztában azzal, hogy pontosan mi is a szociálpedagógia, vagy milyen célcsoportokkal és módszerekkel dolgozik. A dolgozatom témája is az előbb leírtakhoz kapcsolódik. A kutatás célja az, hogy feltérképezzem a szociálpedagógiáról kialakult véleményeket. Ezen kívül még fontos célja a kutatásnak az, hogy felmérjem a hallgatók előítéletességének mértékét, és megvizsgáljam, ha előítéletesek, akkor milyen célcsoportokkal szemben azok. Majd összefüggéseket szeretnék keresni abban, hogyha előítéletesek szociálpedagógiai célcsoportokkal szemben, az hatással van-e a szociálpedagógiáról kialakult véleményükre, tehát előítéletesek e magával a szakmával szemben.

Ez a kutatás azért aktuális, mert jelenleg Magyarországon nagymértékben jelen vannak a társadalmi problémák, melyek következményei megjelennek az iskola rendszerében is. Az iskolai konfliktusok sokasodása, az eltérő társadalmi csoportok konfliktusai, az iskolai erőszak, a megalapozatlan pályaválasztás ott vannak az iskola falai között, s ezekre a szociálpedagógia mód-

szertana adekvát válaszokat képes adni. Azonban, ha a szakmát nem ismeri a társadalom, vagy vele szemben negatív megítélése van, az nagyban hátráltathatja a szociálpedagógus munkáját és a szakma széles körű elfogadottságát. (Mindezek igazak a szociális munkás szakmára is.) Azért lehet ez a kutatás fontos a szociálpedagógia szempontjából, mert ha tudjuk az emberek vélekedését a szakmáról, akkor az eredmények tükrében a pozitív hozzáállást erősíthetjük a terepen végzett tevékenységekkel, informálhatjuk az egyéneket, hogy értsék a szakma sajátosságait. Mivel a felsőoktatásban tanuló személyek kerültek a vizsgálat fókuszába, s ők hamarosan aktív munkavállalóként is megjelennek a munkaerőpiacon, részesei lesznek a különböző szakmák által képviselt rendszernek (pedagógusok, közgazdászok, történészek, bölcsészek stb.) Véleményük, tájékozottságuk hatással van arra, ahogyan a társszakmákról vagy az együttműködésről gondolkodnak. Így járulhat hozzá egy kutatás a szociálpedagógus szakma még nagyobb elfogadottságához, és ahhoz, hogy a szakma által képviselt tudás helyet találjon, megerősödjön a társadalmon belül.

Szakirodalmi áttekintés

A kutatás témáját tekintve két fő elméleti háttér lesz. Az első fő elméleti háttér maga a szociálpedagógia bemutatása. Ezen belül szerepelni fog a szociálpedagógia jelenkori meghatározása, majd a német klasszikusokon keresztül bemutatásra kerül a szociálpedagógia kialakulása és jelentésbeli változása. Majd összehasonlításra kerül a szociálpedagógia és szociális munka, ezzel is elősegítve azt, hogy tisztább és elkülöníthetőbb legyen ez a szakma más segítői szakmáktól. Ezek után a szakma képzése kerül a középpontba, tehát arra koncentrálunk, hogyan mutatják be a felsőoktatási intézmények a szociálpedagógiát jelenleg, ezzel megismertetve azt, hogyan gondolkoznak a jelenlegi képzők a szociológiáról. Az elméleti háttér másik fő témája pedig az előítélet lesz. Ebben a részben a hangsúly az előítélet meghatározásán, kialakulásának okain, az előítélet áldozatain lesz; tehát azon, hogy milyen csoportokat érint a legjobban az előítéletesség, illetve azon, hogy van-e összefüggés az előítéletet elszenvedő csoportok és a szociálpedagógiai célcsoportok között.

Szociálpedagógia

A szociálpedagógia meghatározása

Ezt a fejezetet a szociálpedagógia jelenkori meghatározásával szükséges kezdeni, hogy tisztább kép alakuljon ki arról, hogyan is gondolkodnak jelenleg a szociálpedagógiáról. Azonban fontos azt hangsúlyozni, hogy egy meghatározást emelek ki, amire a későbbiekben is hivatkozni fogok. Azért szük-

séges ezt kiemelni, mert rengeteg területen, országban lehet találkozni a szociálpedagógiával, és majdnem mindenhol más meghatározást fogalmaznak meg és más tudományterülethez sorolják. Ebből is látszik, hogy még a mai napig sincs a szociálpedagógiára egy olyan definíció, amelyet közösen használna mindenki. Azonban a különböző meghatározások mögött vannak olyan sajátosságok, amivel egységessé lehet tenni, illetve egységbe lehet rendezni különböző szempontokat (*Sárkány,* 2011). A szociálpedagógia meghatározását egy kortárs német szerzőtől, Lothar Böhnisch-től így olvashatjuk:

> „A szociálpedagógia nem kizárólag általános értelemben vett társadalom- és neveléstudományi diszciplína, hanem egyúttal különleges szakmai intézmények, mindenekelőtt az ifjúságsegítés és szociális munka intézményeinek elmélete. Mint neveléstudományi diszciplína a szociálpedagógia azokkal a társadalmi és intézményi struktúrákból adódó konfliktusokkal foglalkozik, amelyek a gyermek és az ifjúság szocializációs folyamatában jelentkeznek: azokkal a konfliktusokkal, amelyek a gyermekek és az ifjúság szubjektív törekvései és képességei, valamint a család, az iskola, a munka világa és a közösség által közvetített társadalmi és intézményes követelmények között alakulnak ki. A szociálpedagógia megpróbálja ezeket a konfliktusokat megérteni, következményeiket előre jelezni és ebben az összefüggésben a nevelési segítség alapjait kifejleszteni."
>
> (*Sárkány,* 2011)

Ebből a meghatározásból is érthetővé válik, hogy a szociálpedagógiát csak úgy lehet meghatározni, hogy tisztázzuk a tárgyát, tehát azt, hogy mivel foglalkozik; a célcsoportját, illetve azt, hogy milyen intézményi háttérrel dolgozik. Ezenkívül a meghatározásból megtudhatjuk azt is, hogy a szociálpedagógia a nevelés- és társadalomtudományok körébe tartozik, illetve azt is, hogy az egyén és környezetét vizsgálja és jelzi előre, ezen belül pedig a konfliktusokra és azok megoldására összpontosít.

A szociálpedagógia és a szociális munka összehasonlítása

Összességében azt emelném ki a szociálpedagógia és szociális munka összehasonlításánál, hogy két hasonló, de mégis elkülönülő terület. A fő különbségek leginkább az eltérő hagyományokban mutatkoznak meg, melyek magukkal hozták az eltérő célcsoportot. Mindkét terület fontos feladata a segítségnyújtás, azonban a szociálpedagógus az ifjúságra koncentrál, míg a szociális munkás főleg a felnőtt korosztállyal foglalkozik. A korosztályból adódóan módszerbeli különbségek jelennek meg, miközben hasonló munkaformákkal dolgoznak (egyén, család, csoport, közösség). A beavatkozási mód eltérésén főleg az időtartamot értem. A szociálpedagógia nevelésorientáltságának köszönhetően hosszabb távon avatkozik be a kliens életébe és adaptívvá teszi őt, míg a szociális munkás rövid krízisintervenció jellegű beavatkozásokat szervez, melyek eredménye az akkut helyzet megszüntetése és lehe-

tőség szerint az életminőség visszaállítása. Alapvetően azt gondolom, hogy a szociálpedagógia és a szociális munka is a segítői szakmák sorába tartoznak. Hasonló történelmi gyökerekkel rendelkeznek, emellett hasonló célokkal és munkaformákkal dolgoznak, de módszereikben eltérőek. A legnagyobb különbséget én abban látom, hogy a szociálpedagógia kifejezetten gyermek- és ifjú korosztályt, valamint annak környezetét célozza meg; illetve a módszereiben az életkörülmények tervezése és alakítása mellett a nevelési és oktatási célok is jelen vannak (*Lüssi*, 1997).

A szociálpedagógia fogalomváltozásai (klasszikus elméletek)

Ebben a részben a klasszikus német szociálpedagógia fontosabb elméleteit mutattam be. Nagyon tisztán látszik, ahogy folyamatosan változott a szociálpedagógia fogalmi meghatározása, valamint az, hogyan bővült a különböző új elméletek bevonásával. Látszik, hogy Karl Mager (1844) esetében még az egyén nem volt fontos, a polgárnevelés volt a középpontban. Majd Paul Natorp (1925) már a közösségi nevelés erejét, illetve az akaratnevelést helyezte középpontba. Nohl (1928) részéről már az ifjúságsegítés, tehát az egyén volt a fontos, és kiemelte, hogy a szociálpedagógia egyfajta nevelési kiegészítő a család és az iskola mellett. Végül Klaus Mollenhauer (1986) gondolatai voltak a legösszetettebbek, hiszen kiemelte, hogy a szociálpedagógia a társadalmi változásokkal összefüggésben értelmezhető, valamint a szociálpedagógiai nevelés teljesen eltérő a hagyományos neveléstől. Ezzel az összefoglalással zárnám a klasszikus német elméletek bemutatását. Azonban még egy német kortárs szerző, Hans Thiersch (1979) gondolatainak bemutatása szükséges ahhoz, hogy pontosan látható legyen, hová is fejlődött a szociálpedagógia. Összességében Hans Thiersch elmélete jelentős mértékben fejlesztette és egyben módosította az eddigi elméleteket a szociálpedagógiáról. A tanácsadásnál kiemelte, hogy a szociális szakember csak a döntések meghozatalában segít a kliensnek, nem pedig helyette dönt. Eddig a tanácsadás a családi és az iskolai közegben volt értelmezhető, de Thiersch megközelítése kiterjeszti a szociálpedagógiai tevékenységek sajátosságait az egyén életvilágára, azaz az őt körülvevő környezetre is.

Szociálpedagógiai képzés Magyarországon

Ebben a fejezetben bemutatásra kerül, hogy Magyarországon az egyes főiskolák és egyetemek hogyan építették fel a szociálpedagógiai képzést, és hogyan gondolkodnak a szociálpedagógiáról. A szakleírásokat összehasonlítom a fenti elméletből használt kulcsfogalmak mentén. A kulcsfogalmak a következők lesznek: gyermek- és ifjú korosztály, szociális probléma, egyensúlyi állapot megteremtése és komplex szemlélet. Összességében azt állapíthatjuk meg, hogy a legtöbb felsőoktatási intézmény elegendő és pontos in-

formációval látja el az embereket a szociálpedagógiáról. Öt intézmény képzési céljának bemutatása nem ad okot arra, hogy tévesen ítéljék meg a szociálpedagógiát mint hivatást. Azonban a két utolsó felsőoktatási intézmény szakleírása már adhat okot arra, hogy a téves, illetve kevés információ miatt rossz elképzelések alakuljanak ki másokban, és akár félreértéseket is okozhat.

Összegezve: ebben a nagy fejezetben, amit a szociálpedagógiáról írtam, bemutattam, hogy mi is az a szociálpedagógia, milyen fogalmi változásokon keresztül alakult ki a jelenlegi felfogás, illetve, hogy milyen sok tudományágat ötvöz. Ezen kívül összehasonlítottam még a szociális munkával, hogy ezáltal is pontosabb képet kaphassunk, valamint bemutattam azt, hogyan mutatják be a jelenlegi képzők a szakmát. Ezekből is látszik, hogy a szociálpedagógia rendkívül összetett szakma. Talán az összetettsége miatt, és mert sok információval kell rendelkezni ahhoz, hogy pontos képünk legyen erről a foglalkozásról, sokan téves vagy kevés információval és ez által pontatlan képpel rendelkeznek a szociálpedagógiáról. Elgondolkodtatott az is, hogy talán a legtöbben a szociálpedagógia célcsoportjaival kapcsolatban rendelkeznek rendkívül téves információkkal. Nagyon sokan hiszik azt, hogy a szociálpedagógia „csak" a kisebbségekkel, hátrányos helyzetűekkel vagy éppen rászorulókkal foglalkozik, és kimarad a gondolkodásból a szociálpedagógus elsődleges, prevenciót célzó aspektusa. Eleve elég magas az előbb említett célcsoportokkal szemben mutatott előítéletesség Magyarországon (*Fábián* és *Sik,* 2006), emiatt azt gondolom, hogy ez kihathat a szociálpedagógia megítélésére is. Ezért szükséges dolgozatomat az előítéletességgel folytatni.

Előítélet

A második fő fejezetem központi témája az előítélet. Ebben a fejezetben bemutattam az előítélet meghatározását és annak változásait, bővülését. Ezen kívül még kiemeltem és bemutattam néhány okot, amelyek az előítélet kialakulásához vezetnek, illetve, hogy az előítélet milyen csoportokat, közösségeket érint a legjobban. Tettem ezt azért, hogy kiderítsem, van-e előítéletesség a szociálpedagógiai célcsoportokkal vagy a szociálpedagógiával szemben, és van-e a kettő között összefüggés.

Fogalmi meghatározás

Összességében az előítélet alapja a túláltalánosítás. Hiszen minden ember olyan általánosításokat, fogalmakat, kategóriákat hoz létre, melyek tartalmát tapasztalati világának durva leegyszerűsítése adja. Ebben persze vannak racionális és irracionális kategóriák is. Az irracionális kategóriáknak semmi valóságalapja nincs, és ez vezethet előítéletességhez. Emiatt a túláltalánosított

információk miatt alakulhatnak ki negatív viselkedési formák csoportokkal vagy a csoporthoz tartozó valamely egyén ellen.(*Allport,* 1999).

Kialakulásának okai

Nagyon sok olyan tényező van, ami az előítélet kialakulásához vezethet. Ezért szeretnék egy párat kiemelni ezek közül. Többek között kifejtettem a saját csoporthoz fűződő hűség kialakulását mint előítéletességet kialakító tényezőt, valamint a frusztrációs elméletet, a konformitást, az autoriter személyiséget és a hirtelen társadalmi változást. Összességében azt emelném ki, hogy rengeteg oka lehet annak, hogy előítéletesség alakuljon ki. Mivel nem tudnám az összes okot kifejteni és bemutatni, így a dolgozat témája szempontjából fontosabbak kerültek részletezésre. Azért ezeket emeltem ki, mert mindenkiben jelen van a valahová tartozás érzése, vagy a vágy, hogy befogadják, tehát az azonosulás érzése. Már emiatt a két ok miatt is lehet valaki előítéletes. Ezenkívül mindenkinek az életében előfordulhatnak olyan dolgok, amelyektől frusztrált lesz, és ezt másokon vezeti le; mást okol és nem saját magát. Végezetül pedig a jelenlegi helyzet Magyarországon is elősegíti azt, hogy nagymértékben jelen legyen előítéletesség.

Előítéletek áldozatai

Ez a rész azt fogja tartalmazni, hogy kiket érint a legjobban az előítéletesség Magyarországon. Ezenkívül megnéztem azt is, hogy van-e átfedés a legtöbb előítéletet elszenvedő csoportok és a szociálpedagógia célcsoportjai között. A dolgozat témája szempontjából fontos, hogy van-e átfedés, hiszen kíváncsi vagyok, hogy előítéletesek-e a szociálpedagógiai célcsoportokkal és ezáltal a szociálpedagógiával szemben is. A kutatás témája szempontjából a legrészletesebb a Fábián Zoltán és Sik Endre *Előítéletesség és tekintélyelvűség* (2006) című kutatása. Azért ez a kutatás illeszkedik a legjobban a dolgozatom témájához, mert többek között arra a kérdésre keresi a választ, mely csoportokkal szemben a legnagyobb a magyarok intoleranciája. Tehát ennek a kutatásnak a segítségével össze lehet hasonlítani, hogy milyen csoportokkal szemben van jelen előítéletesség, illetve van-e átfedés a szociálpedagógiai célcsoportokkal. Ennek a kutatásnak az eredményeiből az következik, hogy az átfedés létezik, hiszen olyan szociálpedagógiai célcsoportok is szerepeltek a kutatásban, akikkel szemben magas és közepes mértékben is jelen van előítéletesség. Ilyen célcsoportok a kábítószeresek, büntetett előéletűek, kisebbségek és az állami gondozottak. Fontos kiemelni, hogy a cigány kisebbséggel szemben a legmagasabb az előítélet Magyarországon, azonban a szociálpedagógiai gondolkodást nem a népcsoport jellege határozza meg, hanem az, hogy kinek milyen problémái vannak, és milyen szakmai segítséget lehet nyújtani. Nem célcsoportra koncentrál, inkább korosztályra és a

rendszerszemléletnek megfelelően a problémahordozót körülvevő környezetre. Azonban úgy látszik, mintha a problémát azonosítanák a megkérdezettek népcsoportokkal. Talán ezért lehet az is, hogy kevésbé elfogadott a szociális szakma.

Összegezve, ebben a fejezetben megtudhattuk, hogy mi az előítélet pontos meghatározása. Ezenkívül még szerepel egy-két fontosabb kialakító tényező, ami az előítéletesség megjelenéséhez vezethet. Többek között olyan kialakító tényezők szerepeltek, mint a saját csoporthoz fűződő viszony, a bűnbak-elmélet, a konformitás, előítéletes személyiségtípusok és a hirtelen társadalmi változás. Ezután egy kutatás eredményei alapján bemutattam, hogy Magyarországon milyen csoportokkal szemben előítéletes a társadalom. Mint az kiderült, olyan csoportokkal szemben is, akik a szociálpedagógia célcsoportjai. Ezek a csoportok javarészt azért az előítélet áldozatai, mert a magyarok szemében külcsoportnak számítanak (például a kisebbségek), és így nem tudjuk elfogadni az ő normáikat; vagy esetleges deviáns viselkedésük miatt, például a kábítószeresek vagy büntetett előéletűek esetében. Azonban valószínűleg a legtöbbször azért őket éri az előítéletesség, mert a társadalomban alacsony státuszt töltenek be, és az előítélet sokszor „lefelé" irányul, mert könnyebb az embereknek hibáztatni valakit. Ezek után nézzük meg a kutatást és annak eredményeit!

A kutatás bemutatása

A kutatás célja

A cél annak felmérése, hogy a főiskolai hallgatókat mennyire jellemzi az előítéletesség. Ha előítéletesek, akkor főleg kikkel/milyen csoportokkal szemben előítéletesek. Fontos még annak vizsgálata is, hogy ha valaki előítéletes bizonyos csoportokkal szemben, akkor ebből a szempontból van-e átfedés a szociálpedagógia célcsoportjaival.

Ezen kívül a kutatásommal szeretném megvizsgálni azt, hogyha valaki előítéletes a szociálpedagógiai célcsoportokkal szemben, akkor a szociálpedagógiával szemben is előítéletes-e. Fontosnak tartanám tisztázni azt is, hogyha jelen van az előítélet a szociálpedagógiával szemben, akkor csak a célcsoportjai miatt, vagy esetleg azért, mert a hallgatóknak kevés vagy téves információja van erről a foglalkozásról. A fentiekből látszik, hogy a kutatásom magyarázó jellegű, hiszen bizonyos összefüggésekre keresem a választ.

Hipotézisek

H 1. Az előítéletes hallgatók között nagyobb arányban van jelen előítéletesség a szociálpedagógiával szemben.

H 2. A szociálpedagógiával szembeni előítéletesség összefüggésben van a vizsgált személy tapasztalataival, amelyek a szociálpedagógia célcsoportjaival kapcsolatos negatív tapasztalatokból erednek.

Módszer megválasztása

Kérdőíves módszerrel dolgoztam. A kérdőívem két fő részből állt. Az első rész az előítéletességet vizsgálja. Ehhez az Adorno-féle F-skálát használtam (*Adorno* és *munkatársai,* 1950). Ez a kérdőív 28 állítást tartalmaz. A kérdőívet kitöltő személynek kell eldöntenie, hogy az egyes állítások mennyire igazak rá, majd ezt összesíteni. Ebből kiderül, hogy a kérdőívet kitöltött személy előítéletes vagy sem. A kérdőív második részében a kérdések a szociálpedagógiával, illetve a szociálpedagógia célcsoportjaival kapcsolatosak. Ebből a részből szeretném megtudni, hogy mennyi és milyen információval rendelkeznek a kitöltő személyek a szociálpedagógiáról; illetve, hogy milyen véleménnyel rendelkeznek a szociálpedagógia célcsoportjaival kapcsolatban. Majd a két kérdőív eredményét szeretném összevetni, hogy az általam feltételezett összefüggésekre rávilágítsak.

A vizsgálati minta egy felsőoktatási intézmény hallgatóiból tevődik össze. A kutatás populációja azért ilyen nagy, hiszen összképet szerettem volna kapni arról, hogy a főiskola hallgatói hogyan vélekednek a szociálpedagógiáról. Mivel mindenkit nem tudtam megkérdezni, de szerettem volna, hogy a kutatásom eredménye reprezentatív legyen, ezért karonként arányosan választottam hallgatókat. Ebből adódik az, hogy az én mintavételi eljárásom valószínűségi és ezen belül rétegzett mintavétel. A vizsgálathoz 100 hallgatót kérdeztem le, és ezt a 100 kérdőívet a karok létszámához mérten, arányosan alakítottam ki.

Hipotézisek igazolása és összefüggések bemutatása

1. hipotézis: Az előítéletes hallgatók között nagyobb arányban van jelen előítéletesség a szociálpedagógiával szemben.

Alapvetően az eredményekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a vizsgált személyek többsége úgy alkot véleményt a szociálpedagógiáról, hogy tisztában van a szociálpedagógia feladatával, és ha nem is pontosan, de nagyjából tisztában van a szakma munkahelyi, illetve munkaköri lehetőségeivel. Továbbá az előítéletesek és a nem előítéletesek véleménye a szociálpedagógiáról nem mutat jelentős eltéréseket. A legkevésbé előítéletes és legelőítéletesebb hallgatók véleménye között nagyobb eltérések mutatkoznak, azonban ez nem befolyásolja a hipotézis eredményét, hiszen nem értékelik sokkal negatívabban a szociálpedagógiát a legelőítéletesebb hallgatók sem. Ezenkívül az eredmények alapján elmondható, hogy a hallgatók véle-

ménye inkább pozitív ezzel a szakmával kapcsolatban. A válaszok alapján a vizsgált személyek úgy gondolják, hogy ezen a szakon ugyanúgy megküzdenek a tudásért, mint más szakokon, és nem csak játszanak a képzés során; illetve inkább fontosnak tartják a szociálpedagógusok munkáját, mint fölöslegesnek. Ezenfelül úgy gondolják, hogy a szociálpedagógusok nem csak pátyolgatják az embereket, hanem segíteni is tudnak. Összegezve az eredményeket a kutatásnak ez a hipotézise megdőlt.

1. ábra: A szociálpedagógiára vonatkozó állítások és az előítéletesség

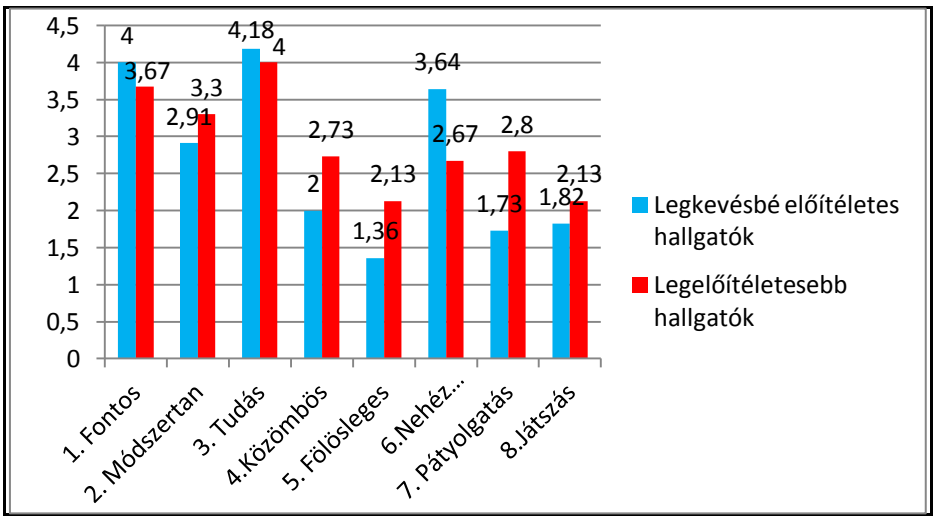

2. hipotézis: A szociálpedagógiával szembeni előítéletesség összefüggésben van a vizsgált személy tapasztalataival, amelyek a szociálpedagógia célcsoportjaival kapcsolatos negatív tapasztalatokból erednek.

2. ábra: Előítéletes és nem előítéletes hallgatók közösségrangsorolása

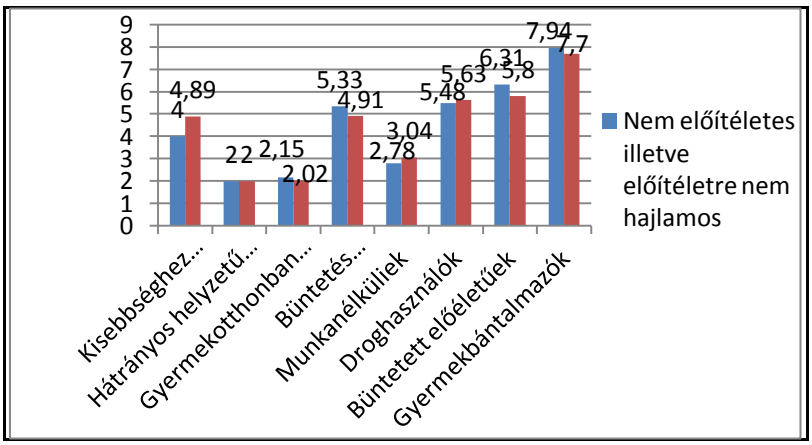

A második hipotézisem igazolásához szükséges összefüggésekből láthatóvá vált számomra, hogy az előítéletes és a nem előítéletes hallgatók, illetve a legkevésbé előítéletes és legelőítéletesebb hallgatók rangsorolása között nincs nagy eltérés. Egyedül a kisebbségekhez tartozó közösségeknél jelent meg, hogy az előítéletes hallgatók között többen rangsorolták hátrébb az adott közösséget. Ezenfelül a negatív tapasztalatok esetén sem látható különbség a közösségek rangsorolásánál. Itt is egyedül a büntetés-végrehajtási intézményben élő fiatalokra érkező válaszok esetén mutatkozott az, hogy a negatív tapasztalattal rendelkező hallgatók hátrébb sorolták a közösséget. A legérdekesebb számomra az volt, hogy mindkét esetben a gyermekbántalmazókat sorolták az utolsó helyre, tehát ezt a közösséget tartják a legellenszenvesebbnek, viszont egyik esetben sem az előítéletesek, illetve a negatív tapasztalattal rendelkezők rangsorolták őket hátrébb. Tehát a gyermekbántalmazók nem az előítélet, és nem a negatív tapasztalat miatt kerültek a rangsor végére. Ezen kívül kiderült az is, hogy a negatív tapasztalat nem befolyásolja a hallgatók által legellenszenvesebbnek tartott közösségekkel kapcsolatos érzelmeket. Végül pedig látható, hogy a hallgatók többsége negatívan értékeli az általuk legellenszenvesebbnek rangsorolt közösségeket, azonban ezt nem befolyásolja a negatív tapasztalat. Látható volt, hogy a legellenszenvesebb közösséggel kapcsolatos állításokra adott válaszoknál nem volt különbség a negatív tapasztalattal rendelkezők és nem rendelkezők között.

Összességében azt gondolom, hogy ez a hipotézisem is megdőlt, hiszen lehet, hogy a szociálpedagógia célcsoportjaival kapcsolatos közösségekkel szemben negatív megítélés van jelen, azonban a legtöbb esetben látható volt, hogy ez nem a negatív tapasztalat vagy az előítélet miatt van. Ezenfelül láthatóvá vált a hallgatók szociálpedagógiával kapcsolatos állításokra adott válaszaiból, hogy amiatt is tisztelik és elfogadják a szociálpedagógusokat, akikre azok tevékenysége irányul. Tehát nincs hatással a szociálpedagógia megítélésére az, hogy a hallgatók negatívan gondolkoznak a szociálpedagógia célcsoportjával kapcsolatos közösségekről.

Összegzés

Ahogyan azt már a bevezetőben is leírtam, a szakmák és tudományok tekintetében még nagyon újnak számít hazánkban a szociálpedagógia. Magyarországon 20 éve van jelen. Ezen kívül írtam, hogy a különböző szakmáknak különböző elfogadási szintje jelenik meg. Vannak olyan szakmák, amelyek elfogadottak, és vannak olyanok, amelyek kevésbé. Úgy gondoltam, hogy a szakmának – fiatalságából adódóan – küzdenie kell az elfogadottságért. Ezért is volt a kutatásom célja felmérni azt, hogy a szociálpedagógiáról milyen vélemény alakult ki a főiskolai hallgatók körében, illetve azt, hogy a szociálpedagógiai célcsoportokról hogyan gondolkodnak. A kutatásom másik

fontos célja az volt,ha esetleg negatív vélemény van jelen a szociálpedagógiai célcsoportokkal szemben, az hatással van-e a szociálpedagógiáról kialakult véleményekre. A kutatás azért volt aktuális, mert Magyarországon társadalmi problémák jelentek meg, amelyek következményei az iskola rendszerében is jelen vannak. Ezekre a gondokra a szociálpedagógia módszertana adekvát válaszokat képes adni. Azonban, ha a szakmát nem ismeri a társadalom, vagy vele szemben negatív megítélése van, az nagyban hátráltathatja a szociálpedagógus munkáját és a szakma széles körű elfogadottságát. Ezért is gondoltam, hogy főiskolai hallgatók körében kell az eredményeket vizsgálni, hiszen ők hamarosan aktív munkavállalóként is megjelennek a munkaerőpiacon, részesei lesznek a különböző szakmák által képviselt rendszernek, és fontos, hogyan képesek gondolkodni, együttműködni egy szociálpedagógussal.

A kutatás összegzése

A kutatás megkezdésekor azok voltak a feltételezéseim, hogy a szociálpedagógiával kapcsolatban egy negatív vélemény, előítélet alakult ki a hallgatók körében, ami összefüggésben van a szociálpedagógiai célcsoportokról kialakult negatív véleménnyel, előítélettel. Ezért is volt szükség a kérdőív elején egy előítélet-vizsgálatot végezni, majd a szociálpedagógiával és célcsoportjaival kapcsolatos véleményeket felmérni. A lekérdezés és az adatok elemzése után láthatóvá vált, hogy a válaszadók 54%-a nem előítéletes, illetve nem hajlamos előítéletre. Az adatok elemzésével és az eredmények összehasonlításával a feltételezett összefüggéseim, vagyis hipotéziseim nem igazolódtak be. Hiszen az eredmények alapján látható, hogy a szociálpedagógiával szemben nincs előítéletesség, és negatív vélemények sem alakultak ki. A legfontosabb, amit szükséges kiemelni ezzel kapcsolatban, hogy az előítéletes és a nem előítéletes hallgatók válaszai nem tértek el, tehát mindkét csoport nagyrészt pozitívan értékelte a szociálpedagógiát. Még a legelőítéletesebb hallgatók csoportjának véleménye sem mondható negatívnak, mert bár egyes állításoknál közömbösen értékeltek, viszont egyes állításoknál pozitívan. Ezenkívül a hallgatók többsége pontos információkkal rendelkezik a szociálpedagógia feladatáról, céljáról és célcsoportjáról. Tehát a válaszadók többsége megfelelő információk birtokában alkotta meg véleményét a szociálpedagógiáról. Ezzel szemben a lekérdezettek többségénél meglehetősen negatív vélemény alakult ki az általuk legellenszenvesebbnek tartott szociálpedagógiai célcsoporttal kapcsolatban. Azonban az adatok elemzésénél kiderült, hogy a vizsgált személyek többségénél nem valamilyen negatív tapasztalat okozza a negatív vélemények kialakulását. Az is tisztázódott, hogy ez a negatív vélemény vagy előítélet a szociálpedagógia célcsoportjaival kapcsolatos közösségekkel szemben nem befolyásolja a szociálpedagógiáról kialakított képet. A hallgatók többsége nem értékelte

negatívan a szociálpedagógiát azért, mert ezekkel a közösségekkel foglalkozik.

Így alapvetően látható, hogy mindkét hipotézisem megdőlt. Nem alakult ki negatív vélemény a szociálpedagógiáról a hallgatók körében, és nem igazolódott be az sem, hogy az előítéletes hallgatók negatívan értékelnék a szociálpedagógiát, míg a nem előítéletesek pozitívan. A feltételezéseimből csak az nyert igazolást, hogy a szociálpedagógiai célcsoportokkal szemben előítélet, illetve negatív vélemény jelen van a hallgatók körében. Azonban a szociálpedagógiai célcsoportokkal szemben mutatott negatív beállítódás nem befolyásolja a szociálpedagógiáról kialakított véleményt.

Kitekintés

Ahhoz, hogy a szociálpedagógiai célcsoportok, közösségek elfogadottabbá váljanak a társadalomban, szerintem szükséges lenne, hogy Magyarországon a társadalom tagjai több ismerettel rendelkezzenek ezekről a csoportokról. Ha jobban megismerik az általuk negatívan megítélt közösségek tagjait, illetve a helyzetükhöz vezető okokat, az erősíthetné a közösségek elfogadási szintjét a társadalomban. A kutatás eredményeiből láthatóvá vált, hogy a droghasználókkal, büntetett előéletűekkel és a gyermekbántalmazókkal szemben van a legtöbb negatív megítélés. Azonban egyedül a kisebbséghez tartozó csoportoknál jelent meg az, hogy az előítéletes hallgatók negatívabban értékelik ezt a közösséget, mint a nem előítéletes hallgatók. Azt gondolom, hogy a szociálpedagógia módszerei segíthetnek abban, hogy a társadalom jobban megértse ezeket a közösségeket.

Azt gondolom, hogy az eredmények, melyek láthatóvá váltak a kutatás végén, az alacsony elemszám miatt alakultak így. Ezenfelül a vizsgált felsőoktatási intézményben évtizedek óta működik a Kortárs Mentálhigiénés Tanácsadó Iroda, ahol szociálpedagógus hallgatók önkénteskednek, és szerveznek egyéni, kiscsoportos vagy közösségi programokat. Ezen tevékenységnek köszönhetően a vizsgálatba bevont személyeknek konkrét információjuk és képük alakulhatott ki a szociálpedagógiáról, a szociálpedagógusról. Ezek a gondolatok arra buzdítanak, hogy további kutatásokat végezzek ebben a témában úgy, hogy az elemszámot növelem, és az összes olyan felsőoktatási intézményt bevonom a kutatásba, ahol szociálpedagógusokat képeznek.

Irodalomjegyzék

Adorno, T. W. (1950): Típusok és tünetegyüttesek. In: Erős Ferenc (szerk.): *Megismerés, előítélet, identitás.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 157-192.

Adorno, T. W. és mtsai (1950): *The Authoritarian Personality*. Harper & Row, New York.

Allport, G. W. (1999*): Az előítélet*. Osiris, Budapest.

Fábián Zoltán és Sik Endre (2006): *Előítéletesség és tekintélyelvűség.* URL: http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a809.pdf 2014.09.03.

Kozma Tamás és Tomasz Gábor (2003): *Szociálpedagógia.* Osiris, Budapest.

Lüssi, P. (1997): *A rendszerszemléletű szociális munka gyakorlati kézikönyve*. Híd Alapítvány, Budapest.

Mollenhauer, K. (1959): A szociálpedagógia eredete az ipari társadalomban. A szociálpedagógiai gondolkodás és cselekvés szerkezetének vizsgálata. In: Kozma Tamás, Tomasz Gábor (szerk.): *Szociálpedagógia.* Osiris, Budapest. 101-124.

Natorp, P. (1925): Nevelés és közösség. In: Kozma Tamás és Tomasz Gábor (szerk.): *Szociálpedagógia.* Osiris, Budapest. 49-57.

Nohl, H. (1925): Nevelési szándék az állami ifjúságvédelemben. In: Kozma Tamás és Tomasz Gábor (szerk.): *Szociálpedagógia.* Osiris, Budapest. 57-62.

Sárkány Péter (2011): *Szociálpedagógiai elméletek.* Jel Könyvkiadó, Budapest.

Tajfel, H. (1974): Csoportközi viselkedés, társadalmi összehasonlítás, társadalmi változás. In: Erős Ferenc (szerk.): *Megismerés, előítélet, identitás.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 132-142.

Ulicska László (1997): A munka mint büntetés. In: *Esély,* 3. sz.

Vad Anna: *Drogfogyasztáshoz kapcsolódó prediktív rizikótényezők vizsgálata főiskolások körében*

Témavezető: Dr. Hadnagy József, főiskolai docens

Bevezetés

Mint főiskolai hallgató és mint lassan felnőtté váló gyermek, nap mint nap átélem én is a felnőtté válás időszakának kihívásait, mint sok más kortársam. Ebben a változó életszakaszban nehéz jó megoldásokat találni úgy, hogy megőrizzük a boldogságra, örömre való képességünket, szem előtt tartva az életminőséget hosszútávon megalapozó értékeket a pillanatnyi, múló sikerekkel szemben. Sokféle lehetséges megoldási alternatíva közül tudunk választani, melyek a konstruktív életvezetés kialakítását segítik, hiszen a változó kor napról napra egyre több lehetőséget tár fel előttünk. Ennek nyilván vannak előnyei, azonban hátulütői is. A lehetőségek tárháza sok esetben csalogató és biztonságot kínáló, de tudni kell az egyénnek választani, dönteni, mérlegelni, önmagát aktív cselekvő módon megvalósítani. Ez azoknál az embereknél, akik bizonytalan énképpel rendelkeznek, társaik által befolyásolhatóak; új környezetbe kerülnek, ahol új kihívásokkal kell szembenézniük, nem olyan egyszerű feladat. A főiskolai hallgatók, mire belerázódnak a főiskolai létbe, már küszöbén állnak az önálló élet megkezdésének, a családalapításnak, a munka világába való integrálódásnak. Így vannak olyan fiatalok, akik inkább a visszahúzódást választják, vagyis egyre később hagyják el a biztonságot nyújtó felsőoktatási iskolarendszert, amely időt és javakat biztosít mindaddig, míg a személy készen nem áll arra, hogy felnőtt életet éljen. A főiskolai lét olyan életforma, amely sokkal kötetlenebb, erősen befolyásolt a kortársak által; a személyiség még nem elég stabil, az értékorientációk is még formálódnak. Az identitásformálódás sok krízissel jár, amit sokszor társas közegben próbálnak megoldani, és előfordul az is, hogy egészséget károsító megoldási alternatívákhoz fordulnak. Az egyik egészségkárosító megoldási technika a tudatmódosító szerek használata, vagyis a drogfogyasztás.

Ez a jelenség napjainkra egyre nagyobb számú esetet ölel fel, ami nagy valószínűséggel csak nőni fog az elkövetkezendő évek során. Azonban minden jelenség kapcsán nem csupán a jelent, hanem a múltbéli eseményeket is vizsgálnunk kell. Drogfogyasztó személyek élettörténetét vizsgálva több elmélet is megszületett, amelyek a drogfogyasztás kialakulásáért a személyek életében jelen lévő, drogfogyasztásra hajlamosító tényezőket állapítottak meg. Több kutató is (*Rácz,* 1988; *Gerevich,* 2001; *Pikó* 2007) írt ebben a témában, és végzett megfigyeléseket. Ezek a kutatók megállapítottak a hajlamosító tényezők között olyan elemeket, amelyek előre jelző értékkel rendel-

keznek, vagyis prediktívek lehetnek egy személy drogfogyasztásának kialakulására. Azonban kevés kutatás áll rendelkezésre a felsőoktatási intézményekben tanulók drogfogyasztásra hajlamosító, prediktív tényezőkben való érintettségéről. Így kutatásom célja az, hogy feltárjam a főiskolások prediktorokban való érintettségét.

A kutatás során alkalmazott elméleti koncepció

A kutatás során rendelkezésemre állt Lorain (1991) és Swaim (1991) prediktorrendszere, amelynek elemeit megvizsgálva látható, hogy két nagy társadalmi szintből vezethetőek le a rendszerelemek. Az általuk megnevezett individuális-intraperszonális prediktorok az egyéni szintből, a környezeti-interperszonális prediktorok pedig az egyént körülvevő környezetet vizsgálva érhetőek és találhatóak meg. Ezért az egyén és az őt körülvevő környezetet magyarázó, leíró és dinamikus elméletetek segítségével megtalálhatóak az egyén személyiségének fejlődésben (Eysenck kétdimenziós személyiségelmélete, Cloninger temperamentum- és karaktermodellje, Erikson-féle fejlődéselmélet), valamint az őt körülvevő környezet működésében rejlő diszfunkcionalitások (alap-, primer és szekunder csoportmechanizmusok vizsgálata), amelyek predesztinálhatják az egyén drogfogyasztásának bekövetkeztét. Azonban úgy gondolom, hogy az egyén drogfogyasztásának kialakulásában a társadalmi szinten kialakult diszfunkcionalitások, működési mechanizmusok is fontos szerepet játszanak. Ezért hazai kutatók (Rácz, 2001; Hoyer, 2001; Komáromi, 2001) kutatási eredményit, illetve a társadalmi szinten zajló jelenségeket leíró és magyarázó elméleteket (Dürkheim és Merton anómiaelmélete, konfliktuselmélet, racionális döntés elmélete) vizsgálva kiegészítettem Lorain és Swaim rendszerét a kulturális prediktorok rendszerével.

Rizikótényezők szerepe a drogfogyasztás kialakulásában

Vizsgálatok során megállapították a kutatók (*Lorain*, 1991; *Swaim*, 1991; Gerevich, 2001; *Bácskai*, 2001), hogy a drogfogyasztó személyek élettörténete során vannak olyan tényezők, amelyek előre jelezhették volna a vizsgált személy drogfogyasztását, ha időben észrevették volna. Ezek a tényezők a vulnerabilitáshoz, azaz a sebezhetőséghez kapcsolódnak. Minden ember személyisége valamilyen mértékben sebezhető, sérülékeny, vagyis vulnerábilis, és vannak olyan események a személy életében, amelyek ezt a sérülékenységet fokozhatják. Ez minden személy életében más, de mégis hasonlóságokat lehet felfedezni. Ezeket az eseményeket rizikótényezőknek lehet nevezni. Vannak olyan rizikótényezők, amelyek előre jelezhetik az egy személy életében később bekövetkező drogfogyasztást. Ezeket a tényezőket, amelyek tehát előre jelző rizikótényezők, prediktoroknak nevezzük.

Prediktorok

A prediktorokat lehet csoportosítani eredetük, időbeni megjelenésük és hatásuk alapján. Eredetük, vagyis megjelenési „helyük" szerint megkülönböztetünk biogenetikai, intraperszonális és interperszonális prediktort (*Bácskai* és *Gerevich*, 1997). Ha a prediktoroknak csak az eredetével számolunk, az egyén életére gyakorolt longitudinális hatásokról beszélhetünk.

Azonban – ha a prediktorok megjelenésének idejét is vizsgáljuk – láthatjuk, hogy vannak olyan prediktorok, amelyek azonos időben jelennek meg az egyén élettörténetében. Mivel több prediktor jelenhet meg egy időben az adott személy életében, ezért a prediktorok egymás vulnerabilitását erősítve fejthetik ki hatásukat. Ezért nem csak hosszmetszetben befolyásolja az egyén élettörténetét kettő vagy akár több prediktor megjelenése, hanem keresztmetszetben is.

Hatásuk alapján megkülönböztetünk oki és közvetítő prediktorokat. Az oki prediktorok azon prediktorok, amelyek hosszú ideig kifejtik hatásukat, átívelnek több fejlődési korszakon, sőt: az egész életen át. Ezekből más prediktorok is kifejlődhetnek. Az oki prediktorok nem minden esetben nevezhetőek a drogfogyasztói magatartás okának, nyilván azért, mert nem minden rizikótényező prediktor, és számba kell venni a prediktív értékkel nem rendelkező rizikótényezőket is abban az esetben, ha a drogfogyasztás kialakulásának okát keressük.

A közvetítő prediktorok azok a prediktorok, amelyeken keresztül az oki prediktorok közvetve fejtik ki hatásukat, vagyis ezeken keresztül befolyásolják azt, hogy milyen drogfogyasztói magatartás alakul ki. Ezeken keresztül a kora gyermekkori hatások közvetítődnek. Ilyenek a család, az iskola és a személyiség prediktorai. Mivel az ezeken a területeken keletkezett diszfunkcionalitások teret engednek a kortársak növekvő befolyásolásának, végül a kortárshatásokon keresztül befolyásolják a drogfogyasztást. Vagyis oki prediktoroknak nevezhetjük a szocializációban keletkezett regressziókat a tinédzserkorig bezárólag. A regresszióból keletkezett „tünetegyüttesek," diszfunkciók (mint például a bizonytalanság) lesznek azok a szocializációs rések, amik teret engednek a serdülőkor vulnerabilitással rendelkező tényezőinek (mint pl. a kortársak befolyásolásának). Az élettörténetből kiragadott prediktornak kicsi vagy hamis a prediktív értéke, csak a prediktorok kombinációinak van valós előrejelző értéke.

A prediktorok rendszere

Ahogy már fentebb is írtam, ezek a prediktorok olyan tényezők, amelyek rendszert alkotnak. Ebben a részben szeretném bemutatni a prediktorok rendszerét, majd a következő részben elemezni a prediktorok rendszerének tulajdonságait.

I. Individuális-intraperszonális prediktorok

1. Biogenetikai prediktorok:

- az elsőfokú vérrokonok addiktív, rendszeres drogfogyasztása;
- az intrauterin, prenatális droghatás (elsősorban nikotin, alkohol, opioidok, kokain, marihuána, fenciklidin, amfetaminok);
- a drogfogyasztásra nem specifikus neurológiai sérülékenység;
- az intrauterin és prenatális táplálkozási problémák.

2. Pszichoszociális fejlődési visszamaradottság prediktorok:

- a „nehéz gyermek" tünetcsoport: hiperaktivitás-impulzivitás, figyelmi-szocializációs problémák, antiszociális viselkedés, tanulási nehézségek;
- az alacsony önértékelés;
- a viselkedési rendellenesség (conduct disorder);
- az érzelmi labilitás;
- az alacsony önkontroll-képesség;
- a pszeudo-szociabilitás;
- a jutalom-dependencia.

3. Demográfiai prediktorok:

- férfi nem;
- bizonyos kisebbségi csoportok (a feketék, a spanyolok, az amerikai indiánok);
- az emigránsok leszármazottai;
- egyéb etnikai csoportok;
- a 15 éves kor előtt kezdett drogfogyasztás.

II. Környezeti-interperszonális prediktorok:

1. Családi prediktorok:

- az anyai alkoholizmus,
- az anya-gyermek kapcsolat rossz minősége,
- a fiúgyermek anyai alkoholizmusa,
- a családi diszharmónia,
- szülő-gyermek konfliktusok,
- a gyermek 6 és12 év közötti életkora a családtagok szerfogyasztásának ideje alatt,
- az érzelmi depriváció,
- a gyermekkori fizikai és szexuális abúzusok,
- az autoriter és permisszív szülői nevelési stílus,
- az apai alkohol- és drogabúzus,
- a multiplex családi szerfüggőség,

- a drogfogyasztó idősebb testvér.

2. Iskolai prediktorok:

a) Beilleszkedési zavarok:

- osztályismétlés,
- iskolakerülés, csavargás,
- az iskolából való eltanácsolás és kizárás.

b) Kognitív funkciózavarok és tanulási nehézségek:

- neuropszichológiai készségzavarok,
- olvasási teljesítménytöbblet.

3. Kortárs prediktorok:

- szociabilitás a kortárskapcsolatokban,
- normatív, drogfogyasztást elváró és drogfogyasztói mintákat közvetítő kortárscsoport;
- a drogfogyasztó „kortársnyalábok,"
- a korai szexuális aktivitás,
- a házasság előtti terhesség,
- a házasság előtti együttélés.

III. Kulturális prediktorok:

- a társadalom viszonya az alkohol és a droghasználathoz, ill. a dohányzáshoz;
- a reklám és a tömegkommunikáció hatásai;
- a törvényi és jogi szabályozás, valamint a társadalom (a „felnőtt" társadalom) értékrendje;
- a társadalom milyen perspektívát tud nyújtani a fiataloknak, ill. a fiatalok csoportján belül is az alacsony iskolai végzettségű, hátrányos helyzetű, munkanélküli fiataloknak;
- hogyan kezeli a társadalom az ezekhez köthető szociális problémákat;
- hogyan készíti fel a fiatalokat a társadalmi változásokra és egyenlőtlenségekre.

A prediktorok rendszerelemeinek bemutatása

A biogenetikai prediktorok a gyermek születés előtti időszakából erednek. A méhen belüli gyermek és a környezete – mint például az édesanya életvitele, érzelemvilága – közötti kölcsönhatások által kialakult szövődményeket jelentik. Az intraperszonáis prediktorok csoportjába tartoznak azok a személyiségbeli jellemzők, illetve viselkedésminták, amelyekkel az egyén rendelkezik. Az interperszonális prediktorok csoportját a pszichoszociális fejlődési visszamaradottság jellemzi, amely többnyire az Erikson által leírt fejlődési

fázisok veszteségeiből adódik. Azonban a felnőtté válás befejeződéséig még találkozik a gyermek a társadalomba, kultúrába ágyazódott prediktorokkal, amelyek a médián, törvényeken keresztül közvetítve, a nagy társadalmi szociális közegben irányítja a fiatalok drogfogyasztási szokásait.

Rácz (2001) is leírta az általa tapasztalt kockázati faktorokat, azonban ő nem prediktorokat, hanem csupán rizikótényezőket írt le. Az ő megállapításai és felosztása hasonló a Swaim által leírtakhoz. Ő is megkülönböztet pszichológiai kockázati faktort, pszichoszociális fejlődési visszamaradottságot, családi kockázati tényezőket és kulturális hatásokat. Azonban összességében elmondható az ő rendszerére, hogy a felsoroltak inkább a korai személyiségre negatívan ható tényezők serdülőkorban megjelenő következményei és hatásai, mint pl. „a stresszel való megküzdési készségek hiánya: a problémamegoldás képtelenségének elfedése drogokkal" (*Ritter*, 2001). Ebből fakadóan olyan tényezőket is beleírt a felosztásába, amelyek a serdülőkor fejlődési szakaszára jellemző kockázati magatartások formájában, mint pl. „a drog használat mint izgalomforrás" jelennek meg. Fontosnak tartom kiemelni az egyik Rácz által leírt kockázati faktort, amely a drogozással kapcsolatos elvárások és korábbi tapasztalatok, valamint a drogokkal kapcsolatos pozitív elvárások („jó," „izgalmas," „érdekes") formájában jelentkezik. Ez a rizikófaktor megjelenik *Komáromi* (2001) írásában is.

Komáromi a drogok sajátosságaiként írja le ezeket, úgymint a vonzerő, pozitív hatások, hozzászokást és függőséget kiváltó hatás, megnövekedett kínálat, elérhető határ. Úgy gondolom, hogy ez is egy rizikótényező, azonban nem válik prediktorrá, mert a gyermek megítélése a drogok fogyasztásának hatásairól, következményeiről a környezet által alakul ki a primer és szekunder csoportokon keresztül, amelyek interakcióikkal, viselkedésmintáikkal befolyásolják a gyermekben kialakuló képet. Akár a szülők legális és illegális szerek használata alapján illetve a társadalom szerekre vonatkozó megítéléséből alakul ki.

Rácz és Swaim rendszerében is szerepel a családban történő fizikai és szexuális bántalmazás, amely szintén az érzelmi kapcsolatok minőségére hat negatívan. A gyermekben kialakul egy negatív önkép, amelynek fő motívuma, hogy nem szerethető. Amikor a szeme láttára egy másik családtagját bántalmazzák, mint például az édesanyját, hasonló traumák és érzelmi labilitás alakulhat ki a gyermekben is.

Swaim eredet-prediktorai között olyan tényezőket említ, amelyek mindegyike az agresszió bizonyos megnyilvánulási formája: az autoriter szülői nevelés, a fizikai és szexuális bántalmazások, maga a drogfogyasztás, érzelmi depriváció, szülői konfliktusok. Ezek leginkább frusztráció-agressziók és autoagressziók következményei. Az agressziók esetében frusztráció ér egy személyt, aki a frusztrációját más személyen vagy önmagán végzett erőszakos, agresszív cselekmények által vezeti le. Vagyis az elkövető személyekben

kialakul az akadályoztatás megtapasztalása, amely nem minden esetben a frusztráció okozója felé irányuló erőszakos cselekményekben vezetődik le. Az agresszió megjelenésének bármely formája rontja az önértékelést, akadályozza a személyiség fejlődéséhez szükséges kognitív funkciók fejlődését és gyengíti, esetleg meggátolja az érzelmi kapcsolatokban való elmélyülést. Ez azért is fontos, mert a prediktorok hatásmechanizmusainak kutatása során leírtak (*Bácskai* és *Gerevich*, 2001) olyan protektív tényezőket, amelyek gyengítik a prediktorok személyre gyakorolt hatását. Ilyen például az apa erőszakos megnyilvánulásaival szemben az idősebb testvérek moderáló funkciója, amely mintegy megszűri az apa erőszakos megnyilvánulásait; kamasz konvencionalitása, amelyet erősít a szülőkhöz való erős érzelmi kötődés; illetve a kamasz és az apa közötti erős kötődés, a szülők házassági harmóniája és az anya pozitív attitűdje a kamasszal szemben (*Ritter,* 2001).

A környezeti-interperszonális prediktorokon belül találhatunk iskolai prediktorokat, amelyek prediktív értékkel rendelkeznek. Olyan tényezőket sorol fel, mint az osztályismétlés, az iskolából való eltanácsolás, kizárás, az iskolakerülés és a csavargás. A gyermek esetleges deviáns viselkedése vagy már eleve a közösségből való kiutasítás vonja maga után az intézmények, közösségek azon válaszát, amely a teljes elutasítást és az el nem fogadás érzését közvetíti a gyermek felé. Tehát az iskolai és a kortárs prediktorok lehetnek azon közvetítő prediktorok, amelyeken keresztül más prediktorok kerülnek felszínre. Ezek alapján úgy gondolom, hogy az eredet-prediktorok csoportjában az individuális-intraperszonális és a környezeti interperszonális prediktorokon belül, a család hordoz magában oki prediktorokat, amelyek az iskolai és kortárs közvetítő prediktorokon keresztül a drogfogyasztásra hajlamosító hatásukat felszínre emelik.

A Swaim által leírt eredet-prediktorok között megtalálhatunk demográfiai rizikótényezőket is. Ezek a rizikótényezők: a férfi nem, bizonyos kisebbségi csoportok, az emigránsok leszármazottai, egyéb etnikai csoportok, illetve a 15 éves kor előtt kezdett drogfogyasztás. Bár ezeket a prediktív rizikótényezőket a magyar kutatók (*Rácz,* 2001; *Komáromi*, 2001) nem írták le a rizikótényezők összegyűjtésekor, a szociológiai devianciamegközelítések azonban arra engednek következtetni, hogy igen is fontosak a drogfogyasztásra hajlamosító, prediktív értékkel rendelkező rizikótényezők leírásakor; hiszen az országokban élő kisebbségek és emigránsok csoportjai, illetve leszármazottai között megfigyelték a transzgenerációs stressz jelenségét. Ez azt jelenti, hogy egy generációban átélt stressz, trauma átörökítődik a következő generációkra, azonban azt a traumát a következő generációk nem élik át. Az emigránsok esetében is felmerül a valahova tartozás kérdésköre, az új környezetbe való integráció és a traumák feldolgozása.

A kulturális prediktorok nem szerepelnek Swaim eredet-prediktorai között, azonban Rácz a rizikótényezőket vizsgálva külön rizikótényező-

csoportként gyűjti össze a társadalom által hordozott rizikófaktorokat. Olyan rizikótényezőket ír le, mint a társadalom viszonya az alkohol- és a droghasználathoz vagy a dohányzáshoz; a reklám és a tömegkommunikáció hatása, a közvetlen alkohol- és dohányreklámok, illetve a reklámok keltette szükségletek, amelyeket droghasználattal lehet kielégíteni. A törvényi és jogi szabályozás, valamint a társadalom (a „felnőtt" társadalom) értékrendje elítéli, elfogadja a drogfogyasztás tényét, vagy szemet huny felette. Az iskolai beilleszkedési problémák, a rossz tanulmányi eredmény, valamint az iskola reakciója ezekre a problémákra (beleértve a droghasználatot is) elmélyítheti a fiatalok elidegenedését a társadalmilag elfogadott értékektől és intézményektől; következésképpen fokozhatják a droghasználatukat is. Ha jól megfigyeljük, ezek olyan tényezők, amelyek befolyásolják a felnövő egyének világlátását, illetve életpályamodellt nyújtanak az egyének számára. Nyilván olyan életpályamodellt, amelyben tükröződnek a társadalom diszfunkciói. Ezek a rizikótényezők már a gyermek születésétől kezdve részei az életének; a családon, valamint más primer és szekunder csoportokon, illetve az általa használt telekommunikációs eszközökön keresztül közvetítődnek felé.

Ez alapján úgy gondolom, hogy vannak a társadalomnak olyan diszfunkcionális elemei, amelyek előre jelezhetik, hogy a társadalomban be fog következni a drogfogyasztás. A felsoroltakon felül olyan diszfunkciókra gondolok, hogy a társadalom milyen perspektívát tud nyújtani a fiataloknak, ill. a fiatalok csoportján belül is az alacsony iskolai végzettségű, hátrányos helyzetű, munkanélküli fiataloknak. Hogyan kezeli a társadalom az ezekhez köthető szociális problémákat? Hogyan készíti fel a fiatalokat a társadalmi változásokra és egyenlőtlenségekre?

A kutatás

A kutatás során vizsgált kérdések és a vizsgálati módszer

Kutatásom célja, hogy felmérjem a főiskolások prediktív rizikótényezőkben való érintettségét, így célom a tudásbővítés egy olyan célcsoport esetében, amely még kevésbé vizsgált drogfogyasztásra hajlamosító tényezők tekintetében.

Az alapsokaságot a főiskolásokból véletlenszerű mintavételi eljárással vizsgáltam meg, így az alapsokaságban szereplők kritériuma csupán az volt, hogy 18 életév feletti személy legyen, aki az általam kiválasztott főiskolára jár, tehát egy felsőoktatási intézményen belül történt a mintavétel. 150 kérdőív került lekérdezésre az intézményben, azonban ez a szám nem kínál releváns adatokat.

Az elméleti háttérre alapozva arra voltam kíváncsi, hogy a vizsgált populációban az individuális intraperszonális prediktorok meghatározó jellege mellett, a környezeti-interperszonális prediktorok közül a kortárs prediktorok

kiemelt szerepet kapnak-e a drogfogyasztás kipróbálásának okai között. Azt is vizsgáltam, mennyiben helytálló az a hipotézisem, hogy a populációban végzett vizsgálat által, vulnerabilitás és protektivitás alapján csoportok képezhetőek, melyek leírhatóvá teszik a populáció vulnerabilitásának és protektivitásának jellemzőit. Tehát a kutatás során ezzel a két hipotézissel dolgoztam.

Kutatásom módszere egy általam készített kérdőív, amelyet főiskolás hallgatók interneten töltöttek ki. A kérdőívben a hajlamosító tényezőket tettem mérhetővé. A kérdőívből kiderül, hogy számszerűen milyen mértékben érintettek a prediktív tényezők tekintetében, tehát kvantitatív jellegű a kutatás. A kérdőívben a kérdések a főiskolások orientációjára és jellemzőire vonatkoztak. Az eddigi életük során bekövetkezett eseményekre, történésekre, illetve az egyes prediktorokhoz kapcsolódó véleményükre vonatkozó kérdésekkel a rizikótényezőkben való érintettségüket vizsgáltam.

A kérdőív nem tartalmazza a biogenetikai eredet-prediktorok felmérését, mert annak tudása, megítélése nem minden esetben biztosított az egyének számára. A kérdőív a kitöltő oldaláról magas fokú bizalmat, intimitást igényelt. A biogenetikai prediktorok lekérdezésével ez a magas fokú intimitás nőtt volna, ami viszont ronthatta volna a kitöltő válaszadási hajlandóságát. A kérdőív eredményeinek kiértékeléséhez az SPSS programot használtam.

A kutatás eredményei

Ahhoz, hogy választ kapjak a kérdésemre, elsőnek azt kell tisztázni, hogy milyen illegális szerfogyasztói magatartás figyelhető meg a mintában.

1. ábra: Főiskolások illegális szerhasználatának gyakorisága napjainkban

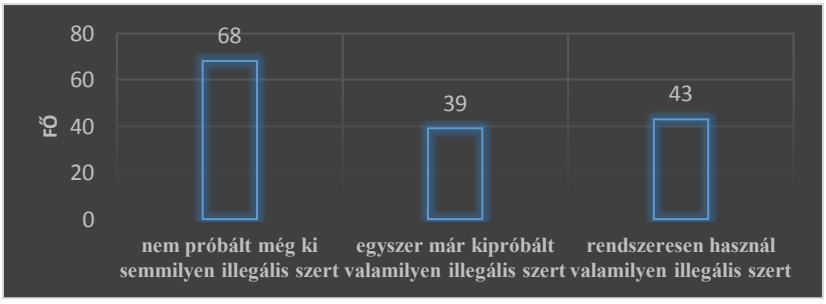

A vizsgálatban részt vevők közül 68-an nem fogyasztottak még semmilyen illegális szert, 39-en egyszer már kipróbálták és 43-an legalább egy évben ötször fogyasztanak valamilyen illegális szert; illetve legfeljebb naponta fogyasztanak valamilyen illegális szert (1. ábra). A 110 lányból 59 nem próbált még ki semmilyen illegális szert, 31 viszont egyszer már kipróbálta valamelyik illegális szert és 20 pedig rendszeresen, vagyis egy éven belül leg-

alább ötször, legfeljebb napi szinten használ valamilyen illegális szert. A 40 fiúból 9 nem fogyasztott még semmilyen illegális szert; 8 egyszer már kipróbálta és 23-an pedig legalább évente ötször és legfeljebb napi szinten fogyaszt illegális szereket. Ezekből arra lehet következtetni, hogy a férfiak, bár kisebb számban vannak jelen a mintavételben, a válaszaik alapján mégis nagyobb arányban fogyasztanak rendszeresen valamilyen illegális szert.

Az eddigi adatokból megállapíthatjuk azt a tényt, hogy a férfi nem valóban prediktorként fogható fel a drogfogyasztás tekintetében, illetve, hogy a vizsgálatban résztvevők többsége nem fogyasztott vagy egyszer fogyasztott valamilyen illegális szert eddigi életében. A legtöbben (53 fő) a 15. és a 18. életévük között próbáltak ki elsőként valamilyen illegális szert. A vizsgálatban részt vevők körében a legtöbbet használt illegális szer a maruhiána, illetve a herbál volt. A rendszeres szerhasználók (24 fő) pedig a „19-től napjainkig" időszakra teszik az első szerhasználatukat. Az elemzés során ennek a jelenségnek keresem a magyarázatát.

A megfigyelt illegális szerfogyasztói magatartás vizsgálatát az individuális-intraperszonális prediktorok elemzésével kezdem, hiszen azok vulnerábilis ereje a legmeghatározóbb az illegális szerfogyasztói magatartás kialakulásában.

Individuális-intraperszonális prediktorok

Az elméleti koncepcióra alapozva négy prediktort emelnék ki az individuális-intraperszonális prediktorcsoport bemutatására. Ezek az alacsony önkontrollképesség, a jutalom-dependencia, a negatív önértékelés és az érzelmi labilitás. A vizsgált személyekről elmondható, hogy többségük nem érintett a negatív önértékelés (22 fő tartotta jellemzőnek önmagára) és a rossz önkontrollképesség (11 fő tartotta jellemzőnek önmagára) tekintetében, azonban a jutalom-dependencia (67 fő tartotta jellemzőnek önmagára) és az érzelmi labilitás (50 fő tartotta jellemzőnek önmagára) már egy sokkal megoszlóbb tendenciát mutat. Azonban az illegális szerfogyasztás és a tényezők között együttjárás nem figyelhető meg (Sig<0,5). Így elmondható, hogy nem veszélyeztetettek a vizsgált személyek az individuális-intraperszonális prediktorok tekintetében. Az individuális-intraperszonális prediktorokon belül van még a demográfiai prediktorok csoportja.

A mintában 5 olyan személy van, aki 15 éves kora előtt próbált ki valamilyen illegális szert. Közülük ketten egyszer próbáltak ki valamilyen illegális szert és hárman vannak, akik rendszeresen fogyasztanak valamilyen illegális szert. Tehát a mintára csak kevés százalékban jellemző, hogy 15 éves koruk előtt kipróbálnak valamilyen illegális szert, viszont azon személyek, akikre ez jellemző, nagy valószínűséggel fogyasztóvá válnak. Tehát a 15 éves kor előtti drogfogyasztás prediktora, amely szerint a 15 éves kor előtti drogfogyasztás kialakíthatja a későbbi rendszeres fogyasztást, valósnak mondható.

Környezeti-interperszonális prediktorok

A környezeti-interperszonális prediktorok estében azonban együttjárás mutatkozott a vizsgált személyeknél, az egyének és a szülők illegális szerhasználata között. A mintában 10 illegális szerfogyasztó édesapát számolhatunk, 8 édesapának a gyermeke vált rendszeres illegális szerhasználóvá, 1 esetben egyszeri használóvá, és szintén 1 esetben nem fogyasztott még semmilyen illegális szert (Sig=0,001). Az édesanyák esetében a mintában 5 illegális szerfogyasztó édesanyát számolhatunk, 4 édesanya gyermeke vált rendszeres illegális szerhasználóvá, 1 esetben pedig egyszeri használóvá vált (Sig=0,009). Amit tehát bizonyít a vizsgálat, hogy a vizsgálatba bevont személyek esetében a szülők illegális szerfogyasztása predesztinálja gyermekük szerfogyasztásának bekövetkeztét.

A kortárshatások markánsan jelen vannak a főiskolások életében. Fontos számukra a közösséghez tartozás élménye. Azok a személyek, akik rendszeresen találkoznak baráti közösségeikkel, rendszeresen fogyasztanak is valamilyen legális szert, azonban ez nem normatív jellegű, vagyis nem csoportelvárás; a csoporthoz tartozásnak nem feltétele a tudatmódosító szerek használata (Sig. = 0,000). De akkor milyen kortárshatások érvényesülnek? A kutatás során kiderült, hogy a kortársaikhoz kapcsolódó érzelmi viszonyok azok, amelyek meghatározzák azt, hogy kipróbálnak-e valamilyen illegális szert (Sig.= 0,000), illetve kiderült az is, hogy az illegális szer mint eszköz jelenik meg az egyéneknél, kortárskapcsolataik intimitásának fokozásához vagy egyáltalán a kortárskapcsolataik kialakításához (Sig.= 0,000).

Kulturális prediktorok

2. ábra: A társadalom milyen perspektívát tud nyújtani a fiataloknak prediktorra adott válaszok

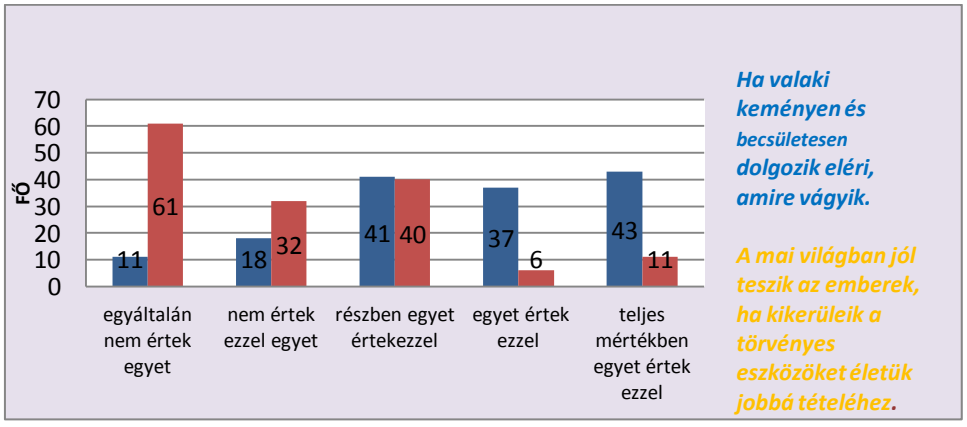

A táblázat adataiból megfigyelhető, hogy a vizsgált személyek többsége úgy érzi, hogy a társadalom által kitűzött célokat a társadalom által biztosított

eszközök segítségével elérhetőnek tartja. Ebből arra tudok következtetni, hogy nem látják kilátástalannak élethelyzetük javításának lehetőségét. A felnőtt társadalom és a jogi szabályozás által közvetített megítélés (a drogfogyasztásról) között némi disszonancia fedezhető fel.

A prediktorok rendszerének sajátosságai a vizsgált személyek között

Fontos kiemelni a kutatás során felfedezett prediktorok közötti összefüggéseket. Már fentebb említettem olyan összefüggéseket, ahol a prediktorok közvetlen kapcsolatba hozhatóak az illegális szerfogyasztói magatartással (férfi nem, 15 éves kor előtt kezdett szerfogyasztás, szülők illegális szerfogyasztása). Azonban a rendszerelemek között megtalálhatóak olyan összefüggések, amelyek közvetve, egymásra hatva befolyásolják az illegális szerfogyasztói magatartás kialakulását, ezzel beindítva a rendszer cirkuláris hatásait és működését. Ilyen kapcsolat fedezhető fel az anyával kialakult bizalmi kapcsolat és a pozitív önértékelés között (1. ábra). A táblázatból láthatjuk, hogy a vizsgált személyek többsége pozitív önértékeléssel rendelkezik, és azon személyek többsége, akik pozitív önértékeléssel rendelkeznek, az édesanyjukkal is pozitív, bizalmas kapcsolatban állnak (Sig.= 0,008). Ebből arra lehet következtetni, hogy az önértékelés (ami egy, az illegális szerfogyasztás kialakulását meghatározó tényező) vulnerábilis vagy protektív irányba fejlődését az anyával való kapcsolat minősége nagyban meghatározza.

3. ábra: A pozitív önértékelés és a pozitív anya gyermek kapcsolat közötti összefüggés

Keresztábla

Count

		amikor támad egy ötletem nem valósítom meg mert nem sikerülne					
		egyáltalán nem igaz rám	nem igaz rám	részben igaz rám	igaz rám	teljes mértékben igaz rám	Total
anyával bizalommal megbeszélem a problémáimat	egyáltalán nem igaz rám	3	1	2	1	0	7
	nem igaz rám	3	1	6	2	3	15
	részben igaz rám	11	9	4	3	0	27
	igaz rám	17	20	6	4	0	47
	teljes mértékben igaz rám	29	15	2	6	2	54
Total		63	46	20	16	5	150

Reflektálás a hipotézisekre

Az első hipotézisemet a Swaim és Lorain által szerzett információra alapozva állítottam fel, miszerint az intraperszonális prediktorok a legmeghatározóbbak a drogfogyasztás kialakulásában. A főiskolások többnyire nem veszélyeztetettek az intraperszonális prediktorok tekintetében, így többségüknél nem alakult ki addiktív, illegális szerfogyasztás. Az eredmények alapján elmondható, hogy a főiskolások érintettek a kortársak befolyásoló hatásában,

azonban többségüknél ez sem vezet az addiktív, illegális szerfogyasztáshoz. Ezek alapján úgy gondolom, hogy ez a hipotézisem igazolódott.

A második hipotézisemet a prediktorok közötti összefüggések vizsgálatával lehet igazolni, hiszen, ahol összefüggés mutatkozik a prediktorok között, ott valamilyen hatást gyakorolhatnak egymásra. Ahogyan azt az elméletben már leírtam: egymás vulnerábilis erejét erősítik vagy gyengítik. A prediktorok közötti összefüggések alapján láthatjuk, hogy a család harmonikus működése és az édesanyával való pozitív kapcsolat ellensúlyozhatja a más prediktorok (önértékelés) vulnerábilis erejét. Azonban ahhoz, hogy konkrét csoportokat tudjunk képezni vulnerabilitás és protektivitás alapján, nemcsak egy célcsoportot kellett volna megvizsgálni, hanem több, különböző demográfiai háttérrel rendelkező és különböző társadalmi rétegben élő személyt. Ennek segítségével megláthattuk volna a társadalmi rétegek prediktorokban való érintettségének különbözőségeit és hasonlóságait. Így csupán annyi információval rendelkezünk, amely alapján a főiskolások prediktorokban való érintettségét láthattuk meg; és arra következtethettünk, hogy a prediktorok, amelyekkel rendelkeznek, a protektivitás és vulnerabilitás faktorán inkább a protektivitás felé mutatnak. A főiskolások drogfogyasztási szokásaira tehát inkább az jellemző, hogy vagy nem fogyasztottak eddig semmilyen illegális szert, vagy csak egyszer próbáltak ki eddig valamilyen illegális szert.

Felhasznált irodalom

Andorka Rudolf (1996): *Bevezetés a szociológiába.* Aula Kiadó, Budapest.

Bali Krisztina (2009): A személyiség szerkezete. In: Juhász Márta és Takács Ildikó (szerk.): *Pszichológia*. Typotex Kiadó, Budapest.

Bácskai Erika és Gerevich József (2001): A drogproblémák megelőzése. In: Ritter Ildikó (szerk.): *Tanulmányok a kábítószer-problémákról*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.

Boros János és Csetneky László (2000): *Börtönpszichológia.* Rejtjel Kiadó, Budapest.

Cole, M. és Cole, S. R. (2003): *Fejlődéslélektan*. Osiris Kiadó, Budapest.

Demetrovics Zsolt (2007): *Drog, család, személyiség. Különböző típusú drogok használatának személyiségpszichológiai és családi háttere.* L'Harmattan Kiadó, Budapest.

Demetrovics Zsolt és Balázs Hedvig (2004): Drogosok. In: Gelsei Gergő és mtsai (szerk.): *A láthatatlanság vége. Társadalomismereti olvasókönyv.* Alapítvány a Társadalomelméleti Kollégiumért, Budapest. 121-141.

Giddens, Anthony (2008): *Szociológia*. Osiris Kiadó, Budapest.

Hoyer Mária (2001): A droghasználó és a család. In: Ritter Ildikó (szerk.): *Tanulmányok a kábítószer-problémákról*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.

Komáromi Éva (2001): A droghasználat kialakulásának okai. In: Ritter Ildikó (szerk.): *Tanulmányok a kábítószer-problémákról*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.

Kurgyis Eszter és mtsai (2010): Az alkoholbetegek személyiségprofiljának bemutatása az átdolgozott Cloninger-féle Temperamentum és Karakter Kérdőív alapján. In: *Addictologia Hungarica.* 2010. IX. évf. 2. sz. 134-139.

Murányi-Kovács Endréné (1991): *A gyermekkori és a serdülőkori személyiségzavarok pszichológiája*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Pikó Bettina (2005): Ifjúkori problémaviselkedés. In: Pikó Bettina (szerk.): *Ifjúság, káros szenvedélyek és egészség a modern társadalomban.* L' Harmattan, Budapest.

Pikó Bettina (2005): Ifjúság és modernitás. . In: Pikó Bettina (szerk.): *Ifjúság, káros szenvedélyek és egészség a modern társadalomban.* L' Harmattan, Budapest.

Pikó Bettina (2007): A devianciák szociológiai és szociálpszichológiai modelljei. In: Demetrovics Zsolt (szerk.): *Az addiktológia alapjai I.* Eötvös Kiadó, Budapest. 357-375.

Rácz József (1988): *A drogfogyasztó magatartás.* Medicina Kiadó, Budapest.

Rácz József (2001): A droghasználat kialakulásának elősegítő és gátló tényezői. In: Ritter Ildikó (szerk.): *Tanulmányok a kábítószer-problémákról*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.

Rácz László (2005): Értékek és ifjúság. In: Pikó Bettina (szerk.): *Ifjúság, káros szenvedélyek és egészség a modern társadalomban*. L' Harmattan, Budapest.

Rózsa Sándor és mtsai (2005): *Temperamentum és karakter. Cloninger pszichobiológiai modellje.* Medicina Könyvkiadó, Budapest.

Szántó Zoltán (1998): A racionális döntések elméletén nyugvó társadalomtudomány. In: Csontos László (szerk.): *A racionális döntések elmélete*. Osiris Kiadó, Budapest.

Veréb Lilla: *Motivációvizsgálat az Eszterházy Károly Főiskola önkénteseinek körében*

Témavezető: Dr. Hadnagy József, főiskolai docens

Bevezetés

Az önkéntesség egyre nagyobb hangsúlyt kap napjainkban, Európában és Magyarországon is. A téma aktualitását bizonyítja az a kezdeményezés, hogy az ENSZ először a 2001. évet az *Önkéntesek Nemzetközi Évé*nek, majd ennek az évnek a 10. évfordulóját, azaz a 2011. évet pedig az *Önkéntesek Európai Évé*nek nyilvánította. Az ENSZ és az önkéntesség úgy kapcsolódik össze, hogy az ENSZ-rendszernek van egy önkéntes szervezete, az ENSZ-önkéntesek (United Nations Volunteers - UNV), mely a békét, a segélyezési és fejlesztési kezdeményezéseket támogatja közel 150 országban. Az Önkéntesek Európai Évében természetesen az Európai Unió és legtöbb tagállama is részt vett, hiszen az Európai Uniónak egyik alapelve az önkéntesség. Ily módon Magyarország is csatlakozott ehhez a kezdeményezéshez, melynek célja az volt, hogy elismerésben részesítse az önkéntesek tevékenységét, valamint segítsen az előttük álló problémák leküzdésében, s nem utolsó sorban az is cél, hogy még több embert ösztönözzön cselekvésre. Az ENSZ és az Európai Unió ezeket a projekteket a társadalmi szolidaritás erősítése érdekében hozta létre. Fontos számukra a társadalmi részvétel is, s annak módja, mert ez hatással van arra, hogy mennyire működőképes az aktív demokrácia.

Továbbá a téma aktualitását erősíti az is, hogy a 2012. év az Európai Unióban a *tevékeny időskor és a nemzedékek közötti szolidaritás európai éve* volt, melynek célja az időskori aktivitás társadalmon belüli megőrzésének ösztönzése volt a társadalmi kirekesztés elleni küzdelmet segítő önkéntes munka révén. Ezáltal az önkéntesség a tavalyi évben is nagy szerephez jutott.

Végül a téma aktualitását az is alátámasztja, hogy az érettségi vizsgára jelentkezés feltétele lesz Magyarországon 2016-tól az, hogy a diákok 50 óra *közösségi szolgálat*ot végezzenek el a középiskolai tanulmányaik során. A közoktatás ezzel a beavatkozásával lépést tett afelé, hogy a diákok megélhessék a közösségi szolgálat adta élményeket, tapasztalatokat és lehetőségeket, valamint beépítették a tevékeny munkát a fiatalok életébe. Bár a közösségi szolgálat sajátosságai alapján nem egyezik meg az önkéntességgel, mégis fontos megemlítenünk a téma kapcsán. Az önkéntesség nevében is benne van, hogy önkéntes, tehát szabad akaratunkból végezzük. Alapjában véve a közösségi szolgálat az önkéntességtől ezen a ponton tér el, mert a közösségi szolgálat egy kötelező tevékenység a diákok részére. Azonban több tulajdonságában megegyezik a kettő: a közösségi szolgálat olyan tevékenység, ame-

lyet a diákok a saját értékeik mentén választanak, mindenféle anyagi ellenszolgáltatás nélkül végeznek, amellyel az adott közösség érdekeit szolgálják, és mellyel saját személyiségüket, vagy különféle készségeiket fejleszthetik. Ezek mind igazak az önkéntességre is.

Más és más motivációval végezhetünk önkéntes tevékenységeket. Az Európai Unió az önkéntesség alapgondolatát a szolidaritás, a társadalmi részvétel és az aktív demokrácia működtetése szempontjából tartotta fontosnak a jövő értelmisége számára. Egy társadalom jövője számára az említett gondolatok nagyon fontosak. Az Eszterházy Károly Főiskolán tanár szakos és nem tanár szakos hallgatók képzése is folyik. De mit tesz az oktatás azért, hogy a felnövekvő nemzedékek szereprepertoárjába és értékrendszerébe beépüljön az önkéntesség? Az *Eszterházy Károly Főiskolá*n működik egy szervezet, a *Kortárssegítő Mentálhigiénés Tanácsadó Iroda (KoMeTI),* ahol az önkéntes koordináció, mint alapszolgáltatás jelenik meg a hallgatók számára. Ha a hallgatókban felmerül az igény az önkéntes tevékenységek végzése iránt, akkor van hova fordulniuk. A szervezet tagjai - akik szintén önkéntesek - elvégzik a koordinációs feladatokat, többek között azt, hogy a leendő önkéntes hallgatónak olyan helyet, területet találjanak, ami a képességeihez mérten a legmegfelelőbb, ami a legjobban felkelti az ő érdeklődését, s amit szívesen végezne. Fontos kérdés, hogy mit jelent a hallgatók számára ez az önkéntesség és milyen motivációkkal mennek ki a terepre, tehát a valós munkavégzésbe.

A dolgozatom alapgondolata az *önkéntességet végzők motivációi* voltak. Érdekelt a válasz arra a kérdésemre, hogy melyek azok az okok, amelyek miatt az egyén, vagy egy nagyobb társadalmi egység - például egy szervezet - önkéntes tevékenységet végez. A kérdés megválaszolásához jó néhány tanulmányt kellett elolvasnom, és több kutatást értelmeznem, így tovább mélyült érdeklődésem. Kíváncsi lettem arra, hogy bizonyos célcsoportoknál vannak-e eltérések az önkéntes munka motívumait tekintve. Mivel főiskolás vagyok és hallgató társaimmal napi rendszerességgel kapcsolatba léptem, többször kerültem az önkéntes tevékenységem során abba a helyzetbe, hogy megoszthattuk egymással véleményünket, gondolatainkat. Egyértelmű lett számomra ezáltal, hogy objektív módon, önálló kutatással győződjek meg ezen célcsoport önkéntes munkához kapcsolódó motívumairól. Tehát a dolgozatomban a motivációk feltárására törekszem.

A dolgozat első részében tisztázom az önkéntesség fogalmát, bemutatom azokat a meghatározó történeti állomásokat, amik nagyban befolyásolták a hazai önkéntesség alakulását, formálódását és társadalmilag való elfogadását. Továbbá bemutatom az önkéntesség definíciós kérdéseit, valamint a magyarországi önkéntesség múltját. Ezt követően a társadalmi integráció és szolidaritás témakörét fejtem ki, mint az önkéntesség hasznát és következményét, majd az emberi beruházás és az önkéntesség kapcsolatát mutatom be. Szinte-

tizálom a humán ökorendszer-elméletét az önkéntesség funkcióival és aktivitási területeivel, majd az önkéntességet, mint segítségnyújtó viselkedésformát mutatom be, mind szociológiai, mind pszichológiai szempontból.

A dolgozat második részében az önkéntes motivációkra fókuszálok, ahol a történeti áttekintést követően bemutatok egy kutatást, mely saját munkám alapjául is szolgál. Végül a dolgozat harmadik részében a saját kutatásom eredményeit közlöm, azokat statisztikai módszerek segítségével elemzem. Ezt követően reagálok a hipotéziseimre, valamint bemutatom a kutatásom elemzésének utolsó fázisát, a klaszterelemzést, s végül összegzem a dolgozatot, és egy rövid kitekintéssel bemutatom a további terveimet.

Az önkéntességgel kapcsolatos szakirodalmi háttér bemutatása

Az önkéntesség fogalmának tisztázása

Ahány szakirodalom, annyi fogalmi értelmezés létezik az önkéntességre is. A következőkben bemutatok jó néhány fogalmi meghatározást. *Angyal* (2000) szerint önkéntes az, aki szabad akaratából, tudatosan, mások javára történő tevékenységet, anyagi ellenszolgáltatás nélkül végez. A következő meghatározás is hasonlít az előzőhöz:

> „Az önkéntes munka olyan szabadon választott, kényszer és ellenszolgáltatás nélkül, más (ok) javára végzett tevékenység, amely anyagi érdekektől mentes. Ugyanakkor az önkéntességen alapuló munkavégzés (segítés) azt is jelenti, hogy a segíteni szándékozó állampolgár – vagy polgárok közössége – szabad akaratából oda ajánlja fel „térítésmentesen" a munkáját, oda csatlakozik, ahová akar."
>
> (*Zentai*, 2006)

Czike Klára és *Kuti Éva* (2006) úgy írják le az önkéntes munka végzését, hogy az önkéntesség végzője nem fogad el anyagi ellenszolgáltatást, valamint az önkéntes munkát önmaga, családja hasznán túl elsősorban más személyek, társadalmi csoportok, vagy a közösség épülése érdekében végez.

Bartal Anna Mária és *Saródy Zita* (2010) az önkéntes tevékenységet úgy írják le, mint amely nyitott mindenki számára, fizetség nélküli, saját akaratból végzett, nem formális tanulási keretek között megvalósuló önképző és önfejlesztő tevékenység, mely szociális és társadalmi értékeket képvisel.

Az önkéntesség két szociológiai elmélete közül az egyik tágabb a másik szűkebb. A tágabb értelmezés az önkéntesség modernizációs paradigmája, miszerint az önkéntesség „(…) lehetővé teszi a legáltalánosabb, a legszélesebb szociális kontextusba vonást, és a társadalmi változásra, átalakulásra teszi a hangsúlyt, amely megváltoztatja az önkéntesség társadalmi bázisát és jegyeit" (*Fényes* és *Kiss*, 2011). A szűkebb értelmezés pedig az önkéntesség mint komoly szabadidős tevékenység paradigmája, ami szerint az önkéntes-

ség „(…) az önkéntes tevékenységeknek a szabadidő keretébe vonásával alakul ki. Hiszen az önkéntes tevékenység - a latin eredetű voluntarizmus szó jelentéséhez híven - szabadidőben szabadon választott tevékenység" (*Fényes* és *Kiss*, 2011).

Az önkéntességet szociológiai szemmel többek között *Fényes Hajnalka* és *Kiss Gabriella* (2011) vizsgálta. Szerintük az önkéntességnek négy ismertető jegye van: anyagi ellenszolgáltatás nélküli, mások számára, szabad elhatározásból végzett, nem kötelező jellegű tevékenység, mely - és itt egy újdonság következik a többi fogalomhoz képest - belső (értékorientált és szubjektív) vagy külső (instrumentális - az eredménnyel törődő, de nem közvetlenül anyagi, valamint mindig kényszer jellemzi) motivációjú vagy indíttatású. Ennél a fogalmi meghatározásnál a motiváció is megjelenik, mint a magyarországi önkéntes motivációkutatások képviselőinél. *Bartal Anna Mária* és *Kmetty Zoltán* (2010) szerint az önkéntesség egy olyan tevékenység, melyet nem ellenszolgáltatásért végzünk, de a kiadások megtérítése, vagy akár a jelképes fizetség megengedhető. A tevékenységet belső indíttatásból, szabad akaratból végezzük, s más személy, vagy a társadalom hasznára kell, hogy irányuljon. Ennél a motivációt a belső indíttatás kifejezés használatában lelhetjük fel. Továbbá úgy vélik, hogy ennek úgynevezett tervezett segítésnek kell lennie, mivel az önkéntesek kinyilvánítják akaratukat, és elkötelezettségüket, hogy másokon segítsenek, amire a szabadidejükből áldoznak időt, valamint szervezett keretek között kell folynia.

Utolsó meghatározásként a *Központi Statisztikai Hivatal* 2012. évi felméréseknél használt meghatározását mutatom be, miszerint az önkéntesek azok, akik közvetlenül, vagy valamilyen szervezeten keresztül, önkéntesen, szabad akaratukból, ingyen, fizetség nélkül, a háztartásukon kívül élő személyek javára, a társadalom hasznára végeztek önkéntes munkát, tevékenységet a kikérdezést megelőző 12 hónap során. A három feltételnek együttesen kellett érvényesülnie a felméréskor, valamint a háztartáson kívül élő szülő, gyermek, rokon javára végzett munka is önkéntes segítségnek számított, mert a *Központi Statisztikai Hivatal* szerint „minden „segítőkész" ember beletartozik az önkéntesek, önkéntes segítők körébe, aki hajlandó mások, vagy egy cél érdekében önzetlenül, ingyen tevékenykedni" (*KSH*, 2012).

A bemutatott meghatározások mellett az is fontos, hogy a kutatásom szempontjából ki tekinthető önkéntesnek. A továbbiakban az önkéntes tevékenységet végző személyek alatt, azokat az embereket értem, akik formálisan vagy informálisan, mások vagy a társadalom hasznára, anyagi érdekektől mentesen, jelenleg is végeznek valamilyen segítő tevékenységet.

Az önkéntesség motivációs háttere

A legtöbb meghatározás csak a fizetett munkától különíti el az önkéntes munkát. A nagy dilemma az *elnevezés*ben van: önkéntesség, önkéntes munka,

önkéntes aktivitás, önkéntes tevékenység és még sorolhatnánk. Az önkéntesség, önkéntes tevékenység vagy aktivitás semlegesebb, újszerű megfogalmazás, mely próbálja felváltani az önkéntes munka kifejezést, ami sugall valami kényszerűséget és feltételez anyagi ellenszolgáltatást.

A *motiváció* is egy kulcsfogalma a dolgozatnak. A motiváció valamilyen cselekvés, viselkedés ösztönzője, kiváltója, indítéka (*Bartal,* 2010). A szociológia a motivációk kérdésénél *Czike Klára* és *Bartal Anna Mária* (2004) vizsgálataira támaszkodik, miszerint a nyolc leggyakoribb motiváció: a szegényeken való segítés; a tapasztalatszerzés; a vallás, a hit fontossága; a kihívás, szakmai fejlődés; az erkölcsi kötelesség; a szabadidő hasznos eltöltése; új barátok szerzése; a közösséghez tartozás. Ezek a motivációk persze függnek attól, hogy az önkéntesség a *régi típusú önkéntesség*be, vagy az *új típusú önkéntesség*be sorolható be.

> „A hagyományos társadalmi értékekhez kötődő önkéntesség mellett új típusú önkéntesség van kialakulóban, ahol a tudásalapú, információs társadalomra jellemző társadalmi értékek - szaktudás, gyakorlati tapasztalat megszerzése, megszerzett tudás megőrzése, az egy életen át tartó tanulás elvárásainak való megfelelés stb. - állnak a középpontban. Mivel ez elsősorban szervezeti keretek között valósul meg, a jövőben Magyarországon is lehet számítani az önkéntesség ilyen irányú átalakulására."
>
> (*KSH,* 2012)

A régi típusú önkéntesség motivációi: (1) a szegényeken való segítés, (2) a vallás, a hit fontossága, (3) az erkölcsi kötelesség, (4) a közösséghez tartozás, míg az új típusú önkéntesség motivációi: (1) a tapasztalatszerzés, (2) a kihívás, szakmai fejlődés, (3) a szabadidő hasznos eltöltése, (4) új barátok szerzése. Tehát összefüggés van a már említett két szociológia elmélet (az önkéntesség modernizációs paradigmája és az önkéntesség mint komoly szabadidős tevékenység paradigmája) és a típusok, motivációk között. Van többféle típus felosztás, amiket pároknak nevezünk, mint például formális (szervezethez kötődő) és informális (nem szervezethez kötődő), vagy, hogy egyéni vagy csoportos, akár a szerint is, hogy rendszeres vagy alkalmi a végzett önkéntes tevékenység. A fogalmi meghatározások mögött ott rejtőzik okként a tevékenység, azaz az önkéntes munka informális és formális alakulása, változása, a története.

A magyarországi önkéntesség múltja

Az önkéntesség Magyarországon a rendszerváltozás után kerülhetett csak előtérbe, mert a három kritérium (mások javára történő, önként, pénzbeli juttatás nélkül végzett tevékenység) is csak ekkor valósulhatott meg. Ennek oka többek között és legfőképp az a történelmi helyzet, ami a rendszerváltozás előtt uralkodott Magyarországon. Elterjedt volt az önkéntes munka elnevezés,

de ezt sokan összekeverik még máig is a társadalmi munkával. Az önkéntes munka jelentését már hosszasan leírtam az előzőekben. Ezzel szemben a társadalmi munka is egy önkéntesnek mondott munka volt, viszont ha valaki nem vett részt például a mezőgazdasági munkákban, vagy az építőtáborokban, vagy ha már dolgozott, de nem volt például a KISZ, a Népfront, vagy a szocialista brigádmozgalom tagja, vagy nőként nem vette ki a részét a nevelési és oktatási intézmények körüli munkákban, akkor azt szankcionálták. Tehát következménye volt annak, ha valaki nem végzett ilyen típusú tevékenységet önként. Ezért a hazai önkéntesség képviselői törekednek arra, hogy a munka szót felváltsa a tevékenység szó, hogy elveszítse a kötelezőnek ható jellegét. 1997-ben az ENSZ - mint azt már a bevezetésben is említettem - a 2001. évet az *Önkéntesek Nemzetközi Évé*nek nyilvánította. Célokat is fogalmaztak meg a programoknak:

> „növekedjen az önkéntesség társadalmi elismertsége; erősödjön az önkéntes szervezeteknek a kormányzat és a helyi hatóságok általi elismertsége; a kormányok dolgozzák ki az önkéntes munkavégzés támogatási rendszerét; álljon fel egy, a média által támogatott, a tapasztalatcserét szolgáló nemzetközi információs hálózat"
>
> (*Czike* és *Kuti*, 2006).

Ez a 2001. év sok újdonságot hozott az önkéntességnek: december ötödike lett az *Önkéntesek Nemzetközi Napja*, megrendezésre került az Önkéntesek Hete és az Önkéntesek Ünnepe, valamint létrejött az Önkéntes Központ Alapítvány, ami az önkénteseket és önkéntes szervezeteket támogató szervezet. Ezután 2005-ben elfogadták az *Önkéntes törvény*t, mely egyértelműen szabályozza, hogy ki az önkéntes, hogyan kell nyilvántartani, és „hivatkozási alapul" szolgálhat a minisztériumoknál, közigazgatási szerveknél is.

Egy évvel később, 2006-ban az Európai Bizottság elfogadta a tíz évre szóló önkéntes stratégiát, amely többek között „az egyének ösztönzését, az önkéntesség infrastruktúrájának fejlődését, az állami intézmények szerepvállalásának erősítését, valamint a fiatal és idős generáció önkéntes munkába való bevonását tűzte ki célul" (*Nagy, Gyorgyovich* és *Péterfi*, 2011). Ez a *Nemzeti Önkéntességi Stratégia* négy fő feladatot fogalmaz meg: (1) a figyelemfelhívás és népszerűsítés, (2) a fogadó szervezetek kapacitásának erősítése, (3) a szabályozási környezet továbbfejlesztése, az önkéntes törvény felülvizsgálata, az önkéntes stratégia elfogadása, (4) az elismertetés.

A bevezetésben már szó esett arról, hogy az *Önkéntesek Nemzetközi Évé*t (2001) követően az ENSZ ennek az évnek a tizedik évfordulóját, azaz a 2011. évet az *Önkéntesek Európai Évé*nek nyilvánította, amihez Magyarország is csatlakozott. Ezek a kezdeményezések eredményezik azt, hogy Magyarországon eközben folyamatosan növekszik az elvégzett önkéntes munka mennyisége, valamint egyre jobban felismerik egyre jobban a hasznát és jelentőségét

az egyénre és a társadalom egészére nézve is. Alapvetően a rendszerváltozás után nőtt meg a kereslet és a kínálat is az önkéntes munkavégzés iránt, mely mellett erősödtek a hazai kutatások is. Ezen kutatások témái a fogalmi tisztázás, megközelítések és sajátosságok elemzése, a már említett motivációkutatások, önkéntes-típusok kidolgozása, valamint a makro-statisztikai kutatások voltak.

Összefoglalva tehát Magyarországon az önkéntesség a kilencvenes évektől tudott jelen lenni, viszont évről évre nagyobb sikereknek lehettünk szemtanúi: több önkéntes van jelen, több szervezet foglalkoztat önkénteseket, valamint törekvések mutatkoznak afelé, hogy elismertebbé váljék ez a szabad akaratból, mások hasznára történő, pénzbeli térítés nélküli segítő tevékenység. Társadalmi hasznossága is jelentős, hiszen mind az önkéntes tevékenységet végzők, mind pedig azon személyek, csoportok, akik javára történik az önkéntes tevékenység egyazon társadalom tagjai, s a tevékenység végzése révén növekszik integritásuk. A következő fejezetben a társadalmi integráció és a szolidaritás aspektusait, valamint az emberi tőke elméletet mutatom be, mely fogalmak szorosan kapcsolódnak az önkéntességhez.

Társadalmi integráció és szolidaritás, mint az önkéntesség haszna és következménye, valamint az emberi beruházás és az önkéntesség kapcsolata

A társadalmi integráció és a szolidaritás kifejezések egyidejű említésekor *É. Durkheim* (1893, In: *Némedi,* 1996) francia szociológus gondolatai juthatnak eszünkbe. Ő a társadalmi integráció feltételeit kereste. Úgy gondolta, hogy egy integrált társadalomhoz kell egy úgynevezett kollektív tudat, valamint a társadalom tagjait összekötő szolidaritás. *Némedi Dénes* (1996) azt írja, hogy a kollektív tudat azt jelenti, hogy egy társadalmon belül közös a vallás, közösek az értékek, tehát közösen elfogadott normák szerint működnek. Vannak társadalmi szimbólumaik, tradícióik és történelmük. Az egyének ebben a társadalomban példamutatóak, és áldozatképesek a közösség értékeiért. A társadalmat a szolidaritás tartja össze, mely szolidaritás *Durkheim* (1893, In: *Némedi,* 1996) szerint kétféle: mechanikus és organikus. A *mechanikus szolidaritás* megegyezésen alapul, ahol a társadalom tagjai hasonlítanak egymáshoz mind gondolkodásukban, mind foglalkozásukban, míg az *organikus szolidaritás* a társadalmi munkamegosztáson alapul, ahol különböző társadalmi szerepek között alakul ki az együttműködés, azaz a társadalom azon tagjainak kell együttműködniük, akiknek eltérő a munkájuk. A mechanikus és az organikus szolidaritás közös ténye, hogy a társadalom tagjai egymásra vannak utalva, ezért alakul ki a szolidaritás mint mozgatórugó.

Durkheim (1893, In: *Némedi,* 1996) nevéhez kapcsolódik még az *anómia elmélet* is, mely alatt a szociológus azt érti, hogy a társadalmi normák meggyengülnek. Ha nincs egyetértés, közös szabályrendszer, tehát a kollektív

tudat is meggyengül, akkor az a társadalmi problémák gyakoriságának növekedéséhez fog vezetni (*Némedi*, 1996).

Az önkéntes tevékenység a *társadalmi integráció vagy beilleszkedés* egyik eszköze lehet, mely hozzájárulhat egy összetartó társadalom kialakulásához, úgy, hogy kialakítjuk a bizalmat és a szolidaritást, valamint megteremtjük a *társadalmi tőké*t. Az önkéntesség egy lehetőség lehet arra, hogy eltérő korú, nemzetiségű, gazdasági hátterű vagy akár más vallású emberek hozzájárulhassanak egy pozitív irányú változáshoz. Emellett a társadalmi haszon mellett persze megjelenik az egyéni haszon is, mert ezeknek az önkéntes tevékenységeknek lehetnek olyan hasznai is, hogy az egyének gyakorlatot szereznek a szervezés, vezetés terén, sok ismerőst szereznek a munkájuk során, de sokszor az is elmondható, hogy az egyén ezen munkájának köszönhetően jut fizetett munkahelyhez. Tehát ezek a hasznok attól függnek, hogy az egyén a környezete melyik szintjén avatkozik be.

Az *önkéntesség egyéni és társadalmi hasznai*t *Fényes és Kiss* (2011) bővebben taglalják. Szerintük az egyéni haszon a közvetett anyagi megtérülés, az egyén számára egzisztenciális és mentális stabilitás biztosítása, az önmegvalósítás, az önkifejeződés, az önjutalom, a személyiségfejlesztés, a formális és informális tanulás és végül a rekreáció és a szórakozás. A társadalmi (közösségi) haszon többek között a társadalmi integráció, a társadalmi tőkeképződés: formális és informális kapcsolatok építése és gazdagítása - három vonatkozásban - a kliensekkel, más önkéntesekkel, a hivatalos intézményekkel és képviselőikkel. Az önkéntesség társadalmi hasznai közé sorolják a szerzők a gazdasági hasznot, a szocializációs és mentálhigiénés hasznot, és a politikai hasznot is: a demokratikus állampolgári értékek erősítése, modelladás. Az önkéntesség abban is fontos szerepet játszhat, hogy megtalálja az egyes társadalmi kérdésekre a válaszokat.

> „Az önkéntesség olyan *érték*, amelynek hasznosságát, konstruktív jellegét és társadalmi kohéziós szerepét nem lehet eléggé hangsúlyozni. Nagyban járul hozzá a demokrácia fejlődéséhez, mindemellett az önkéntes tevékenységek fejlesztik a szociális készségeket és kompetenciákat, segítik a társadalmi szolidaritást, valamint sokoldalú tapasztalatot nyújtanak. Az önkéntes tevékenységek mind az önkéntesnek, mind a közösségeknek, mind pedig a társadalom egészének javára szolgálnak. Emellett az emberi, társadalmi, generációs vagy környezetvédelmi szükségletek és problémák kezelésének eszközei. Az önkéntes tevékenységek nem helyettesítik a hivatásszerű, fizetett munkalehetőségeket, de hozzáadott értéket nyújtanak a társadalom számára."
>
> (*KSH*, 2012)

Végül az önkéntesek hozzájárulhatnak az egyes szolgáltatások minőségi, valamint mennyiségi javulásához is azzal, hogy a saját erőforrásaik segítségével végeznek önkéntes tevékenységeket.

Az *emberi erőforrások fejlődésé*n azt értjük, hogy a tudás, a szakértelem és a társadalom minden tagjának teljesítménye növekszik egy adott társadalomban. Ez a fejlődés különböző úton-módon megy végbe, mint például a közoktatás, a felsőoktatás, a felnőttoktatás, a különböző tanfolyamok, önképző körök, az önnevelés, vagy akár az önkéntes munka. Ezek a területek abban segítik az embereket, hogy teljesebb és gazdagabb életet élhessenek azáltal, hogy személyes és társadalmi haszonra tesznek szert.

Polónyi István (2002) azt írja, hogy a társadalmi, politikai, kulturális, gazdasági növekedésnek feltétele az, hogy az emberi erőforrások fejlődjenek, mely fejlődés a modernizálódást jelzi. Emellett azt is írja, hogy az emberi beruházás csak is akkor vezethet folyamatos gazdasági növekedéshez, ha azt a termelő vállalatokban való fizikai tőkeberuházások kísérik.

Schultz (1983, In: *Polónyi*, 2002) volt az, aki az *emberi beruházás*nak a jövedelmekkel és a fizikai tőkeképződéssel való összefüggését és kapcsolatát vizsgálta. Schultz szerint az *emberi tőke* csak az emberekbe történő befektetéssel szerezhető meg. Az emberi tőkéből származhatnak magánhasznok és társadalmi hasznok is, mint ahogy már a fentiekben ezt megemlítettem az önkéntességnél is. A magánhasznok ösztönzőek, és rábírják az egyéneket és a családokat arra, hogy a saját emberi tőkéjükbe fektessenek be, míg persze a társadalmi hasznok is ösztönzően hatnak az emberi tőkébe való közösségi befektetésekre. *Polónyi* (2002) azt írja, hogy az emberi tőke nem látható, csak az észlelhető belőle, ami az emberi tőke hatása. Ennek a hatásnak két formája van, belső és külső. Az emberi tőke belső hatása az, amit az emberek megtanultak, úgymint az iskolázottság, a munkahelyi továbbképzés, a munkatapasztalatok, az egészségi állapot stb., melytől növekszik az egyén magánhaszna. Az emberi tőke külső hatásai pedig pozitív hatással vannak a gazdasági növekedésre, mert az emberi tőke növeli a munka(erő) és a fizikai tőke termelékenységét is.

Schultz (1983, In: *Polónyi*, 2002) az *emberi képességeket növelő tevékenységek*et őt fő kategóriába sorolja. Eszerint az egészségügyi létesítmények és szolgáltatásaik sorolhatóak ide, melyek befolyásolják az emberek élettartamát, erejét, állóképességét, vitalitását és életképességét is. Ide tartozik a munka közbeni képzés; a formális, szervezett, elemi, közép- és felsőfokú oktatás; a felnőttképzési programok. Bele tartozik végül még az egyének és a családok vándorlása is annak érdekében, hogy az érintettek változó munkalehetőségekhez tudjanak alkalmazkodni.

Mindezekből a legfontosabb azt kiemelni, hogy az önkéntesség több helyen is kapcsolódik az emberi tőke elmélethez. Az önkéntesség is besorolható azon tevékenységek közé, amelyek az emberi képességeket növelik, valamint, hogy az önkéntes tevékenységek végzése is jár egyéni és társadalmi haszonnal, melyek ösztönzőleg hatnak az egyénre, családra, vagy csoportokra, közösségekre, ezáltal szóba kerülhet ismét a motiváció, melyek az emberi

viselkedést befolyásolják. Említettem azt is, hogy az önkéntes tevékenység a társadalom minden szintjén megjelenhet, hatást gyakorolhat a környezetre, s természetesen ez visszahat az önkéntesre is.

A következőkben bemutatom a humán ökorendszer-elméletének kapcsolatát az önkéntesség funkcióival és aktivitási területeivel.

Az önkéntesség funkcióinak és aktivitási területeinek bemutatása a humán ökorendszer-elméletén keresztül

Ebben a fejezetben kísérletet teszek arra, hogy integráltan bemutassam a humán ökorendszer-elméletét, az önkéntes tevékenység beavatkozási lehetőségeit, az önkéntes tevékenységek funkcióit és aktivitási területeit. Ez egy rendszerszemléletű megközelítés, mely lehetőséget kínál arra, hogy komplex módon gondolkodjunk az önkéntességről, az önkéntesség és a társadalom kapcsolatáról és azokról a következményekről, melyek a társadalmi integrációt és szolidaritást erősítik.

Az egyén társadalmi integritását és az önkéntes tevékenység társadalomra kifejtett hatását jól szemlélteti a *humán ökorendszer-elmélete* is. *Welch* (1987, In: *Hegyesi-Talyigás,* 2006) humán ökorendszer-elméletének segítségével megérthetjük azt a kölcsönhatást, mely az ember és a környezete között lép fel. Az interakciók az egyének és a szociális környezetek között jönnek létre. Az egyén a szociális környezet különböző szintjein belép, ahol valamilyen cselekvést végez, tehát nem passzív, hanem aktív, illetve a környezet is összeütközésbe kerül az egyénnel, azaz elvárásokat közvetít felé. Ez a kétirányú interakció adaptivitást vagy inadaptivitást idézhet elő az egyénben, s lehetőséget ad a problémakezelő-magatartás gyakorlására. Amennyiben az egyén nem képes megbirkózni a kihívásokkal a külső környezet felől segítség érkezhet felé. Az önkéntes tevékenység is egyfajta „beavatkozás" a humán ökorendszer különböző szintjein, persze ezen önkéntes tevékenységhez nem feltétlenül van szükség problémára, de az önkéntes tevékenység hatással lesz az adott humán ökológiai szintre. Ez a hatás társadalmi integrációt, szolidaritást, társadalmi tőkefelhalmozódást és még sok minden mást eredményezhet. Milyen szintek jelennek meg a humán ökorendszerben és hogyan jelenhet ott meg az önkéntes, hogyan valósulhat meg az önkéntes tevékenység?

A humán ökorendszer szintjei (1. ábra) a következők: (1) az ember testileg - ez a fizikai szint -, (2) az intraperszonális szint - ez az ember gondolkodása és az érzelmei -, (3) az interperszonális szint - az egyes emberek közötti interakciókat értjük alatta -, (4) a család és más kiscsoportok, (5) a helyi közösség - vagy közösségek -, (6) az adott kultúra - amiben él az ember -, s végül (7) a nemzet, az állam és a társadalom szintje.

1. ábra: A humán ökorendszer

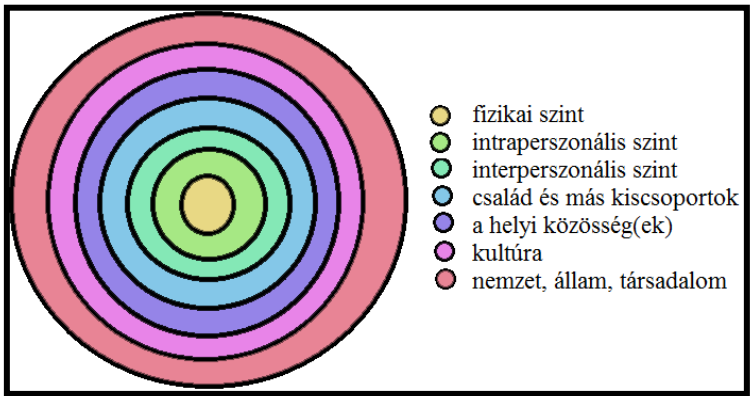

Bartlett (1970, In: *Hegyesi-Talyigás*, 2006) azt mondja, hogy ez a problémamegoldó magatartás szubjektív (a humán ökorendszer szintjein az első és második szint) és külső vagy anyagi (a harmadik és a felette lévő szintek) erőforrások interakcióján alapul. Ha ezek az erőforrások és a természetes támaszok jelen vannak az egyén életében, akkor az egyén meg tudja oldani a különböző kihívásokat. Az adott helyzetben megjelenő adekvát viselkedések és magatartások eredményeként az egyén társadalmi integráltsága nő. Ha nem működnek jól a természetes támaszok, akkor az egyén nem képes erőforrásait mozgósítani, akkor nem tud megbirkózni az adott élethelyzettel segítség nélkül. Ez azt eredményezi, hogy gyengébb lesz a társadalmi integráltsága.

A humán ökorendszer-elméletének megfelelően hét szinten lehet beavatkozni (lásd 1. ábra), ha a természetes támaszok nem működnek jól. A különböző szintekhez, különböző tudományágak - mint például az orvostudomány, a pedagógia, a pszichológia vagy a szociológia - szakembereit tudjuk kapcsolni. A szakemberek mellé az én hitem szerint szükség van az önkéntesekre is, s az önkéntesek által végzett tevékenységekre is. Mint önkéntesek nem mindig tudunk minden szinten önállóan beavatkozni és feladatokat ellátni. Szükség van szakemberre, akiknek munkáját segítheti, támogathatja az önkéntes. Pontosan hogyan is tudunk segítséget nyújtani a humán ökorendszer különböző szintjein, ha önkéntesek vagyunk?

A *fizikai szint*en egy önkéntes végezhet olyan munkát, ami a személyi higiéné fenntartására szolgál, mint például a mosás, vasalás, vagy olyan tevékenységet is, ami a környezet tisztántartására szolgál, például a benti és kinti takarítás. Az önkéntes ezen a szinten úgy is be tud avatkozni, hogy biztosít egy étkeztetést például a hajléktalanok számára.

Az *intraperszonális szint*en már szűkülnek a beavatkozási lehetőségek, de például egy idősek otthonában történő beszélgetés a lakókkal egyéni vagy kiscsoportos formában, illetve előadás szervezése a közelgő ünnep alkalmá-

ból az ott élők számára jobb közérzetet, pozitív életszemlélet erősítést eredményezhet számukra.

Az *interperszonális szint*en is be tudunk avatkozni, hiszen minden olyan önkéntes tevékenység, mely során kapcsolatba kerülünk emberekkel, befolyásolják az emberi kapcsolatok minőségét, alakulását. Önmagában az, hogy kapcsolatba kerülnek az egyének és interakciók jönnek létre, az segíti a társadalmi integrációjukat visszautalva az előző fejezetre.

A *család és más kiscsoportok* szintjén például nekik szervezett jótékonysági programokkal, adománygyűjtésekkel avatkozhatunk be önkéntesként. Jó háttere lehet ennek a segítésnek, ha egy szervezetnél vagyunk önkéntesek, vagy ha egy szervezettel közösen szervezzük és bonyolítjuk le a programokat.

A *helyi közösségek* szintjén például rendezvényszervezéssel tudunk beavatkozni, ha például a helyi közösség szórakozási igénye nincs kielégítve. Egy ilyen szervezési munka hasznos lehet abból a szempontból is, hogy kapcsolatokat alakítunk ki különböző szervezetekkel, illetve megtapasztalhatjuk az együttműködés különböző megvalósulásait is.

Az *adott kultúra* szintjén, ha nem működik jól a természetes támasz, akkor az akár az adott kultúra elsorvadását is előidézheti. Ezért ezen a szinten is fontos, hogy olyan közösségi eseményeket hozzunk létre, amelyeknél fellelhető és kiemelkedően fontos érték a hagyományőrzés.

A *nemzet, az állam, a társadalom* szintjén is be lehet avatkozni az önkénteseknek, viszont itt érdemesebb egy-egy nagy egységhez kapcsolódni, például egy önkéntes mozgalomhoz, ami már önmagában hordozza az egyéni értékeinket is, s ez által azok közvetítését a társadalom felé.

Miután bemutattam, hogy milyen szinteken történhet beavatkozás a humán ökorendszer-elmélete szerint, az önkéntes tevékenység funkcióit hozom összefüggésbe a már említette elmélettel.

Alapvetően az *önkéntességnek négy dimenzióját* írja le *Fényes és Kiss* (2011) melyek a következők: (1) gazdasági, (2) társadalmi-közösségi, (3) politikai, (4) szociálpszichológiai dimenziók. Ezek mentén az *önkéntesség funkciói* is csoportosíthatóak, azaz beszélhetünk gazdasági; társadalmi-közösségi; politikai; szociálpszichológiai funkciókról. Azért fontos megemlíteni ezt, mert az egyén, aki önkéntességet végez, tevékenysége során több funkciót lát el, akár egyszerre is, s akár a társadalom különböző szintjein is.

A *gazdasági funkció* alatt a szerző páros a gazdasági hasznot hajtó atipikus munkavégzést érti, mely által lehetővé válik a társadalmi erőforrások gyors, hatékony, célirányos mozgatása és felhasználása, lehetővé válik a jelentős anyagi érték-előállítás a termelő- és szolgáltató szektorokban, lehetővé válik a munkaerőpiac, a foglalkoztatás bővítése, a munkanélküliség káros hatásainak gyengítése, a munkahelyi tapasztalatszerzés, valamint a munkaerő formális és informális képzése. Ez a funkció a humán ökorendszer több szintjén is

jelen van - egyén, család, közösség, nemzet, állam, társadalom -, s ezeken a szinteken is megjelenhet az önkéntes tevékenység. Az adott szint sajátosságai meghatározzák az önkéntes tevékenységet, hiszen más lesz egy idős házaspár segítése, mint egy közösségi akció megszervezése. Ugyanakkor a különböző szinteken megjelenő önkéntes tevékenység növeli az adaptivitást, ezáltal a család vagy a nemzet jobban teljesít, s a társadalmi erőforrások hatékonyan működnek.

A *politikai funkció*: az önkéntesség közérdekűsége, elkötelezettsége révén politikai jelleget nyerhet közvetlenül, illetve áttételesen is. Abban az esetben van politikai jelleg, amennyiben mások (egy ügy vagy a közjó) javára végzett tevékenységről beszélhetünk. A társadalmi nyilvánosság, a demokrácia gyakorlása, a politikai részvétel (globális és lokális) gyakorlása, aktív állampolgárság elősegítése történik. Valamint a „politikáért élés" és nem „a politikából élés"erősítése a cél. Ezáltal demokratikus értékek és készségek elsajátítása (pl. felelősségvállalás, szolidaritás, társadalmi tudatosság, együttműködés, esélyegyenlőség stb.) valósul meg. Ezen funkció esetében a részvétel és a társadalom demokratikus folyamataiba való bekapcsolódáson van a hangsúly. Az önkéntes tevékenységeket végzők és azok, akik felé az önkéntes tevékenység irányul, közvetetten és közvetlenül is társadalmi részvételt gyakorolnak. Együtt vannak, együtt cselekednek, kommunikálnak egymással, s ez a hatásrendszer megerősítheti azt, hogy közösségi módon éljenek, gondolkodjanak

A *társadalmi-közösségi funkció* alatt a társadalmi inklúzió és exklúzió kérdését, a közösség- és csoportképző, illetve a közösség- és csoporterősítő szerepét, a társadalmi tőkeképződéshez (kapcsolati tőkéhez) történő hozzájárulását, a konfliktuskezelés informális tanulását, a társadalmi érzékenység és felelősségvállalás növelését értjük. A humán ökorendszer interperszonális szintjétől egészen a nemzet, állam, társadalom szintjéig egy társadalmiasulási folyamaton megy keresztül az egyén, a család vagy egy közösség. Az önkéntes tevékenységeknek köszönhetően ez a folyamat felgyorsulhat, hiszen az egyének, a családok és a közösségek aktivizálódnak egy-egy önkéntes tevékenység láttán, megtapasztalása, illetve abba való bekapcsolódása során, ami erősítheti a közösséghez tartozás érzését és kiválthatja a közösség iránti elköteleződést.

Végül a *szociálpszichológiai funkció* az önkéntesség szubjektív értelme és jutalma által válik értelmezhetővé. Ez *Fényes és Kiss* (2011) szerint a szocializációs és a mentálhigiénés funkciókban valósul meg. A *szocializációs funkció* az önkéntes munkának és tevékenységnek a beilleszkedést segítő, személyiségfejlesztő, szakmai- és politikai szocializációs hatását jelenti. A *mentálhigiénés funkció* a társadalom egészségi és mentális állapotának javításáról szól, mely az anómia társadalmi jelenlétét is gyengíti, így növeli a társadalmi elégedettséget, így hozzájárul a mentális problémák, a devianciák, a munka-

nélküliség, a magányosság pszichés kárainak csökkentéséhez. A humán ökorendszer intraperszonális szintje az egyén érzelmeiről, gondolatvilágáról szól. Az önkéntes tevékenységet végző pszichés sajátosságaira is pozitív hatással van az önkéntes munka, s az önkéntes tevékenység következményeként létrejövő közjó visszahat az egyén mentálhigiénés állapotára. Mentálhigiénés szempontból minél egészségesebbek a társadalom tagjai, annál hatékonyabb az egyén, a család és a közösség. Ez az állapot öngerjesztő módon visszahat az önkéntes mozgalomra, melynek következtében még több önkéntes tevékenység jelenik meg, így a társadalom aktivitása is nő. A fentiekből látszik, hogy az önkéntesség funkciói hogyan jelennek meg és milyen hatást gyakorolnak a humán ökorendszer különböző szintjeire.

A humán ökorendszer által felkínált beavatkozási szintek és az önkéntesség funkciói véleményem szerint összefüggésben állnak az *önkéntesség aktivitási területei*vel is. *Fényes és Kiss* (2011) szerint az önkéntességnek a legfőbb aktivitási területei: (1) az egészségügyi szolgáltatások, (2) a szociális szolgáltatások, (3) a kulturális-oktatási szolgáltatások, (4) a sport és szabadidő szolgáltatások, (5) a jogvédelem; valamint az egyenlő bánásmód, és az esélyegyenlőség értékei mentén: (7) az emberi és állampolgári- és állati jogok, illetve (8) a környezetvédelem. Ezen aktivitási területek lehetőségeket nyújtanak az önkéntesek számára. Az aktivitási lehetőség hatással van arra, hogy milyen tevékenységet végez az önkéntes, s arra is, hogy ezt mely területen teszi, tehát mely területeken lesz aktív. Ezek a területek és a lehetőségek meghatározzák azt, hogy a humán ökorendszer mely szintjén történhet beavatkozás, s milyen jellegű önkéntes tevékenység végezhető.

Összefoglalva tehát elmondhatom, hogy az önkéntes tevékenység komplex módon értelmezhető. Fontos a társadalomba ágyazottsága is, így még szélesebb körben értelmezhető a társadalmi integráltságot, a szolidaritást kialakító hatása. Ezek után fontos lesz azon pszichológiai és szociológiai sajátosságok bemutatása is, melyek mozgatórugóként jelen vannak egy önkéntesnél.

Az önkéntesség pszichológiai és szociológiai megközelítése a proszociális viselkedés és az altruizmus tükrében

Az önkéntesség pszichológiájának nincs nagy szakirodalma, a pszichológia klasszikus területei nem foglalkoznak különösebben az önkéntességgel, viszont ha azt a viselkedést akarjuk pszichológiailag körbejárni, ami az önkéntesség lényege, tehát azt, hogy bármiféle ellenszolgáltatás nélkül végez valaki segítő tevékenységet, akkor a *proszociális viselkedés* és az *altruizmus* szakirodalmát kell mélyebben tanulmányoznunk.

Az ajándékozás, az önzetlen segítségnyújtás szinonimájaként is használják az altruizmus kifejezést, sőt még a kooperációra vagy a proszociális viselkedésre is. Az első meghatározás így szól:

„Az altruizmus olyan viselkedés, mely más hasznára van, önkéntes, szándékos, és tudatosan nem a cselekvő saját érdekeit szolgálja. Tehát az altruista cselekedetre jellemző, hogy önkéntes és szándékos, önmagáért viszi véghez a cselekvő, valaki másnak az érdekében, az igazságba vetett erkölcsi meggyőződés eredményeként, külső jutalom, anyagi juttatás elvárása nélkül (sőt, sokszor jellemző, hogy az altruista többet veszít, mint amit befektetett)."

(*Mészáros, Kostyál* és *Mester,* 2011)

Cserháti (2006) azt írja, hogy a proszociális viselkedés alatt egy olyan magatartásformát értünk, amely mögött a segítségnyújtás szándéka húzódik meg. Ezen belül az altruizmus olyan magatartásforma, melynek a célja valaki másnak a megsegítése úgy, hogy nem reménykedünk személyes jutalomban. Vannak, akik amellett érvelnek, hogy olyan altruizmus nem létezik, ahol a segítő viselkedést ne önző érdekek motiválják. A segítségnyújtást motiválhatja a lehetséges jutalom, de emellett a költségek és kockázatok akadályozhatják azt.

„Az altruizmus kifizetődő, sokszor szó szerint. Még gyakoribb azonban, hogy a segítségnyújtás önmagában rejti saját jutalmát: meg vagyunk elégedve magunkkal, mivel segítettünk másokon. Az ilyen belső jutalmak sokszor erőteljesebben motiválhatják a segítségnyújtást, mint a külső nyereségek. Mivel a segítségnyújtás jó érzéssel tölt el, az emberek gyakran azért segítenek másoknak, hogy emelkedett hangulatukat megőrizzék."

(*Cserháti,* 2006)

Hasonlóképpen ír *Kulcsár Zsuzsanna* (2002) is az altruista, önfeláldozó tettekről: felemelőek, úgymond ünnepélyesek. Meghaladják az én korlátait, az idő korlátait és a szabadság élményét is. Tehát alapvetően a két fogalom közti különbség az, hogy míg a proszociális viselkedés a mások megsegítésére irányuló viselkedést jelenti, addig az altruizmus mások megsegítése anélkül, hogy személyes jutalmat kapnánk, várnánk el érte.

Vályi Réka (2008) azt írja, hogy az altruizmus tudományos fogalmának megalkotása a 19. század elejére tehető. Az olasz 'altrui' szóra vezethető a vissza, melynek jelentése 'másik'. Az altruizmus egy elmélet szerint az önzetlenség szinonimája és ellentétes az egoizmus ösztönnel. Ez az altruizmus „nem csupán etikai kategória, hanem vallási fogalom, a humanitás vallása", ahol „a tudomány hatására az önzés helyét az önzetlen szeretet, a társadalom iránti odaadás veszi át. Ekkor a másokért való élet, mint magatartás legfőbb célja nem az egyéni boldogság megtalálása, hanem az emberiség, mint egész iránti érdek nélküli odaadás lesz" (*Vályi,* 2008).

Vályi Réka (2008) és *Mészáros Zoltán, Kostyál Árpád és Mester Dániel* (2011) is azt írják, hogy az altruizmus a szociológiában az integráció és re-

integráció, a társadalmi befogadás és kirekesztés problematikája kapcsán jelenik meg és tematizálódik.

Vályi Réka (2008) tanulmánya alapján az altruizmus lehet az individualizáció társadalmi jelenségének egyik végpontja. Az individualizáció azt jelenti, hogy az egyén áll a középpontban úgy, hogy a társadalom fölé, elé van helyezve. E nézet alapján „az altruizmus szó elég jól kifejezi azt az ellentétes állapotot, amikor az egyén nem önmagáé, hanem összeolvad valami rajta kívül levővel, amikor viselkedésének sarkpontja rajta kívül van, nevezetesen az őt magában foglaló csoportban" (*Vályi,* 2008). Továbbá az altruizmus a társadalmi integráció mutatójának egyik változója, mert a közösségi élet egészségességének központi eleme az önfeláldozó magatartás és az önkéntesség. Azt állítja, hogy az altruizmus és a civil aktivitás között pozitív korreláció áll fenn, tehát függnek egymástól, valamint az általa mért egyre magasabb fokú passzivitás és közömbösség szerinte a társadalom integráltságának gyengülésére utal. Egy másik elmélet az altruista motiváció finomszerkezetét vizsgálta. A cselekvőket az alapján kategorizálta, hogy a viselkedés instrumentális, azaz az eredménnyel törődő vagy sem.

Vályi Réka (2008) műve alapján egy elmélet a „kirekesztés vizsgálatában az altruizmust a társadalmi minőség egyik dimenziójához, a társadalmi kohézióhoz kapcsolja, indikátora pedig a szolidarisztikus, önkéntes és karitatív szervezetekben való részvétel vagy azok tevékenységéhez való hozzájárulás" (*Vályi,* 2008). Továbbá egy másik nézet az altruizmus szociológiai-közgazdaságtani elméleteit két csoportba sorolja: az egyik a racionális irányzat, amiben három elmélet különül el: az egoista, az egocentrikus és az altercentrikus elmélet; a másik a normatív irányzat, amely nem az interakciót, hanem az egyént vizsgálja, valamint a motiváció ebben az esetben nem a racionalitás, hanem bizonyos tanult norma.

Ezekből az elméletekből is látszik, hogy az altruizmus más-más jelentéssel bír a különböző tudományterületeken, sőt még a társadalomtudományok területén belül is eltérhet. Ami viszont fontos lehet számunkra, hogy megjelenik a segítés motivációjának kérdése is köztük, ami a dolgozatom egyik fő fogalma, témája.

A magyar önkéntes motivációkutatásokról

Az magyar önkéntes motivációkutatások alakulása

Az *önkéntes motivációkutatások* arra keresik a választ, hogy miért történik meg az adott viselkedés. Kezdetben, az 1970-80-as években, az önkéntes motivációk vizsgálatát pszichológiai megközelítésből tárgyalták, majd az 1990-es évek végétől kezdve egyre inkább a pszichológiai, szociálpszichológiai és szociológiai kutatások eredményeit ötvözték. Összefüggésben ezzel módszertanilag is egyre standardizáltabbá vált az önkéntes motivációk kuta-

tása, például a motivációs faktorok kialakításában. Jellemző volt, hogy míg kezdetben kis-mintás, egy-egy speciális önkéntes csoportra vagy szervezetre irányultak a motivációs vizsgálatok és főként az önkéntesek önmeghatározásán alapultak, addig a későbbiek során már a nagy-mintás, különböző tevékenységi területeken dolgozó önkéntesek kérdőíves megkérdezése vált dominánssá.

Az *Európai Önkéntes Szolgálat* programkoordinátorai végeztek egy felmérést a 2010-es év környékén, ahol a magyar fiatalok önkéntes motivációira helyezték a hangsúlyt. Ebből a felmérésből kiderült, hogy a legfontosabb motiváció az, hogy a felmérésben részt vevő fiatalok világot akarnak látni, valamint új dolgokat szeretnének megismerni. Ezt követte az a szociális tényező, miszerint az önkéntes tevékenység hasznos időtöltésnek bizonyul. A motivációk tükrében felmerülhet a kérdés, hogy az önkéntesek az önkéntes tevékenységeik által milyen kompetenciákat szerezhetnek meg. Ezeket csoportokba sorolják, mint a személyes kompetenciák csoportja; a szakmai kompetenciák csoportja; és a társadalmi-kulturális területre vonatkozó csoport. A kompetenciákra persze csak úgy lehet szert tenni, ha az egyén előbb elindul az önkéntesség felé, s ennek a kezdésnek minden esetben kell lennie valamilyen motivációjának.

Ma Magyarországon ennek ellenére az önkéntesség témakörében végzett legnagyobb kutatás még mindig a 2009-es országos *Magyar Önkéntes Motivációs Kérdőív (MÖMK*), mely 2319 érvényes válaszoló adatait tartalmazta 235 szervezettől.

A Magyar Önkéntes Motivációs Kérdőív (MÖMK) felépítése és eredményei

A kérdőív lekérdezése 2009. október 15. és december 15. között zajlott. 235 szervezet 3000 önkéntese kapta meg a kérdőívet. A kiküldött kérdőív három részből állt. Az első rész az önkéntesek demográfiai-társadalomstatisztikai adataira kérdezett rá, mint például a nem, a születési év, lakóhely, iskolai végzettség, az apa és az anya iskolai végzettsége, míg a kérdőív második része az önkéntességgel kapcsolatos jellemzőket vizsgálta, mint például az önkéntesség idejét, a leginkább jellemzően végzett önkéntes tevékenységeket, valamint az ismerősi, baráti és családi körben lévő önkéntesek számát. A kérdőív harmadik része 59 állítást tartalmazott. Ezek az önkéntes motivációk mérésére szolgáltak. A válaszadók ezeket az állításokat ötpontos Likert-skálán értékelték, ahol ’1=nagyon nem ért egyet, 5=nagyon egyetért’ jelentéssel bírt. Az 59 állítással 15 önkéntes motivációs faktort mértek, melyek a következők voltak: (1) érték faktor, (2) megértés faktor, (3) társadalmi faktor, (4) önvédelem (protektivitás) faktor, (5) karrierfejlesztés faktor, (6) elismertség faktor, (7) szociális interakciók faktor, (8) reciprocitás faktor, (9) visszahatás (reaktivitás) faktor, (10) önmegbecsülés faktor, (11) vallás

faktor, (12) helyi önkormányzati hiányok faktor, (13) kormányzati hiányok faktor, (14) kultúra faktor és végül a (15) környezet faktor. Azokat a kérdőíveket tekintették érvénytelennek a kutatók, amelyek nagyon kevés választ tartalmaztak. Ezek alapján az adatbázisuk 2319 érvényes válaszadó adatait tartalmazta 235 szervezettől. *Bartal és Kmetty* (2010) tanulmánya alapján nézzük meg a fent felsorolt motivációs faktorok értelmezését!

Az *érték faktor* magas pontjai azt jelzik, hogy az önkéntest a másokon való segítés, egy társadalmi ügy vagy egy társadalmi csoport iránti elköteleződés motiválja.

A *megértés faktor* magas pontszámai a szervezet missziójának megértését, illetve az önkéntes tapasztalatokból eredő tanulási vágyat jelölik.

A *társadalmi faktor* magas pontszáma azt mutatja, hogy az önkéntest az motiválja, hogy barátai, családtagjai, illetve környezetében lévők és a számára fontos személyek önkéntesek, és ebben szeretné követni őket.

Önvédelem vagy protektivitás faktor magas pontszámai azt jelzik, hogy az önkéntességet az motiválja, hogy a személy megszabaduljon a magáról alkotott negatív érzésektől.

A *karrier faktor* magas pontjai azt jelzik, hogy az önkéntesnek igénye van arra, hogy hasznos tapasztalatokra tegyen szert az önkéntesség által a jövőbeni foglalkozása szempontjából.

Az *elismertség faktor* magas pontszáma azt jelzi, hogy az önkéntességet nagymértékben motiválja az önkéntes munka formális megbecsülésének igénye, a szervezet és annak munkatársai, illetve a társadalom részéről is.

A *szociális interakciók faktor* magas pontszámai azt jelzik, hogy az önkéntesnek igénye van arra, hogy új ismeretségeket és barátságokat kössön az önkéntes tevékenységek végzése által.

A *reciprocitás faktor* magas pontszáma ebben a faktorban azt jelzi, hogy az önkéntességet egy adok-kapok cserekapcsolatnak tekinti az önkéntes.

Visszahatás vagy reaktivitás faktor magas pontjai azt jelzik, hogy az önkéntes motivációja az, hogy jobbá tegye azt a rosszat, ami történt vele az életében.

Az *önmegbecsülés faktor* magas pontszámai azt jelzik, hogy az önkéntest annak a lehetősége motiválja, hogy az önkéntes munka által jobban, és fontosabbnak érezhesse magát.

*Vallás faktor*nál a magas pontok arra mutatnak rá, hogy az önkéntességben fontos szempont a vallási, hitéletbeli elköteleződésnek való megfelelés.

A *kormányzati hiányok és a helyi önkormányzati hiányok* faktor magas pontjai azt jelzik, hogy az önkéntes érzi a kormányzati és a helyi önkormányzat forrás és támogatás hiányát és ez motiválja arra, hogy öntevékenységet végezzen.

A *kultúra faktor* magas pontszámai azt jelzik, hogy az önkéntes számára fontos a kultúra megóvása, megőrzése, és a különböző kultúrák megismerése.

A *környezet faktor* magas pontja azt jelzi, hogy az önkéntes motivációja arra épül, hogy tegyen valamit a természetvédelemért és a környezetvédelemért, valamint fontosnak tartja a fenntartható fejlődést.

Bartal és Kmetty (2010) ezeket a motivációs faktorokat besorolta még négy nagy egységbe, melyeknek az elnevezései a következők: (1) érték, érték-közeli faktor, (2) egoizmus faktor, (3) társadalmi minta-szociális interakció faktor és végül a (4) pszichológiai faktor.

Az *érték, érték-közeli faktorok*ba tartoztak az értékek, a reciprocitás, a kormányzati hiányok, a helyi önkormányzati hiányok, a vallás, a kultúra és a környezet. Az *egoizmus faktorok*ba a megértés, az elismertség és a karrierfejlesztés tartozott. A *társadalmi minta- szociális interakció faktorok*ba a társadalmi norma és a szociális interakció tartozik, míg a *pszichológiai faktorok*ba az önvédelem, az önbecsülés és a visszahatás.

A kutatás eredményeképpen megkaptuk azt is, hogy a lekérdezett minta tipikus önkéntese milyen tulajdonságokkal rendelkezik. Ezek a következők:

> „18-45 év közötti nő, aki városokban vagy községekben él, inkább házas, de nagy gyakorisággal lehet hajadon, ebből következően inkább gyermekes, aki általában 2 gyermeket nevel, de gyakori, hogy gyermektelen, felsőfokú vagy középfokú végzettsége van, gazdaságilag aktív, szolgáltatás jellegű, illetve felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő munkakörben dolgozik, a maga módján vallásosnak és katolikus felekezetűnek vallja magát, átlagos havi jövedelme inkább 75-150 ezer forint között van, de gyakori, hogy ennél magasabb, 250-300 ezer forint, az elmúlt 10 évben lett önkéntes, a szervezeteknél végzett leggyakoribb önkéntes tevékenysége, hogy rendezvények, események szervezésében és lebonyolításában segédkezik, vagy pedig adminisztratív feladatokat lát el, vagy pedig gyermek- és ifjúságvédelmi programokban segédkezik."
>
> (*Bartal* és *Kmetty*, 2010)

A teljes mintát alapul véve a megkérdezett önkéntesek számára az értékeket kifejező motivációk voltak a legfontosabbak, és legkevésbé sem hitrendszer által önkénteskednek. A magas átlagpont az érték faktornál azt jelzi, hogy az önkéntest főleg a másokon való segítés és egy társadalmi ügy vagy csoport melletti elköteleződés motiválja.

Kutatás

A kutatás célkitűzése

A dolgozatom alapgondolata az önkéntesek motivációinak bemutatása volt. A célkitűzés az lett, hogy megismerjem az egri Eszterházy Károly Főiskola önkénteseinek, a hallgatótársak motivációs faktorait, valamint a motívumaikat. A kutatást megelőzte egy előkutatás, mely során a Kortárssegítő Mentálhigiénés Tanácsadó Irodában jelentkező önkéntesek jelentkezési lapját vizsgáltam meg tartalomelemzés módszerével. Fontos képet kaptam arról,

hogy milyen motívumok jelennek meg az önkéntes tevékenység végzésének tervezési fázisában. Abban is segített ez az előkutatás, hogy későbbi mérőeszközömet kialakítsam. Az alábbiakban az előkutatás eredményeit mutatom be.

Előkutatás

Az ötlet, hogy megvizsgáljam a Kortárssegítő Mentálhigiénés Tanácsadó Irodánál jelentkező főiskolai hallgatók jelentkezési lapjait jó alapja lett a későbbi kutatásomnak. Mivel magam is önkéntese voltam ennek a szervezetnek, s magam is töltettem ki a hallgatókkal jelentkezési lapot, tudtam, hogy sokféle motívum fog megjelenni az önkéntes munka végzésének hátterében, hogy többféle oka van annak, hogy miért szeretne egy főiskolás hallgató önkéntes munkát végezni.

A jelentkezési lapok a 2012/13-as tanév első félévében lettek kitöltetve olyan hallgatókkal, akiknek szándékában állt önkéntes tevékenységet végezni. Tervezési fázisnak hívom azt a két esetet, amikor még nem végeznek, de szeretnének, vagy már végeztek, de jelenleg nem végeznek, viszont újra szeretnének végezni önkéntes munkát. A második esetet azért vettem a tervezési fázisba, mert az újbóli önkéntes munkára való jelentkezésnél új motivációk jelenhetnek meg.

Amikor elkezdtem feldolgozni a kitöltött jelentkezési lapokat (N=78), nagyon sok lapon hiányoztak fontos adatok, így a ténylegesen feldolgozott lapok száma N= 53. Az 53 jelentkezési lapon minden olyan információ jelen volt, amire az előkutatásban szükség volt.

A motivációra vonatkozó adatokat úgy dolgoztam fel, hogy a nyitott kérdésre adott válaszokat csoportokba rendeztem a Bartal Anna Mária és Kmetty Zoltán (2010) féle Magyar Önkéntes Motivációs Kérdőív motivációs faktorai szerint. A tanulmányuk értelmezése után egyértelmű volt számomra, hogy magam is faktorokban fogok gondolkodni, hogy valós képet kaphassunk az önkéntesek motivációiról. Az említett kutatók 15 faktort mértek és állítottak fel - amit már részletesen be is mutattam -, de ezek közül csak hét faktor jelent meg az önkéntesség tervezési fázisában. A motivációs faktorokat még négy nagyobb egységbe helyezték el, melyek alapján én is besoroltam a motivációs faktorokat ebbe a négy csoportba. Most tekintsük meg az előkutatásom mintáját!

1. grafikon: Önkéntességre jelentkező hallgatók neme

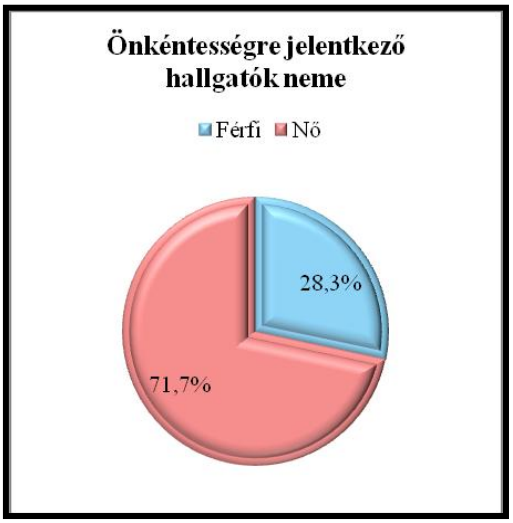

Az 1. grafikon az önkéntességre jelentkező hallgatók nemek szerinti eloszlását láthatjuk. Az önkéntességre jelentkezők 72%-a nő volt, ami 38 főt tett ki, míg a férfiak 28%-ot, ami 15 főt jelentett. Tehát a nők több mint kétszer annyian jelentkeztek önkéntes munkára, mint férfiak.

2. grafikon: Önkéntességre jelentkező hallgatók főiskolai kara

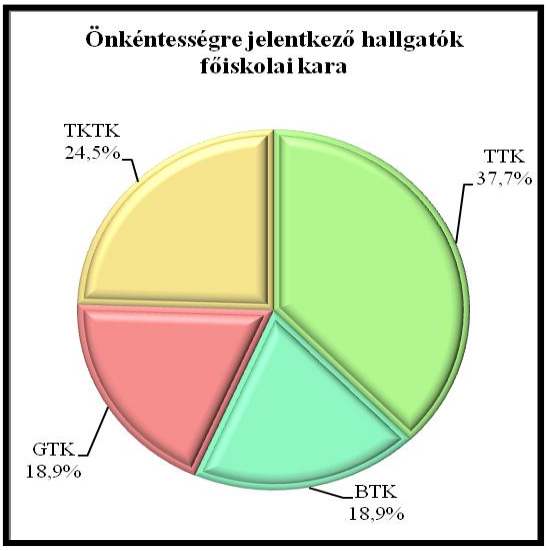

A 2. grafikon jól ábrázolja a válaszadók karonkénti eloszlását. A legtöbben, azaz 20 fő a Természettudományi Kar hallgatói, míg 13 fő a Tanárképzési és Tudástechnológiai Karra jár. A Bölcsészettudományi és a Gazdaságtudományi Karokról egyaránt tíz-tíz fő jelentkezett önkéntes munkavégzésre.

A nemeket és a karokat összevetve azt is megtudhatjuk, hogy a legtöbb nő a Tanárképzési és Tudástechnológiai Karról, míg a legtöbb férfi a Természettudományi Karról jelentkezett önkénteskedni. Ami még érdekes adat lehet, hogy a Gazdaságtudományi Karról egy férfi sem jelentkezett a Kortárssegítő Mentálhigiénés Tanácsadó Irodánál, míg nő tíz fő.

3. grafikon: Önkéntességre jelentkező hallgatók évfolyama

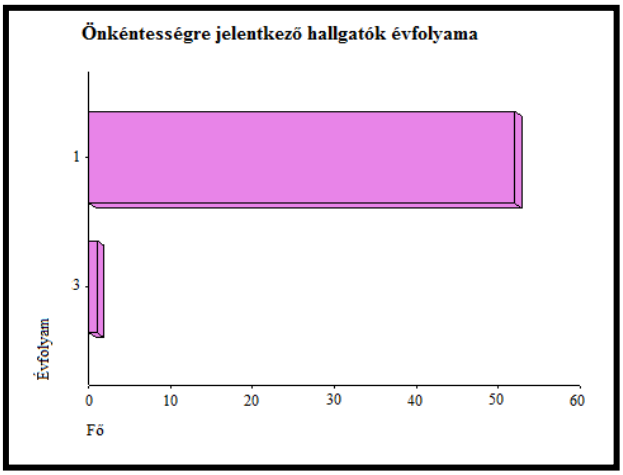

Az évfolyamonkénti eloszlás megmutatja, hogy a második évfolyamról senki sem jelentkezett papír alapon önkéntes munkára a 2012/2013-as tanévben, és a harmadik évfolyamból is csak egy fő. Az első évfolyamosok nagy számot, 52 főt tesznek ki, ami azzal magyarázható, hogy az önkéntes jelentkezési lapot főleg a 2012. évi gólyatáborban töltették ki a Kortárssegítő Mentálhigiénés Tanácsadó Iroda önkéntesei az akkori leendő első évfolyamos hallgatókkal.

4. grafikon: Önkéntességre jelentkező hallgatók szakja

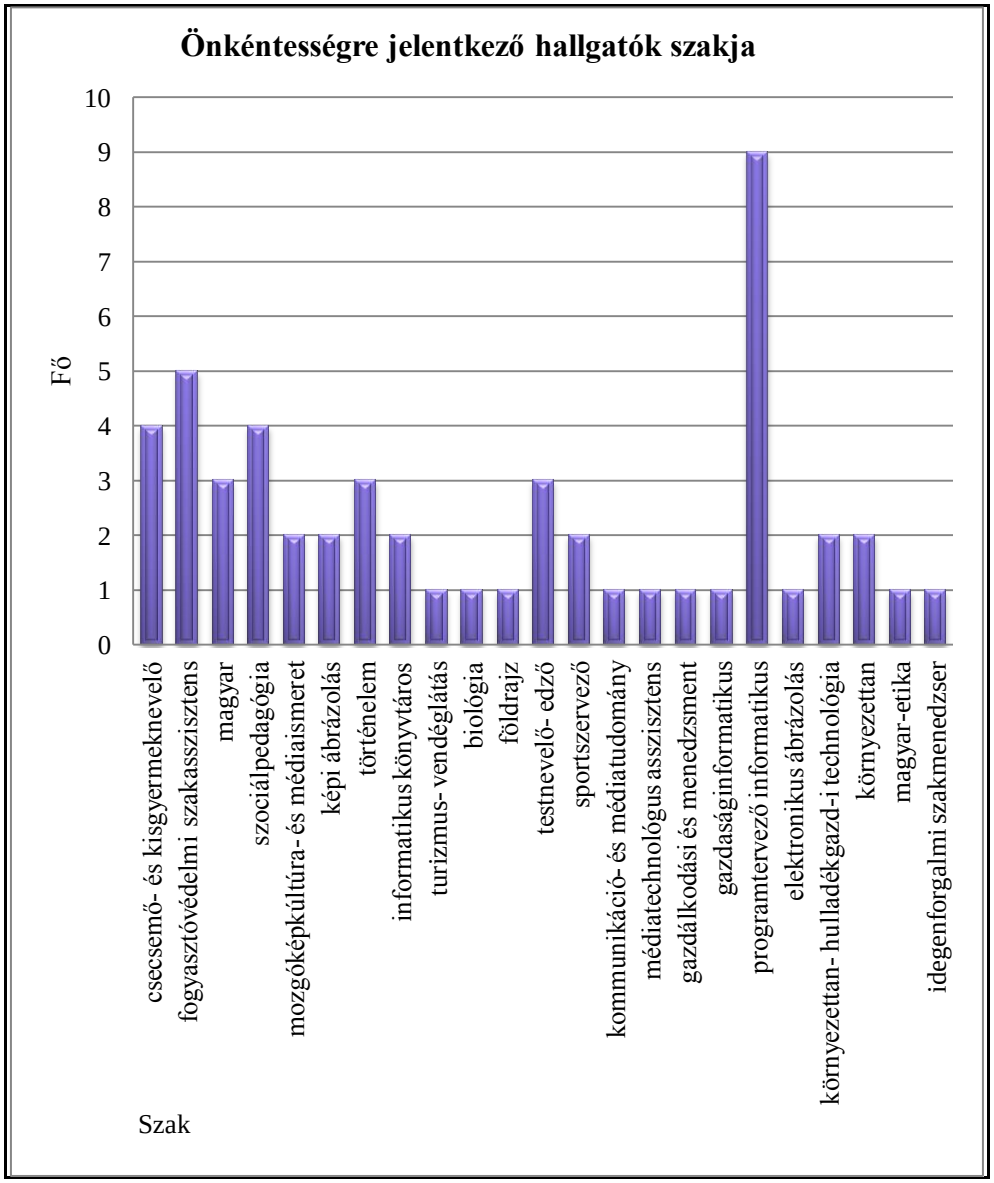

A főiskolai karok után a szakokat is láthatjuk a 4. grafikonon, amiből elsőre kitűnik, hogy a ’Programtervező informatikus’ hallgatók felülreprezentáltak a mintában, tehát ők jelentkeztek a legnagyobb számban önkéntességre. Őket a ’Fogyasztóvédelmi asszisztens’ szakos hallgatók követik, de nem szorosan. A harmadik helyen a ’Csecsemő- és kisgyermeknevelő’, valamint a ’Szociálpedagógia’ szakos hallgatók vannak. Az egyetlen harmadéves hallgató ’Magyar-etika’ szakos. Összesen 23 főiskolai szak jelent meg a hallgatók által ebben a félévben a jelentkezési lapokon. Most nézzük meg az eredmé-

nyeinket a motivációs faktorokon keresztül a jelentkezett, azaz tervezési fázisban lévő hallgatókra nézve!

5. grafikon: A motivációs faktorok elnevezései a tervezési fázisban

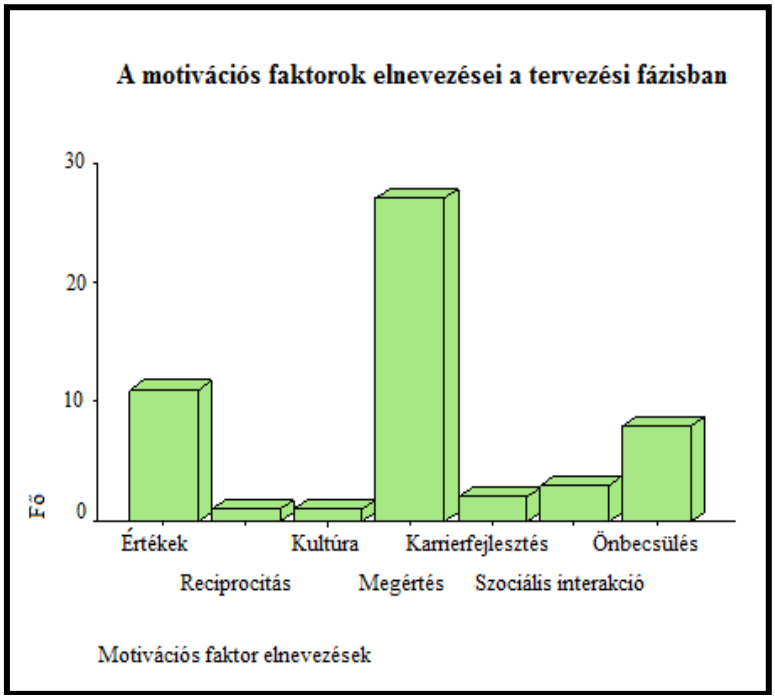

Mint ahogy írtam a fejezet elején, a 15 motivációs faktorból a Kortárssegítő Mentálhigiénés Tanácsadó Irodánál önkéntességre jelentkező hallgatóknál 7 motivációs faktor jelent meg. A minta több mint felénél, 50,9%-ánál (27 fő) a megértés faktor volt igaz, majd ezt követte az értékek faktor (20,8%-11fő) és az önbecsülés faktor (15,1%-nyolc fő). Ezek a számok nemekre lebontva a következők: míg a megértés faktor a férfiaknál hét főre igaz, addig ez a szám a nőknél 20 fő. Az értékek faktor négy férfire és hét nőre, valamint az önbecsülés három férfire és öt nőre igaz. A reciprocitás, a kultúra, valamint a szociális interakció faktorok csak nőkre jellemzőek.

A főiskolai karokat és a motivációs faktorokat összevetve az mondható el, hogy mindegyik karon a megértés faktor áll az első helyen, s azt az értékek faktor követi. A szociális interakció faktor csak a Természettudományi Karon nem jelenik meg, míg az önbecsülés faktor csak a Tanárképzési és Tudástechnológiai Karon nem jelenik meg.

6. grafikon: A motivációs faktorok négy nagy egységben a tervezési fázisban

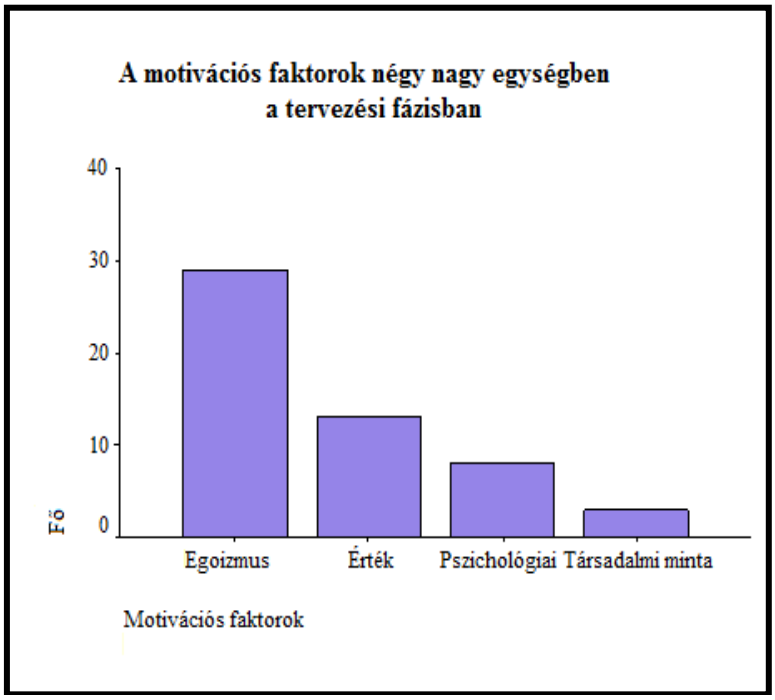

Ahogy már leírtam a fejezet elején is, ezeket a motivációs faktorokat négy nagy csoportba lehet sorolni, ezt láthatjuk a 6. grafikonon. Az egoizmus csoportba a megértés és a karrierfejlesztés faktorok, az érték, érték-közeli csoportba az értékek, a reciprocitás és a kultúra faktorok sorolhatóak. A pszichológiai csoportba az önbecsülés, valamint a társadalmi minta-szociális interakció csoportba pedig a szociális interakció faktor sorolható Bartal és Kmetty (2010) alapján. A jelentkezettek több mint fele (54,7%-29 fő) az egoizmus csoportba sorolható, majd az érték, érték-közeli faktorba a jelentkezettek 24,5%-a, azaz 13 fő. A pszichológiai csoportba nyolc fő (15,1%) sorolható a motivációs faktora alapján, míg a társadalmi minta-szociális interakció csoportba csak három fő, ami a jelentkezők 5,7%-át teszi ki. A motivációs faktorok négy nagy csoportja a nemekkel összevetve azt mutatja, hogy a nőknél mind a négy csoport megjelent, míg a férfiaknál egy, a társadalmi minta-szociális interakció csoport kimaradt. A nőkre és a férfiakra is egyaránt az egoizmus faktorok csoportja a legjellemzőbb, majd ezt követi az érték, érték-közeli faktorok csoportja.

Főiskolai karokra bontva is az egoizmus csoport minden karon a legelső. A Természettudományi Karon nem jelenik meg a társadalmi minta-szociális interakció csoport, valamint a Tanárképzési és Tudástechnológiai Karon pedig a pszichológiai csoport ezeknél a jelentkezőknél.

Összegezve a minta tipikus önkéntes jelöltjének motivációja a megértés, azaz az motiválja, hogy jobban megértse azokat az embereket, akiken segít, vagy azt a szervezetet, ahol önkénteskedik, vagy akár saját magát is. Nagy jelentősége van a motivációjában annak, hogy az önkéntes munka során tapasztalatokat szerezzen, s ezeknek hasznát tudja élvezni a későbbiekben. Tehát nem egyezik meg az országos kutatás legfontosabb motivációja (értékek) és az önkéntességre jelentkezők motivációja (megértés).

Az előkutatás során az önkéntes jelentkezési lapok tartalomelemzését végeztem el. Az adatok feldolgozása során a jelentkezési lapokban megjelenő motívumokat megfeleltettem a már említett országos kutatásban megjelenő motivációs faktoroknak. Az előkutatás tapasztalatai, melyek segítettek a végleges kutatás módszertanának kialakításában:

1. Az elméletben bemutatott országos kutatás eredményei eltérést mutattak a tartalom elemzés segítségével megvizsgált populáció motivációitól.
2. Az eltérés egyik lehetséges magyarázata a kisebb elemszám, ezért a végleges kutatásban növelni kell az elemszámot.
3. Az eltérés másik lehetséges magyarázata, a vizsgálati módszer különbözősége. Ki kell alakítanom egy kérdőívet, mely hasonlít az országos kutatás kérdőívéhez. (Ez komoly kihívás elé állított, melyről később még írok.)

Az előkutatás eredményei az alábbi végleges kutatás megalkotásához járultak hozzá.

Az előkutatás tapasztalatai alapján kialakított végleges kutatás bemutatása

A kutatás hipotézisei

1. hipotézis: Azt feltételezem, hogy a főiskolás önkéntesek legfontosabb motivációi a saját, egyéni fejlődésükhöz kapcsolódnak.

2. hipotézis: Azt feltételezem, hogy az Eszterházy Károly Főiskolára járó önkéntes tevékenységeket végző hallgatók motivációi és a szocio-ökonómiai státuszuk között összefüggés van.

A minta bemutatása

A kérdőívemet az Eszterházy Károly Főiskola nappali tagozatos hallgatóival töltettem ki. Kritérium volt az, hogy jelenleg is végezzenek valamilyen önkéntes tevékenységet, melynek feltárására a kérdőív kitöltését megelőzően a személyes megkereséskor került sor. A kérdőívet 125 fő töltötte ki, melyből öt kérdőívet érvénytelennek minősítettem, így 120 darab kérdőívet tudtam az

SPSS 8.0 for Windows, SPSS 14.0 for Windows és a Microsoft Excel 2010 programmal elemezni.

A mérőeszköz bemutatása

A kutatásomban kérdőíves mérőeszközzel dolgozom. A már bemutatott Magyar Önkéntes Motivációs Kérdőív eredeti példányának nem tudtam birtokába jutni, viszont a publikált részeit a kérdőívnek fel tudtam használni a kérdőívem megszerkesztésében. Ez alapján a kérdőívemet három részre osztottam. Az első rész az önkéntesek demográfiai-társadalomstatisztikai adataira kérdezett rá, mint például a nem, a születési év, lakóhely, a szülők, azaz az apa és az anya iskolai végzettsége, míg a kérdőív második része az önkéntességgel kapcsolatos jellemzőket vizsgálta, mint például az önkéntesség idejét, a leginkább jellemzően végzett önkéntes tevékenységeket, valamint az ismerősi, baráti és családi körben lévő önkéntesek számát. A kérdőív harmadik része 59 állítást tartalmazott. Ezek az önkéntes motivációk mérésére szolgáltak. A válaszadók ezeket az állításokat négypontos Likert-skálán értékelték aszerint, hogy az értékek a következőket jelentették: 1 - nem igaz rám/ 2 - kicsit igaz rám/ 3 - igaz rám/ 4 - nagyon igaz rám.

Az adatok feldolgozásának módszerei

A már kitöltött kérdőívek adatainak feldolgozása SPSS 8.0 for Windows, SPSS 14.0 for Windows és a Microsoft Excel 2010 programok segítségével történt. A kérdőív harmadik részében lévő adatok feldolgozási módszere, azaz az 59 állítás válaszainak feldolgozása, itt is faktoranalízissel történik, mint az országos kutatásban.

Faktorelemzés

A faktorelemzés célja, hogy a változókat leredukálja úgy, hogy csoportokba rendezi őket. A faktoranalízis általában több, egymással korreláló változó összefüggését vizsgálja. Sajtos László és Mitev Ariel (2007) azt írják, hogy a faktorelemzés struktúra-feltáró módszer, tehát arra törekszik, hogy a változók közötti összefüggéseket feltárja, mert nincsenek előre meghatározott függő és független változók. Az adatok alkalmazhatóságát a Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) kritériummal és a Bartlett- próbával ellenőriztem.

1. táblázat: Az adatok alkalmazhatóságának vizsgálata

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,642
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	4372,413
	df	1711
	Sig.	,000

A KMO egy mutató a változók közti korrelációra, az értéke 0,642. Ez az érték nagyobb, mint 0,6, vagyis a változóink alkalmasak a faktoranalízisre. Ezt az 1. táblázat első részében láthatjuk. A Bartlett-próba nullhipotézisét is elvethetjük, mivel a szignifikanciaszint kisebb 0,05-nál, jelen esetben 0. Ezt a fenti táblázat második részében figyelhetjük meg.

A faktorok számának kialakítására varianciahányad-módszert és könyök-szabály-módszert alkalmaztam. A variancia összesített százaléka alapján annyi faktort kell minimum létrehozni, hogy a minimális összesített varianciaszintet elérje, ami 30% varianciahányadot jelent. Így jelen esetben ez minimum 33,742%. A faktorok által magyarázott varianciát az SPSS alapesetben megadja, ezt láthatjuk a 2. táblázatban.

2. táblázat: A varianciahányad-módszer

Total Variance Explained

	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
Component	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	9,747	16,521	16,521	9,747	16,521	16,521
2	6,182	10,478	26,999	6,182	10,478	26,999
3	3,979	6,743	33,742	3,979	6,743	33,742
4	3,217	5,452	39,194	3,217	5,452	39,194
5	2,559	4,338	43,532	2,559	4,338	43,532
6	2,339	3,964	47,496	2,339	3,964	47,496
7	2,139	3,626	51,122	2,139	3,626	51,122
8	1,841	3,120	54,242	1,841	3,120	54,242
9	1,778	3,014	57,256	1,778	3,014	57,256
10	1,585	2,686	59,941	1,585	2,686	59,941
11	1,559	2,642	62,583	1,559	2,642	62,583
12	1,349	2,286	64,869	1,349	2,286	64,869
13	1,243	2,107	66,976	1,243	2,107	66,976
14	1,117	1,893	68,869	1,117	1,893	68,869
15	1,073	1,818	70,687	1,073	1,818	70,687
16	1,035	1,755	72,442	1,035	1,755	72,442
17	,950	1,610	74,052			

Az Initial Eigenvalues oszlop a faktorok információtartalmát mutatják be standardizált formában, tehát itt annyi komponenst láthatnánk, mint amennyi kiinduló változó volt, azaz 59 változót. Sajnos terjedelmi okok miatt ez hiányzik a táblázatról, így csak 17 változót látunk. A táblázat Initial Eigenvalues és a második-harmadik oszlopai majdnem megegyeznek egymással. Az utóbbi két oszlop már csak az általam kért, 1-nél nagyobb sajátértékű faktorokat tartalmazza, tehát 16 faktort. A táblázat a faktorokat a magyarázott variancia nagyságsorrendjében mutatja. Elsőként a legnagyobb sajátértékkel/ magyarázott varianciával rendelkező faktor jelenik meg, például az első 9,747 / 16,521%, majd ezt követi a többi csökkenő sorrendben (második: 6,182 / 10,478%; harmadik: 3,979 / 6,743% és így tovább). A sajátérték és a magyarázott variancia egyenesen arányosak egymással.

A 16 faktorszám alapesetben rengetegnek számít a kutatás elemszámához (N=120) képest, ezért a faktorok számának kialakításában a könyökszabály-módszert is figyelembe kellett vennem.

2. ábra: Scree-teszt, avagy a könyökszabály

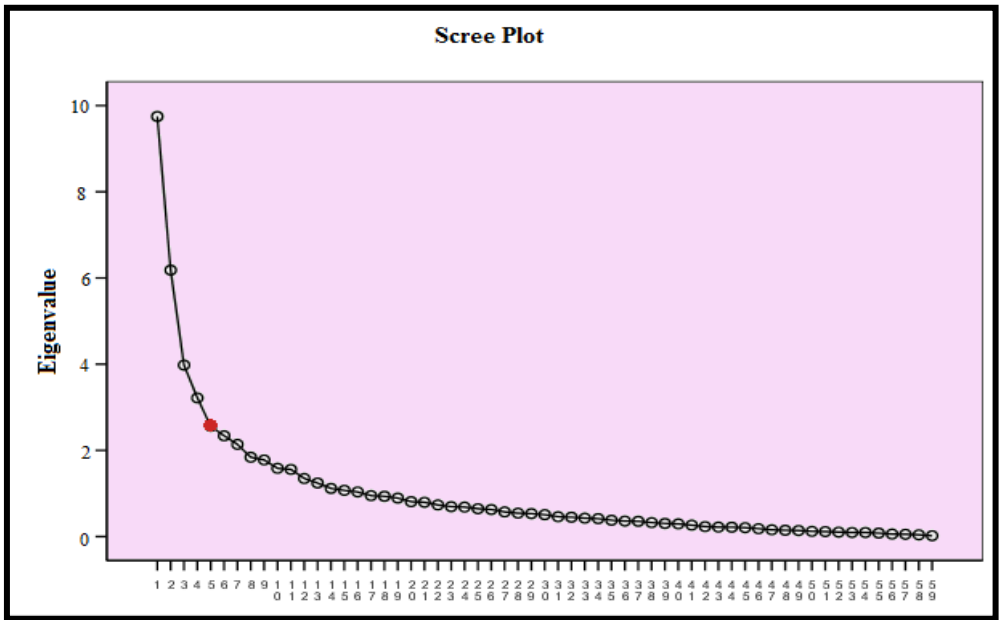

Mint már fentebb írtam, jelen esetben azt állítottam be feltételnek, hogy a változók közül az 1-nél nagyobb sajátértékűek lehessenek faktorok. A Scree Plot ábra (2. ábra) alapján viszont úgy döntöttem, hogy négy faktorral fogok dolgozni, mert a negyedik sajátértéknél törik meg határozottabban a görbe, s így is a varianciahányadnak az értéke meghaladja a 30%-ot (39,194%). Ezt követően újra lefuttattam a faktoranalízist úgy, hogy az állítottam be, hogy négy faktorral szeretnék dolgozni.

A faktorok kiválasztásakor az a cél, hogy a főkomponensek varianciáját maximalizáljuk, mely után megkapjuk a rotálatlan faktorsúly-mátrixot. A faktorsúly azt mutatja, hogy az eredeti változó és egy adott faktor között van-e korreláció. Ennek értéke -1 és 1 között lehet. Az egyes faktorsúlyoknak el kell érniük abszolút értékben a 0,3-as szintet, és ha 0,5 felett van, akkor azt jelentősnek tekintjük. Minél nagyobb értékű a faktorsúly, annál nagyobb szerepe lesz a faktornak a változó szórásában.

A forgatással, azaz a faktor-rotációval elkerüljük azt, hogy az adathalmaz értelmezhetetlen legyen, mert lehet olyan változók is korrelálnak, melyeknek nincs közük egymáshoz. A forgatás, vagy rotáció során nem változik semmi, csak a faktorok sajátértékei/magyarázott varianciái. A faktorok rotálására a Varimax módszert használtam, mely maximalizálja a faktorok által magyarázott varianciát. A Varimax rotáció célja, hogy leegyszerűsített faktormátrixot kapjunk, ami átlátható, mert jobban szétválasztja a faktorokat, ezáltal könnyen értelmezhetővé teszi a faktormátrixot.

Terjedelmi okok miatt egy részletet tudok megmutatni a rotált faktorsúly táblázatból, melyen pirossal jelöltem az első faktorhoz tartozó változókat, és azok faktorsúlyát. Jól látható az ábrán, hogy csökkenő sorrendben, egymás alá teszi a rotálás a faktorsúlyokat, s hozzá rendezi a változókat. Csak a 0,3-as faktorsúly feletti értékeket fogadhatjuk el.

3. táblázat: Rotált faktorsúly mátrix

Rotated Component Matrix[a]

	Component			
	1	2	3	4
áll38	,791			,150
áll24	,733	,115	-,148	,188
áll41	,696		,262	
áll37	,637		-,121	,284
áll48	,633		-,113	,313
áll10	,592			,172
áll27	,591	-,174	,208	,142
áll56	,591	,212	,301	,113
állítás9	,559		-,199	,302
áll44	,554	,117		,241
áll55	,521	,111	,117	,178
áll39	,514	,177		-,108
áll12	,471	-,127	,273	
áll40	,421	,163	,258	-,139
áll43	,401		,276	,337
áll23	,390	,184	,142	,191

Ez az a művelet, ami nagy segítség az átláthatósághoz és a zsúfoltság elkerülésében, bár a táblázat nem mutatja meg teljesen az együtt mozgó változókat, s azok faktorsúlyait.

Az SPSS program nem tudja értelmezi a faktorokat, azaz nem érti az egyes faktorok tartalmát, így ezt magam kellett végeznem. Tehát magam állítottam fel a faktor elnevezéseket az egyes változók, állítások alapján úgy, hogy a 0,5 faktorsúly feletti változók nagyobb hangsúlyt kaptak az elnevezésekben amellett, hogy arra is figyeltem, hogy minden változó tartalma benne legyen az adott faktor elnevezésében. Ez alapján a faktorelnevezések a következők lettek:

4. táblázat: A faktorelnevezések

1. faktor	Egoizmus faktor
2. faktor	Hiányok pótlása és javak fenntartása faktor
3. faktor	Szociálpszichológiai/Vallás faktor
4. faktor	Altruizmus/Önmegbecsülés faktor

A faktoranalízis során, a fent említett elvek betartásával a faktorok tartalma a következő:

Az egoizmus faktorba tartozó motivációk: szervezeti misszió megértése, új nézőpont a világra, gyakorlati tapasztalatok, saját erősségek megismerése, szervezeti elismerés, munkatársak elismerése, visszajelzés fontossága, társadalmi elismerés, kapcsolatépítés, karrier - új munka felé nyitás az önkéntesség által, skillek elsajátítása, referencia személyek mintája, környezeti minta, közösség igény, társaság igény, kapcsolat igény, fontosság érzete, projektálás.

Hiányok pótlása és javak megtartása faktorba tartozó motivációk: kormányzati és helyi önkormányzati támogatási hiány, kormányzati és helyi önkormányzati forráshiány, kormányzati és helyi önkormányzati öntevékenység, kulturális értékvédelem, hagyományok megőrzése, multikulturalitás, természetvédelem, környezeti örökség, globális problémák.

Szociálpszichológiai/Vallás faktorba tartozó motivációk: adás, kapás, vallásosság szerepe az önkéntességben, hitbéli meggyőződés, vallásosság nem játszik szerepet, baráti minta, közeli ismerősök mintája, családi minta, barátok keresése, bűntudattól szabadulás, problémamegoldás, problémamegvonás, magány oldása, visszahatás a helyzetre, szublimálás, problémamegoldás.

Altruizmus/Önmegbecsülés faktorba tartozó motivációk: társadalmi csoport iránti elköteleződés, sajnálat, empátia, segítés, társadalmi ügy iránti elköteleződés, emberek megismerése és megértése, egalitás a szervezetben, az önkéntesség nem munkalehetőség, pozitív állapot elérése, az önkéntesség öröm, „jó ember” érzete, hasznosság érzete, az önkéntesség elfoglaltságot ad.

Tehát a faktoranalízis során az 59 változót leredukáltam négy változóra, más néven motivációs faktorra, mellyel könnyebben kezelhetőek az esetleges további elemzések során az adatok.

Adatok bemutatása és elemzése

A következőkben a kutatásom adatait mutatom be és elemzem.

7. grafikon: A kérdőív kitöltők neme

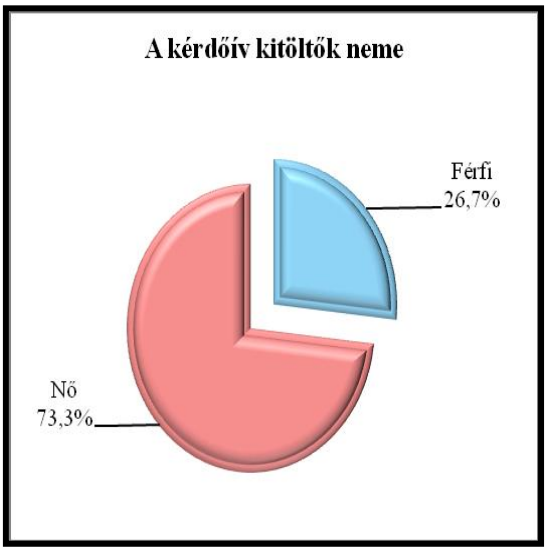

A kérdőív kitöltők nemi eloszlását a 7. grafikon mutatja. A megkérdezettek 73,3 százaléka nő volt, mely főben kifejezve 88 személyt jelentett, míg férfiak 26,7 százalékot tettek ki 32 fővel. Tehát majdnem háromszor annyi nő van a mintában, mint férfi.

8. grafikon: A kérdőív kitöltők életkora

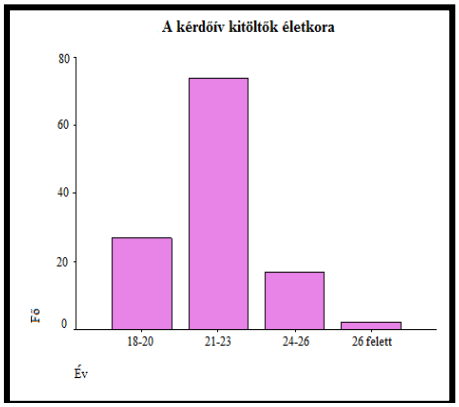

A kérdőív kitöltők korát illetően az eredmények a következők: a 18-20 éves korosztály 27 fővel van jelen a mintában, ami az egésznek a 22,5 százalékát teszik ki. Életkori csoportok szerint a minta többségét a 21-23 év közötti főiskolások teszik ki, akik 74-en vannak, azaz 61,7 százalékuk a mintának. Ez a legmagasabb szám, több mint a minta fele. A 24-26 évesek 17 fővel (14,2%), míg a 26 év felettiek kettő fővel (1,7%) vannak jelen a mintában.

5. táblázat: A kérdőív kitöltők neme és kora

A kérdőív kitöltők neme és kora

		Kor				
		18-20	21-23	24-26	26 felett	Összesen
Nem	Férfi	5	22	5		32
	Nő	22	52	12	2	88
Összesen		27	74	17	2	120

A megkérdezettek nemét és korát összevetve kimagasló, hogy a 21-23 év közötti nő nemű önkéntesek 52-en vannak jelen, ami az egész mintának majdnem fele. Ami még a táblázatból rögtön kitűnik, hogy a megkérdezettek között nem volt olyan férfi, aki 26 év feletti.

Többek között fontos adatnak tartottam azt is megtudni, hogy a megkérdezett önkéntességet végző főiskolások mely főiskolai karok hallgatói. A főiskolánkon négy kar működik, melyek a következők: Bölcsészettudományi Kar, Gazdaságtudományi Kar, Tanárképzési és Tudástechnológiai Kar, valamint a Természettudományi Kar.

9. grafikon: A kérdőív kitöltők főiskolai kara

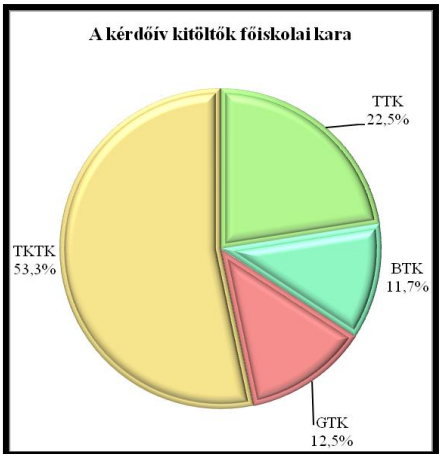

A minta többsége a Tanárképzési és Tudástechnológiai Kar hallgatója. Ők a minta több mint felét, azaz 53,3%-át (64 fő) teszik ki. A Természettudományi Kar hallgatói 27 fővel (22,5%) vannak jelen a mintában, míg a bölcsészettudományok és a gazdaságtudományok területén tanuló hallgatók a minta majdnem azonos részét teszik ki.

A főiskolai karok áttekintése után érdekes adat lehet a megkérdezettek főiskolai szakja is. Ezt az alábbi, 10. grafikonon tekinthetjük meg. Összesen 39 főiskolai szak lelhető fel a mintában, mely úgy gondolom, hogy egy reális szám a 120 érvényes kérdőív viszonylatában.

10. grafikon: A válaszadók jelenlegi főiskolai szakja(i)

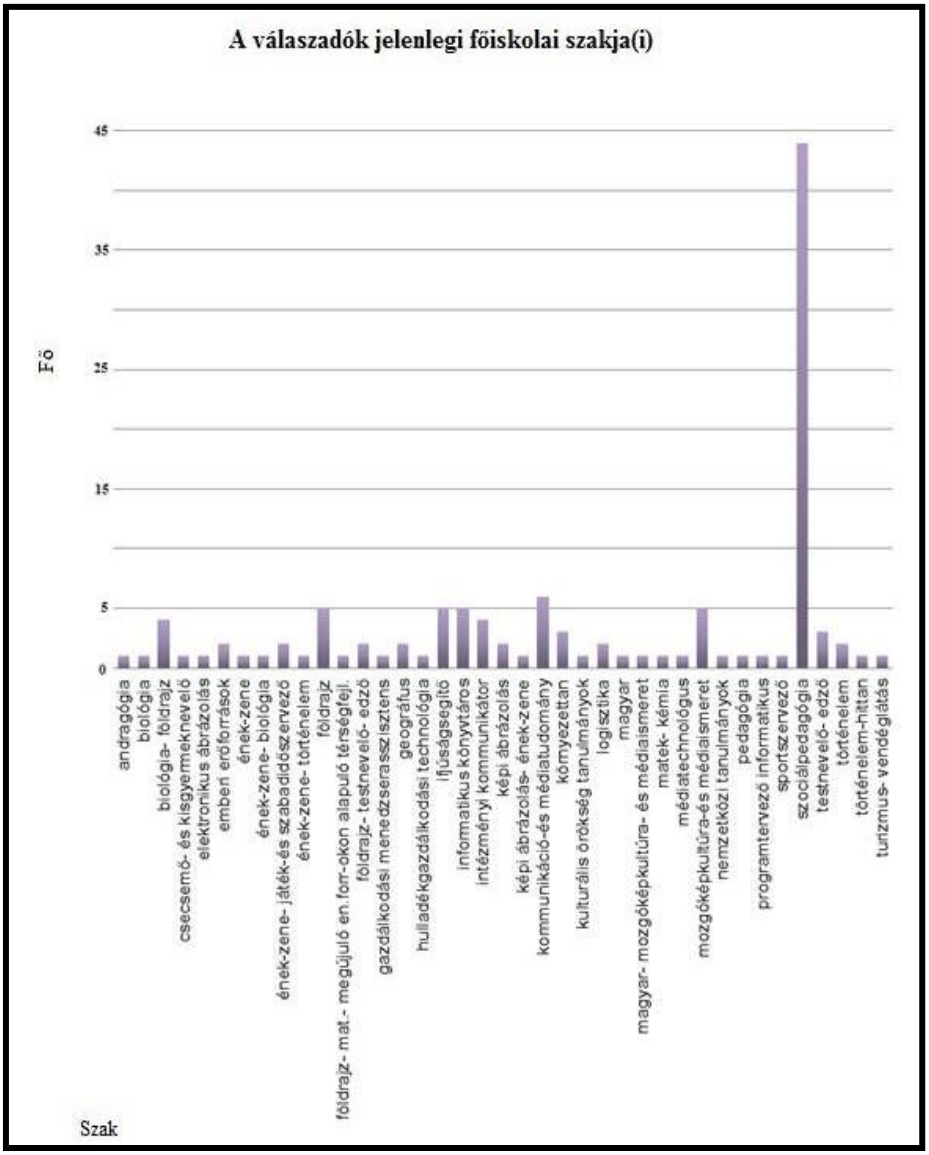

A minta több mint egyharmadát Szociálpedagógia szakos hallgatók alkotják, ők 44 fővel toronymagasan vezetnek a mintában, hisz ez a szám százalékban kifejezve 36,7%. Őket követik a Kommunikáció- és médiatudomány szakos hallgatók, akik hat fővel önkénteskednek, a minta 5%-át teszi ki. Továbbá a többi szak egy-öt fő közötti válaszadókkal van jelen a mintában.

11. grafikon: A kérdőív kitöltők évfolyama

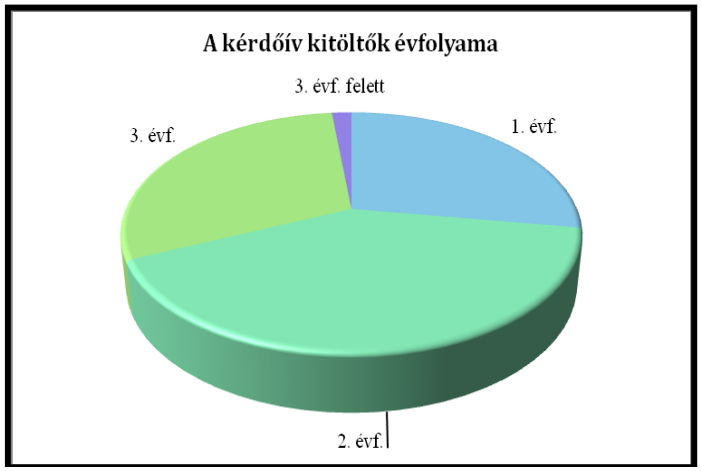

Az évfolyam eloszlást illetően a másodévesek 49 fővel (40,8%) vannak a legtöbben. A harmadévesek 36-an (30%), az első éves hallgatók 33-an (27,5%) vannak a megkérdezettek között, majd a harmadik évfolyamon túliak kettő fővel (1,7%).

12. grafikon: A kérdőív kitöltők mióta önkénteskednek

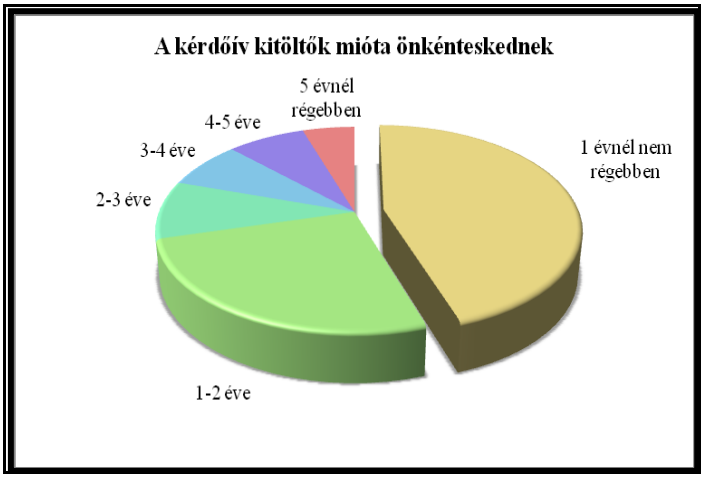

A kérdőívemben arra is kíváncsi voltam, hogy a hallgatók mióta végeznek önkéntes tevékenységeket. Ezt a 12. grafikonon ábrázoltam. A minta 45%-a (54 fő) nincs egy éve, hogy önkénteskedik. Ebből arra következtetek, hogy a mintám 45%-a a főiskolai tanulmányai alatt is kezdhetett el önkéntes tevékenységeket végezni. Továbbá a megkérdezettek 25,8%-a (31fő) egy-két éve folytat önkéntes tevékenységeket, míg 9,2%-uk (11fő) kettő-három éve. Majd három-négy és négy-öt éve a hallgatók megegyezően 7,5%-a (kilenc-kilenc fő) folytat önkéntes tevékenységeket, míg a minta 5%-a (hat fő) nyilatkozta azt, hogy több mint öt éve vesz részt önkéntességben.

Továbbmenve az is felkeltette az érdeklődésem amellett, hogy mióta önkénteskednek a hallgatók, hogy milyen tevékenységi területeken aktivizálódnak.

13. grafikon: A válaszadók jelenleg végzett önkéntes tevékenysége (i)

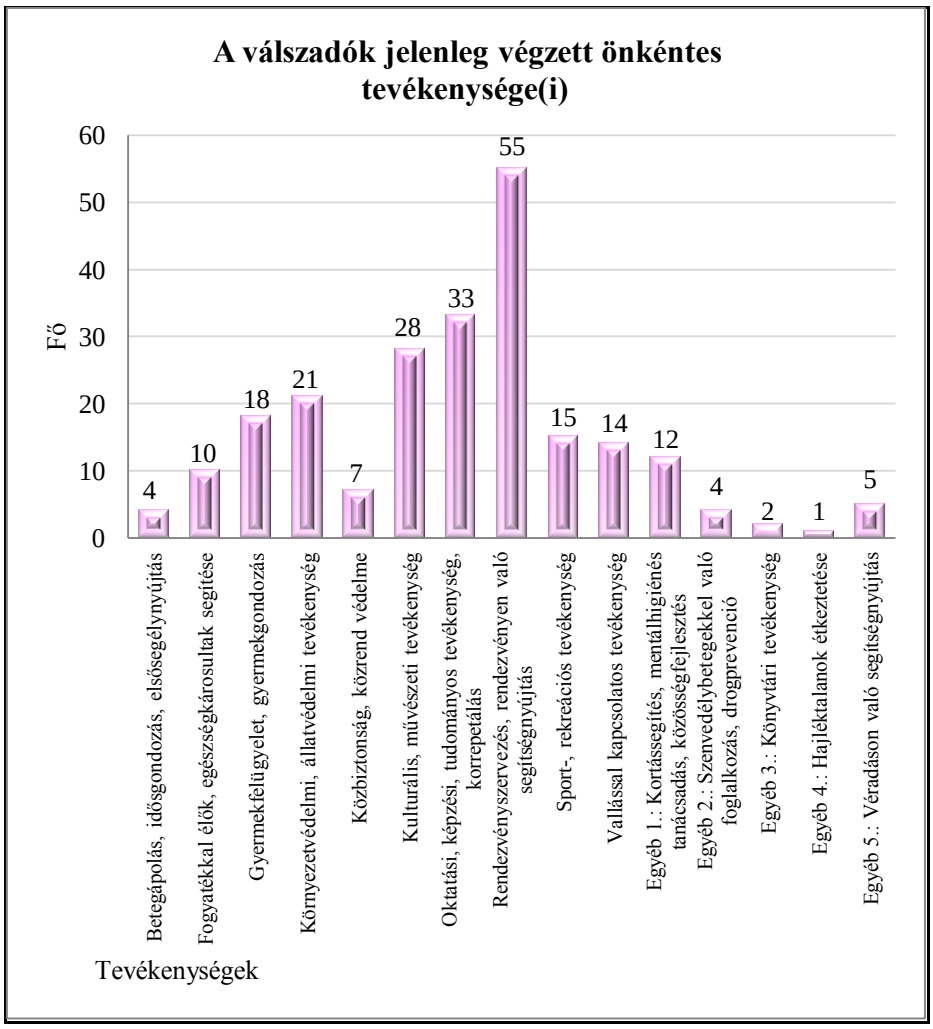

A tevékenységi területeknél tíz lehetőséget adtam meg, s volt egyéb válaszlehetőség is, amit akkor választhattak, amikor a megadott aktivitási területek közül egyik sem volt besorolható oda, ahol ők tevékenykednek. Így született öt új kategória. Ennél a kérdésnél több választ is megjelölhettek. A diagramon a számok azt jelentik, hogy mennyien jelölték összesen az aktivitási területeket. Most lássuk az eredményeket felsorolásszerűen:

1. Betegápolás, idősgondozás, elsősegélynyújtás: 1,75%
2. Fogyatékkal élők, egészségkárosultak segítése: 4,37%
3. Gyermekfelügyelet, gyermekgondozás: 7,86%
4. Környezetvédelmi, állatvédelmi tevékenység: 9,17%
5. Közbiztonság, közrend védelme: 3,06%
6. Kulturális, művészeti tevékenység: 12,23%
7. Oktatási, képzési, tudományos tevékenység, korrepetálás: 14, 41%
8. Rendezvényszervezés, rendezvényen való segítségnyújtás: 24,02%
9. Sport-, rekreációs tevékenység: 6,55%
10. Vallással kapcsolatos tevékenység: 6,11%
11. Egyéb1: Kortárssegítés, mentálhigiénés tanácsadás, közösségfejlesztés: 5,24%
12. Egyéb2: Szenvedélybetegekkel való foglalkozás, drogprevenció: 0,44%
13. Egyéb3: Könyvtári tevékenység: 0,87%
14. Egyéb4: Hajléktalanok étkeztetése: 1,75%
15. Egyéb5: Véradáson való segítségnyújtás: 2,18%

A fenti adatokból is látszik, hogy a legnépszerűbb önkéntes tevékenység a rendezvényszervezés, illetve a rendezvényeken való segítségnyújtás, s azt követik az oktatási, képzési és tudományos tevékenységek, a korrepetálás, majd a kulturális és művészeti tevékenységek. Ha csak azokat az aktivitási területeket nézem, amelyek meg voltak adva, tehát mindenki látta és be is jelölhette egyaránt - melyek az egyéb kategóriájúaknál nem mondhatók el - akkor az a megállapításom, hogy a minta emberei legkevésbé sem az egészségügyi területeken, valamint nem a közrend és a közbiztonság védelme érdekében folytatnak önkéntes tevékenységeke. Az is érdekesség lehet, hogy hogyan alakult az önkéntességet végző hallgatók önkéntes ismerősei számának alakulása.

14. grafikon: A megkérdezettek önkéntes ismerőseinek száma az önkéntesség előtt

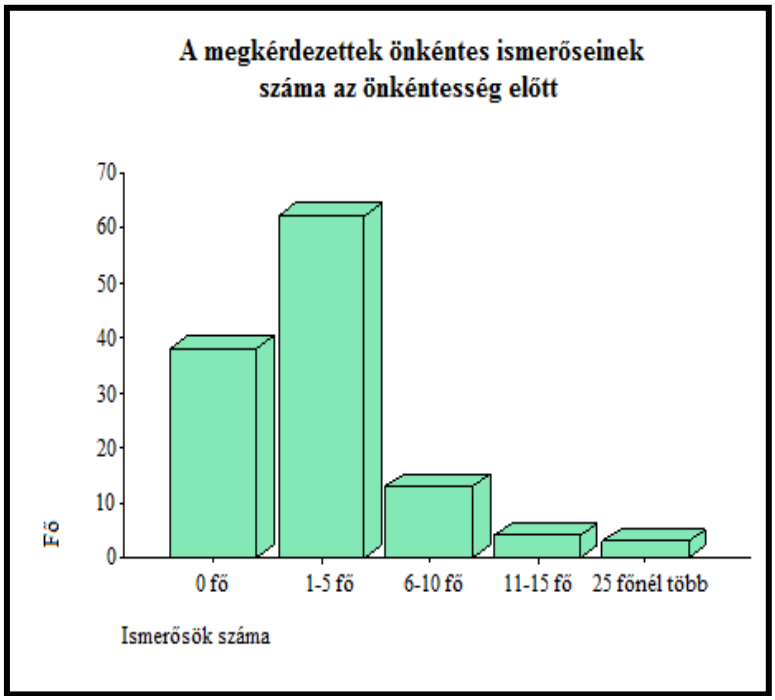

A 14. grafikon azt mutatja, hogy mennyi önkéntességet végző ismerőse volt a mintának, mielőtt elkezdtek volna önkénteskedni. Az ábrából kiderül, hogy két kategóriát (15-20 és a 20-25 fő) senki sem jelölt meg. A tíz fő feletti kategóriákat összesen hét személy jelölte a 120 személyből, tehát a mintára az mondható el, hogy nem volt gyakori, hogy az önkéntes ismerősök száma az önkéntes tevékenység végzése előtt meghaladta volna a tíz főt.

Összességében elmondható, hogy a minta 68,3%-ának (82 fő) volt önkéntes ismerőse, mielőtt maga is elkezdett volna önkéntes tevékenységet végezni. Viszont az is látható, hogy a második legnagyobb érték a nulla fő, ami azt jelenti, hogy a válaszadók 31,7%-a (38 fő) nem rendelkezett olyan kapcsolattal, sem családi, sem baráti, sem ismerősi körből, amelynél a másik fél önkéntességet végzett volna. Nézzük meg, hogy hogyan alakult a kapcsolatok száma az önkéntes munka végzése után!

15. grafikon: A megkérdezettek önkéntes ismerőseinek száma az önkéntesség után

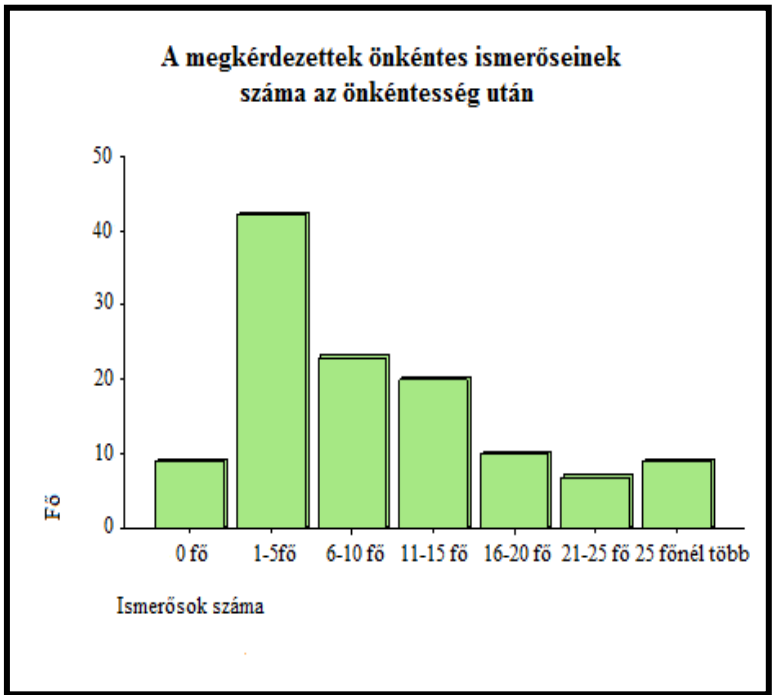

A 15. grafikon azt mutatja, hogy az önkéntes munka végzése után, mennyi önkéntes ismerősük van a hallgatóknak. Az ábráról elmondható, hogy míg a nulla fős és az egy-öt fős kategória csökkent a 14. grafikonhoz képest, addig az összes többi nőtt. Összesen kilenc főnek (7,5%) nem volt továbbra sem önkéntességet végző ismerőse. Ebből azt következik, hogy a válaszadók többségénél nőtt a kapcsolatok, ismeretségek száma az önkéntes tevékenységek végzése után. Miután a hallgatók önkénteskedtek elmondható, hogy a minta több mint a felének legalább hat önkéntességet végző ismerőse volt. A kategóriákat tekintve megjelentek az előbbiekben hiányzó kategóriák, s ez alapján az mondható el, hogy míg az önkéntesség végzése előtt három főnek (2,5 %) volt 15 fő feletti önkéntes ismerőse, addig az önkéntes munka végzését követően ez a szám a mintára nézve pontosan 26 főre emelkedett, tehát több mint nyolcszorosára nőtt.

16. grafikon: A kérdőív kitöltők édesapjának iskolai végzettsége

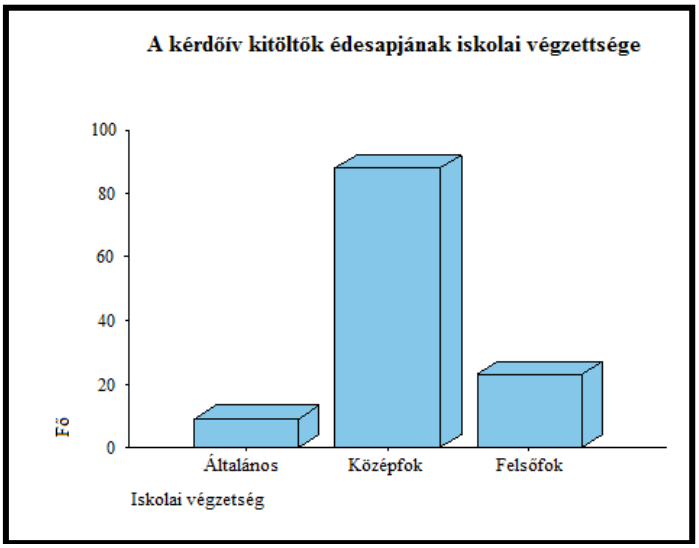

17. grafikon: A kérdőív kitöltők édesanyjának iskolai végzettsége

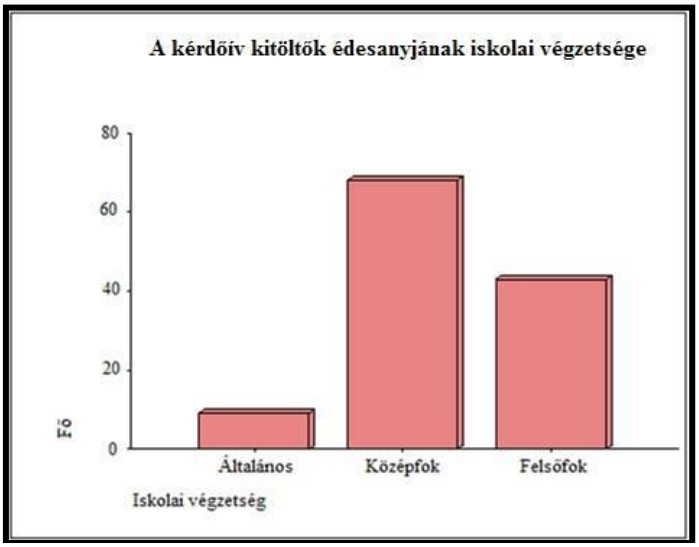

A 16. és a 17 grafikonok alapján elmondhatom, hogy a megkérdezett hallgatók szüleinek több mint a felének közép- vagy felsőfokú végzettsége van, és csak kis számban van jelen az általános iskolai végzettség. Míg a férfi szülőnél 88 fő (73,3%) középfokú és 23 fő (19,2%) felsőfokú végzettségű, addig a nő szülők 68 fővel (56,7%) középfokú és 43 fővel (35,8%) felsőfokú végzettségűek. Míg a férfiaknál több a középfokú végzettség, addig a nőknél a felsőfokú az. Általános végzettségű szülő kilenc-kilenc fő egyaránt az apáknál és az anyáknál is, mely a minta 7,5 %-át teszi ki mindkét esetben. Tehát a

második hipotézisem beigazolódott, a mintában felülreprezentáltak a közép-, és felsőfokú végzettségű szülők. A kérdőív adatainak bemutatása után nézzük meg a hipotéziseket, s a kutatás eredményeit!

Reagálás a hipotézisekre

1. hipotézis: Azt feltételezem, hogy a főiskolás önkéntesek legfontosabb motivációi a saját, egyéni fejlődésükhöz kapcsolódnak és a társadalmi szolidaritás háttérbe szorul.

A négy faktor közül azok a motivációk, amik az egyén fejlődését segítik elő különböző módokon, az egoizmus faktorba tartoznak. Az egoizmus faktorba a következő motivációk szerepelnek: szervezeti misszió megértése, új nézőpont a világra, gyakorlati tapasztalatok, saját erősségek megismerése, szervezeti elismerés, munkatársak elismerése, visszajelzés fontossága, társadalmi elismerés, kapcsolatépítés, karrier - új munka felé nyitás az önkéntesség által, skillek elsajátítása, referencia személyek mintája, környezeti minta, közösség igény, társaság igény, kapcsolat igény, fontosság érzete, projektálás. A hipotézisem elvetését vagy igazolását az alábbi grafikon szemlélteti:

18. grafikon: A motivációs faktorok átlagai

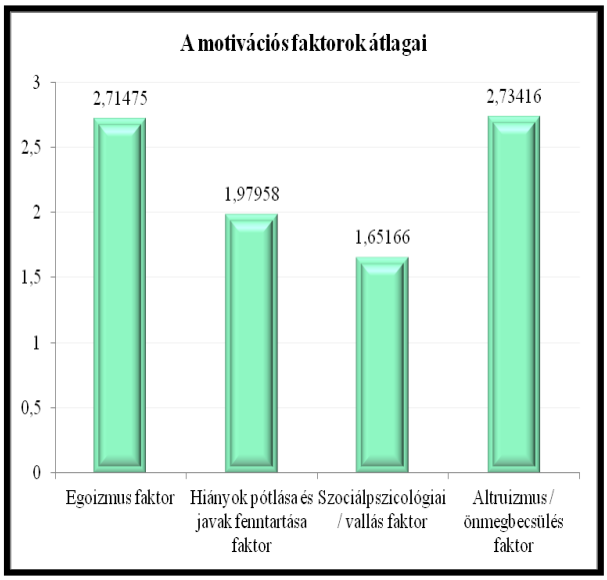

A 18. grafikon alapján látszik, hogy ez a hipotézisem nem igazolódott be, mert az altruizmus/önmegbecsülés faktornál nagyobb értéket láthatunk az egoizmus faktor értékétől, de ez a két motivációs faktor nagyságrendileg együtt mozog az egész mintára nézve. Az altruizmus/önmegbecsülés faktorba a társadalmi csoport iránti elköteleződés, a sajnálat, az empátia, a segítés, a társadalmi ügy iránti elköteleződés, az emberek megismerése és megértése,

az egalitás a szervezetben, az önkéntesség nem munkalehetőség, a pozitív állapot elérése, az önkéntesség öröm, a „jó ember” érzete, a hasznosság érzete, az önkéntesség elfoglaltságot ad motivációk tartoznak bele.

Tehát elmondhatom, hogy a vizsgálati mintában szereplő személyeket az motiválja az önkéntességre leginkább, hogy segítsenek másokon és az önkéntes a saját önérzetét javítsa, de emellett szorosan megjelenik az egoizmus faktor is, aminek legfőbb motivációja az, hogy az egyén, azaz az önkéntes, a saját fejlődését - akár szakmailag is - az önkéntes tevékenység végzése által elősegítse, biztosítsa.

2. hipotézis: Azt feltételezem, hogy az Eszterházy Károly Főiskolára járó önkéntes tevékenységeket végző hallgatók motivációi és a szocio-ökonómiai státuszuk között összefüggés van.

A szocio-ökonómiai státusz alatt a lakóhelyüket és a szülői hátterüket (iskolai végzettség) értem. A lakóhelyüket tekintve a hallgatók megoszlása a következő volt:

19. grafikon: A kérdőív kitöltők lakhelye

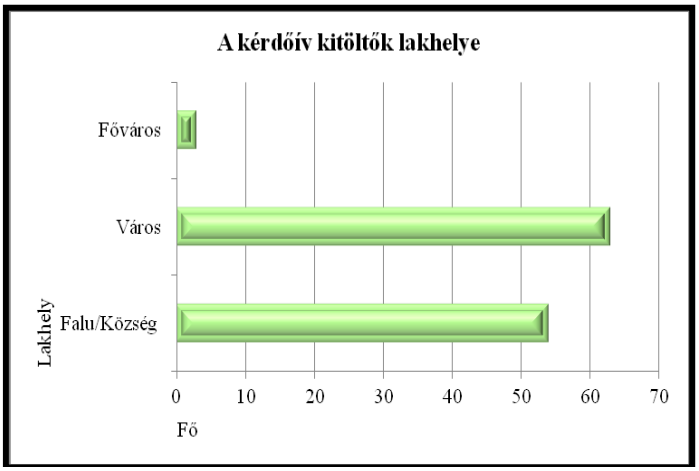

A megkérdezettek lakhelye a 19. grafikonon van feltüntetve. A minta több mint a fele, azaz 52, 5%-a (63 fő) városokban él, de nem a fővárosban. Fővárosban három fő (2,5%) él, míg falvakban és községekben 45%-a a mintának, azaz 54 fő.

Az összefüggés vizsgálatához a fővárosi hallgatókat és a városban élő hallgatókat összevontam, így kettő kategóriával dolgoztam. Ez alapján városban 66 fő él, míg faluban, községben 54 fő.

A szülők iskolai végzettségénél is két kategóriát hoztam létre mind az apák, mind az anyák tekintetében. Ezeket úgy neveztem el, hogy nem diplomás (általános, középfok) és diplomás (felsőfok) szülők.

20. grafikon: Szülők iskolai végzettsége – apa

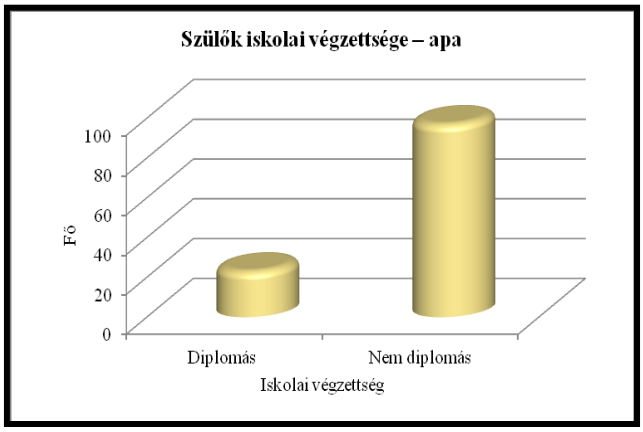

Ez alapján a kategorizálás alapján a nem diplomás apa a minta 80,8%-a, ez 97 fő, míg a diplomás apa 19,2%, ami 23 főt jelent. Ez alapján a felosztás alapján a nem diplomás apák felülreprezentáltak a mintában.

21. grafikon: Szülők iskolai végzettsége – anya

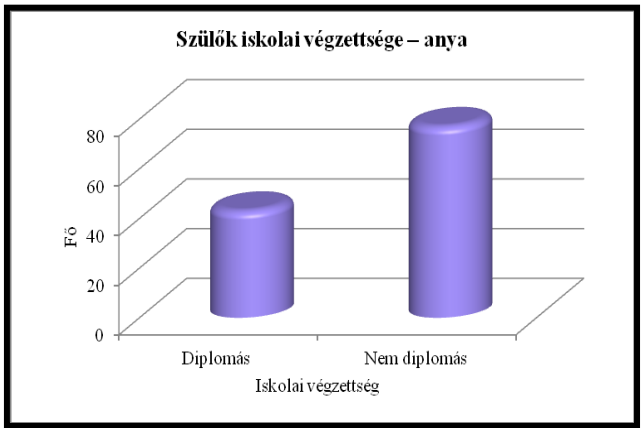

Hasonlóképpen megnézve ezt az anyáknál is a következő eredmények születtek: 77 fő (64,2%) nem rendelkezik diplomával, míg 43 fő (35,8%) diplomás. A mintában majdnem kétszer annyi a diplomás anya, mint a diplomás apa.
Miután bemutattam az új kategóriákat, felosztásokat, nézzük meg, hogy van-e összefüggés a kérdőív kitöltők lakhelye és a motivációs faktorok között, valamint van-e összefüggés a megkérdezett hallgatók szüleinek iskolai végzettsége és a motivációs faktorok között!

6. táblázat: Szocio-ökonómiai státusz összefüggésének vizsgálata a motivációs faktorokkal

Correlations

		Egoizmus faktor	Hiányok pótlása és javak fenntartása faktor	Szociálpszichológiai/ vallás faktor	Altruizmus/ önmegbecsülés faktor	Apa iskolai végzettsége új	Anya iskolai végzettsége új	Új lakóhely
Egoizmus faktor	Pearson Correlation	1	,000	,000	,000	-,138	-,126	-,021
	Sig. (2-tailed)		1,000	1,000	1,000	,132	,170	,818
	N	120	120	120	120	120	120	120
Hiányok pótlása és javak fenntartása faktor	Pearson Correlation	,000	1	,000	,000	-,105	,021	-,121
	Sig. (2-tailed)	1,000		1,000	1,000	,255	,823	,188
	N	120	120	120	120	120	120	120
Szociálpszichológiai/ vallás faktor	Pearson Correlation	,000	,000	1	,000	,067	,189*	,060
	Sig. (2-tailed)	1,000	1,000		1,000	,470	,039	,512
	N	120	120	120	120	120	120	120
Altruizmus/ önmegbecsülés faktor	Pearson Correlation	,000	,000	,000	1	-,215*	,012	,053
	Sig. (2-tailed)	1,000	1,000	1,000		,018	,900	,564
	N	120	120	120	120	120	120	120
Apa iskolai végzettsége új	Pearson Correlation	-,138	-,105	,067	-,215*	1	,343**	-,015
	Sig. (2-tailed)	,132	,255	,470	,018		,000	,872
	N	120	120	120	120	120	120	120
Anya iskolai végzettsége új	Pearson Correlation	-,126	,021	,189*	,012	,343**	1	-,152
	Sig. (2-tailed)	,170	,823	,039	,900	,000		,098
	N	120	120	120	120	120	120	120
Új lakóhely	Pearson Correlation	-,021	-,121	,060	,053	-,015	-,152	1
	Sig. (2-tailed)	,818	,188	,512	,564	,872	,098	
	N	120	120	120	120	120	120	120

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Ahogy a korrelációs táblázatból leolvashatjuk, a lakhely és a motivációs faktorok között nincs összefüggés. Azaz a lakhely és az önkéntes tevékenységet végző személy motivációs faktorai között nem található szignifikáns összefüggés. Lényegtelen, hogy az egyén városban született és él vagy kisebb településen, az önkéntes tevékenységbe történő bekapcsolódásában ez nem játszik szerepet.

Ez alapján azt mondhatnám, hogy a hipotézisem nem igazolódott be. Viszont a szocio-ökonómiai státusz meghatározásánál a lakóhely mellett a szülők iskolai végzettsége is szerepelt. Így megvizsgáltam, hogy itt találunk-e összefüggéseket s nagyon izgalmas következtetésekre jutottam. A szülők iskolai végzettsége és a gyermekeik - akik önkéntes tevékenységet végeznek - motivációs faktorai közötti kimutatható az összefüggés.

Ahogy a 6. táblázatban is jól látszik, a piros négyzetekkel jelöltem a szignifikáns értékeket. Leolvasva a táblázat értékeit, az tárul elénk, hogy az apa iskolai végzettségével az altruizmus/önmegbecsülés faktor áll összefüggésben, míg az anya iskolai végzettségével a szociálpszichológiai/vallás faktor korrelál. Tehát a két szülő hatását tekintve eltérő módon „befolyásolja" gyermekének önkéntes tevékenységre irányuló motivációit. Valószínű, hogy a két szülő ezen eltérő hatását az iskolai végzettségen kívül még sok minden meghatározza - nevelési attitűd, szülő-gyermek kapcsolat stb. -, de persze

ezek pontosabb meghatározása újabb kutatást igényelne. A táblázatból azt is leolvashatjuk, hogy az apa iskolai végzettsége és az anya iskolai végzettsége is korrelálnak egymással, ezt a zöld négyzettel jelöltem.

Mindezek tudatában nem mondhatom, hogy a hipotézisem nem állta meg a helyét, hiszen míg a lakhely és a motivációs faktorok között nem találtam összefüggést, addig a szülők iskolai végzettsége és a motivációs faktorok között volt összefüggés. Tehát a második hipotézisem részben beigazolódott.

A hipotéziseken túlmutató eredmények klaszterelemzés segítségével

Bár a kutatásom első hipotézise nem, a második hipotézisem pedig csak részben igazolódott be, úgy gondolom, hogy olyan adatok birtokába kerültem, melyek újabb elemzéseket tettek lehetővé. A vizsgált mintában megjelenő motivációs faktorok alapján elkezdett foglalkoztatni az a kérdés, hogy vajon a fent bemutatott sajátosságok alapján beszélhetünk-e különböző önkéntes típusokról, típus csoportokról, illetve milyen magyarázó változók határozzák meg az esetleges önkéntes típusokat. Ezért klaszterelemzést hajtottam végre. A faktoranalízis során megkaptam a négy motivációs faktort, melyek segítségével végeztem el a klaszterelemzést. A klaszterezés alatt használt hasonló esetek, a saját kutatásomban személyek csoportosítását jelentik. A klaszteranalízis fő „célja, hogy a megfigyelési egységeket viszonylag homogén csoportokba rendezze, az elemzésbe bevont változók alapján". (Sajtos és Mitev, 2007.283. o.) A faktoranalízis során az 59 változót leredukáltam négy változóra, más néven motivációs faktorra, mellyel könnyebben kezelhetőek lettek az adatok. A klaszterelemzést a faktoranalízis során létrejött változók, azaz jelen esetben a faktorok alapján végeztem. Ahhoz, hogy csoportosíthatók legyenek a változók, korrelációt néztem a négy faktor között.

7. táblázat: A faktorátlagok közötti korrelációk

Correlations

		Az 1. faktor átlaga	A 2. faktor átlaga	A 3. faktor átlaga	A 4. faktor átlaga
Az 1. faktor átlaga	Pearson Correlation	1	,184*	,275**	,510**
	Sig. (2-tailed)		,044	,002	,000
	N	120	120	120	120
A 2. faktor átlaga	Pearson Correlation	,184*	1	,399**	,201*
	Sig. (2-tailed)	,044		,000	,028
	N	120	120	120	120
A 3. faktor átlaga	Pearson Correlation	,275**	,399**	1	,243**
	Sig. (2-tailed)	,002	,000		,007
	N	120	120	120	120
A 4. faktor átlaga	Pearson Correlation	,510**	,201*	,243**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,028	,007	
	N	120	120	120	120

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

A 7. táblázat alapján a két új változót hoztam létre, ami a klaszterezéshez szükséges. A négy faktor átlagai között a két legjobban korreláló érték adja a két új változót. Tehát az egyik változó a táblázat alapján az első és a negyedik faktor átlagának korrelációja lett, azaz az „Egoizmus-Altruizmus/Önmegbecsülés". A másik változó a második és a harmadik faktor átlagának korrelációja, azaz a „Hiányok pótlása és javak fenntartása-Szociálpszichológiai/ Vallás" lett. Ezeket faktorcsoportoknak nevezem. Tehát a klasztermódszerek közül első sorban a hierarchikus eljárást, azon belül az összevonó eljárást, s azon belül is az egyszerű láncmódszert alkalmaztam, mely a legkisebb távolságon, a legközelebbi szomszéd elvén alapul. Ez alapján két megfigyelési egység került egy klaszterbe, majd ezeket a távolságokat újra kellett számolni. Ehhez a Ward-eljárást alkalmaztam, mely alkalmazásakor olyan csoportokat vontam össze, amelyek a legkevésbé növelik a klaszteren belüli szórásnégyzetet. A klaszterek számának meghatározását a klaszterek relatív mérete alapján határoztam meg.

8. táblázat: Ward-eljárás

Ward Method

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	56	46,7	46,7	46,7
	2	25	20,8	20,8	67,5
	3	39	32,5	32,5	100,0
	Total	120	100,0	100,0	

Ez alapján három klasztert hoztam létre, melynek elemszámait a 8. táblázat mutatja. Az első klaszterbe 56 fő (46,4%), a második klaszterbe 25 fő (20,8%) és a harmadik klaszterbe 39 fő (32,5%) tartozik. Ha több klaszterszám mellett döntök, akkor az egyes klaszterek kis elemszámúak lettek volna, melyek nem igazán értelmezhetőek.

Elsősorban az alapján célszerű jellemezni a klasztereket, amelyek alapján a csoportosító eljárást végeztük, tehát jelen esetben a motivációs faktorok szerint. Ahhoz, hogy valamilyen különbséget találhassak a klaszterek között, értelmeztem az egyes klaszterekbe tartozó esetek átlagait a különböző faktorok mentén.

9. táblázat: Az egyes klaszterekbe tartozók átlagai a különböző faktorok mentén

Descriptives

		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
						Lower Bound	Upper Bound		
Az 1. faktor átlaga	1	56	2,8879	,42581	,05690	2,7739	3,0019	1,67	3,72
	2	25	2,0489	,43370	,08674	1,8699	2,2279	1,39	2,89
	3	39	2,8932	,42851	,06862	2,7543	3,0321	2,22	3,83
	Total	120	2,7148	,54595	,04984	2,6161	2,8135	1,39	3,83
A 2. faktor átlaga	1	56	1,6369	,30043	,04015	1,5564	1,7174	1,08	2,58
	2	25	1,6767	,41897	,08379	1,5037	1,8496	1,00	2,50
	3	39	2,6667	,49486	,07924	2,5063	2,8271	1,83	3,83
	Total	120	1,9799	,62014	,05661	1,8678	2,0920	1,00	3,83
A 3. faktor átlaga	1	56	1,5294	,26898	,03594	1,4574	1,6014	1,06	2,12
	2	25	1,4024	,28347	,05669	1,2853	1,5194	1,06	2,18
	3	39	1,9864	,39193	,06276	1,8594	2,1135	1,35	2,94
	Total	120	1,6515	,39435	,03600	1,5802	1,7228	1,06	2,94
A 4. faktor átlaga	1	56	2,9211	,37920	,05067	2,8196	3,0227	1,92	3,83
	2	25	2,1333	,40182	,08036	1,9675	2,2992	1,42	2,92
	3	39	2,8504	,38245	,06124	2,7265	2,9744	1,92	3,58
	Total	120	2,7340	,49239	,04495	2,6450	2,8230	1,42	3,83

A 9. táblázatból jól leolvasható, hogy a harmadik klaszter átlagpontjai mind átlag felettiek, míg az második klaszter átlagpontjai mind átlagon aluliak. Az első klaszternél pedig vegyes, az első és negyedik faktor átlagpontjai átlagon felüliek, míg a második és a harmadik faktor átlagpontjai átlag alattiak. Az átlag feletti értékeket jelöltem pirossal, az adatok leolvasása vízszintesen és függőlegesen történik. Ezen adatokból azt tudom jellemzésként leírni, hogy a harmadik klaszternek, azaz 39 főnek minden motivációs faktora magasabb átlagot mutat, mint a második klaszternek, ahol a klasztert alkotó 25 fő mindegyikének motivációs faktora alacsonyabb átlagot mutat. Az első klaszternél pedig azt tudom jellemzésként leírni, hogy az „Egoizmus" és „Altruizmus/Önmegbecsülés" faktor magasabb átlagot mutat, mint a „Hiányok pótlása és javak fenntartása" és a „Szociálpszichológiai/Vallás" faktor. Ezen jellemzések felületesek és kevés jellemzőt tartalmaznak, ezért az egyéb magyarázó változók (pl. szülők iskolai végzettsége) alapján is jellemeztem a klasztereket.

Az, hogy milyen további változók mentén tudtam a klasztereket jellemezni, feltételhez kötött. Fontos, hogy a lefuttatott Khi-négyzet eljárásban a változó és a klaszterek között a szignifikanciaszint 0,05 érték alatti legyen. Ez alapján öt magyarázó változó mentén tudtam jellemezni a klasztereket. Ilyen például a kérdőív kitöltők neme, főiskolai kara, szakja, az édesapjának iskolai végzettsége. Az ötödik pedig a tevékenységi területek, melyek közül a „Betegápolás, idősgondozás, elsősegélynyújtás", a „Fogyatékkal élők, egészségkárosultak segítése", a „Környezetvédelmi, állatvédelmi tevékenység" és a

„Kulturális, művészeti tevékenység” mutatott szignifikáns értékeket. Ezeket a táblázatokat a 4. sz. melléklet tartalmazza.

Ezt követően egy táblázatban összesítettem az adatokat. Ezek az adatok a 10. táblázatból leolvashatóak. A 10. táblázatban ez egyes klaszterek jellemzőit láthatjuk, melyek alapján elnevezhetővé váltak a klaszterek. Így a három klaszter, azaz a mintában résztvevő önkéntes tevékenységet végző hallgatók három önkéntes típuscsoportjának az elnevezése a következő lett:

1. önkéntes típuscsoport: Személy/Személyes orientáltság dominanciával rendelkezők csoportja
2. önkéntes típuscsoport: Vegyes dominanciával rendelkező átlag alatti csoport
3. önkéntes típuscsoport: Vegyes dominanciával rendelkező átlag feletti csoport

A típuscsoport maga a klaszter, azaz az egész csoport, míg a típus a csoportokon belüli embereket jelöli.

10. táblázat: Klaszterelnevezések

Klaszterelemzésbe bevont változók		**1. klaszter**	**2. klaszter**	**3. klaszter**
Faktorcsoportok	Egoizmus és Altruizmus/Önmegbecsülés - Személy/Személyes orientáltság	átlag felett	átlag alatt	átlag felett
	Hiányok pótlása és javak fenntartása és Szociálpszichológiai/Vallás - Társas/Társadalmi orientáltság	átlag alatt	átlag alatt	átlag felett
Nem	nő/férfi	Túlnyomórészt nők	Túlnyomórészt nők	Túlnyomórészt nők
Apa iskolai végzettsége	általános/középfok/felsőfok	Túlnyomórészt középfok	Túlnyomórészt középfok	Túlnyomórészt középfok
	diplomás/nem diplomás	Túlnyomórészt nem diplomás	Túlnyomórészt nem diplomás	Túlnyomórészt nem diplomás
Főiskolai kar	BTK/GTK/TKTK/TTK	Túlnyomórészt TKTK	Túlnyomórészt TKTK	Túlnyomórészt TTK

Szak		Túlnyomórészt szociálpedagógia (mozgóképkultúra- és médiaismeret, ifjúságsegítő)	Túlnyomórészt szociálpedagógia (testnevelő edző, képi ábrázolás, földrajz)	Túlnyomórészt szociálpedagógia (kommunikáció- és médiatudomány, földrajz)
Tevékenységek	Betegápolás, idősgondozás, elsősegélynyújtás	nem	nem	igen
	Fogyatékkal élők, egészségkárosultak segítése	igen	igen	Túlnyomórészt igen
	Környezetvédelmi, állatvédelmi tevékenység	igen	igen	Túlnyomórészt igen
	Kulturális, művészeti tevékenység	igen	igen	Túlnyomórészt igen
Klaszterelnevezések		**Személy/Személyes orientáltság dominanciával rendelkezők csoportja**	**Vegyes dominanciával rendelkező átlag alatti csoport**	**Vegyes dominanciával rendelkező átlag feletti csoport**

Személy/Személyes orientáltság dominanciával rendelkezők csoportjára az önkéntesség választásának fő motívuma önmaga fejlődése, a mások javára végzett cselekvés, de nem egyértelműen a társadalmi hiányok pótlása a cél. A tevékenységek nem kell, hogy egy közösségben valósuljanak meg, hiszen az egyéni orientáció miatt, másodlagossá válik a társas környezet.

Vegyes dominanciával rendelkező átlag alatti csoportnál arra következtethetünk, hogy motiváltak az önkéntes tevékenységre az egyének, de nincs egyértelműen kiugró olyan motívum, amely mozgató ereje lehetne az önkéntes tevékenység választásának és végrehajtásának.

Vegyes dominanciával rendelkező átlag feletti csoport tagjainál azt láthatjuk, hogy hasonlóan, mint az átlag alatti csoportnál nincs egyértelműen kiugró motívum az önkéntes tevékenységekre való jelentkezésnél, hiszen mind a három vizsgált motívum ennél a csoportnál magas.

Amennyiben elfogadjuk ezen meghatározásokat, láthatjuk, hogy az önkéntes tevékenységbe történő bevonás esetén máshogyan szólíthatók meg a különböző motívumokkal rendelkező potenciális önkéntesek.

Aki egyértelműen elkötelezett és motívumában kiugró értéket mutat (első önkéntes típuscsoport), ő nagy valószínűséggel biztosabban tud olyan önkéntes tevékenységet választani, mely a motivációjának megfelelő. Amennyiben a motivációjának megfelelő önkéntes tevékenységbe tud bekapcsolódni, az

tovább erősíti a motívumait, s főiskolások esetében akár pályaszocializációs hatással is bírhat.

Aki érdeklődik az önkéntes tevékenység iránt, de nincs egyértelműen kiugró motívuma, hogy miért választja azt (második és harmadik önkéntes típuscsoport), számára az önkéntes tevékenység orientációs jellegű is lehet, azaz megerősíti valamely motívumát. Az önkéntes tevékenység visszahat és segíthet az önkéntes tudatosságának növelésében is. Ezen csoportokba tartozó egyének számára fontos lehet minél több önkéntességi formával és tevékenységgel történő megismerkedés.

Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy az önkéntes tevékenység szervezése során egy felmérő, orientáló találkozás segíthetné az egész önkéntes mozgalmat abban, hogy az önkéntes tevékenységhez szükséges személyiségbeli „elvárások" és az önkéntesre jellemző motívumok találkozzanak egymással, hiszen ez hozzájárulhatna a sikeres önmegvalósítást elősegítő, ugyanakkor társadalmi hasznot is hozó önkéntes tevékenységrendszerhez.

Összegzés és kitekintés

A dolgozat első részében törekedtem arra, hogy tisztázzam az önkéntesség fogalmát, bemutassam azokat a meghatározó történeti állomásokat, amik nagyban befolyásolták a hazai önkéntesség alakulását, formálódását és társadalmilag való elfogadását. Továbbá célom volt bemutatni az önkéntesség definíciós kérdéseit, valamint a magyarországi önkéntesség múltját. Ezt követően a társadalmi integráció és szolidaritás témakörét fejtettem ki, mint az önkéntesség hasznát és következményét, majd az emberi beruházás és az önkéntesség kapcsolatát mutattam be. Szintetizáltam a humán ökorendszerelméletét az önkéntesség funkcióival és aktivitási területeivel, majd az önkéntességet, mint segítségnyújtó viselkedésformát mutattam be, mind szociológiai, mind pszichológiai szempontból.

A dolgozat második részében az önkéntes motivációkra fókuszáltam, ahol a történeti áttekintést követően bemutattam egy kutatást, mely saját munkám alapjául is szolgál.

A dolgozat harmadik részében a saját kutatásom eredményeit közöltem, azokat statisztikai módszerek segítségével elemeztem. Ezt követően reagáltam a hipotéziseimre, melyek a következők eredményeket hozták.

Az első hipotézisemben azt feltételeztem, hogy a főiskolás önkéntesek legfontosabb motivációi a saját, egyéni fejlődésükhöz kapcsolódnak. Ez a hipotézisem nem igazolódott be, mert nem ezek a legfontosabb motivációi a főiskolás önkénteseknek, hanem az önfeláldozáshoz kapcsolódó motivációk.

A második hipotézisemben azt feltételeztem, hogy az Eszterházy Károly Főiskolára járó önkéntes tevékenységeket végző hallgatók motivációi és a szocio-ökonómiai státuszuk között összefüggés van. Ezen hipotézisem részben igazolódott be, hiszen a lakóhely és a motivációs faktorok között nincs

összefüggés, de a szülők iskolai végzettsége és a motivációs faktorok között találtam összefüggéseket.

Végül a dolgozatom harmadik részében bemutattam a kutatásom elemzésének utolsó fázisát, a klaszterelemzést, amit azért végeztem el, hogy a lekérdezett mintámat közös jellemző, vagy jellemzők alapján csoportokba tudjam rendezni. Ez alapján az önkéntes típuscsoportjaim a mintára nézve a következők lettek.

Az első önkéntes típuscsoport a „Személy/Személyes orientáltság dominanciával rendelkezők csoportja", a második önkéntes típuscsoport a „Vegyes dominanciával rendelkező átlag alatti csoport", a harmadik önkéntes típuscsoport a Az Eszterházy Károly Főiskolán tanár szakos és nem tanár szakos hallgatók képzése is folyik „Vegyes dominanciával rendelkező átlag feletti csoport."

Az elnevezésekből adódóan egy önkéntes tevékenységet megelőző orientációs kurzus ötlete is felmerült, mely egyéni és társadalmi haszonnal is jár.

A bemutatott kutatásom arra ösztönöz, hogy egy nagyobb elemszámmal is végezzek kutatást, mellyel feltehetően színesedne az önkéntességet végző csoportok sajátosságainak leírása. Ez a feltáró eredmény az orientációs kurzus tartalmának tisztázásához is hozzájárulhat.

Szakirodalom-jegyzék

Angyal Mária (2000): Hogyan működjünk együtt önkéntesekkel?. In: Török Marianna és dr. Vincze Krisztina (szerk.): *Alapfokú kézikönyv civil szervezetek számára.* NIOK Alapítvány, Budapest. 107-120.

Bartal Anna Mária és Kmetty Zoltán (2010): *A magyar önkéntesek motivációinak vizsgálata és a Magyar Önkéntes Motivációs Kérdőív (MÖMK) sztenderdizálásának eredményei*. Szociális és Munkaügyi Minisztérium. Budapest.

Bartal Anna Mária és Kmetty Zoltán (2011): A magyar önkéntesek motivációi - a Magyar Önkéntes Motivációs Kérdőív sztenderdizálásának eredményei alapján. *Civil Szemle,* 2011.4. sz. 7-30.

Bartal Anna Mária (2010): Mit mutat a kaliedoszkóp? – az Önkéntes Motivációs Leltár (Volunteer Motivation Inventory) adaptálása, fejlesztése és kipróbálása a magyar önkéntesek körében. *Civil Szemle,* 2010.1. sz. 5-33.

Bartal Anna Mária és Saródy Zita (2010): Körkép – az önkéntesség helyzete és szerepe az Európai Unió egyes tagállamaiban az önkéntesmotivációs kutatások tükrében. *Civil Szemle,* 2010.2. sz. 22-42.

Cserháti Ákos (2006): Az önkéntesség motivációi és az önkéntesség egy különleges terepe: a közösségi rádió. *Civil Szemle,* 2006.2. sz. 17-34.

Czike Klára és Kuti Éva (2006): *Önkéntesség, jótékonyság, társadalmi integráció.* Nonprofit Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány. Budapest.

Fényes Hajnalka és Kiss Gabriella (2011): Az önkéntesség szociológiája. *Kultúra és Közösség.* 2011.1. sz. 35-48.

Hegyesi Gábor és Talyigás Katalin (2006): *A szociális munka elmélete és gyakorlata.1.kötet.* Wesley János Kiadó. Budapest.

Kulcsár Zsuzsanna (2002): *Egészségpszichológia.* ELTE Eötvös Kiadó. Budapest.

Mészáros Zoltán, Kostyál Árpád és Mester Dániel (2011): *Kutatás a társadalmi felelősségről, és az önkéntességet nem végzők attitűdjeiről.* Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. Budapest.

Nagy Renáta, Gyorgyovich Miklós és Péterfi Ferenc (2011): Az önkéntességtől az aktív állampolgárságig – beszámoló a Civil Szemle-szemináriumról. *Civil Szemle*, 2011.4. sz. 49-57.

Némedi Dénes (1996): *Durkheim. Tudás és társadalom.* Áron Kiadó. Budapest.

Polónyi István (2002): *Az oktatás gazdaságtana.* Osiris Kiadó. Budapest.

Sajtos László és Mitev Ariel (2007): *SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv.* Alinea Kiadó. Budapest.

Vályi Réka (2008): Az altruizmus jelensége a társadalomtudományban. In: Némedi Dénes és Szabari Vera (szerk.): *Kötő-jelek*, ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola, Budapest. 103-120.

Forrásjegyzék

Központi Statisztikai Hivatal (2012): *Önkéntes munka Magyarországon (A Munkaerő-felmérés, 2011. III. negyedévi kiegészítő felvétele).*
Forrás:
http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/onkentesmunka.pdf
2013.05.05. 19.01

Czike Klára és Bartal Anna Mária (2004): *Nonprofit szervezetek és önkéntesek – új szervezeti típusok és az önkéntes tevékenységet végzők motivációi – Zárótanulmány.* Pázmány Péter Katolikus Egyetem. Piliscsaba.
Forrás:
http://www.bmoc.hu/sites/default/files/szakirodalom/nonprofit_szervezetek_es_onkentesek.pdf
2013. 05. 05. 19:00

Zentai László (2006): Önkéntes segítés Magyarországon ma és holnap. *Polgári Szemle*, 2. 5. sz.
Forrás: http://www.polgariszemle.hu/?view=v_article&ID=105
2013.05.05. 18:59

Mellékletek

1. sz. melléklet: Ábra, grafikon és táblázat jegyzék
2. sz. melléklet: A kérdőív
3. sz. melléklet: KoMeTI jelentkezési lap önkéntességre
4. sz. melléklet: Segédtáblázatok

1. sz. melléklet

1. ábra: A humán ökorendszer

2. ábra: Scree-teszt, avagy a könyökszabály

1. grafikon: Önkéntességre jelentkező hallgatók neme

2. grafikon: Önkéntességre jelentkező hallgatók főiskolai kara

3. grafikon: Önkéntességre jelentkező hallgatók évfolyama

4. grafikon: Önkéntességre jelentkező hallgatók szakja

5. grafikon: A motivációs faktorok elnevezései a tervezési fázisban

6. grafikon: A motivációs faktorok négy nagy egységben a tervezési fázisban

7. grafikon: A kérdőív kitöltők neme

8. grafikon: A kérdőív kitöltők életkora

9. grafikon: A kérdőív kitöltők főiskolai kara

10. grafikon: A válaszadók jelenlegi főiskolai szakja(i)

11. grafikon: A kérdőív kitöltők évfolyama

12. grafikon: A kérdőív kitöltők mióta önkénteskednek

13. grafikon: A válaszadók jelenleg végzett önkéntes tevékenysége (i)

14. grafikon: A megkérdezettek önkéntes ismerőseinek száma az önkéntesség előtt

15. grafikon: A megkérdezettek önkéntes ismerőseinek száma az önkéntesség után

16. grafikon: A kérdőív kitöltők édesapjának iskolai végzettsége

17. grafikon: A kérdőív kitöltők édesanyjának iskolai végzettsége

18. grafikon: A motivációs faktorok átlagai

19. grafikon: A kérdőív kitöltők lakhelye

20. grafikon: Szülők iskolai végzettsége - apa

21. grafikon: Szülők iskolai végzettsége - anya

1. táblázat: Az adatok alkalmazhatóságának vizsgálata

2. táblázat: A varianciahányad-módszer

3. táblázat: Rotált faktorsúly mátrix

4. táblázat: A faktorelnevezések

5. táblázat: A kérdőív kitöltők neme és kora

6. táblázat: Szocio-ökonómiai státusz összefüggésének vizsgálata a motivációs faktorokkal

7. táblázat: A faktorátlagok közötti korrelációk

8. táblázat: Ward-eljárás

9. táblázat: Az egyes klaszterekbe tartozók átlagai a különböző faktorok mentén

10. táblázat: Klaszterelnevezések

2. sz. melléklet

Sorszám: *Kitöltés helye:* *Kitöltés ideje:*

Önkéntesmotivációs kérdőív

Kedves Önkéntes!

Veréb Lilla vagyok, végzős szociálpedagógia szakos hallgató, az egri Eszterházy Károly Főiskola Tanárképzési és Tudástechnológiai Karán. Az önkéntesmotiváció kutatásomhoz gyűjtök adatokat. Ebben szeretném a segítségedet kérni a kérdőívem kitöltésével. Nincsenek jó vagy rossz válaszok, de az, hogy a kérdéseket lehetőség szerint hiánytalanul töltsd ki, az mindenképpen fontos a vizsgálatom eredményességének érdekében! Az adatok feldolgozása a szakmai etikai normáknak megfelelően, anonim módon történik. Amennyiben kérdéseid vannak a vizsgálattal kapcsolatban, e-mailben várom azokat a következő címre: vereb.lilla@gmail.com. Köszönöm az együttműködésed és részvételed a kutatásomban!

1. Nemed: (Húzd alá!)

1. Férfi 2. Nő

2. Hány éves vagy? _____

3. Lakóhelyed: (Húzd alá!)

1. Főváros 2. Város 3. Falu / Község Egyéb: _____

4. Édesapád legmagasabb iskolai végzettsége: (Húzd alá!)

1. Általános 2. Középfok 3. Felsőfok

5. Édesanyád legmagasabb iskolai végzettsége: (Húzd alá!)

1. Általános 2. Középfok 3. Felsőfok

6. Milyen karon tanulsz? (Húzd alá!)

1. BTK 2. GTK 3. TKTK
4. TTK

7. Jelenlegi szakod, szakjaid, szakpárod: _____

8. Évfolyamod: (Húzd alá!)

1. I. 2. II. 3. III.
Egyéb:_____

9. Mióta végzel önkéntes tevékenységet / tevékenységeket? (Húzd alá!)

1. 1 évnél nem régebb óta

2. 1-2 éve

3. 2-3 éve

4. 3-4 éve

5. 4-5 éve

6. 5 évnél régebb óta

13. Jelenleg milyen jellegű önkéntes tevékenységet / tevékenységeket végzel? (Húzd alá! Többet is megjelölhetsz!)

1. Betegápolás, idősgondozás
2. Fogyatékkal élők, egészségkárosultak segítése
3. Gyermekfelügyelet, gyermekgondozás
4. Környezetvédelmi, állatvédelmi tevékenység
5. Közbiztonság, közrend védelme
6. Kulturális, művészeti tevékenység
7. Oktatási, képzési, tudományos tevékenység
8. Rendezvényszervezés, rendezvényen való segítségnyújtás
9. Sport-, rekreációs tevékenység
10. Vallással kapcsolatos tevékenység

Egyéb:_____

11. Mennyi volt az ismerősi, baráti és családi körödben lévő önkéntesek száma, amikor még nem önkénteskedtél? (Húzd alá!)

1. 0 fő

2. 1- 5 fő

3. 6- 10 fő

4. 11- 15 fő

5. 16- 20 fő

6. 21- 25 fő

7. 25 főnél több

12. Jelenleg az ismerősi, baráti és családi körödben, mennyi az önkéntes tevékenységet végzők száma? (Húzd alá!)

1. 0 fő

2. 1- 5 fő

3. 6- 10 fő

4. 11- 15 fő

5. 16- 20 fő

6. 21- 25 fő

7. 25 főnél több

13. Kérlek, értékeld az alábbi állításokat 1-től 4-ig tartó skálán úgy, hogy a számok a következőket jelentik:

1- nem igaz rám/ 2- kicsit igaz rám/ 3- igaz rám/ 4- nagyon igaz rám!
(A számokat a mondat elején lévő négyzetbe írd!)

- 1.Azért önkénteskedem, mert el tudok köteleződni bizonyos társadalmi csoportok iránt.
- 2.Azért önkénteskedem, hogy visszakapjam a jövőben azt a jót én is, amit másoknak adok.
- 3.Azért önkénteskedem, hogy kiegészítsem a kormányzati forrás hiányát.
- 4.Azért önkénteskedem, hogy kiegészítsem a helyi önkormányzati forrás hiányát.
- 5.A vallásosság szerepet játszik abban, hogy miért önkénteskedem.
- 6.Azért önkénteskedem, mert fontos számomra a kulturális értékek védelme.
- 7.Azért önkénteskedem, mert fontos számomra a természetvédelem.
- 8.Azért önkénteskedem, hogy megértsem a szervezet küldetését, amiben dolgozok.

- 9.Fontos számomra, hogy a szervezet, amiben önkéntesen tevékenykedem, elismerje a munkámat.
- 10.Azért önkénteskedem, mert fontos számomra, hogy kapcsolatokat építsek ki másokkal.
- 11.Azért önkénteskedem, mert a barátaim is végeznek önkéntes tevékenységet.
- 12.Az önkéntesség során fontos számomra, hogy közösségek tagja legyek.
- 13.Azért önkénteskedem, hogy megszabaduljak a negatív érzéseimtől.
- 14.Azért önkénteskedem, mert ez örömet okoz számomra.
- 15.Azért önkénteskedem, mert ez által a múltamból valamit korrigálhatok.
- 16.Az önkéntesség során azért viselkedem másokkal önzetlenül, mert sajnálom őket.
- 17.Azért önkénteskedem, hogy valahogy ezt a jót visszakapjam a jövőben valamilyen formában.
- 18.Azért önkénteskedem, hogy kiegészítsem a kormányzat támogatási hiányát.
- 19.Azért önkénteskedem, hogy kiegészítsem a helyi önkormányzat támogatási hiányát.
- 20.Hitbéli meggyőződésem miatt önkénteskedem.
- 21.Azért önkénteskedem, mert fontos számomra, hogy megőrizzem a hagyományokat.

Kérlek, értékeld az alábbi állításokat 1-től 4-ig tartó skálán úgy, hogy a számok a következőket jelentik:

1- nem igaz rám/ 2- kicsit igaz rám/ 3- igaz rám/ 4- nagyon igaz rám!
(A számokat a mondat elején lévő négyzetbe írd!)

- 22.Azért önkénteskedem, mert fontos számomra, hogy megőrizzük környezeti örökségünket.
- 23.Azért önkénteskedem, hogy új nézőpontom legyen a világra.
- 24.Fontos számomra, hogy az önkéntesség során a munkatársaim elismerjék a munkámat.

- 25.Elfogadom, hogy az önkéntes munka nem ad munkalehetőséget számomra.
- 26.Azért önkénteskedem, mert aki ajánlotta ennek a lehetőségét, fontos személy számomra.
- 27.Az önkéntesség során fontos számomra, hogy különböző társaságokban legyek jelen.
- 28.Azért önkénteskedem, mert a magammal kapcsolatos problémáimat megoldja.
- 29.Azért önkénteskedem, mert attól úgy érzem, hogy jó ember vagyok.
- 30.Az önkéntesség számomra egy védekezési mechanizmus.
- 31.Az önkéntesség során azért vagyok másokkal önzetlen, mert együtt tudok érezni velük.
- 32.Azért önkénteskedem, hogy az öntevékenységemmel hozzájáruljak a kormányzat hiányos szolgáltatásaihoz.
- 33.Azért önkénteskedem, hogy az öntevékenységemmel hozzájáruljak a helyi önkormányzat hiányos szolgáltatásaihoz.
- 34.A vallásnak nincs köze ahhoz, hogy önkéntes tevékenységet vállalok.
- 35.Azért önkénteskedem, mert elfogadom és támogatom a kulturális és nemzeti sokszínűséget.
- 36.Azért önkénteskedem, mert fontos számomra a globális problémákra való reagálás.
- 37.Gyakorlati tapasztalatok szerzése miatt önkénteskedem.
- 38.Fontos számomra, hogy az önkéntesség során visszajelzéseket kapjak másoktól.
- 39.Azért önkénteskedem, mert ez által új munkalehetőségek felé tudok nyitni.
- 40.Azért önkénteskedem, mert a környezetemben is végeznek önkéntes munkát.

Kérlek, értékeld az alábbi állításokat 1-től 4-ig tartó skálán úgy, hogy a számok a következőket jelentik:

1- nem igaz rám/ 2- kicsit igaz rám/ 3- igaz rám/ 4- nagyon igaz rám!
(A számokat a mondat elején lévő négyzetbe írd!)

- 41.Fontos számomra, hogy az önkéntesség során új kapcsolatokat alakítsak ki.
- 42.Azért önkénteskedem, mert ez által kevesebb problémám van önmagammal.
- 43.Ha önkénteskedem, fontosnak érzem magam.
- 44.Azért önkénteskedem, mert ez hatással van a jövőmre.
- 45.Az önkéntesség során azért vagyok önzetlen másokkal, mert szeretnék segíteni nekik.
- 46.Fontos számomra, hogy az önkéntes tevékenység során megismerjek embereket, s meg is értsem őket.
- 47.Az önkéntesség során fontos számomra a szervezeten belüli egalitás.
- 48.Azért önkénteskedem, hogy tapasztalatot, tudást, képességeket sajátíthassak el.
- 49.Azért önkénteskedem, mert a közeli ismerőseim is önkénteskednek.
- 50.Barátok keresése miatt önkénteskedem.
- 51.Azért önkénteskedem, mert ettől jobban érzem magam.
- 52.Ha önkénteskedem, hasznosnak érzem magam.
- 53.Azért önkénteskedem, mert ez problémamegoldás magam számára az életemben korábban történtekre.
- 54.Azért önkénteskedem, mert el tudok köteleződni bizonyos társadalmi ügyek iránt.
- 55.Saját erősségeim megismerése miatt önkénteskedem.
- 56.Azért önkénteskedem, mert fontos számomra a társadalmi elismerés.
- 57.Azért önkénteskedem, mert a családtagjaim is végeznek önkéntes munkát.
- 58.Azért önkénteskedem, hogy kevésbé legyek magányos.
- 59.Azért önkénteskedem, hogy elfoglaljam magam valamivel.

Köszönöm, hogy a kérdőív kitöltésével segítetted tanulmányaim sikeres befejezését

3. sz. melléklet: KoMeTI jelentkezési lap önkéntességre

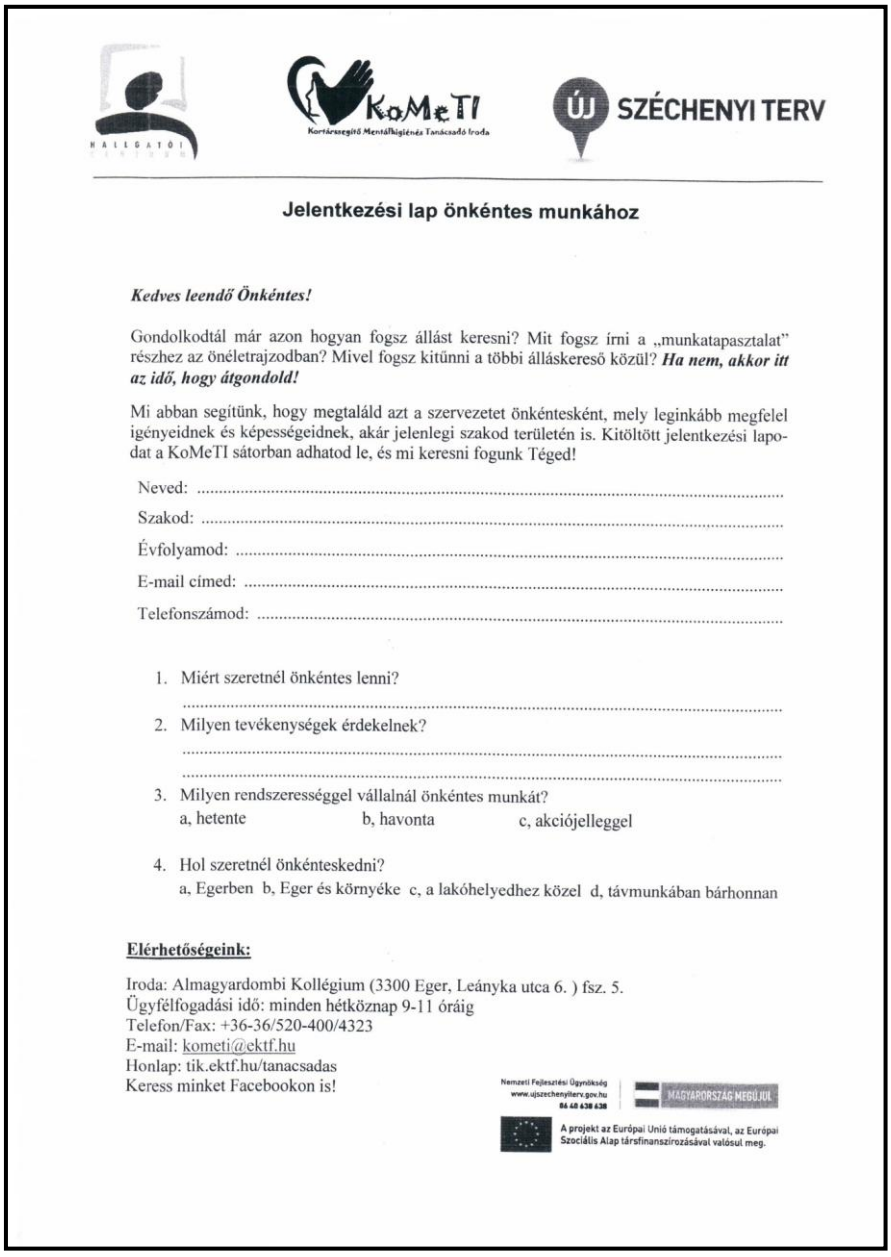

HALLGATÓI

KoMeTI
Kortárssegítő Mentálhigiénés Tanácsadó Iroda

ÚJ SZÉCHENYI TERV

Jelentkezési lap önkéntes munkához

Kedves leendő Önkéntes!

Gondolkodtál már azon hogyan fogsz állást keresni? Mit fogsz írni a „munkatapasztalat" részhez az önéletrajzodban? Mivel fogsz kitünni a többi álláskereső közül? ***Ha nem, akkor itt az idő, hogy átgondold!***

Mi abban segítünk, hogy megtaláld azt a szervezetet önkéntesként, mely leginkább megfelel igényeidnek és képességeidnek, akár jelenlegi szakod területén is. Kitöltött jelentkezési lapodat a KoMeTI sátorban adhatod le, és mi keresni fogunk Téged!

Neved: .....

Szakod: .....

Évfolyamod: .....

E-mail címed: .....

Telefonszámod: .....

1. Miért szeretnél önkéntes lenni?
   .....
2. Milyen tevékenységek érdekelnek?
   .....
   .....
3. Milyen rendszerességgel vállalnál önkéntes munkát?
   a, hetente b, havonta c, akciójelleggel

4. Hol szeretnél önkénteskedni?
   a, Egerben b, Eger és környéke c, a lakóhelyedhez közel d, távmunkában bárhonnan

Elérhetőségeink:

Iroda: Almagyardombi Kollégium (3300 Eger, Leányka utca 6.) fsz. 5.
Ügyfélfogadási idő: minden hétköznap 9-11 óráig
Telefon/Fax: +36-36/520-400/4323
E-mail: kometi@ektf.hu
Honlap: tik.ektf.hu/tanacsadas
Keress minket Facebookon is!

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszechenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

MAGYARORSZÁG MEGÚJUL

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

4. sz. melléklet: Segédtáblázatok

1. A kérdőív kitöltők neme és a klaszterek közötti szignifikancia

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	6,111[a]	2	,047
Likelihood Ratio	5,930	2	,052
Linear-by-Linear Association	1,677	1	,195
N of Valid Cases	120		

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 6,67.

2. Apa iskolai végzettsége és a klaszterek közötti szignifikancia

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	12,788[a]	4	,012
Likelihood Ratio	12,390	4	,015
Linear-by-Linear Association	2,064	1	,151
N of Valid Cases	120		

a. 4 cells (44,4%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1,88.

3. A kérdőív kitöltők főiskolai kara és a klaszterek közötti szignifikancia

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	19,684[a]	6	,003
Likelihood Ratio	19,020	6	,004
Linear-by-Linear Association	,040	1	,841
N of Valid Cases	120		

a. 4 cells (33,3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,92.

4. A kérdőív kitöltők szakja és a klaszterek közötti szignifikancia

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	85,531[a]	76	,213
Likelihood Ratio	92,460	76	,098
Linear-by-Linear Association	13,213	1	,000
N of Valid Cases	120		

a. 114 cells (97,4%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,21.

5. „Betegápolás, idősgondozás, elsősegélynyújtás" tevékenységi terület és a klaszterek közötti szignifikancia

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	8,594[a]	2	,014
Likelihood Ratio	9,282	2	,010
Linear-by-Linear Association	6,932	1	,008
N of Valid Cases	120		

a. 3 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,83.

6. „Fogyatékkal élők, egészségkárosultak segítése" tevékenységi terület és a klaszterek közötti szignifikancia

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	4,204[a]	2	,122
Likelihood Ratio	4,158	2	,125
Linear-by-Linear Association	4,114	1	,043
N of Valid Cases	120		

a. 3 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,08.

7. „Környezetvédelmi, állatvédelmi tevékenység” tevékenységi terület és a klaszterek közötti szignifikancia

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	7,645[a]	2	,022
Likelihood Ratio	7,467	2	,024
Linear-by-Linear Association	7,381	1	,007
N of Valid Cases	120		

a. 1 cells (16,7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 4,38.

8. „Kulturális, művészeti tevékenység” tevékenységi terület és a klaszterek közötti szignifikancia

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	10,279[a]	2	,006
Likelihood Ratio	10,632	2	,005
Linear-by-Linear Association	10,066	1	,002
N of Valid Cases	120		

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 5,83.

Odler Zsolt: *Koren István, az aszódi schola latina igazgatója. Pánszláv agitátor, vagy a tudomány alázatos szolgája?*

Témavezető: Dr. Verók Attila, főiskolai docens

Petőfi Sándor – Búcsúzás
(Aszód, 1838. június)

Immár kész koszorúnk, melyet tíz hónapig izzadt
Arccal, gyenge eszünknek gyüjtve diszét, fonogattunk
A zöld Pindus alatt, a nyájas Múzsasereg közt!
Ennyit, nagytudományu atyák, volt gyüjteni képes
S nem többet iparunk! - Noha édes múzsai körben
Töltni időt, noha Pallas kertjében gyönyörűebb
Illatozásu virágok kelnek, mint a vadonynak
Puszta helyén, fárasztóbb mégis a pindusi ösvény,
Vonzóbb drága szülőnk s kedves rokonink köre, mintsem
Hogy kis időre szivünk azt kész nem volna kerülni.
Számüzetett Naso, ki tanítál a Helikonra
Törni utat s akadályt meggyőzni karunk panaszid már
Nem veszi a tanodába, se Nepos hősei éltét,
Ki mutatá híven, mennyit vittek vala véghez
Graecia nagy fiai s Karthágó győztesi, mely jót
S mely rosszat tettek, mi csatákba' valának
És hogy haltanak el. Mai ünnep válni megenged
Tőletek s a tanulástól, míg belekezdeni kell majd.
Nagyságos báró, tanodánk kegyes elnöke s atyja!
S ti tisztelt figyelők, ti nagytudományu atyáink!
Volt türedelmetökért szívünk mit nektek adózzon,
Hogy minket hallgatni nem untatok el, rebegőket?
Gonditokért hálás kebelünk forró köszönetjét
És a csekély szálkú koszorúnkat kegybe vegyétek!
Hosszú éltetöket soha gond, bú, baj ne epessze,
Létünk és tanodánk folyton kegyetöknek örüljön!
Drága tanító úr, ki fáradhatatlan iparral
A tudományokban jártassá tenni akartál
Bennünk', vedd végső együttlétünkben ezen pár
Búcsúszót, mert elválunk sok időre tetőled!
S ti kedves helyek, ahol számt'lanszor mulatoztunk
Vagy nagy körbe' leülve, vagy a labdát veregetve
És kapkodva, vagy ugrándozva, vagy édes örömben

Víg dallokra fakadva, ezentúl csend üli kedvelt
Tájitokat, már-már elhagyni fogunk mi ezennel!
S végre deáktársim, kik nem köz s renyhe erővel
Jártátok velem a tudomány ösvényit: ez óra
Tőletek elválaszt, szétoszlunk mostan, egy erre,
Másik amárra megyen születése helyére, holottan
Hány örömek várják édes szüleinknek ölében!
Majd amidőn a sors keze minket messzire széleszt
Egymástól, midön itt nem lelt örömökbe förödve
Lészünk szűlőink hajlékában, midön ekkép
Szólhat már ajkunk: ti komor gondok, nem adunk most
Helyt főnkben néktek, kipihenni fogunk sok
Munkáinknak utána, pihenni, nem tanodával
Gondolkodni! Elég volt tíz hó arra! - O akkor
Még egyszer gondoljunk itten lelt öröminkre,
Gondoljuk, mennyit fáradtunk s izzadozánk itt,
A tudományoknak kimeríthetetlen ösvényén.
S most társim! miután végét már érte a munka,
Amely tíz hóig szűnetlen foly vala köztünk,
Jóisten veletek! Tanodánkat hagyjuk örömmel
És szaporán édes szüleink kebelébe siessünk!

Előszó

Petőfi Sándor nevét vélhetőleg nem kell bemutatni senkinek, aki a magyar nyelvet beszéli vagy írja. Magam sem teszem, hiszen az 1867-es esztendő feloldotta a kutató kezek béklyóit, azóta számtalan tanulmány, dolgozat igyekezet mind pontosabb képet alkotni a szabadságharc költőjének életéről. Bizonyítások hosszú sora látott napvilágot a költő tehetségének megfejtésére, de a magyar irodalmi élet jellemábrázolásai között is biztosan dobogós helyen végezne, ha ilyen kimutatás készülne. Szinte megszámlálhatatlan azon intézmények garmada, akik Petőfi Sándor nevének felvételével próbálták tiszteletüket kifejezni, egyben nevével jelezni a minőségi garanciát. Jelen dolgozatban nem szeretnék egy újabb bőrt lehúzni a témáról, nem kívánok szeletet törni a popularitás könnyű kenyeréből.
Azonban a kulturális örökségekkel, valamint a művelődéstörténet helytörténeti vonatkozásaival foglalkozó aszódi lakosként kötelességemnek érzem helyretolni a „*kizökkent időt*”.

Több helyütt olvashatunk az immár 210 esztendeje született tanítóról, ki fáradhatatlan iparral próbálta a tudományban jártassá tenni a reá bízott ifjakat. Szerteágazó ezek tartalma, alaposság. Van azonban néhány köztük, mely szerintem könnyen tévútra vezeti a felületes olvasót. Az alaptalan vádak mocsarában megsüllyedt információkat nehéz újra felszínre emelni. Termé-

szetesen tévedni lehet, hiszen emberek vagyunk, lehet más az álláspontunk, ezzel sincs semmi baj. Azt sem gondolom, hogy az általam példaként felhozott cikkek, tanulmányok szerzőinek kezét a rosszindulat vezérelte volna, hiszen mindenkit megillet az ártatlanság vélelme, viszont az általuk fajsúlyosnak vélt dolgokat nem érzem arányban a valósággal. Meglátásom szerinte ezzel az aránytalansággal könnyen csorbulhat az egészről alkotott vélemény. Az egyedül hagyott momentumok nem mutatják meg a másik oldalt, nem engednek viszonyítási alapot. A magyarázat nélkül hagyott és úgy kidomborított érvrendszer könnyen fészkeli be magát egyedüli igazként az olvasó tudatába, okozva ezzel sokszor maradandó károkat.

Ilyen aránytalanságot érzek az alább bemutatott Korennel kapcsolatos jellemzésekben is. Az általam tévesnek, pontatlannak ítélt jellemzéseket szeretném felhasználni dolgozatom indulópontjaként.

Illyés Gyula, *Petőfi Sándor* című könyvében az alábbi sorok határozzák meg a költőóriás Aszódon eltöltött éveit:

> „Az ifjúnak azonban itt is lelkes pánszlávokat sikerült kifognia. Ezek agitációja sincs hatás nélkül. Egyikük tüzes beszéde után az ifjú is tűzre lobban, hogy így kiállt fel társai közt, épp egy kukoricatörésen: a tótok közt egy becsületes ember sincs! … A második aszódi évben már komoly vitába bocsátkozik tanárával, sőt nemegyszer keményen összetűz vele."
>
> (*Illyés*, 1971)

A fenti mondatok véleményem szerint nem tükröznek pontos, reális képet az itt eltöltött három esztendőről. Nem hinném, hogy részletes tartalmi elemzésbe kellene fognom, hogy bemutassam, mire gondolok. Vitákkal teli, kellemetlen környezetben folyatott éveket sejtett, ahol a cseperedő jellem az őt helyes irányba terelni kívánó oktatóval sincs összhangban, sőt „*kemény*" ellentét feszül kettejük között. Nem kell túl figyelmes olvasónak lenni, hogy a politikai ellentétet is kiolvassuk a könyv lapjairól, illetve a szerző azon szándékát, mely igyekszik könnyebbé tenni a nemzetpolitikai értelmezést. Ezt az akaratot azért látom veszélyesnek, mert könnyen összemosódik a költő későbbi szerepvállalásaival, ami nem biztos, hogy szorosan összefügg. Reális gondolatokkal mérlegelve, akár a saját általános iskolai, vagy gimnáziumi tanulmányainkat figyelembe véve ítéljünk. Keveredtünk-e már bármelyik tanárunkkal vitába, volt-e bármilyen késztetésünk arra, hogy jelezzük oktatónknak nemtetszésünket, illetve eltérő véleményünket? Ehhez adjuk hozzá gimnazista éveink lendületét, a kamaszkor minden lázadását, a világot átformálni akaró titánok szélmalomharcát. Véleményem szerint nem feltétlenül reális, ha mindezek okát politikai környezetbe ültetve próbáljuk bizonyítani, bár kétségtelenül ez a könnyebb út.

Illyés után, Ferenczi Zoltán szócikkét említem következő példaként.

„A lapok most nagyon rokonszenvesen emlékeztek meg róla, mint a kinek valóban volt befolyása a költő életére; mert e 3 év alatt Petőfi sokat tanúlt. Ő pánszláv-hajlamú ember volt s Petőfinek ezért is volt összeütközése vele az utolsó évben. Ezt a hajlamát a róla írók nagyon ártatlan színben kívánják most feltüntetni, bárha beismerik, hogy nagy tót volt."

(*Ferenczi*, 1893)

A művelt, kultúrára szomjas emberek számára készült folyóirat 1893-ban megjelenő számában olvasható jellemzés, már nyíltabban nyúl a politika olcsó, de annál hatásosabb fegyvertárához. Egyértelműen megfogalmazva a bajok okozóját, mely egy tanár képében testet öltött pánszláv agitátor képében jelenik meg. Ami különös fűszert ad a szövegnek, hogy sejteni engedi azt az értelmezést, miszerint is ezt mindenki tudja, legfeljebb igyekeznek palástolni, szándékosan elhallgatni a tényeket, így nyújtva egy „hamis" jellemábrázolást Koren Istvánról. A most szó egy kis magyarázatra szorul, hiszen nem kevés nyomatékkal bír a szöveg kezdetén. Tudni való, hogy 1893. április 17-én a tanító befejezte földi pályafutását, testét április 1893. 19-én örök nyugalomra helyezték a szarvasi temetőben. Mint látható a lap dátumából, egy hónap sem telt el, így értelmezhető a most szó különös nyomatéka. Számos lap állított emléket „Petőfi-tanárának", ez olvasható ki a fent idézett sorokból is, sajnos az is látható, hogy a szerző nem volt maradéktalanul elégedett a megjelent publikációk hangvételével. Hiányérzetét pótlandó igyekezett a maga módján kiküszöbölni a csorbát, és felhívni a közvélemény figyelmét kollégáinak tévedésére. Kérdésként felmerülhet, hogy milyen késztetés vezette a cikk íróját, miért érezte ilyen sürgősnek az igazítást.

Ennek a cikknek az árnyékában más képet rajzol az Illyés-féle vélemény is, és ez az egyik fő veszélye az ilyen szabadon engedett mondatfüzéreknek.

A következő publikáció 1882-ben született. Ekkor Koren István a szarvasi főtanoda tanára

„Ily érzelmű lakosságot pánszláv hajlamokkal gyanusitani valóságos bűn volna; de még nagyobb bűn megkisérteni köztük tényleg az izgatást. S találkozik ember, ki ujabban nagy szenvedéllyel foglalkozik e kisérlettel. S ki ez az ember? Fáj kimondanunk a szomorú valót, - bár nálunk mindenki tudja, miszerint a pánszláv eszméknek Szarvason egyik fő-fő apostola főgymnásiumunk egyik tanára: Koren István."

(*Sipos*, 1882)

A lap főszerkesztője által jegyzett cikk megemlíti azt a bizonyítékot is, melynek tudatában, már bátran nevezhető pánszláv apostolnak az idős tanár. A legfőbb vétek, mit elkövetett Koren – a cikk szerzője szerint – a „*Hlasznik*" c. pánszláv lap terjesztése a lakosság körében. A magyarellenes kirohanásairól ismert lap természetesen nem volt ismeretlen sem Koren, sem a társadalom művelt, politikával foglalkozó rétege előtt, azonban ez még nem jelent

semmilyen kézzel fogható, minden kétséget kizáró bizonyítékot. Ezt maga a „vádlott" is közölte a lap következő számában. A főszerkesztői korrektséget kihasználandó, lehetősége nyílt Korennek, hogy válaszoljon a felhozott vádakra. Mint a válaszból is kiderül az öreg professzort alaposan felháborították a rágalmazó sorok, és azokat a lehető leghatározottabb módon utasítja vissza. Legfőbb érveként az életét hozza fel bizonyságul, mely számomra megindító jelleggel adott irányt, hogy lehetőségeimhez képest, magam is összefoglaljam a népszerű tanár jellemtől duzzadó életművét, munkásságát. Meg kell jegyezni, hogy a Szarvasi Újság ezen számában, nem csak az érintett kapott lehetőséget, hanem a munkát adó, és a rágalmak között nevesített intézmény is. Tatay István főgimnáziumi igazgató vette védelmébe kollégáját, ellentmondást nem tűrő hangon. Határozott fogalmazásából kiolvasható a felháborodás, mely úrrá lett rajta a lap olvasásakor. Vállalta munkatársának személyét, a tanári kar nevében szólva kérdőjelezte meg az írás valóságtartalmát. A meglehetősen erősre és a figyelem felkeltésére alkalmas cikknek további lapszámokban nem volt utóélete, ami talán megkönnyíti a kétkedők dolgát. Biztosra vehető, hogy egy ilyen markáns témát nem ültetett volna el a főszerkesztő, ha konkrét és valós bizonyítékokkal rendelkezik. Viszont nem szabad elmenni szó nélkül azon károkozás mellett, amit okozhat egy ilyen publikáció. Manapság a digitalizálás fejlődésével, immár a brazil őserdőből is lehetőség van arra, hogy egy 130 éve megjelent magyar nyelvű lapot újra és újra elolvassunk. Csak bízni tudunk a kutatók alaposságában, és vélhetőleg nem kerüli el a témával foglalkozók figyelmét, a 19. szám után elolvasni a 20. lapszámot, melyben mind a tanár, mind a gimnázium igazgatója reflektál az elhangzott vádakra.

A következő és egyben utolsó idézet a Budapesti Hírlap 1923. január 6-án megjelenő számában található, jegyzője Neményi Imre.

> „…A jóhírnevű aszódi algimnázium különben semmivel sem volt jobb, mint a korabeli hasonló más osztatlan középiskolák. Koren tanár a donátista, a két grammatista és a két szintaxista osztályt egymaga tanította olyképpen, hogy míg az egyik osztállyal foglalkozott,a többi osztályok nyelvtani és számtani feladatokat oldottak meg, szépírást gyakoroltak, vagy stílusgyakorlatokat készítettek. A tantárgyak tanítása részben magyar, részben pedig latin nyelven folyt. Koren egyébként, a szó mai értelmét véve, szintén nem volt tanár: irgalmatlanul megkövetelte a feladott leckéknek bemagolását: fegyelmi eszközei között a koplaltatás, térdepeltetés és a nádpálca előkelő helyet foglalt el…."
>
> (*Neményi*, 1923)

A pontot az i-re, ha lehet ezt mondani a hajdani Vallás- és Közoktatási Minisztérium egykori államtitkára Neményi Imre rajzolta fel. Ezt különösen fontosnak tartom, hiszen az emberi gyarlóság messze hajlamos nagyobb hitelt szavazni a magasabb pozícióban dolgozó személyek számára, ehhez tegyük

hozzá, hogy pont annál a „tálcánál" dolgozott, aminek ez az egyik szakterülete. Nincs ez másként ma sem, napjainkban is nagyobb hitelt érdemel az a gondolat, mely egy magas pozícióban lévő személytől érkezik. Neményi már-már súrolja a rosszindulat határát, merészen és számomra barbár módon nyúlt a kritika eszköztárába. Mondom ezt azon megfontolásból, hogy az elsődleges cél vélhetőleg Neményi számára sem bántás volt. Az éles kritika szerintem most túl élesre sikerült, és nagyot vágott a tényszerű alapokon nyugvó neveléstörténet oldalán. Hiányoltam a már említett másik oldalt, a viszonyítást segítő, életre keltő alkotóelemek bemutatását. A másik oldal bemutatása, illetve a védelem képviselete nem váratott sokáig magára. Dr. Raffay Sándor a bányai evangélikus egyházkerület tudós püspöke vállalta a védő szerepét. Az eredeti cikknek helyet adó lap hasábjain jelent meg az egykori diák védőbeszéde. Nem szabad elfelejteni, hogy a derék püspök egykoron saját bőrén tapasztalhatta meg Koren pedagógiai módszereit, így azt hiszem igazán autentikus forrásnak tekinthető. Véleménye nem elgondolt, nem kitalált. Elképzelhető, hogy az idő megszépítette valamennyire az emlékeket, de alaptalansággal nem vádolható. Késztetést érzett a püspök, hogy nyilvánosan vegye védelmébe egykori nevelőjét a vallásügyi minisztérium volt államtitkárával szemben! Ez mindenképpen példamutató, követendő magatartás, főleg egy olyan korban, amikor szükség volt minden egyes bátor helytállásra. Tette mindezt egy olyan korban, mikor nem volt divatos szokás – talán azt is meg lehet kockáztatni, hogy elvárás sem volt a társadalmi különböző köreiben –, hogy pánszlávizmussal nyíltan vádolt embereknek a védelmére keljen valaki.

Úgy gondolom, hogy a felsorolt idézetek megjelenésének intervalluma, mely közel 100 esztendő, jól mutatják, hogy egy óvatlanul megfogalmazott és leírt vélemény, emberöltőn túl is életképes, ha ennek a gondolatnak a nyomdafesték a táptalaja.

Tételezzük fel azt az esetet, mely remélem csak képzeletem szüleménye, hogy valaki csak a fentebb említett véleményeket olvassa Koren Istvánról. Sok fantázia nem kell hozzá, hogy megjelenjen előttünk az olvasóban kialakuló kép. A képformáló magabiztos nyugalommal dőlhet hátra, véleménye megalapozott, hiszen több helyütt is hasonlót olvasott. Ennél a pontnál gondoltam úgy, hogy a legalább egy dolgozat erejéig óvatosságra kell intenem az egykori tanító iránt érdeklődőket. Ki volt az az ember, aki a *Búcsúzás* sorait ihlette, illetve felkérte az akkor még ismeretlen fiút annak megírására? Hogyan élt, milyen utat járt be, és mik vitték előre ezen az úton? Tegyünk gyorsan hozzá, neki köszönhető, hogy e vers egyáltalán fennmaradt, hiszen ő mentette meg az utókor számára kézírásával. (*1. számú melléklet*)

Nem kerülhetem meg annak a két személynek a nevét, akik segítették munkámat a dolgozat megírásában.

Hálával tartozom Dr. Czente Miklósnak az Evangélikus Országos Levéltár főigazgatójának, aki az önzetlen segítségével és őszinte kollegialitásával já-

rult hozzá munkám sikeréhez. A rendelkezésemre adott anyagok nélkülözhetetlen és hiteles támpontjai az írásnak. Nehéz és szinte lehetetlen lett volna felépíteni a dolgozatot ezen dokumentumok nélkül.

Végül, de nem utolsó sorban köszönöm Dr. Verók Attilának a Kulturális Örökség és Művelődéstörténeti Tanszék vezetőjének, egyben dolgozatom mentorának segítségét.

Bevezetés

Mint az előszóból kiderült dolgozatom Koren István a Schola Latina egykori tanárának személyéről szól. Elérni kívánt célom, hogy letöröljem az idők folyamán a megítélésére rakódott kellemetlen szennyeződéseket. Nyilván nincs feltétlen szükség a szerény eszközeimmel nyújtott védőernyőre, és nem fogom alapjaiban megrengeti a hazai irodalomtörténet masszív lábakon nyugvó pilléreit. Egy tisztességes kiállást tanúsíthatok városom egykori jeles személyével kapcsolatban, valamint egy elvárható kötelességnek is eleget teszek, amit a munkásságomnak teret adó intézményi háló megkövetel.

Nincs egy konkrét bizonyítékom, nincs egy jól megfogalmazott mindent felülíró mondat a tarsolyomban. Nem egy mindent átíró tényt kívánok védőbeszédem magvának tekinteni. Megpróbálom felvázolni, egy becsületes család, szerény tisztességben cseperedő, de annál tehetségesebb gyermekének életútját. A tudatos iskolaválasztás, valamint a korán kialakult határozott életcél, mind egy érett gondolkodású céltudatos családból származó személyre vallanak. Igyekszem bemutatni azokat a döntő lépéseket, amiket már Koren István önállóan hozott meg függetlenül attól, hogy már meglett férfi volt, vagy még csak helyét kereső ifjonc.

Egy rövid történeti háttérkép után a család sorsán keresztül jutok el a konkrét személy életútjához. Be kell mutatni egy általános helyzetképet a 19. századi oktatásról, valamint az árnyaltabb összképhez elengedhetetlen az aszódi latin iskola részletes ismertetése. Szót kell ejteni a pánszláv törekvések kialakulásáról, dokumentált eseményeiről, illetve a szabadságharc azon momentumairól, melyek történetünkben fontosak, illetve azokat a viszonyrendszereket, amik a szabadságharc, valamint a nevezett tanító között húzódtak.

Koren aszódi munkássága szorosan összefügg a latin iskola működésével, fénykorával. A dolgos hétköznapok, a kötelezően- illetve önként vállalt feladatok részletes bemutatása, valamint az életpálya következő, már nem aszódi szakasza szintén segítségemre lesz, hogy a kitűzött célt elérjem.

Dolgozatom végén egy összegzésben szeretném újra röviden összegyűjteni azokat az általam fontosnak ítélt sarokpontokat, amik bizonyítják meglátásomat.

Mindenképpen szeretném leszögezni, hogy a téma kibontását nem tekintem lezártnak. Már most látszik, hogy a választott téma magában rejt újabb és

újabb szunnyadó izgalmas kérdést. Számos olyan szálat szeretnék felfűzni a választott témára, melyek lehetőséget biztosítanak a folytatásra, illetve újabb lehetőségeket adnak a tudományos kutatók kezébe.

Történelmi háttér, pánszlávizmus

A 18. század végére a társadalmi mozgolódások, szerveződések új formája bontakozott ki. A kor szellemének megfelelő, vagy inkább elé mutató polgári események leporolták az addig célokat, és a nagyobb egységeket átfogó nemzeti mozgalmak minőségében jelentettek különbséget az addigi „civil" szervezetek eszmerendszerétől. Egyszerre küzdöttek a nyelvi- a politikai-, kulturális nemzeti értékekért, a célok eléréséhez egységes, komplex megoldásokat kínáltak. A 18. század végén a nemzeti-polgári eszmerendszer igényeit megfogalmazó értelmiség volt az egyik fő mozgatója a változásoknak, egyben megfogalmazhatjuk azt is, hogy ezek 18. század második felében zajló események indították el a modern nemzetek kialakulását. Az új gondolatok egyik fő iránya, hogy egész Európát új alapra kell helyezni, hiszen a földrész nem csak néhány család „tulajdona", melyet öröklés útján a családon belül továbbad. Sokkal több az öreg kontinens annál, hogy elintézhetnénk néhány sablonos ténnyel: élnek benne népek-nemzetek – egy birodalmon belül több is – , sőt a birodalmon belül nem csak egy nyelven beszélnek az emberek. Ehhez a sablonhoz kapcsolódik az a megrögzült szokás, hogy ezen birodalmak határai egy-egy háború következményeként néha változnak. Alapvetése az új gondolatoknak, hogy nemzetek élnek egymás mellett, akiknek lehet rokonsági foka, lehet közös a gyökere. Sokkal fontosabb magától a birodalomtól, a nemzetek léte. Ezeket kutatni kell, ezek eredetét meg kell vizsgálni. A tudomány területén is új utak nyíltak meg, új irányokat szabtak a gondolatok. Nemzetünk tudománytörténetéből is meríthetünk példákat, hiszen Bél Mátyás is foglalkozott már ezzel a kérdéskörrel igen széles aspektusban a 17-18. században, de talán senkit nem sért meg az a vélemény, hogy a máig élő sarokpontot Sajnovics János 1772-ben megjelent Demonstratio, valamint Gyarmathy Sámuel 1799-ben megjelenő Affinitas c. műve alkotta meg. A kornak megfelelő alapossággal megírt művek a finnugor-magyar rokonság kérdéseit boncolgatják.

Nyilván a friss idea sértett érdekeket, nem nézte mindenki örömmel, viszont hosszú idő óta talán az első olyan irány amelyben egy egész kontinens ért egyet. Az érdekeiket féltők nyilván mindent megtesznek, hogy ez ne sikerüljön maradéktalanul, vagy ha sikerül is, de olyan irányt vegyen, mely számukra is megfelelő. Sokan próbálták meg úgy fordítani saját javukra a haladás irányát, hogy a jól bevált „divide et impera" elvét alkalmazták. Nekünk magyaroknak sem kell nagyon messzire mennünk ennek megértésére, hiszen elég ha átgondoljuk, hogy a Habsburg uralkodói elit, hogyan és milyen mód-

szerekkel rendezte úgy a sakktáblát, hogy a magyar-szlovák fél kerüljön egymással szembe. Alig nevezhető meg olyan európai nemzet, állam, birodalom, melynek életére ne lettek volna hatással ezek az évtizedek. Természetesen a szláv népek életét is formálta, elindított egy folyamatot. Ezek történeti előzményei sok azonos tőre vezethetők vissza. Meg lehet említeni a kiváltságokat, melyek tartalmi elemei már egy polgári világ felé mutattak, de meg lehet említeni akár a vallási felekezetek különbözőségének a nemzeti fejlődésre gyakorolt hatását is. A 18. század második felének eseményei, mind az európai színtéren, mind hazánkban új fejezetet nyitottak a művelődés-, valamint a társadalomtörténet területén, gondoljunk csak Franciaországra, vagy az 1790-91-es országgyűlésre hazánkban. Ezen a gyűlésen, mint tudjuk a horvátok, szászok már részt vehettek, mint nemesi privilégiummal rendelkezők, a szlovákoknak viszont még nem volt képviseletük. Többnyire ennek volt köszönhető, hogy nagyobb társadalmi támogatottsága volt a horvát és szász mozgalmaknak, hiszen mögöttük állt a nemesség.

Helyes úton akkor járunk el, ha a társadalmi változások lehetőségnél meglátjuk a művelődéstörténet azon eszközeit, melyek kétségtelenül segítették a folyamatot. A nyomdák elterjedése a 18-19. században hatalmas jelentőséggel bír ezen a területen. Ekkora már kialakult könyvkereskedelemről beszélhetünk, még ha nem is a mai értelemben. Már említhetünk állandó megrendelőket, biztos vevőkört. Meg kell említeni a könyvkereskedelem mellet az időszaki kiadványok terjedését, valamint jelentőségét. Az értelmiségi réteg a könyvek mellett már az időszaki kiadványokat is egyenrangú, mértékadó médiumnak tekintette. Értékközvetítő szerepét mindenki elismerte. Egyre nagyobb jelentősége volt a röpiratoknak, hirdetéseknek, utcai plakátoknak. A főleg politikai célú néhány mondatos írások, dokumentumok súlyát hiba lenne alábecsülni, hiszen éppen ezekben a politikailag, társadalmilag rendkívül kényes időkben óriási jelentőséggel bírt, a viszonylag könnyen aktualizálható rövid üzenetek tárháza. Mint tudjuk éppen a nyelvápolás volt az első és egyben az egyik fő szempontja a nemzetiségi kérdéseknek, amelynél szintén kardinális kérdés, hogy a nyomdászat, könyvkiadás milyen mértékben képes megfelelni a kor és az eszme kívánalmainak, valamint, hogy milyen mértékben tudja segíteni, mennyire tud biztos támaszt adni az ügynek.

Mielőtt a szláv törekvéseket megismernénk, tekintsük át azt a másik szempontot, mely hatást gyakorolt az uralkodó támogató magatartására a birodalmában lévő szlávok tekintetében. A keleti határon túl ott volt az Orosz birodalom, mely „rokon" nemzet lévén könnyen magába szippanthatja a tőle nyugatra eső szláv népeket. A központosított osztrák állam támogatta a szláv népek „ébredését", bár a folyamat politikai jellegét nem érezték, annak egyedüli ártatlan művelődéstörténeti jelentőségét látták, itt kell megjegyezni, hogy a Habsburg császári udvar mindég támogatta a művelődés területét. Ez a könnyelmű felfogás természetesen az idő múlásával nyilvánvalóvá válik,

mint ahogyan az is, hogy nem tudtak komplex megoldásban gondolkozni az esetleges orosz pravoszláv terjeszkedéssel. Ennek egyedüli megoldását a katolicizmus erősítésében látta a bécsi udvar, mely elgondolás természetesen a katolikus egyház kedvére volt. A Habsburg udvar tisztviselői ügyetlenkedésükben, vagy naivitásukban odáig mentek el, hogy magának Herdernek módszereit, tanait sem tanulmányozták. Mint Rátz is megjegyzi Herder felfogása a népközösségre épül, és az emberiség a népekben teljesedik ki, és nem az államokban, így az az állam életképes, amely egy nemzetre épít, a több nemzetiséget maga alá terelő birodalom eleve pusztulásra van ítélve, mivel hiányzik belőle a nemzeti jelleg (*Rátz,* 2000). Talán nem túlzás politikai dilettánsnak nevezni azokat, akik a fenti eszmerendszerben nem látják meg a Habsburg birodalomra leselkedő veszélyt.

Ezek a 18. századi eszmerendszerek, gondolatok segítették világra pánszlávizmust is, mint egy nemzetiséggel foglalkozó irányvonalat, mely aztán rózsaként bontotta ki magából tucatszám különböző intenzitású szirmait.

Magát a kifejezést egy pesti szlovák ügyvéd, bizonyos Ján Herkel írta le először 1826-ban. Munkájának címe, mely az egységes szláv nyelv nyelvtani rendszerével foglalkozott: Elementa universalis linguae Slavicae e vivis dialectis erupa et sanis logicae principis suffulta. Herkel elgondolás a mű létjogosultságára teljesen érthető és logikus volt, egyrészt egy egységes nyelvi mederbe terelni az amúgy is egymás mellett élő szlávokat, mely egy későbbi egység alapját képezheti, másrészt hasznos lehet az egységes nyelvi meder a nem szláv nemzetek számára is, hiszen az így létrejövő nyelvtani egységgel egy közel 70 milliós népességhez találhatjuk meg a kommunikációs utat. Sajnos az eredetileg politikai tartalom nélküli fogalom, bő évtized múltán már egy teljesen más irányú jelentéstartalommal is bővült. Ján Kollár Pesten kiadott könyvéből sokan az egyesült szláv államalapítási gondolatokat vélték felfedezni, jóllehet maga Kollár hívja fel a figyelmet az ilyen értelmezések tévedésére. Mint azóta tudjuk, ezt a negatív felhangot igazából sosem sikerült később teljesen levetkőzni (*Uo.*, 2000).

A kezdeti lépések megtételénél két személy nevét mindenképpen meg kell említeni.

Az első August Ludwig von Schlőzer, aki a szláv nyelvek, valamint a szláv történelem alapjait próbálta meg tudományos módszerekkel lerakni. A munkamódszereket bemutató munkássága jól mutatja a kor szellemi irányait. Külön kezeli a nemzet és az állam történetét. Tudományos szempontból tartja alapvető kiindulásnak, hogy nem lehet egy kérdésként kezelni pl. az orosz nép, illetve Oroszország történetét. Maradandó eredményeit a nemzetiségi kérdések vizsgálatában éri el. Koncepciója az összehasonlító módszer volt, így próbálta meg osztályozni, kategorizálni a szláv nyelveket (*Uo.*, 2000).

Johann Gottfried Herder a másik személy, akit fontos megemlíteni, hiszen őt tartják a szláv nemzeti eszme megteremtőjének, illetve, mint Rátz könyvé-

ben is olvasható Herder a „szláv népek újjászületésének atyja". A nemzetiségi kérdéseket kevésbé tudományos szemszögből, sokkal inkább emocionális alapon közelítette meg, így természetesen sokkal szélesebb réteghez jutottak el gondolatai. Természetesen ő is alapvetőnek tartotta, hogy a szláv nép nyelvtana, szókincse minél jobban feltérképezett, feldogozott legyen, ennek érdekében felhívást intézet a tudományos élethez, melyben arra kérte őket, hogy gyűjtsék a szláv népek dalait, majd később már a néprajz szinte összes elemére kiterjeszti a gyűjtési felhívást, jelentősen hozzájárulva a szláv öntudat kialakulásához és erősödéséhez. A felhívásokhoz egyre több tudós, értelmiségi kapcsolódott, hamarosan önálló életre kelt a mozgalom. Kettejük között a különbséget a módszerek jelentették, míg Schlőzer főleg elméleti, tudományos síkon maradt meg, addig Herder az érzelmekre is erősen hatott, így sajnos elkerülhetetlenné vált, hogy egy idő után a politikai színezet ne üsse fel a fejét az eszmében. Itt van az a pont, ami után már nem beszélhetünk tovább egységes irányról, nem beszélhetünk csak érzelmi indíttatású ügyről. Ezt a korszakot tekinthetjük a pánszlávizmus romantikus korszakának, melyből később már külön-külön táplálkoztak a szláv népek, és maguk építették fel a további immár egyre erősebben politikai töltető eszmerendszerüket (*Uo.*, 2000).

Ma már pontosan tudjuk milyen fontos, hogy egy népnek, nemzetnek egy jól meghatározott történelme legyen, hiszen csak a múlt adhat alapot a jelenhez, illetve a jövőhöz, mint sajnos többször látható volt a történelemben egy nemzet elpusztítása, jelentőségének csökkentése a múltjának, illetve identitásának elvételével kezdődik.

Arató kiemeli könyvében a szlovák és a szász protestáns értelmiséget, akikre a német tudományos élet társadalma, azok eszméi, illetve a németországi tanulmányutak tettek nagy hatást. Egyben azt is megjegyzi, hogy: „a szlovák és a ruszin intelligencia papi-tanítói értelmiség volt" (*Arató*, 1960).

A dolgozat szempontjából elsősorban a szlovák nemzetiségi törekvéseket kell tüzetesebben vizsgálni. Helyzetük különbözött a többi nemzetségtől. Azon túl, hogy nem álhatott az ügy mögött a kiváltságokkal rendelkező szlovák nemesség, hiszen a felvidéken élő nemesek magukat elsősorban a Szent Korona alá tartozónak gondolták, így magyarságukhoz nem férhetett kétség. Volt még egy nagyon fontos, a többitől különböző jellemző. Az ország határain kívül nem éltek szlovákok. Elég, ha példaként megnézzük a román, vagy a szerb kisebbség helyzetét, ők jelentős „hátországi" támogatásban részesültek. Volt más fontos szempont is, mely igazolja az egyediséget, illetve alátámasztja a papi intelligenciára vonatkozó állítást.

A hazánk területén élő tótok lassabban és más eredőből indították be a mozgalom szekerét, mint tudjuk felekezeti megoszlásban legnagyobb részük a katolikus egyházhoz tartozott. Nyilván nem csak ennek, hanem gazdasági okok miatt is elfogadták a magyar államgondolatot. Hátrányt, elnyomást nem

éreztek semmiben a gyülekezetek tagjai, hiszen a lelkipásztor nem magyarul, németül szólt hozzá. A 18. század végéig vegyesen használták a cseh és a tót nyelvet, de elsősorban a cseh nyelvre koncentráltak, annak fejlettebb volta miatt, politikamentesen. Az imakönyvek, énekeskönyvek főleg a huszitizmus hatására zömmel cseh nyelven íródtak, az irodalmi nyelvre szintén a cseh nyelvet használták. A század végére a papságból kerültek ki azok, akik igyekeztek immár szervezett formában megoldani a cseh nyelvtől való elszakadást. Bernolák Antal katolikus pap nevét kell megjegyezni, ki meghatározta a kezdeti lépéseket. Elsősorban a szlovák és a cseh nemzet különbözőségeit tartotta fontosnak, egy ideológiai, történelmi és kulturális meglapozás megteremtésével. Esetünkben is fontos, hogy Bernolák kezdeményezéséhez a katolikus papok csatlakoztak, akik lehetőség szerint tót nyelven szóltak a gyülekezethez, míg a protestáns pásztorok a cseh nyelvet részesítették előnyben. Ezekben az évtizedekben viszonylagos nyugalommal halad a nemzetiségi mozgalom, főleg nyelvi a kérdésekre keresik a megfelelő választ. Egyelőre abban sincs egység, hogy melyik nyelvjárás használata legyen az egyedüli, mely a tót nép sajátja lesz. A kérdésekre adott válaszok között a felek egyre több politikai tényezőt visznek bele érvelésükbe, míg elérkezünk ahhoz a korszakhoz, melyben egyértelműen a politikai gondolatok élveznek elsőbbséget. A korszakot több névvel lehet jelezni (Kollár, Šafarik, Štur). A szlovák irodalom megteremtőjének tekintett Štur mozgalma is megosztó volt, hiszen a korábban említett Bernolák-féle nyugati nyelvjárást elutasítva a Zólyom környéki dialektust javasolta hivatalos nyelvnek. Ezzel sem Bernolák hívei, sem a huszita múltból táplálkozó cseh-barát körök nem tudták elfogadni. A nyelvi viták mielőbbi megoldását rohamosan sürgette az idő, hiszen mindeközben egyre erősödtek a nemzetiségi mozgalmak, törekvések, melyek aztán 1848-ban csúcsosodtak ki. A magyarok nemzeti mozgalmai néhány felvidéki értelmiségi körben egyet jelentett az általuk indított mozgalomra történő reflektálással, sok esetben ezeket a magyar mozgalmakat hozták fel példaként, miszerint is közeleg a magyar veszély, jól láthatóan készülődik a magyar, hogy végleg elnyomja a tót nemzetet. A 48-as tavaszi események szinte olajat öntöttek a tűzre a szláv népek tekintetében, hiszen körvonalazódott egy független magyar állam kialakulása, ami egyértelmű veszélyt (?) jelentett számukra.

A szabadságharc leverése utáni általános depresszió és letargikus állapot hatással volt a szláv népekre is. A jelentősebb, immár számottevő mozgalmi újraindulás egészen a kiegyezés évéig váratott magára. A 19. század közepén sikerült végre megállapodni a közös nyelvben, ebben elévülhetetlen szerepe volt Hattala Márton tót nyelvtudósnak, aki rendszerezte, majd a turóci nyelvjárást alapul véve leírta a „hivatalos” szlovák nyelvtan, azt a szabályrendszert, amelyet immár az értelmiségi vezetők különböző csoportjai is elfogadtak. Ezt a nyelvet vezették be az alapfokú iskolákba, valamint több gimnázi-

umban. A közös nyelv kérdésében immár megegyezett a katolikus, valamint a protestáns gyülekezet is, mind a ketten a Hattala által javasolt nyelvet használták. A szlovák kulturális központ Turócszentmárton lett, többek között itt hozták létre a szlovákság néprajzi múzeumát, könyvtárát. Sajnálatos tény, hogy ezek a gimnáziumok egyre inkább váltak politikai szócsővé, mint tanmenetet követő oktatási intézménnyé, így a magyar kormány kénytelen volt 1874-ben bezáratni ezeket a gimnáziumokat. Érdekességként illik megjegyezni, hogy ebben az évben nyitotta meg kapuit Egerben a Katolikus Tanítóképző Intézet. Szinte magától értetődik, hogy a gimnáziumok bezárása tovább rombolta a két nemzetiség, amúgy sem fényes barátságát, és természetesen tovább erősítette a pánszlávizmus politikai irányzatának híveit, eltökéltségét. Van azonban, amit feltétlenül meg kell jegyeznünk a korrektségpártatlanság jegyében. Igaz, hogy a kiegyezést követően a magyar vezetés igyekezett mindent megtenni, hogy kedvében járjon a területén élő kisebbségeknek, jogokat, lehetőségeket biztosított számukra, sőt ide vehetjük az egyházpolitikát is, hiszen igen szép számmal kerültek be szlovákok a főpapság soraiban. Az érem másik oldalát itt meg kell mutatnunk, mely számunkra nem túl dicső. Számtalan hivatalnok élt vissza hatalmával, és tudomást sem véve Deák, és Eötvös intelmeiről, erőszakos magyarosításba fogott. A haza bölcsének, illetve Eötvös személyiségének minden tekintélye sem volt elég, hogy ne legyenek túlkapások, melyek csak és kizárólag rontottak az amúgy is kényes helyzeten. A kevesebb néha több elvét kellett volna megérteni sok magyar - elefánt a porcelánboltban - hivatalnoknak, pont magyarságuk bizonygatásával rombolták le, akár a nemzetközi megítélésünket, akár eddigi törekvéseinket a békés együttélés megteremtésében (*Rátz*, 2000).

Érdekes és mindenképpen tanulságos megismernünk egy cseh nacionalista történész František Palacký véleményét a 48-as helyzetről. Szerinte 1848-ban történelmi szükségszerűség volt a Habsburg-monarchia, később a dualista tárgyalások alatt már markánsabban fogalmazott. A dualizmus hamarosan bekövetkező kihirdetéséről úgy gondolkozott 1865-ben, hogy az lesz pánszlávizmus legkevésbé kívánatos, de elkerülhetetlen formájának a születésnapja. Palacký egyébként mindig is tartott a magyar nemzetiségi mozgalmak erejétől, s tudta, hogy az osztrákok előbb-utóbb egyezségre jutnak a magyarokkal (*Jászi*, 1982).

Érzékelhető, szinte a kapitalizmussal közösen, vagy párhuzamosan fejlődő, erősödő polgári töltet a nemzeti mozgalmakban. A korábban megszokott nemesi követelések mellé új igények kerültek. Jól látható és érezhető a történelem különböző szakaszaiban felmerülő nemzeti kérdés változatossága. Természetesen jelentősen befolyásolja a kérdés erejét, amellett, hogy a történelem korszaka mellett, hogy melyik társadalmi réteg veti fel a problémát, és melyik társadalmi réteg várja a megoldást. Meg kell jegyezni, hogy ez nem magyar-szlovák jelenség. Kevés olyan nemzet él a kontinensen, amelyikre ezt

nem lehet elmondani, sőt ki lehet egészíteni azzal, a középkortól kezdve, kevés az a történelmi korszak, melyben ezt ne lehetne kijelenteni. Meg lehet azonban különböztetni olyan népet, amely az elnyomott kategóriába tartozik, valamint olyat, amely az elnyomó, vagy ahogyan Arató fogalmaz, vezető nemzetek közé tartozik. Ennél a pontnál domborodik ki a magyar nemzet egyedi helyzete a vizsgált történelmi korszakban. Egyrészről a 18. században függetlenségünk elveszett, az osztrák birodalom tartománya lettünk, mondhatni elnyomott nemzet lettünk, másrészt a hazánk területén élő nemzetségek szemében továbbra is az elnyomó, vezető nemzet szerepét töltötte be a magyar. Szomorú tény, de szinte tálcán kínálkozott a lehetőség az osztrákok előtt, hogy megnevezve a magyarokat főbűnösnek elterelje magukról a figyelmet, illetve, hogy ne velük, hanem egymással marakodjanak az itt élő nemzetek.

Összegzésként elmondható, hogy magát a pánszlávizmust, nehéz bemutatni. Hiszen nem mindegy, hogy a kifejezést mikor használjuk. Más értelmet kap a szó, ha a 19. század első felében, az úgynevezett romantikus időszakban használjuk, más értelmet kap, ha a 19. század közepén az 50-es, vagy 60-as években bélyegzünk meg valakit ezzel a jelzővel, a hosszú 19. század végéről nem is beszélve. Mint láthattuk az sem mindegy, hogy melyik szláv közösség, nemzetiség vonatkozásában használjuk, vélhetőleg ezért is alakultak ki az évek folyamán a pánszlávizmus szóból képzett lokalitásra utaló képzetek.

A pánszláv mozgalmak szerteágazó rendszerével csak a dolgozat szempontjából fontos időszakot tekintettem át, a Koren halála utáni időszakkal ebben a dolgozatban már nem szeretnék foglalkozni.

Vallási áttekintés, a „tót egyház”

A korábbi időkhöz hasonlóan a 18. században sem hitték az uralkodók, hogy egy felekezetileg tagolt, vallási értelemben sokszínű ország erős, és egységes lehet. Hitük szerint az egy államvallás követése a biztos út a fejlődéshez, az egyetlen lehetőség az erő megtartásához. Szinte nem volt olyan uralkodó, államvezető a kontinensen, aki ezt másként látta volna, aki másként kívánta volna uradalma felekezeti térképét. A folyamatosan jelen lévő reformáció, tovább erősítette elképzelésüket, illetve kitartásukat a katolikus vallás mellett. Megoldásként a kezükben volt a protestánsok jogszabályokkal történő korlátozása, valamint a hivatali életből történő kirekesztés. Gyakorlatilag az 1781-es türelmi rendelet megjelenéséig a század első harmadában kiadott Carolina Resolutio határozta meg a protestáns vallás, így az evangélikus felekezet mindennapi életét is. Az említett rendelet értelmében a protestánsok szinte önmagukat zárták ki a hivatali életből, hiszen az előírta a pozíció vállalásához szükséges feltételként, hogy a jelölt esküt tegyen Máriára, illetve a

szentekre. Ezt természetesen egy hitéhez ragaszkodó protestáns nem tette meg (*Bucsay,* 1985).

A felvilágosodás évről-évre gyengítette az „egy az állam, egy a vallás" eszméjét, és fokozatosan növelte az egyén benső szabadságát vallási téren. Az uralkodók is egyre kevésbé érezték kötelességüknek, hogy merev korlátokkal szabályozzák a vallásgyakorlást. Mondhatni a felvilágosodás kiteljesedésével egyre halkabb lett a „csendes ellenreformáció". II. József uralkodása alatt szinte teljesen eltompul ez a vonal, és egy liberalizált valláspolitika vette kezdetét. Mivel az uralkodó nézeteinek már korábban is többször hangot adott, így az egyházak számára nem volt meglepetés a fordulat, sőt kijelenthetjük, hogy a protestáns egyházak részéről szinte elvárásként fogalmazódott meg II. Józseffel szemben 1780. novemberétől. Mindezt sürgetendő az egyházkerületek egy beadványban fogalmazták meg igényeiket, elvárásaikat. Reflexióként is felfogható, hogy hamarosan, 1781. október 25-én meg is jelent az áhított rendelkezés, napvilágot látott az úgynevezett Türelmi Rendelet. Bátrabb megközelítésben úgy is fogalmazhatunk, hogy az uralkodó számára kifejezetten jól jött, az egyházkerületek által megfogalmazott beadvány. A Carolina Resolutio-ban megfogalmazott eskü eltörlésével megnyílt az út a protestánsok számára a hivatalokba. Ennek társadalomtörténeti hatása jelentős, hiszen az eddig érvényben lévő jogszabály számtalan tehetséget zárt ki a hivatali apparátusból, pusztán hite miatt. Ennek a károkozásnak akár helyi, de akár országos következményei is lehettek, elég ha az ország 20. századi történelmére gondolunk, mennyi tehetséget pazarolt el nemzetünk, néhány kicsinyes-primitív és ostoba ember igényének megfelelően. A megszületett új rendelet, immár elvi lehetőséget biztosított azon települések számára, ahol jelentős számú protestáns hitű család élt, hogy ideális körülmények között szabadon gyakorolhassa vallását. Legálisan építhettek templomot, már nem volt kötelező a katolikus ünnepeken való részvétel (*Mályusz,* 1939).

Ugyan a katolikus felekezet több helyütt tiltakozott a rendelet ellen, összességében elmondható, hogy a „Kalapos Király" uralkodásának hozadékai jelentős lendületet adtak hazánkban a protestáns egyházaknak. Önmagában a korszak, valamint annak eszmerendszere csak elindította a később rendeletben is egyesülő gondolatokat. Ettől a felvilágosodás, valamint az evangélikus egyház kapcsolata nem teljesen felhőtlen, főleg az ezt követő időkben, de mindenképpen hozzásegítette, lehetőséget adott, hogy elinduljon a fejlődés útján. Az uralkodót túlélő intézkedés fontos mérföldköve a magyar egyháztörténetének.

Természetesen kisebb-nagyobb változások folyamatosan jelen voltak az egyházpolitikai életben, de a következő markáns mérföldkőnek mindenképpen az 1849-ben előállt új helyzet tekinthető, ha úgy tetszik újabb ajtók nyíltak meg, és új lehetőségek tárultak fel a protestáns egyházak előtt.

Fényes Elek adatait áttekintve láthatjuk, hogy az ország legnagyobb nemzetisége a magyar volt, azonban a felét se érte el az összeshez képest. Jól mutatja a Kárpát-medence multikul-turális voltát a felekezeti megoszlás is. 1848-ban 7% mutat az országban található evangélikusok száma, ennek mindösszesen negyede volt a magyar, a többi német és szlovák volt közel azonos arányban (35% német, 40% szlovák), ám valamivel többen lelket számlált a szlovák nemzetiség (*Kertész,* 2002). A hazai német közösségek igen nagy arányát teszik ki a 18. század során betelepült családok. Koren szülőfalujára, valamint annak mikrokörnyezetére pontosan ez a társadalmi tagoltság mondható el. Nagyszámú német, szlovák telepes gazdagította a Galga-mente mindennapi életét.

A szabadságharc éveiben az evangélikus egyházban a szlovákok voltak többségben, a négy egyházkerületre osztott országban háromban, jelentős szlovák nemzetiségű lakossal lehetett számolni. Azonban a teljesség igényével meg kell jegyezni, hogy önmagában a szlovák lakosságot tekintve nem lehet evangélikus többségről beszélni, hiszen a szlovák nemzetiségű lakosoknál is többségben voltak a katolikusok, viszont az evangélikus értelmiség munkássága „politikai" szerepvállalása mindenképpen markánsabbnak tekinthető. Vélhetőleg ebből táplálkozik az a nézet, hogy aki szlovák, az evangélikus. Tovább segítheti ezt a nézetet, hogy viszonylag nagyobb egységben, tömbösebb élettérben helyezkedtek el, mint a német nemzetiség. A felvidéken kívül jelentős szigetek voltak az alföldi régiókban is (*Uo.*, 2002).

A nemzetiségi törekvések egyik alapvető szándéka az anyanyelv kérdése volt, mondhatni a nemzetiségi mozgalmak első igényeként fogalmazódott meg. Sokszor elhangzó vád volt a prédikációk nyelvezete, miszerint tót nyelven tartottak istentiszteletet az evangélikus egyházi pásztorok. Ebben a kérdésben szintén az egyházak – a korszak hétköznapjait, nemzetiségi, társadalmi kihívásait szem előtt tartó – reagálását tenném vizsgálat alá. Egy saját szabályzata szerinti latin nyelvű egyház, nehezen tud nyelvi területen versenyre kelni, egy liberálisabb felfogású – már ha lehet, vagy illik ilyet mondani egy felekezetre – kötetlenebb, pásztorainak nagyobb teret adó protestáns gyülekezettel. Kis túlzással azt is meg lehetne fogalmazni, hogy saját korlátai gátolják abban, hogy a korszak minden kérdésére, haladó választ tudjon adni.

Úgy gondolom, hogy a többször megfogalmazott „tót egyház" jelzőt jelentősen segítette a szlovák többségen, földrajzi egységen túl a prédikációk nyelvében rejlő szabadabb lehetőség is.

Az evangélikus felekezet korabeli megítélése

Ahhoz, hogy pontos képet kapjunk a korszak gondolatairól és valóban reális összegzéseket szűrjünk le, meg kell ismerni a tárgyalt korban született politikai tárgyú írásokat. Megalapozott kijelentéseket csak úgy tehetünk Korennel kapcsolatban is, ha egy rövid időre felvesszük a kor szemüvegét.

Ízelítőül remek példát szolgáltat Ráth Mór kiadásában 1882-ben megjelent megjelent Protestantizmus és pánszlávizmus című tanulmány Felvidéky János tollából. Mint tudjuk a kor egyik legnagyobb és legtekintélyesebb műhelyéről beszélünk. Ráth neve egyet jelentett a hazafias érzelemmel, kereskedésében gyűltek össze és tanácskoztak a 19. század olyan személyei, mint báró Eötvös József, Deák Ferenc, vagy az emigrációból hazatérő személyek. Neki köszönhető, hogy az 1873-as bécsi világkiállításon jelen lehetett a magyar szépirodalom. Az igazságügyminiszter rá bízta a törvények, rendeletek kiadását az ország minden nyelvén (*Szinnyei,* 1980). A fenti sorokból is jól látható, hogy a kiadónál megjelenő könyvek minőséget jelentettek, mondhatni garancia volt az olvasó részére. Annak ellenére, hogy az ország legjelentősebb könyvkiadója fémjelzi a könyvet, az írás hangvétele, a bőséggel használt szitokszavak, a faji felsőbbrendűségi utalások kérdéseket vetnek fel bennem a kiadó minőségi ellenőrzésének módszeréről.

A könyvben megfogalmazott alaptézisként felvetődik a kérdés, miszerint a lutheránus egyház hazafiatlan, pánszláv. Az evangélikus egyház a négy egyházkerület szemszögéből is vizsgálat alá kerül, sőt rangsorolva van a veszély fokának mértékéből. A veszély természetesen az erős hazafiatlan pánszláv mozgalmakra, személyekre értendő. Gondolati síkon megegyezik, egyben visszacsatol a korábban említett, Arató könyvében található idézetre, miszerint is: „a szlovák és a ruszin intelligencia papi-tanítói értelmiség volt". Felvidéky írásában utal a pánszláv veszély legfőbb forrására, mozgatóira. A négy egyházkerület bemutatásánál megjegyzi, hogy: "E négy kerületnek csak lelkészi és tanítói karára akarok és fogok kiterjeszkedni" (*Felvidéky,* 1882). Jól látható a gondolati sík párhuzamossága, mely egyben megnevezi az eszmeiség legfőbb társadalmi motorját. Adott egy ítélet, amely mint látható egy korabeli könyvben írásban is megjelent, ráadásul az írás magára vállalta ennek a politikai „veszélynek" az elemzését, bemutatását. Fontosnak tartom kiemelni, hogy írásban, hiszen egy olyan korszakban vagyunk, ahol egyre nagyobb teret nyer a könyv, mint információhordozó. Az időszaki kiadványok mellett ezt tekinthetjük a legfőbb tudáshordozónak, már kellően erős a könyvpiac azon szerepe, mely a véleményformálás egyik legfőbb támasza az értelmiségnek.

A lapok között már statisztikai számokat találunk, sőt Haan Lajosra hivatkozva odáig merészkedik a „békesség" jegyében fogant kiadvány, hogy pontos, számszerű adatokkal közli, az irredenta érzelmű evangélikus tanítók, lelkészek arányát. A négy egyházkerületben, mint olvasható 694 lelkész-segédlelkész, valamint 1530 tanító-segédtanító van egyházi alkalmazásban. Ebből pontosan (?) tudható, hogy 1441 személy hazafias érzelmű, 783-an pedig a pánszláv eszme hívei, kik nyílt ellenségei a magyar honnak, gyűlölik a magyart, mint nemzetet annak kiirtását célozták meg. Mindezt a legfőbb cél elérésének érdekében, mely nem más, mint a tót! birodalom létesítése (*Uo.,*

1882). Csak és kizárólag tót birodalmat említ a szerző, tehát ha szigorú bírálattal akarunk élni akár azt is megemlíthetjük, hogy már ez önmagában nem felel meg teljességet kizárólag a pánszláv eszméknek, hiszen az nem korlátozódik le a szlovák nemzetre.

Esetünkben a bányai egyházkerület a fontos, hiszen itt található Aszód. A kilenc esperességre osztott terület, mint fogalmaz Felvidéky az ország szívén fekszik. Túrócszentmárton neve sok helyen említésre kerül, mint az egyik legfőbb bázisa az eszmének, mint tudjuk a Koren család jó száz esztendővel ezelőtt innen indult útjára a jobb élet reményében, sőt az alföldi régió is több helyütt érdemel említést, mint kiemelten „veszélyes" terület. Aszód után, mint olvashattuk Koren egy alföldi városban folytatta hivatását. Ezek tükrében érdemes foglalkozni újra azzal a publikációval, mely Koren mocskolja és vádolja pánszláv agitációval. A szarvasi lap hasábjain pont ezek a közszájon forgó okok kerültek megfogalmazásra. Felvidéky így ír erről könyvében: …tény, hogy a magyar haza egységét megbontani törekvő és a magyar nemzet ellen gyűlöletet lehelő cikkek nagyobb része nem a fel-, de az alföldön gyártatik s Túróc-Szt.-Mártonba küldetik. Majd mint később írja: „…a gyűlöletet szító pánszláv lapok bejárják aztán az alföld tót egyházait…" (*Uo.*, 1882). A dolgozat elején említett idézetek között találhatjuk azt a szarvasi újságot, mely Pánszláv agitátió Szarvason címmel hosszabban ecsetel hasonló esetet.

A cikk írója indokként említi a pánszláv izgatáshoz, hogy Koren tót lapokat terjeszt a város lakói között, valamint annak iskolájában, gyülekezetében. Vélhetőleg a cikk írója nem a dús fantáziának köszönheti az írás munícióját, biztosra vehetjük, hogy voltak ilyen lapok Szarvason, Békéscsabán, sőt további magyar városokban is. Viszont semmi sem bizonyítja, hogy ezekben az esetekben Koren István jelentős közreműködése tetten érhető, az a párhuzam viszont látható, hogy melyik volt az egyik „ismérve" a pánszláv eszmék terjesztőinek, mik voltak a módszereik. Talán csak véletlen, talán az akkori köz hangulatát, társadalmi állapotát tükrözi, de mind a Felvidéky-féle könyv, mind a Szarvasi Ujság nevezett lapja 1882-ben jelent meg. Elképzelhető egyfajta egymásra támaszkodás az érvrendszerekben a bizonyításokban, még az estek valóságtartalmát sem szabad kétségbe vonni, magam is csupán a tanár szerepét kérdőjelezem meg.

Szeretném egy általam súlyos tévedésnek vélt tényre felhívni a figyelmet, amely további kétségeket ébreszt bennem a kiadóval kapcsolatban. Felvidéky megjegyzi könyvében, hogy a felvidéken csupán egyetlen evangélikus egyházat lehet megnevezni, mely „megmagyarosodott". Dicséretes dologként említi, egyben megjegyzi azokat a településeket, ahol nem tettek nagy haladást a magyarosodás ügyében. A felsorolásban megtalálható Aszód város neve is, „melyek egészen magyarokkal vannak körülvéve, melyekben alig található oly lakos, mely magyarúl nem beszélne, és mégis ezen egyházak-

ban, ha nemis kizárólag, de legalább túlnyomólag tót nyelven vezettetik az iskolákban a tanítást, tót nyelven tartatik az isteni tisztelet" (*Uo.*, 1882). Úgy gondolom, hogy ezen sorok mellett nem lehet elmenni szó nélkül. Először is, aki egy kicsit is ismeri az ország földrajzi térképét, de nyugodtan említhetjük a néprajzi tájegységek ábrázolását is, nem mondhat olyat, hogy Aszód a felvidék része. A Vác-Gyöngyös tengelytől délre eső, a Cserhát és a Gödöllői-dombság találkozásánál fekvő mezőváros a legnagyobb jóindulattal sem nevezhető felvidéki településnek. Nevezhetünk-e felvidéki városnak olyan néprajzi egységet, amely a „Palócföld" alatt terül el?

Az említett mondatok következő tévedése a városban folyó oktatásra vonatkozik. Egészen egyszerűen nem igaz, és hibás adat, hogy túlnyomólag tót nyelven folyt az oktatás, illetve az istentisztelet, ez sokkal több magyarázatot nem is igényel. Aki pedig azt állítja, hogy településünk, illetve környezete egészen magyarokkal van körülvéve, és alig van olyan lakos, aki nem tud magyarul, arra megint csak azt lehet mondani, hogy nincs tisztában a Galgamenti települések történelmével. Sokat nem kell visszanyúlni az időben, elég az elmúlt száz esztendő felületes ismerete is, hogy biztosak legyünk a tévedésben. Elsősorban nem a tárgyi tévedés az, ami kiemelendő, hiszen becsületes, lelkiismerettől vezérelt helytörténészek is vétenek néha hibát, igaz nem ekkorát, de tévedni, mint tudjuk emberi dolog. Sokkal nagyobb problémának érzem, hogy az olvasók nagyobb része vélhetőleg nincs tisztában az adatok valóságtartalmával, különösen ha a megjelenés évében, 1882-ben próbálunk gondolkozni. Mennyire lehetett tájékozott az akkori ember az ilyen jellegű adatokkal? Nem rovom fel gondatlanságnak, ha valaki nem próbált meg azonnal utánajárni a tényszerűségnek, az adatok valódiságának. Vélhetőleg magam is elfogadtam volna a kor egyik legjelesebb kiadójának könyvét, mint igaz, valót, különösen abban a politikai hangulatban, amikor is érzékenyen érintette az embereket a nemzetiség kérdése. Mintha csak a máról beszélnénk…

Természetesen nem szeretnék átesni a másik végletbe, és nem kívánok teljes felmentést adni általánosan mindenkinek. Bizonyos, hogy voltak a korban olyan, az evangélikus egyház alkalmazásában álló tanítók, lelkészek, akik mindent megtettek, hogy gyengítsék, lejárassák a magyar nemzetet. Bizonyosan voltak ezek között gyűlölettől szított, támadó felfogású személyek, szinte biztosan volt olyan, aki maximálisan kihasználta a hivatásában rejlő lehetőségeket. Vélhetőleg sok gyermek hallotta a katedráról érkező intelmeket, tanácsokat a magyarok ellen, de szinte biztos az is, hogy a szószékről is érkeztek az Írással összeegyeztethetetlen tartalmú szónoklatok, melyben a magyar, mint főgonosz neveztetett meg. A hivatáson túl gyűlésekre jártak, különböző hangvételű lapokban publikáltak, vagy éppen röplapokkal próbáltak érvényt szerezni elgondolásaiknak. Azonban a tényekben rejlő csapdába sem szabad besétálni, hiszen legalább olyan biztosan állítható, hogy nem minden lelkész,

tanító kívánt élni a „lehetőséggel”, még ha úgy is gondolta szíve mélyén, hogy egy tót birodalomban kedvére valóbb lenne az élet. Feltételezzük inkább megadva az ártatlanság vélelmét, és bizalmunkat a hitbe helyezve, hogy többségben voltak azok, akinek elsődleges iránymutatást, a könyvek könyve, az Írás adott.

Koren István

„*A munka volt életeleme, a nevelés egyetlen élvezete, a közjót szolgálhatni egyetlen dicsvágya, a köztisztelet jutalma.*”

(Koren István sírfelirata)

A következő fejezetben olvasható életrajzi adalékok Rell Lajos jegyzeteinek, illetve Koren István önéletrajzi jegyzetének felhasználásával készült. Rell, Koren István dédunokájaként rendszerezte a családi levelezéseket, dokumentumokat, illetve az elbeszéléseket. A tanár dokumentumai először fiához, Pálhoz kerültek. A békéscsabai lelkészként szolgáló Pál halála után az akták, illetve a magánkönyvtár megmaradt része Koren Pál vejéhez, Rell Lajoshoz kerültek. Rell a békéscsabai evangélikus gimnázium tanára, majd igazgatója volt. Az örökség rendszerezését fia, Rell Lajos mérnök vállalta magára. A családi büszkeség vezette munka hosszú éveken keresztül tartott. Érdekességként említhető, hogy irodalomtörténeti értéke miatt a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete hajlandóságot mutatott az egész anyag megvásárlására, de a család másként döntött. Az evangélikus egyház iránti elkötelezettségük és hűségük jeleként az anyagot az Evangélikus Országos Levéltárnak adományozták térítésmentesen.

A Koren család a 18. század második felében, 1770-ben érkezett meg Domonyba a felvidéki turócmegyei Turócszentmártonból. Egyszerű mesteremberek leszármazottjaként érkezett meg újonnan választott otthonába Koren Pál (*Pór* és *Asztalos,* 1989). A földművesek szerény kenyerén élő család könnyen beilleszkedett a közösségbe, hiszen nem „gyüttment”-ként tekintettek rájuk. Ebben a korszakban jelentős számú betelepedő családdal lehet számolni, így példájuk nem kirívó, nem egyedi. A településnek legalább annyira szüksége volt az érkező „munkaerőre”, mint a lakhelyüket, a jobb élet reményében elhagyó családoknak a befogadó közösségre.

Az alapokat megteremtő Pál, már a domonyi temetőben került elhantolásra, ezzel lezárták múltjukat, célhoz ért a vándorlás, új fejezet kezdődött a Koren család életében. Írásos bizonyíték nincs rá, hogy az utódok közül felkereste-e bárki az egykori felvidéki fészket, ami persze nem jelenti azt, hogy nem történt meg, csupán azt, hogy ezek jelentősége elhanyagolható. Még az ősi, felvidéki otthonban született Márton, gyermekkorát már Domonyban töltötte. Az 1776-ban született későbbi szűcsmester kevés emléket őrizhetett

a felvidéki hazából, hiszen kisgyermekként érkezett, már itt szocializálódott és vált a falu becsületes felnőtt lakosává. Kétkezi munkából, tisztességes iparosként próbálta megtalálni helyét a Galga-menti társadalomban. 1802. november 18-án a Koren család immár másodszor kerül be az aszódi evangélikus egyház domonyi anyakönyvébe, ugyanis ezen a napon kötnek házasságot Koren István szülei. Márton a Kiskürtőből származó Trnovszky család Borbála nevű lányát veszi nőül. Az ara kisbirtokosi származása nem sokat lendít a család anyagi helyzetén jobbára továbbra is abból élnek, amit a szűcsmester jövedelme a konyhára hoz (*Uo.*, 1989).

Maga a jóságos tanító is így ír memoárjaiban édesanyjáról: „Anyám nemes származású, de kevésbé képes Apámat igyekezetében kellően támogatni, segíteni, a szükséges vagyont gyarapítani." Természetesen kedvelte, szerette édesanyját, nem erről szól a fenti mondat. Sokkal inkább dicséret a fáradhatatlan édesapának, a szegénysorból származó, de onnan kitörni szándékozó nagy teherbírású családfőnek, aki igyekezett gyermekei számára az elérhető legjobbat adni. Mint látható, a gyermek is tisztában volt vele, hogy szülei nem egy társadalmi réteghez tartoztak szigorúan. Vélhetőleg édesanyja kevésbé volt munkára kényszerítve gyermekkorában, mint a család feje.

Az evangélikus egyházi anyakönyvet egyébként Márton testvére Éva „szentelte fel", mikor is házasságot kötött Domonyban Csobán Jánossal 1798. február 5-én.

István a második gyermekként érkezett a családba 1805. december 21-én. A sors nem bánt velük könyörületesen, kemény próbára tette őket. Mindösszesen kettő gyermek érte meg a felnőttkort a hétből. Mint tapasztalható volt a korban rengeteg családnál, nagyon nagy volt a gyermekhalandóság, az imént papírra vetett szomorú „statisztikai" adat egyáltalán nem volt egyedi példa. Tanulmányozva a környező települések (Aszód, Iklad) családfáit nagyon ritka az a szerencsés család a 18-19. században, akiknél minden született gyermek tisztességes öregkorban hunyt el. Érdekes, de egyben szomorú látni, hogy nemritkán az eltemetett gyermek nevét újra használták a szülök, és később születet fiúnak, vagy lánynak a korábban elhalt testvér nevét adták. Ezt a nem mindennapi jelenséget tapasztalhatjuk a Koren családnál is. Az első gyermek édesanyja után a Borbála nevet kapta, azonban Tőle hamar el kellett búcsúznia szerető szüleinek, így a harmadik lány, aki sorrendben a hatodik gyermek volt szintén a Borbála nevet kapta, a sors kegyetlen játéka, hogy Őt is gyermekként kellett eltemetni.

A mindég becsületes szűcsmesternek szüksége volt minden hitére, hogy a szegénységben rámért csapások között is példát tudjon mutatni gyermekének. Az emlékeket később megörökítő István tisztelettel, és alázattal emlékezik apjáról: „Vallásos, a munkában fáradhatatlan, s mind amellett nagyon szegény ember volt, aki mindenkor kész nyomorogni fia javáért."

A visszaemlékezésekből tudható, hogy az édesapa éles szemmel, hamar felfigyelt fia tehetségére, így a fárasztó munka után is szentelt időt, hogy gyermekét írni-olvasni tanítsa. A fogékony István lelkesen kanyarította a konyhaasztalon a betűket, fegyelmezett jelleme szinte az iskolai évek előtt megmutatkozott, de az is jól látható, hogy a családfő is értette az írás-olvasás művészetét, illetve. Azon túl, hogy értette vélhetőleg fontosnak tartotta, hogy fia többre vigye, mint ő maga, ehhez pedig tanulni kell. Ezt a mintát a későbbi munkássága során többször is kamatoztathatta, a céltudatosan, pontosan megtervezett jövőre épített hétköznapok meghozzák gyümölcsüket. Mindehhez nyújtott támaszt a családban a nevelés alapját képező vallásos, istenfélő világszemlélet. A reggeli déli, majd esti imákat rendszeresen Istvánnak kellett elmondania, majd később mikor már biztosan bánt az olvasással, valamint a könyvekkel, vasárnaponként a szentírást, és egyéb vallásos tárgyú könyveket kellett felolvasnia, illetve magyarázatokkal kiegészítenie. Az elemi iskolát 1811. őszén megkezdő diák, ha nem is tökéletesen, de már tisztában volt a betűk vetésével, valamint azok olvasásával. Természetesen Gaal Mátyás a domonyi elemi iskola tanítója is hamar felfigyelt a tehetséges, társai közül intelligenciájával kiemelkedő diákra.

A falu első ismert tanítója Levitán György volt 1702-ben (*Uo.*, 1989), tehát több mint 100 éve működött már az az iskola melynek minden bizonnyal kitűnő és hűséges pedagógusa volt a kis István tanítója Gaal Mátyás, aki 1812 és 1852 között, 40 évig! oktatta a domonyi diákokat (*Jakus*, 1978).

A faluban található iskola képzési anyaga hamar szűkös lett az eszes gyermek, valamint a gyermekének minél többet adni akaró apa számára, így a szomszédos sváb településre Ikladra íratták át a kis Istvánt. A szülői döntésnek egyetlen célja volt, hogy Ikladon a gyermek elkezdje a német nyelv tanulását, amire a környéken a legjobb lehetőséget az ikladi iskola nyújtotta.

Az életrajz felvázolása közben meg kell említeni egy személyt, akinek döntő szerepe volt abban, hogy elindulhatott egy dicsőséges életpálya. Johannes Tonsoris – Borbély János a falu lelkésze volt az 1783-1825 közötti évben. Az éles szemű tiszteletes is hamar megérezte a nem mindennapi tehetséget, amit több alkalommal a szülők tudomására hozott, egyben kérlelte őket, hogy támogassák fiuk továbbtanulását. A mélyen vallásos apa megbízott a tisztelendő szavában, megfogadta annak tanácsait, különös tekintettel arra, hogy azok egyeztek saját meglátásaival, hiszen nem kellett különös képesség ahhoz, hogy a kis István tehetségét bárki észrevegye. Azt is mondhatnánk, hogy bármilyen közegben megfordult, ott szinte azonnal kiemelkedett intelligenciájával, szorgalmával. A tisztelendő tulajdonképpen csak megerősítette a derék szűcsmester azon észrevételét, hogy fiának a sors a tudományos pályát szánta. Innentől kezdve a családfő vasfegyelemmel tette félre, gyűjtögette a pénzt fia továbbtanulásához, mígnem az 1816-os esztendő augusztus havában nekivágott a fiú a nagybetű életnek. Mint Koren is megjegyzi, „Márton

apánktól tanítói életpályára (tanítói vagy lelkészi) irányíttattam". Hátrahagyta a szülői házat és Selmecbányára költözött, hogy megkezdje tanulmányait. A mindösszesen 11 éves gyermek felnőtteket meghazudtoló öntudattal indult a messzi távolba, hogy elkezdje önálló életét és saját bőrén tapasztalja meg az élet árnyékos és napos felét egyaránt. Mondhatni a sors minden segítséget megadott ahhoz, hogy a hátrahagyott gondtalan gyermeki ábrándok helyébe a felnőtt világ szürke terhei üljenek. A 19. század eleje nem volt könnyű időszak a magyar gazdaságban (sem), ennek hatásait hamar megérezte a domonyi diák is, már az első év folyamán elfogyott a sokáig kuporgatott anyagi tartalék. Kiapadt a családi bugyor. Küzdelmes diákévek váratták elmúlásukat, azonban tehetségének jelei itt is kedvelté tették a tanárok körében. Kosányi és Dankó zeneiskolájában öt esztendőn keresztül tanulhatott zeneművészetet. Az ingyenes zongoraoktatást mint tudjuk, később jelentősen kamatoztatta saját diákjai nevelésében. Selmecbánya első hét évében az előkészületi (donat) iskola filozófiai osztálya töltötte ki a hétköznapok tanulmányait, egészen az 1822/23-as tanévig. Az 1825 tavaszáig tartó selmecbányai tanulóévekben már a teológiai képzés alapjait is elsajátította. Az utolsó szemesztert olyan példás eredménnyel zárta, melynek jutalma a Ráth-Telekyféle ösztöndíj elnyerése lett. (2. sz. melléklet) A stipendiumból, valamint a zongoratanításból valamelyest javultak anyagi körülményei, amire szükség volt a további tanulmányok megkezdéséhez.

A példás szorgalommal tanuló diák, immár zenei képzettséggel felruházva utazott Pozsonyba, hogy megkezdje a teológiai és a filozófiai magasabb tanulmányait. Az 1828 nyarán, két héttel azután, hogy Budán megnyílt az első hazai óvoda, jeles eredménnyel letett canditatumot már egy céltudatos, az életét magabiztosan kezében tartó és bölcs gondolkodású fiatalember tette le. Jól igazolja az előző állítást, hogy a főgimnáziumi tanulmányok mellett, komoly zenei oktatásban is részesült, melyben legalább olyan magas elvárásokat támasztott magával szemben, mint a gimnáziumi tárgyaknál. Zongoratanulását, valamint orgonajátékát maga Klein Henrik akadémiai tanár felügyelte, akitől keresve sem találhatott volna jobbat a zeneszerető diák. A híres egyházi zenész volt az első mestere Erkel Ferencnek, szűk évtizeddel korábban pedig a 9 esztendős Liszt Ferenc zongorajátékát formálhatta. A kellő önfegyelemmel és elszántsággal rendelkező néhai domonyi nebuló a legjobb kezekbe került Klein Henrik személyében. Mindezek mellett kiegészítő zenei tanulmányokra is futotta erejéből, hiszen a pozsonyi evangélikus gyülekezet Neumann nevű, német ajkú karmesterétől zenei összhangzattant hallgatott. Az ennyire komplex és színes tanulmányokkal fűszerezett diákévek sora, egyszerre formálja a lexikai tudás mellett a jellemet is. Az egyházi zene liturgikus hangulata szilárd erkölcsű, bölcs gondolkodásra épülő személyiséget épít.

Az iskolapadban töltött 17 megszakítás nélküli esztendő mondhatni csak a kezdtet jelentette a szellem formálásában. Markáns, stabil alapokra építkezhettek a következő évek, melyek formáló hatását előre csak sejteni lehetett.

Az első hazai önálló, magyar nyelvű tanítóképző intézet megnyitásának évében, 1828-ban érkezik meg Osztrolukára, azon belül is a földesúr Osztrolucky Miklós kastélyába. Ide már tanítóként érkezett az uraság egyetlen gyermekének Gázának nevelőtanáraként, mely élete meghatározó élménye lett. Az itt töltött évek olyan ajtókat nyitottak meg a derék ifjú előtt, melyekről eddig csak álmodhatott. Öt esztendőt töltött a család szolgálatában tanítóként, mégis úgy emlékszik vissza erre a fél évtizedre, amely a legfontosabb időszak volt a saját képzésének tekintetében. Hálás feladattal jutalmazta meg a sors a korábbi évek lemondásaiért, a szűkös esztendők, így adták át gyümölcsüket. Eddig is voltak tanítványai, elsősorban zenei téren, most azonban egy több tanévre szóló megbízást kapott. Géza a földesúr fia, kiváló tehetségű gyermek volt, így Koren sem kötelezően elvégzendő munkának fogta fel a napi feladatait. Élvezettél vetette bele magát a tudomány világába. Az első grammatikai osztálytól kellett felkészítenie a gyermeket a retorikáig. Az oktatás magyar illetve német nyelven folyt. A tanító számára azonban az igazi örömöt, felüdülést azok az idők jelentették, amikor saját képzését folytathatta tovább. Ehhez az Osztrolucky család tökéletes környezetet biztosított, minden feltétel adott volt, hogy egy olyan közegben művelődhessen, amely eddig elérhetetlen volt számára. Véleményem szerint ebben a helyzetben Koren a saját bőrén tapasztalhatta meg a közel fél évszázada, Kant által megfogalmazott gondolatot. A felvilágosodás jelmondatának is használt Sapere aude!, a merj a magad értelmére támaszkodni rigmus, esszenciáját szívhatta magába. Családi körben elsajátíthatta a francia nyelvet, az írás-olvasás alapvető szükségletén túl társalgási szinten bírta a nyelvet távozásakor. Ezen felül foglalkozott a latin illetve a görög nyelvvel is. Mondhatni egy az egész kontinensre felkészült tudományos pályára készen álló fiatalember vált belőle, miszerint is magabiztosan mozgott a magyar, német, szláv, francia, görög és latin nyelvben egyaránt. A nyelvészeten túl idejének jelentős részében a humanista eszmék tanulmányozásával foglalatoskodott. Ebben is nagy támaszra talált Osztrolucky Miklós földesúrban, illetve feleségében Gosztonyi Erzsébetben, akik ellátták könyvekkel, bevonták beszélgetéseikbe, kisebb társasági eseményeikbe. Sosem tekintették szolgálónak, alkalmazottnak sokkal inkább kezelték tehetséges, egyenrangú ifjúnak. Kellő mozgásteret, szabadidőt biztosítottak számára, melyben önképzésével foglalkozhatott, elmélyülhetett tanulmányaiban, gondolataiban. Fontos szempontnak tartom, hiszen lehetőséget kapott, az eddigi iskolapados tanulás után arra, hogy maga alkossa meg véleményét, megformálja gondolatait. Az érlelésben persze benne volt az állandó láthatatlan támasz, amit a befogadó család atmoszférája teremtett, éltetett. Mindezek mellett természetesen megnyugvást jelentett számára, hogy

miközben egy teljesen ideális közegben fejlesztheti saját magát, közben anyagi helyzete is folyamatosan javul, gyarapszik. Évtizeddel korábban egy kis falu, szegény családjának diákja volt, most pedig 6 nyelven beszélő, több hangszeren magabiztosan játszó, ugyanakkor a karvezetésben is otthonosan mozgó, saját jövedelemmel rendelkező, képzett tanítóként él, egy földesúr kastélyában, ahol szabadidejét a tudományoknak szentelheti. Mint jegyzeteiben is olvasható: „A ritka nagyműveltségű szülők magasztos példáján élni tanultam".

Koren számára távlati célként továbbra is Németország lebeg, dédelgetet vágya, hogy külhonban tökéletesítse tovább szellemét. Szorgalmasan dolgozott, hogy biztosítsa anyagi hátterét, A szükséges tanulmányokat elvégezte, ajánlói- pártfogói leveleket gyűjtött maga számára, majd az így összerakott paksamétához csatolta a kormányhoz címzett kérelmét. Az útlevél iránti kérelem elindult hát Bécsbe, megkezdődött az izgalmakkal teli várakozás időszaka. Sajnos a várakozás nem hozta meg a várt eredményt, a kérelmet elutasították.

Érdekes megjegyezni, hogy az Osztrolukán töltött évek tapasztalt élet- és tanulási módokat, állította példaként a korábban tapasztalt „felületes iskolai módszer okozta hiányosságok"-kal szembe. Egyértelmű kritikát fogalmaz meg az akkori oktatási módszerekkel szemben. Vélhetőleg ezért kívánta oly nagyon a - soha nem teljesült - németországi egyetemi éveket.

Néhány hónapos besztercebányai tanítás után érkezett a felkérés, mely jelentős mérföldkő volt a pedagógus életében. Félszáz esztendős tanári pálya veszi kezdetét, ennek első huszonöt esztendeje a szülőfalu Domony közvetlen szomszédságában fekvő mezővárosban, Aszódon. Szinte túlzás nélkül mondhatjuk, hogy az 1816-ban útnak indult szegény, de annál tehetségesebb gyermek, immár 5-6 nyelven beszélő, tudományos munkára felkészült férfiként tér haza, hogy elfoglalja a latin iskolában megüresedett állást. Elődje, a lelkészi munkakörben elhelyezkedő, és ezért a katedrát elhagyó Dianiska Ferenc 1831 és 1833 között, volt az iskola oktatója (*Detre*, 1978). Az itt eltöltött 22 esztendő és Koren munkásságának bemutatására, valamint az aszódi iskola ismertetésére külön fejezetben kerül sor.

A mezőváros közösségébe hamar beilleszkedő Koren szakmai minőségén túl, immár egy biztos állást magának tudható, rendszeres havi jövedelemmel rendelkező fiatalember is. Erkölcsös jelleme, tudományos érdeklődése vélhetőleg nem terelte egy útra a település, akkori fiatalembereivel, vélhetőleg nem mulatott együtt a legényekkel, nem próbálta meg hősies verekedésekkel felnyitni a leányok szemeit. Azonban őt is hamar megcsapta a szerelem tavaszi illata. 1836. novemberében, hivatalos pályakezdésének 3. évében oltár elé vezette Neumann Júliát, egy özvegyasszony idősebbik leányát. Koren visszaemlékezése szerint házassága nem vonta el figyelmét az iskolai ügyek intézé-

sétől, sőt inkább fokozta buzgalmát, ha lehet mondani még nagyobb energiát fektetett munkájába.

Visszaemlékezéseiből, valamint a rendelkezésre álló dokumentumokból pontosan kirajzolódik, hogy milyen vonzalmat érzet lakhelye, munkahelye, Aszód iránt. Soha semmilyen nyomát nem lehetett felfedezni, hogy számára ez a munka megalázó, méltánytalan lenne, vélhetőleg sokat jelentett számára, hogy a szülőfalu Domony, mindössze 2-3 km távolságban fekszik. Minden túlzás nélkül állítható, ismerve a mezőváros domborzati viszonyait, illetve az iskola elhelyezkedését, hogy a munkában megfáradt tanár bármikor erőt meríthetett szülőfaluja látványában, hiszen ha az iskola ablakából kitekintett, rálátott a családi fészeknek otthont adó településre. Koren István megtalálta helyét, beillesztette magát a társdalomba. Rendelkezésre áll olyan dokumentum, mely kellően támasztja alá az iménti felvetést, de a pontosabb kép megismeréséhez még néhány adalékot mindenképpen le kell írni előtte.

1855-ben az egyházmegyei közgyűlés Őt választotta meg a szarvasi főtanoda tanárává majd esztendővel később 1856. október 14-én született egy újabb egyházmegyei határozat, amit már tettek követtek.

A zavaros aszódi esztendők, valamint a felekezet hívó szava meghallgatásra talált, így az 1856-os esztendőben az adventi ünnepkör már Szarvason éri a családot. A monogám életű család a költözéskor kapott házat lakta élete végéig, csak úgy, mint Aszódon itt sincs nyoma a költözésnek, a lakóhely változtatásának településen belül. A hely szelleme tökéletesen megfelelt Koren igényeinek, nem kisebb örökség nyomdokaiba kellett lépnie, mint az oktatási reformjaival (is) nevet szerző egykori szarvasi lelkész Tessedik Sámuel által lerakott alapokra.

Kezdetben a mennyiségtan, latin, görög és a német nyelvet kellett oktatnia, majd később a természeti tárgyak oktatása is az ő feladata lett. Egyrészt már az aszódi évek is jól mutatták terhelhetőségét, munkabírását, másrészt tudható róla, hogy különösen kedvelte a botanikát, természetrajzot. Hatalmas növénytani gyűjteménnyel rendelkezett, melyet saját gyűjtéseiből, illetve a téma iránt fogékonyságot érző levelezőpartnereitől épített fel. Ezen levelezőpartnerekkel „növénycsere” kapcsolatot is ápolt, így sikerült egy tekintélyt parancsoló állományt létrehoznia. A 6500 darabos növénygyűjteményét 25 hatalmas kötetben sikerült összefoglalnia, rendszereznie, napjainkban (2008-tól) a szarvasi városi könyvtár kezelésében található meg a gyűjtemény, Sárközi Józsefné könyvtáros 2013. szeptemberi közlése alapján a préselt növények meglepően jó állapotban maradtak meg.

Mivel a dolgozat elején említettem egy negatív szarvasi véleményt, szeretném bemutatni az általam reálisabbnak gondolt megítélést, melyet a szarvasi gimnázium történetét feldolgozó könyvben, az iskola pedagógusait bemutató fejezetben olvashatunk.

„… a gimnázium szinte egyik legeredetibb, jeles tanára. Teológiát végzett s egész életét a pedagógia szolgálatában élte le, a szó legszorosabb értelmében vett lankadatlan munkásság közepette. Már aszódi tanársága alatt háza valóságos nevelőintézet volt, ahol az udvaron, szín alatt, szobákban hemzsegtek a diákok." Természetesen a memorandum megemlíti a tót nyelv iránti vonzalmát is, de teljesem más aspektusban, mint azt egynéhányan tették. „Szívesen foglalkozott a tót nyelvvel és irodalommal is; amikor ezt félreértve egyesek megtámadták: büszkén hivatkozott erős magyar érzésű gyermekeire, unokáira és tanítványaira,.."

(*Nádor*, 1934)

Az 1930-as években íródott könyvben kivétel nélkül mindig elismeréssel emlékeznek az egykori aszódi igazgatóra. Az első világháborús években végzett pusztítások leírásakor, már az iskola jelesei között említik.

„Betetőzte a nyomorúságot a bolsevista uralom alól felszabadító oláh katonák ismételt elszállásolása, iskolánkban való szereplésük maradandóbb nyomot is hagyott: a gimnázium jeleseinek (Tessedik, Korén, Zsilinszky stb.) olajfestményű arcképeit összeszaggatták."

(*Nádor*, 1934)

Úgy gondolom, hogy a könyv szerzője, valamint annak kiadója (Szarvasi Öregdiákok Szövetsége) kellő garancia, hogy elfogadjuk a tényt, Koren név szerinti kiemelése, nem minden alapot nélkülöző.

Az ideális, harmonikus szarvasi életbe kétszer sújtott le a sors csapása. Először 1865-ben, amikor is István nevű gyermeküket egyik napról a másikra elvesztették. A kiváló férfi élete erejében volt, 25 évesen letudva a hazai és németországi egyetemeket, a nyíregyházi gimnázium tanáraként november 11-én este nyomtalanul eltűnt, sosem bukkantak nyomára. Éppen csak begyógyította az idő a gyermek elvesztése okozta sebeket, máris újra próbára tette hitét a sors kegyetlen keze. Az Úr magához szólította Közel három évtizede hűséges társát. 29 év házassággal bizonyították, hogy döntésük meglapozott, egymás tiszteletére épülő kapcsolat volt. A szörnyű csapás elviselésére Koren egyedül a tudományba merülést választotta. Kettejük egymáshoz fűződő viszonyát, talán a családi sírhely oszlopán található írás jellemzi legjobban. Az 1866-ban elhunyt Neumann Júlianna neve alá a következő sorokat vésték: „Műveltségénél csak szerénysége, szerénységénél csak szeretete volt nagyobb."

A példaértékű családban hat gyermek született:

- Emília - Pól Dániel szarvasi főjegyző felesége
- István - gimnáziumi tanár Nyíregyházán (nyomtalanul eltűnt)
- Lujza - Szirácky János szarvasi tanító felesége

- Julia - kisgyermekként, hunyt el Aszódon (nem élhette meg 3. életévét)
- Pál - evangélikus lelkész Békéscsabán
- Julia - Kernauch Adolf evangélikus lelkész felesége Sándorfalván

Érdekes és kissé talán jellemző a munkát nagykanállal evő Koren életében a tanítással töltött utolsó évek. 1879. decemberében kérvényezte nyugdíjazását, hivatkozva az oktatásban eltöltött 46 éves szolgálatra, illetve hajlott korára. Az ekkor 74 éves nevelő azonban meglepő választ kapott a Magyar Nyugdíjintézet munkatársaitól. A jó egészségnek örvendő Koren István nagy tudását és gyakorlati tapasztalatait továbbra is igénybe kívánta venni, éppen ezért a kérelmet elutasította. A sors parancsolatait mindég alázattal viselő férfi ezúttal is elfogadta a rám mért utat, és további három esztendőn át oktatta hazánk gyermekeit, míg el nem érkezett az 1883-as esztendő, amikor is a békési esperesség közbenjárására, de megkezdhette élete újabb szakaszát. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy egy tartalmas és minden tekintetben minőségi életpálya végére került pont, fél évszázad az oktatás szolgálatában, olyan élethelyzetekben, mikor egyszerre volt iskolaigazgató, de a gondnoki feladatokat is maga látta el. Több mint 2000 gyermek, akiknek nem csak egy-két tárgyat tanított, sokkal jellemzőbb volt, hogy 5-6 tárgyat oktatott. Mindezt képzeljük a kornak megfelelő körülmények közé.

A nyugdíjas évek megmutatták Koren számára a magány csendesen fojtogató hangulatát, hiszen egész életét nyüzsgő gyermekek, kamaszok között töltötte. Immár 17 esztendeje, hogy felesége hangja nem töri meg az otthon békés csendjét. Magára maradt. A mindenható még 10 esztendőt mért ki számára, melyben egyetlen állandó társa maradt, a tudomány.

Hajlott korában is képes volt egész nap a mező növényei között bóklászni, bízva abban, hogy rálel egy eladdig fel nem dolgozott ritkaságra, vagy csak gyönyörködött a növények természetes környezetében, és így fogyasztotta el a mindennapi gyümölcsadagját.

Dr. Nádor Jenő a szarvasi főgimnázium korabeli igazgatójának elmondása szerint Benka Gyula a szarvasi gimnázium egykori (1884-1907) igazgatója tréfásan „öreg templárius”-ként nevezte el a nyugdíjas éveit töltő pedagógust, mivel minden alkalommal ugyanabban az időben érkezett meg a templomba, magyar nyelvű istentiszteletre (*Nádor,* 1934).

Koren István 1893. április 17-én hunyt el, hamvait a szarvasi temetőben helyezték el, felesége mellé.

Az aszódi Schola Latina, egy mezővárosi evangélikus iskola

A fejezetben használt iskolai adatok, számok a Koren által megnyitott iskolanaplóból *(Matricula Schola Grammaticális A. C. Aszódiensis Ab Anno 1834-to)* származnak, alkalmankénti hivatkozásuktól eltekintettem.

Talán nem túlzás azt állítani, hogy a protestáns iskolák színvonala magasabb volt, mint az állami támogatást is élvező katolikus iskoláké, kis túlzással úgy is meg lehet fogalmazni, hogy a szabadság és a „saját út" ára az állami támogatás hiánya, illetve nemléte volt. Alapvetően két támasz segítette a minőségi oktatást. Az egyik a folyamatos kapcsolattartás a nyugattal, mely magában hordozta a liberálisabb, haladóbb felfogást is mely elsősorban az oktatásra, nevelésre értendő. Az elveket elfogadó egyházi vezetés, ennek bizonyítékaként is jelentős anyagi támogatást biztosított az evangélikus iskolák számára. Az iskola „fenntartói" voltán túl a működő ösztöndíj rendszer, a szegényebb sorsú tanulók felkarolása, illetve a tanárok képzésének a fontossága is hozzájárult, hogy egy jól működő komplex intézményhálózatot hozzanak létre, tartsanak fenn. A kor szelleméhez jobban igazodó, az akkori problémákra tökéletesebb választ adó nevelési felfogásuk minden tekintetben modernebbnek mondható, mint a hasonló intézmények fenntartóinak szakmaisága. Módszereik, felfogásuk korszerűbb volt, azonban ehhez szinte mindennapi küzdelmet kellett folytatni az evangélikus iskolarendszer fenntartásának érdekében. Bevételi forrásként számolni lehetett a rendszeres gyűjtésekből befolyó összegekkel, a főleg hagyatékok kezelésével foglalkozó alapítvány pénzeszközével, illetve a külföldi testvérgyülekezetek segélyeivel. Vélhetőleg az állandó odafigyelés vagy bizonyítás volt az, amely táptalaja volt a minőségi oktatásnak. Az állítás másik fele a katolikus oktatás kényelmes helyzete volt. Nem kellett naponta bizonyítani létjogosultságukat, ezt az uralkodó garantálta. Ez az a pont, amit ki lehet emelni az 1849-es év kapcsán, ez az a helyzet, mely esetünkben is fontos, hiszen itt álltak be alapvető változások. Az eleddig kényes és félrebillent felekezeti egyensúly kiegyenlítődni látszik.

A Galga-menti protestáns iskolarendszer két alapvető főúri patrónus családra számíthatott, a Podmaniczky-, valamint a Prónay család személyében, akik lelkes támogatói voltak, mind az egyháznak, mind az iskolaügynek, így a Galga-mente, melynek központja Aszód két evangélikus latin iskolával is büszkélkedhetett. Az egyik a tájegység felső részen lévő Acsán a Prónay család támogatásával, a másik Aszódon a Podmaniczky család birtokán.

Már maga Koren is így írt róla:

> „Aszód már száz esztendő óta az egész pesti, nógrádi és heves vidék által, mellynek közepén fekszik, a latin iskolára legalkalmasabb helynek ismertetett el. Iskolája a kitűnő jótékonyságú földesuraság, nsgos Podmaniczky bárók által nem csak felépíttetvén, hanem nagylelkűleg is patronáltatván…" Később megjegyzi, hogy: „Hitvallás és

nyelvkülönbség nélkül küldték ide a szülők magzataikat, mint olyan helyre, hol három nyelv: magyar, német és tót szinte egyaránt járatos…"

Az emlékezésbe írt száz esztendő természetesen nem az iskola alapítását jelöli, inkább bizonyítékként fogható fel, hogy már akkor is létezett. 1715-ben került a mezőváros a Podmaniczky család birtokába, mikor is Podmaniczky I. János házasságra lépett a települést korábban birtokló földesúr leányát Osztroluczky Judittal. Az ismert adatokból biztosra vehető, hogy már az Osztroluczky időkben is volt működő protestáns iskola, hiszen az aszódi evangélikusok mind felekezetük, mind iskolájuk létezésére 1655-től rendelkeznek bizonyítékkal. Mint tudjuk a korban a lelkészi és a kántortanítói állás szorosan összefüggött egymással. A személyek dokumentáltsága elsősorban lelkészi mivoltuknak köszönhető. Az iskola épületének fizikai létének írásos bizonyítékai jórészt az építkezéseknek, átépítéseknek, illetve az adás-vételi papíroknak köszönhető. Így korábbi adat hiányában, a 18. század második felétől tekinthetjük bizonyítottnak a különálló iskolai épületet.

A 18. század második felében döntő és meghatározó esemény történt az aszódi protestáns iskolatörténetben. Szontágh Sámuel, a Podmaniczky család nevelője, majd későbbi evangélikus püspök saját pénzén megvásárolja (130 forintért – ami megközelítőleg 3 évi bére volt) az iskola fölötti telket, majd az egyháznak adományozza elemi iskola céljára. Így a régi iskolaépület előtt megnyílt a lehetőség, hogy különválva immáron „csak" latin iskolaként funkcionáljon. 1773-ban kezdődött meg az elemi iskolába, illetve a latin iskolába a képzés, valamint ez az a dátum, amikor már 2 tanító volt egyszerre az aszódi evangélikus iskolarendszerben (*Detre,* 1975).

Az aszódi triviális, majd latin iskola első ismert és dokumentált rektora Vulpinyi Mátyás volt 1662-ben, ő nyitotta meg azt a sort, melynek sorrendben 27. tagjaként megérkezik Koren István, hogy elkezdje negyedszázados itteni tevékenységét. Az illusztris sorból néhány helyi művelődéstörténeti csemegét, érdekesebb személyt szeretnék kiemelni. Farkas András az 1730-as években érkezik meg Alsósztregovánról, ahol is a Madách-család magániskolájában tanít elsősorban nemesi ifjakat. Nagyon rövid időt tölt itt, hamar összetűzésbe kerül Podmaniczky János patrónussal, ugyanis rektori jogait érezte sértve azzal, hogy a báró többször beleszólt az iskola ügyeibe. Önként távozott a mezővárosból Kis Zellőre tért vissza. Sholz József (1810) volt az első, aki az egyházgyűlés határozata nyomán felvehette a professzor nevet, sajnos fiatalon bekövetkezett halála törte derékba egy dicséretesnek ígérkező karrierjét. Wallaszky János (1823-1831) inkább magánéleti eseményével hívta fel magára a figyelmet. Az 1795-ben született férfi 1831-ben kockára téve szerencséjét vásárolt egy 5 bankóforintos sorsjegyet, mellyel megnyerte a nagy bécsi Theater Lottrie főnyereményét, a "Theatre an der Vien„ nevű színházat. Ennek eladásából 250 000! osztrák értékű aranyforint ütötte a

markát, így állásáról azonnal lemondott, és elköltözött a városból. 1848-tól a pesti evangélikus szlovák egyház világi főfelügyelője lesz (*Jakus,* 1975).

Sajnos a Koren előtti, tehát az 1834. esztendőt megelőző évek adatai meglehetősen hiányosak az iskola életében. A szó szoros értelemben vett dokumentáltságról csak később beszélhetünk.

Koren István iskolaigazgató nyitotta meg lapjait az 1833/34-es tanévben, annak a naplónak, mely véleményem szerint hatalmas művelődéstörténeti értékkel bír. A könyvnek a következő címet adta: Matricula Schola Grammaticális A. C. Aszódiensis Ab Anno 1834-to (Az aszódi ágostai hitvallású grammatikai iskola anyakönyve az 1834. évtől.) Gondos kezek munkája formálta a lapokat, elővonalazott sorok között születtek a betűk, szigorúan folyóírással. Szolgáltat statisztikai adatokat, demográfiai-szociológiai elemzésekhez nyújt támaszt, megmutatja Alexander Petrovics kézírását, olvasott könyveit, érdemjegyeit, de nem helyezve őt fókuszba, hiszen, abban az időben nem volt több ő sem, mint egy aszódi diák a sok közül.

Besztercebányán érte el Koren Istvánt az 1833. november 19-én keltezett meghívólevél, melyet a két korábbi patronáló, báró Podmaniczky Lajos egyházi felügyelő, valamint Mikulás Dániel aszódi evangélikus lelkész, megyei esperes vetett papírra (3. sz. melléklet). A latinul írt sorokból kiolvasható akár kortörténeti leírásként is értelmezhető, miszerint is „messze vidéken nincs a hitfelekezetünknek iskolája", mely a magasabb gimnáziumi tanulmányokra előkészít, illetve célként fogalmazódik meg az iskola felvirágoztatása. Tudomást szerezhetünk arról is, hogy milyen egyéb teendők ellátása volt az általános elvárás az iskola tanítójától. A két nyelven tartott prédikáció éppen úgy, mint az egyéb lelkészi szolgálatokba történő besegítés. Érdekes megjegyzés a szövegben, a fenti mondatra az a megállapítás, hogy „az anyaegyházban ez régidőktől volt szokásban", tehát véletlenül sem Koren egyéni cselekedetével állunk szemben. Egészen bizonyos, hogy nem a „tót vér", egészen biztosan nem a pánszláv eszmék mozgatták, mikor is tót nyelven prédikált a templomban, vagy éppen tót nyelven „kísért" valakit az utolsó útjára. Sokkal inkább volt feltétel a tökéletes szlovák nyelvtudás, mondhatni alapvető elvárás volt, hiszen e tudás hiányában, bajosan tudta volna ellátni a rábízott feladatokat.

Természetesen részletesen szabályozták a járandóságokat (4. sz. melléklet), amelyeket alapvetően – a kor szellemének megfelelően – két részre bonthatunk. Létezik egyfelől a forintális készpénzben kifizetett honorárium, valamint a természetben kapott javak értéke. Mint látni fogjuk erre is igen nagy szüksége lehetett a tanárnak, hiszen olyan mennyiségű munkát, feladatot vállalt magára, hogy azok lelkiismeretes elvégzése mellett, aligha jutott idő kerttel, földdel foglalkozni. Sokszor még a piacra járás is komoly nehézségbe ütközhetett. Később miután családalapításra került sor, szinte percről-percre be volt osztva a derék nevelő minden napja, beleértve a hétvégéket is.

Mielőtt tételesen számot kapnánk a javadalmazásról, érdemes, hogy ismét felidézzük, és egy pillanatra átgondoljuk a tanulmányban fentebb írtakat, milyen körülmények közül is vágott neki a domonyi kisfiú tanulmányainak. A 4. számú mellékletből jól látható, hogy nagyságrendileg mire számíthatott a 19. század első felében egy mezővárosi evangélikus latin iskola vezetője, de összehasonlításként álljon itt a városban működő katolikus iskola tanítójának bérezése a Váci Egyházmegye 1865-ös Acta Scholastica adatai alapján (*Jakus*, 1978):

Készpénz:	37 - Ft.
Föld (öles hold):	5 - Ft.
Föld jövedelme:	57.- Ft.
Összesen:	94.- Ft.

A fenti adatok szerint az evangélikus egyház alá tartozó iskolában kedvezőbb fizetési feltételeket tudtak biztosítani, mint a katolikus felekezetnél. Természetesen nem szabad elfelejteni, hogy a város birtokosa a Podmaniczky család evangélikus vallású volt. Egy pontos korkép kialakításához minimum a szomszédos Gödöllő adatai is érdemes lenne összevetni, mivel ott a Grassalkovich család támogatását élvezték az iskolák, aki viszont az uralkodó katolikus vallás híve volt. Jelen dolgozatnak nem témája ennyire részletesen foglalkozni a javadalmakkal, amit ebből számunkra fontos, hogy a mezőváros többi tanítójához képest, Koren István tisztességes fizetéssel kezdhette meg működését a katedrán. Viszont azt is érdemes megjegyezni, hogy ez az összeg nem jelentett fényűző, kimagasló életszínvonalat. Becsületes munkával megkeresett, biztos anyagi jövedelemként fogható fel.

Az iskolai épülete (*5. számú melléklet*), felszereltsége, valamint a tanulói létszám a kornak és a város méreteihez képest átlagosnak mondható. Koren érkezésének évében, tehát az 1833/34 tanévben 25 diák tanult. Viszont a hamar híre ment, hogy jelentős változás ment véghez a településen, a tanár új módszereket vezetett be, egyik szobájának feláldozásával – mint tudjuk az iskola egyben Koren lakásának is otthon adott – új tantermet nyittatott, majd megbontotta a csoportokat az eredményesebb munka érdekében. (*6. sz. melléklet*) Munkájának eredményes voltát, talán a tanulói létszám rohamos növekedése bizonyítja legjobban, valamint az, hogy az itt töltött szolgálat alatt folyamatosan megmaradt a megduplázott létszám. *(7. sz. melléklet*) Csak a biztos anyagi jövedelemmel rendelkezők tudták vállalni azokat a terheket, melyet egy „messzebb" lévő iskola jelentett. A szülő–tanár kapcsolattartást jól dokumentálják a fennmaradt levelek, sok esetben ez volt a leggyorsabb legpontosabb tájékoztatás, hiszen a vidéki gyermekek sok esetben hétvégén sem jártak haza. A diákok többsége nem helybéli lakos volt, ezért a gyermektartás, mellyel egyébként maga Koren is foglalkozott, elsősorban az értelmi-

ségi szülőknél volt jellemző. Mondhatni, hogy Aszód kedvező helyzete miatt is népszerű lett a módosabb családok körében. Azon túl, hogy remek iskolai képzést kaptak a gyermekek vonzó volt a nyelvtanulási lehetőség is, hiszen akár a szállásadó családoknál is – de a köznapi életben is – mind a német, mind a szlovák nyelvet is elsajátíthatta a gyermek. Nagyságrendileg 100 forint volt egy gyermek egy tanévnyi szállásdíja az ellátással együtt. Fentebb olvashattuk, hogy a katolikus iskolában egy tanár egy évi bérezése volt ekkor összeg.

A Koren által összeállított tanrendek – már figyelembe véve a csoportbontásokat – részletes bemutatására jelen dolgozat terjedelmében nincs mód. Továbbá az általa használt értékelési rendszerek – melyeket egyébként előszeretettel finomított, módosított – ismertetése szintén meghaladja a rendelkezésre álló terjedelmet. A hétvégéi foglalkozások, különórák rendje, már önmagukban kitöltenének egy önálló dolgozat lapjait. Ekkor működött többek között a könyvtár, ekkor voltak a hangszeres oktatások, a külön nyelvórák. Több szülő levélben kérte, hogy gyermekének a tót nyelvet is oktassa, akár megfizetett plusz órák keretében.

1. táblázat: A tanulói létszám százalékban

Felekezet	**Tanulói létszám**	***%***
Evangélikus	886	*77*
izraelita	128	*11*
Református	83	*7*
Római katolikus	61	*5*

Az iskola népszerűségét jól mutatja az is, hogy más felekezethez tartozó szülők is ide íratták be gyermeküket, ami egyben azt is mutatja, hogy bízhattak az intézmény vallási toleranciájában. A zsidó vallás növekvő létszáma, egyben a báró tudatos telepítésének – kereskedelmi élet – következménye is.

Koren István munkásságát, és annak az iskola életére gyakorolt hatását jól mutatja az alábbi összegzés, melyet Petry Gyula tollából ismerhetünk. Az egykori gimnázium jeles tanára, igazgatója az iskola évszázados működését az alábbi jól elkülöníthető fejezetekre osztotta:

I. A régi iskola kora (kezdetektől 1833-ig).
II. Koren iskolája (1833-1856).
III. A hanyatlás kora (1856-1862).
IV. Az újjászületés kora (1862-1868).
V. A virágzás kora (1868-tól napjainkig).

(*Petry*, 1901)

Fontos megjegyezni, hogy Petry Gyula a dolgozatát az 1888. június 27-én tartott, a gimnázium fennállásának évszázados emlékünnepére írta. Nyilván azóta újabb fejezetcímekkel lehetne bővíteni az iskola életét, de jelen tanulmánynak ez nem célja.

A békés, és folyamatosan fejlődő aszódi éveket egy vitatott lelkészválasztás zavarta meg. A meghívólevelet is aláíró Mikulás Dániel halála utána, fia Edvárd került a papi székbe 1850. szeptemberében (*Protocollum*, s. a.). Az álhatatlan rosszindulattól sem mentes fiatal a töretlen népszerűségű Korent, aki egyben paptársa is volt nehezen viselte. A forradalom idején pánszlávként, 1849-től már forradalmárként „magyarkodó" személyként próbálta hírnevét aláásni. Mikulás ténykedése állandó viszályok mellett, zajlott, gyűlölettől bélelt vádaskodásaival mindég egyre feljebb ment. Végül a minisztérium hozott gyógyírt Mikulás sérelmeire, miszerint is kimondták, hogy a békétlenség fő oka az egyházmegye folyamatos beavatkozása a helyi gyülekezet életébe (*Kertész*, 2002). Jelen dolgozatnak nem célja Mikulás esztelenségeinek bemutatása – melyből bőven akad a város helytörténete során –, sokkal inkább lehet intő példa egy oktalanul használt vádra. Az irigység szülte korholás foltjait nehéz eltávolítani a becsület palástjáról, amivel sajnos később is szembesülnie kellett politikától egyébként tartózkodó tanárnak.

Mindenképpen meg kell említeni a Bach-korszak oktatásügyének aszódi vonatkozásait. A germanizáló kormánypolitika különösebb nehézséget nem okozott a tanárnak, hiszen a német nyelvet magas fokon bírta, így a német nyelvű oktatás sem okozott problémát. Az iskolák számára „ajánlott" német tankönyvek viszonylag hamar kiszorították a tanteremből a magyar nyelvű tankönyveket. Koren jellemét mutatja, hogy a döntéssel nem értett egyet, és ezt a nézetét többször nyíltan hangoztatta Így történ, hogy egy esperességi látogatás során ezt a véleményét sem rejtette véka alá, állást foglalt a kormányzatnak nem tetsző, tiltólistára került Ballagi-féle tankönyvekkel kapcsolatban. Bátor kiállása nem vezetett eredményre, sőt 1854. május 16-án a helytartósságtól dorgatóriumot kapott érte. Az eset kapcsán két momentumot kell megemlíteni. Az egyik szomorú tény, hogy lelkésztársa Mikulás sem mulasztotta el értesíteni a hatóságokat a magyar könyvek használatáról, a másik, mely talán pici gyógyír a sebekre, hogy a következő esztendőben a budai helytartósági iratokban Koren érdemes pedagógiai működésének elismerését találjuk (*Petry*, 1901).

A szabadságharc utáni években (1852-1870) az iskola felügyelője báró Podmaniczky Ármin volt. Erejükhöz mérten a család igyekezett minden megadni az iskola számára, megpróbáltak megfelelni minden követelménynek, de nem kerülhették el sorsukat. Az 1853/54 tanévtől alkalmazzák Mocskónyi Ágostont segédtanítónak, hogy ezzel is emeljék az iskola színvonalát, és könnyítsék Koren dolgát, de így sem tudnak megfelelni a kellő felszereltségnek. Míg az egyház folyamatosan elismerte az oktatási intézmény

gymnasium mivoltát, a kormány nem így tett. 1854-ben először csak magángymnasiumnak nevezik, majd az év szeptemberétől teljesen megfosztják a gymnasium jellegétől, ezzel a latin és a görög nyelv oktatását is kizárják az intézményből (*Uo.*, 1901).

Természetesen Koren, amíg csak lehet mindent megtesz a minőségi oktatás érdekében. A kizárt nyelvek oktatását innentől kezdve többször lakásán folytatja szabadidejében. Mint korábban olvashattuk az iskola következő korszakát a hanyatlás korszakának nevezték el. Ez a korszak egyértelműen Koren távozásával datálható. Az egyedül maradt Mocskónyi Ágoston mindent megtesz, hogy az iskola színvonalát megtartsa, de egyedül képtelen megbirkózni a mostoha körülményekkel, és a reá nehezedő terhekkel, elvárásokkal.

Az iskola könyvtára

Podmaniczky Lajos báró (1803-1872) zenész-zeneszerző nagyvilági életmódján hamar megmutatkozott, hogy nem ért a pénz kezeléséhez, valamint az, hogy a művészélet nem mindig kifizetődő. Családi segítséggel sikerült váltani, és a bohém életmódot felhagyva a *Magyar Kertész* című lap szerkesztője, majd az aszódi evangélikus egyház világi felügyelője lett. A báró a családi tűzhely mellől hozta műveltségét, hiszen nagyapja és apja is Podmaniczky II. Sándor rajongott a tudományokért és a művészetekért. A család később is lelkes patrónusa volt a művészeteknek. Kiemelkedő gyűjteményeik nem csak könyvekre korlátozódtak, jelentősnek tekinthető a fegyver-, és a képzőművészeti gyűjteményük is. A egyház iránti elkötelezettségüket jól mutatja, többszöri nagylelkű adományuk. Ezek közül talán a leghíresebb a kiskartali Podmaniczky Géza és Degenferd Schomberg Berta-féle főúri könyvtár, melyet a család az evangélikus egyháznak ajándékozott az eredeti bútorokkal együtt. Ez napjainkban az Evangélikus Országos Könyvtár, *A Magyarhoni Evangélikus Egyetemes Egyház Podmaniczky-Degenfeld Könyvtára* néven az intézmény egyik legértékesebb gyűjteménye, mely nagyságrendileg 28 ezer kötetből áll.

A Matriculából pontosan megtudható, hogy az iskola könyvtárának alapjait báró Podma-niczky Lajos rakta le (*8. sz. melléklet*).

Az érdekesség kedvéért egyetlen adományozót külön is megemlítenék, ezt a könyvtári leltár 65. számú tételénél olvashatjuk: *Die Wiedereroberung Ofens – Budavár visszafoglalása* (az adományozó: Petőfi Sándor). Az első kölcsönzési dátumnak 1834. december 14-ét jelölte meg. Aki jól akart teljesíteni az iskolában, annak rendszeresen kellet gyakorolnia a nyelveket. Ebben a hat nyelven beszélő Koren István kitűnő példát mutatott. A kölcsönzésekből jól látszik akár Petőfinél, akár baráti körénél, hogy rendszeresen kölcsönöztek német, francia és latin nyelvű könyveket is. Biztosan tudható, hogy az iskolának nem volt külön könyvtárosa, ezt a teendőt is a tanító látta el a többi mel-

lett. A tanulói létszám növekedésével az iskola mindenesének is számottevően szaporodtak feladatai. Ne feledjük, hogy tankönyvek hiányában, rengeteg jegyzetet Koren készített, a megnövekedett feladatok mellett vélhetőleg kevesebb ideje jutott a könyvtári rész ügyintézéseire, adminisztrálására. Ilyenkor néha egy-egy felelősségteljes diák került a könyvtárosi pozícióba. A Matricula adatai alapján 1837. szeptember 11. és 1837. november 3. között Petőfi Sándor volt a könyvtáros, így a nevezett dátumok közötti kölcsönzések Petőfi kézírásával kerültek be a naplóba. (*9. melléklet*) A kicsiny méretű, de hasznosnak mutatkozó gyűjteményt a diákok előszeretettel használták. Az adomány nem nagyságával hívja fel magára a figyelmet, sokkal inkább volt gesztus, hála értékű. Ahogy olvashattuk a báró kifejezett óhaja volt, hogy ez a kikezdhetetlen erkölcsű, és hatalmas tudású ember szolgáljon az iskolában. Talán a hívó szavakat elfogadó tanárnak ezzel a személyes ajándékkal hálálta meg a báró a szolgálatot. A kapott könyvcsomag áttekintése után láthatjuk, hogy a főúri osztály figyelmet fordított saját maga művelésére. Megfigyelhető a többnyelvű összetétel az iskolán kívül pl. a Podmaniczky család által birtokolt könyveknél is, hogy a család milyen nagy gondot fordított a műveltségre azt az alábbi adatokból is láthatjuk. A többször is „*tótbárónak*” gúnyolt család, egy nyelvileg-politikailag teljesen korrekt, a szélsőségeket mellőző, az iskola céljait, minőségét szem előtt tartó gyűjteményt adományozott, mely megfelelt egy vallási-nemzetiségi toleranciát hirdető intézmény számára.

Koren István levelezései

A fejezetben kizárólag az Evangélikus Országos Levéltár anyagában megtalálható gyűjteményt vettem alapul. A gyűjteményről korábban, Koren István életrajzi fejezeténél szóltam bővebben. A fennmaradó több mint félezer levélből természetesen számtalan tanulmány, elemzés készíthető, jelen dolgozatban egy átfogó képet igyekszem adni, erősen szorítkozva a számunkra fontos összefüggések bemutatására. Elsősorban az írások nyelvezete, néhány esetben annak tartalma is vizsgálat tárgyát képezte. Általánosságban elmondható, hogy a levelezések zöme hivatalos irat, zömmel a munkához tartozó kapcsolattartásra épít, amit további két részre lehet osztani. Egyfelől a felekezeti vonal, másrészt a tanári állással kapcsolatos levelek. Ezen kívül két nagyobb csoportot lehet biztosan körülhatárolni. Az egyik a családi levelezések anyaga, a másik a baráti kapcsolattartás. Az egy-két levél erejéig nyúló, egyik kategóriába sem sorolható levelekkel jelen dolgozat nem foglalkozik.

Az evangélikus lelkészekkel történő kommunikáció a következő számokat mutatja:

2. táblázat: A levelek megoszlása nyelv szerint I.

Levél nyelve	német	latin	magyar	tót (szlovák)	Francia	*Összes:*
darab	97	12	84	1	2	*196*

(Részletesen lásd a 10. számú melléklet)

Elkerülve a részletes elemzéseket jó látható, hogy a zömmel 1832 és 1877 között íródott levelek elsősorban német és magyar szövegezéssel kerültek papírra.

Ugyanez a mérőszám a családi (két fia) kapcsolattartásánál a következőképpen alakult:

3. táblázat: A levelek megoszlása nyelv szerint I.

Levél nyelve	német	latin	magyar	tót (szlovák)	*Összes:*
Koren István	42	0	7	1	*50*
Koren Pál	12	2	4	0	*18*

Meg lehet még említeni Koren Emmát a tanár úr unokáját, aki magyar nyelvű sorokkal köszöntötte szeretett nagyapját születésnapja alkalmából (*11. számú melléklet*).

A tanárok-tanítók közötti levelezés is hasonló arányokat mutat, amiből hibás lenne levonni azt a következtetést, hogy levelezőpartnerei nem bírták a szlovák nyelvet. Az Osztrolukán született Melczer Lajos későbbi evangélikus gimnáziumi tanár, aki korábban Pozsonyban végzett hittanszakot, szinte biztosra vehetően jól beszélte a tót nyelvet. Említhetnék az előbbi testvérét Melczer Jánost, ki hasonló tanulmányok után lett rákoskeresztúri evangélikus lelkész. Lajossal magyarul és latinul, utóbbival német nyelven értekeztek. Melczer Jánost mint tudjuk, halálra ítélték a szabadságharc leverése után, mivel bátran a magyar ügy mellé állt. Kihirdette a függetlenségi nyilatkozatot és szabad szellemű pünkösdi egyházi beszédet tartott (*Szinnyei,* 1980). Sokkal valószínűbbnek tartom, hogy az amúgy is érzékeny időszakban nem kívántak szélsőséges eszméket pártolni, illetve a szlovák nyelv még nem volt alkalmas arra, hogy választékos, a szakmai nyelvet is magában foglaló eszmecserét folytassanak rajta. Példaként említhetem az aszódi kollégát Mitsinay Endre tanítót, aki bizonyosan beszélte a tót nyelvet, hiszen Korennek is küldött ilyen nyelvű levelet, de a többit magyar nyelven írta.

Több bizonyosság is van rá, hogy akivel biztosan megtehette volna, sem beszélt mindig tót nyelven.

Felmerülhet a kérdés, hogy miért nincs több szlovák nyelvű levél a gyűjteményben. Erre pontos és megbízható választ nem lehet adni. Alapvetően két magyarázat lehetséges.

Az egyik, hogy ezek a levelek sosem léteztek. Használatosabb, kézenfekvőbb volt a német-magyar-latin levelezés. A másik lehetséges magyarázat – illeszkedve napjaink divatos összeesküvés elméleteihez –, hogy a több évtizedes tárolásban, esetleg a későbbi feldolgozás során a szlovák nyelvű leveleket kiválogatták, egy kedvezőbb elbírálás jegyében. Azonban erre semmilyen konkrét bizonyítékunk nincs, se a levelezőpartnerek gyűjteményében, sem Koren levéltári dokumentumaiban eddig nem találtam olyan anyagot, mely a „tisztogatás" gyanúját felvethetné. Úgy gondolom, hogy amíg nincs ilyen irányú tárgyi bizonyítékunk, addig csak és kizárólag az első magyarázat fogadható el.

Összegzés

Láthattuk azt a nehéz történelmi korszakot, melyben egy, a társadalom alsóbb rétegéhez tartozó családnak néha földrajzi helyét is meg kell találnia, a könnyebb élet reményében. Néha hosszú vándorlás, költözés kell ahhoz, hogy a felemelkedés, kitörés halvány fénye egyáltalán besüssön a családi ház ablakán. A sokszor meseszerű folyamatokat követve láthattuk, ahogyan egy szegény gyermek a család többi csemetéje közül nekivág a világnak, majd sikeresen, szinte egy másik társadalmi réteg tagjaként tér haza. A kor egyik legkézenfekvőbb, legelérhetőbb felemelkedési lehetősége volt az alsóbb osztályok számára – akár csak ma – a tanulás. A társadalom és akár a család mélyen vallásos felfogásával párosulva ez sokszor a lelkészi hivatást is jelentette egyben. A cél eléréséhez elengedhetetlen azonban, hogy az akarat, tehetséggel és szorgalommal is párosuljon. Esetünkben a megkérdőjelezhetetlen hit által táplált családi háttér szolgált útravalóként, a tehetséggel és szorgalommal is megáldott gyermek számára, hogy célját fegyelmezett életvitellel elérje. Kétség sem férhet hozzá, hogy a hit volt az, ami markánsan végigkísérte Koren István sorsát, életét. Azt az életutat, melynek gyökerei ugyanúgy tartalmaznak magyar, mint tót hajtásokat is. Sosem tagadta, de nem is kérkedett vele. Sem egyikkel, sem másikkal. Tót agitátorként való említése sértette önérzetét, de nem kívánt a magyar nemzet hőse sem lenni. Az ellene felhozott vádakra a józan ész szavával válaszolt, a hivalkodás nem tartozott jellemvonásai közé. A szabadságharc idején is tudta, hogy az általa tehető legnagyobb szolgálat, ha az iskolai- és lelkészi tevékenységét folytatja szolgálati helyén. Nem azért utasította vissza az ellene felhozott vádakat, mert vágyott a „másik oldal" dicsfényére, ez sosem motiválta. Felháborodásának oka, hogy

a vádak hamisak voltak. A tisztességet vágyta függetlenül attól, hogy folynak-e harcok, vagy sem. Munkásságát, szolgálatát elfogadta, mint számára rendelt utat.

Nem találni semmi nyomát a munkával töltött félszáz esztendőben arra, hogy bármilyen irányban eltért volna a helyes úttól, legyen az pedagógiai-, vagy akár hitbéli kérdés. Mit is nevezhetünk helyes útnak Koren István esetében? Egyrészt a választott pályának megfelelő szigorúan szakmai alapon nyugvó munkásságot, másrészt a tekintélyt megtartó, azt példaértékűre emelő magánéletet. Úgy gondolom, hogy ebben a két kérdésben nehéz csorbát találni, de nyugodtan megemlíthetjük szabadidős tevékenységeit is. Ezek közé tartozik egy korábbi fejezetben említett növénygyűjteménye is, mely több évtizedes munka gyümölcse. Azt a kevés szabadidőt, amit kimért számára a szolgálat gyakran töltötte a határban bóklászva, újabb és újabb növények után kutatva.

Azonban nehéz védekezni a kicsinyesség szülte tüskék ellen. A legfőbb baj a rosszindulatban fogant és Korennel szemben felhozott vádakkal, hogy legtöbbjük megfoghatatlan. Mikulás D. Edvárd pánszláv vádját a gonoszság, a tudatos rosszindulat szülte. Szakmai féltékenységben hevült indulatai egyértelműen az igazgató lejáratását szolgálták, amire konkrét bizonyíték is van esetében. Gondoljunk csak a szabadságharc idejére. 1848 előtt még lelkes pánszlávként jellemezte kollégáját Mikulás, felhívva a figyelmet a tanár mozgalmi szerepére, majd esztendővel később már magyarkodással vádolta meg, amiből magam arra következtetek, hogy szemben Korennel, Ő maga volt az aki köpönyegét hol így, hol úgy forgatta. Egyfelől gondolhatnánk, hogy micsoda hitehagyott mozgalmi ember az, aki ilyen gyorsan fordul, másrészt viszont logikailag sem áll össze a kép, hiszen pont a szabadságharc leverése után lehetett volna meglovagolni a magyarellenes mozgolódást. A város helytörténetét kutatva eddig nem sikerült pontosan kideritenem, hogy miben nyilvánult meg az emlegetett mozgalmi szerep. A kicsiny mezőváros hétköznapjaira nem volt jellemző a politikai mozgolódás.

Egyetlen egy tény róható fel „vétségként”, hogy használta a tót nyelvet (is!) munkája során és a köznapi életben is. Ez igaz, de legalább annyit, ha nem többet használta a magyart és a németet, ahogyan a település harmada. Mint tudjuk ebben az időben teljesen hétköznapi volt egy multietnikus kisvárosban, mint pl. Aszódon, ha egy pékségben valaki németül, magyarul, vagy éppen szláv nyelven kérte kenyerét.

Lelkészi teendőinél sem tehetett másként, a végtisztességre felsorakozó tömeg ugyanúgy hallhatta őt tótul, németül, magyarul, ahogyan azt a helyzet és a „fenntartó”megkívánta. A gimnáziumi értesítőben láthatjuk, hogy havonként egy alkalommal németül, és egy alkalommal tótul is kellett szónoklatot tartani, sőt a communia alkalmával is szükség volt a nyelvtudására. Amennyiben a lelkész németül szolgáltatta az úrvacsorát, abban az esetben

tótul kellett hitszónoklatot tartania, de ugyanez igaz volt fordított esetben is (*Petry*, 1901). Ki lehet mondani, hogy Koren idejében tót és német nyelvtudás nélkül aligha vállalhatott valaki lelkészi, vagy tanári megbízást, egy Aszódhoz hasonló adottságokkal rendelkező városban.

Próbáljuk meg a megközelítést a fogalmak oldaláról, és idézzük vissza egy pillanatra a rágalmazások mondatait:

„*Ő pánszláv-hajlamú ember volt s Petőfinek ezért is volt összeütközése vele az utolsó évben."* – írja Ferenczi Zoltán, de Illyés sem tesz másként, lelkes agitáló pánszlávokról beszél Aszódon. Mint tudjuk Petőfi 1835-ben került a városba. Milyen erős politikai indíttatású pánszlávizmusról beszélhetünk az 1830-as években? Azokban az években, mikor még az egyetlen elfogadott irodalmi nyelvben sem tudtak megegyezésre jutni a felvidéken. Mivel, mind a ketten egyértelműen az aszódi évekre gondolnak, nem vetíthetjük a 19. század második felében használt politikai töltést. Sajnálatos tény, hogy a szlovák nyelvben történt egyezségre jutást koszorús költőnk már nem érhette meg. Ezek azok az évtizedek, ahol maguk a protestáns lelkipásztorok is a cseh nyelvet részesítették előnyben, úgy prédikáltak. Feltehetjük a kérdést, hogy vajon melyik mozgalomhoz tartozott Koren? Elfogadta a Bernolák-féle nyelvészeti javaslatot, vagy a Štur-féle mozgalom lelkes híve volt? Eddig nem bukkantam nyomára olyan adatnak, mely igazolná, hogy Koren állást foglalt volna ebben a kérdésben. Mikulás Edvárd szemében szálkát jelenthetett, hogy éppen a turóci nyelv lett a hivatalos, és éppen Turócszentmárton lett a szlovák kulturális élet központja, ahonnan mint tudjuk „kollégája" is származott.

Petőfivel kapcsolatos nézeteltéréseit is szeretik egybemosni a nemzetiségi kérdésekkel, ami nem meglepő, hiszen kínálja magát a lehetőség. Úgy gondolom, hogy itt sincs másról szó, mint egyszerű sztereotip megközelítésről, mely a Nemzet Költőjével egybekapcsolva, azzal ellentétes pólusra helyezve kézenfekvő, hatásvadász megoldás. Találkozásuk idején, egy a koránál érettebb, hevesebb vérmérsékletű kamasz volt a sok közül. Szó sincs még Petőfi Sándorról a költőóriásról. Legyünk őszinték, nem kell túl nagy dolognak történnie, hogy egy forrófejű kamasz összetűzzön tanárával. Nem volt ezzel másként e sorok írója sem, és talán más is látott már példát rá. Emberi gyarlóságunkból kiindulva, talán nem túlzás azt állítani, hogy Petőfi egyre nagyobb ismeretsége, népszerűsége sorra nyitotta meg az emlékezés ajtói, míg végül már olyanok is emlékeztek egy-egy történetre vele kapcsolatban, akik soha nem találkoztak vele. Ezekben a kérdésekben is inkább támaszkodnék a tanári jegyzetekre, visszaemlékezésekre. Kifejezetten sajnálom, hogy sem Illyés, sem Ferenczi nem támasztotta alá hivatkozással, vagy bármilyen egyéb bizonyítékkal állítását. Ezek hiánya csak a kételyeket erősítik, illetve bátorságot adnak a végső következtetéshez.

Úgy gondolom, hogy az elhangzott jelzők egyenes rágalmak, azokat semmi nem támasztja alá, semmi nem bizonyítja. Sajnos arra sem kaptam választ

egyik „rágalmazótól” sem, hogy önmagában baj-e, ha valaki pánszláv érzelműnek tartja magát a 19. század első felében.

Igyekeztem rávilágítani arra a korszakot sokszor megelőző mentalitásra, mely a városban, uralkodott, köszönhetően a Podmaniczky családnak. Az iskolában alkalmazott vallási tolerancia nem csak a tanító saját értékrendje szerinti, azt szigorúan elvárta az iskolát támogató főúri család is, akik egyébként éppúgy támogatták a település katolikus templomának építését, mint az evangélikust. Mint olvashattuk remekült megfért egymás mellett az iskolapadban az evangélikus, református, katolikus, és az izraelita tanuló is. Azt hiszem ez is jól szemlélteti az intézmény, sokszor korát megelőző nyitott szemléletét. A nyitott szemléletet meghonosító, az iskolát felügyelő család egymással főleg németül beszélt. Ezek ismeretében a Podmaniczky család tagjait vádolhatjuk-e germanizmussal, vagy nevezhetjük-e Őket a német birodalom „ügynökének”? Nevezhetjük-e hazafiatlan viselkedésnek?

A több tíz évet felölelő levelezések sem erősítik meg Koren pánszláv mozgalmi törekvéseit. Létezik, hogy titkolta családtagjai, kollégái előtt igazi arcát? Vélhetőleg nem, hiszen önmagában a szlovák nyelvnek a használata még nem von feltétlenül politikai célokat magával, de ha így is lenne, vajon a családi berkeken belül miért nem a tót-szlovák nyelvet használják. Elnézést a kifejezésért, de micsoda botcsinálta pánszláv agitátor az, akit a saját unokája magyar nyelven köszönt fel születésnapja alkalmából? Bizonyos, hogy gyermekei is bírták a tót nyelvet, hiszen a gyűjteményben található ilyen levél, így kizárható az a feltételezés, hogy a nyelvtudás hiánya miatt leveleztek német, illetve magyar nyelven. Kollégái, pályatársai bizonyosan beszélték a nyelvet, de itt is csak elvétve találni szlovák nyelven íródott levelet.

Sikerült megvizsgálni a Koren számára adott emléklapokat, jókívánságokat. Az arány itt is hasonló, sőt itt is kizárható, hogy a nyelvtudás hiánya lenne a fő ok, hiszen a pozsonyi iskolát elvégzők teológusok vélhetőleg bírták a szlovák nyelvet. A kis cédulák elsősorban német, magyar és latin nyelven íródtak, de találhatunk tót és görög nyelvű szövegeket is.

Megközelíthetjük a kérdést a fonák oldalról is. Túlzott magyarkodásnak, politikai izgatásnak tekinthető-e egy idegenbe került hazánkfiának leszármazottja, ha külhonban is ápolja szülei-nagyszülei nyelvét? Eszünkbe jutna ezt vádként felhozni? Mindezt ültessük át a 18. századba, amikor is a Koren család Domonyba költözik, még határátlépésről sem beszélhetünk.

A mai kor szelleméhez igazítva végkövetkeztetésem, hogy napjainkhoz hasonlóan, akkor is könnyen dobálóztak, és előszeretettel használtak nehezen cáfolható, védhető vádakat egymásra az emberek. Ezek elsődleges célja a „politikai” haszonszerzés. Gyarlóságunk nem változott. Önmagában nehéz megfogni a pánszlávizmust, hiszen rendkívül szerteágazó, összetett kérdéskör, éppen ezért nehezen védhető. Szinte elég ha fogad egy tót nyelvű köszönést, már a nyelvet bíró személyként ragasztható rá a bélyeg. Társadalmi is-

meretinkből tudjuk, hogy a nehezen védhető és önmagában riadalmat keltő motívumok hatásos „fegyverek”. Szinte kivétel nélkül találnak célba, és könnyen mozgathatók vele a tömegek.

Sok hasonlóságot, párhuzamot fedezhetünk fel abban a tekintetben, hogy a jelzők használatával sajnos ma sem bánunk körültekintően. A politikai haszonszerzés reményében alkalmazott retorikai elemek, szinte soha nem szülnek pozitív eredményeket. Realizálható társadalmi hasznot egyszer sem hoz a konyhára, viszont jól bevált mechanizmusokat indít el, a demagógia olcsó fegyvertárával.

Koren István életének feldolgozása lényegesen meghaladja, a dolgozat méreteit, legfeljebb csak kezdete lehet valaminek. A tanulmány lehetséges továbbvitelét a következőkben látom:

- Koren pedagógiai munkásságának részletes bemutatása. Tanmenetek, értékelések.
- Egyházi levelezések vizsgálata.
- A Koren által vezetett iskolanapló - Matricula Schola Grammaticális A. C. Aszódiensis Ab Anno 1834-to - elemző közzététele, számtalan lehetőséget kínál.
- 19. századi felekezeti iskolai könyvtárak összehasonlítása.
- Tanítói magánkönyvtárak a 19. században. (Koren jelentős kb. 200 darabos magánkönyvtárral is bírt, de ennek bemutatása terjedelmi okokból jelen dolgozatban nem lehetséges.)

Természetesen egy mindent átfogó részletes életművel fejezhetnénk ki hálánkat, annak a több, mint 2000 diáknak a nevében, akik megkapták a sorstól azt a kegyet, hogy tanítványai lehettek.

Felhasznált források, irodalomjegyzék

Forrásjegyzék

Rell Lajos: *Koren István iratai*. Evangélikus Országos Levéltár, Bpudapest. 14/1974 L.

Matricula Schola Grammaticális A. C. Aszódiensis Ab Anno 1834-to. *(Az aszódi ágostai hitvallású grammatikai iskola anyakönyve az 1834. évtől.).* Lelőhely: Petőfi Közérdekű Muzeális Gyűjtemény – Aszód.

Aszódi Evangélikus Egyház irattára, *Protocollum.*

Irodalom

Arató Endre (1960): *A nemzetiségi kérdés története Magyarországon 1790-1840*. I. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest. 403 p.

Arató Endre (1983): *A magyarországi nemzetiségek nemzeti ideológiája*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 292 p.

Bucsay Mihály (1985): *A protestantizmus története Magyarországon*. Gondolat Kiadó, Budapest. 293 p.

Detre János (1978): Az aszódi evangélikus iskolák rektorainak, tanárainak, tanítóinak, segédtanítóinak életrajzi gyűjteménye 1900-ig. In: *Iskolák, tanítók, tanárok a Galga Völgyében a 19. század végéig.* Petőfi Múzeum, Aszód. 135 p.

Detre János (1975): Az aszódi evangélikus iskolák épületeinek története. In: *Petőfi Aszódja – Aszód Petőfije.* Petőfi Múzeum, Aszód. 134 p.

Felvidéky János (1882): *Protestantizmus és pánszlávizmus*. Ráth Mór, Budapest. 160 p.

Ferenczi Zoltán (1893): 'Koren István - szócikk'. *Petőfi Múzeum,* VI. évf. 3. sz.
(Digitálisan elérhető: URL http://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/periodice/petofimuzeum /1893.html - megtekintés dátuma - 2014. december 28.)

Illyés Gyula (1971): *Petőfi Sándor*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 652 p.

Jakus Lajos (1975): Az aszódi latiniskola. In: *Petőfi Aszódja – Aszód Petőfije.* Petőfi Múzeum, Aszód. 134 p.

Jakus Lajos (1978): Galga Völgyi iskolák és tanítók a 19. század végéig. In: *Iskolák, tanítók, tanárok a Galga Völgyében a 19. század végéig.* Petőfi Múzeum, Aszód. 135 p.

Jászi Oszkár (1982): *A Habsburg-monarchia felbomlása*. Gondolat Kiadó, Budapest. 597 p.

Kertész Botond (2002): *Evangélium és szabadság. Az evangélikus egyház Magyarországon 1848-49-ben*. Magyar Protestáns Közművelődési Egyesület, Budapest. 196 p.

Mályusz Elemér (1939): *A türelmi rendelet. II. József és a protestantizmus*. Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, Budapest. 735 p.

Nádor Jenő (1934): *A szarvasi Ág. Hitv. Ev. Vajda Péter Gimnázium Története*. Szarvasi Öregdiákok Szövetsége, Budapest. 54 p.

Neményi Imre (1923): 'Petőfi iskolai pályája.' *Budapesti Hírlap,* XLIII. Évf. 4. sz. (1923. január 6.)

Petry Gyula (1901):'Az aszódi ág. Hitv. Evang. Algymnasium történetének vázlata az 1887/88. év végéig.' *Az Aszódi Ágostai Hitv. Evang. Algymnasium értesítője az 1900/1901. iskolai évről*. 3-8.

Pór Mihály és Asztalos István (1989): *Hét kastély árnyékában. Domony falu története*. Petőfi Múzeum, Aszód. 311 p.

Rátz Kálmán (2000): *A pánszlávizmus története*. Lucidus Kiadó, Budapest. 418 p.

Sipos Soma (1882): 'Pánszláv agitatió Szarvason'. *Szarvasi Újság*, 6. évf. 19. sz.

Szinnyei József (1980): *Magyar írók élete és munkái*. Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, Budapest.

Mellékletek

1. Alexander Petrovics tanévzáróra írt verse egyetlen fennmaradt példánya Koren naplójában. (*Forrás: EOL*)
2. Koren István selmecbányai bizonyítványa, benne a Róth-Teleky alapítványi bejegyzéssel, valamint Koren István pozsonyi bizonyítványa. (*Forrás: EOL*)
3. Koren István meghívólevelének szövege, valamint eredetije. (*Forrás: EOL*)
4. Koren István járandóságának leirata, valamint eredetije. (*Forrás: EOL*)
5. Az iskola épületéről készült 19. századi rajz. Ismeretlen szerző műve.
6. A latin iskola épületének belső alakulása Koren István kezdeti éveiben. A rajzokat Bank László készítette a Petőfi Múzeum számára, jelenleg a Petőfi Közérdekű Muzeális Gyűjtemény történeti dokumentumtárában található.
7. A latin iskolába beiratkozott tanulók létszáma Koren István tanítása idején. (*Forrás: Matricula*)

8. báró Podmaniczky Lajos könyvadományának listája, valamint az adomány bejegyzésének első lapja az említett iskolanaplóban. (*Forrás Matricula*)
9. Alexander Petrovics könyvtárnoki kézírása az iskolanaplóban, 1837. szeptember 11. és 1837. október 19. között. (*Forrás Matricula*)
10. Az egyházi levelezés nyelvi megoszlása. (*Forrás: EOL*)
11. Koren István unokájának Emmának köszöntő levele. (*Forrás EOL*)

1. számú melléklet

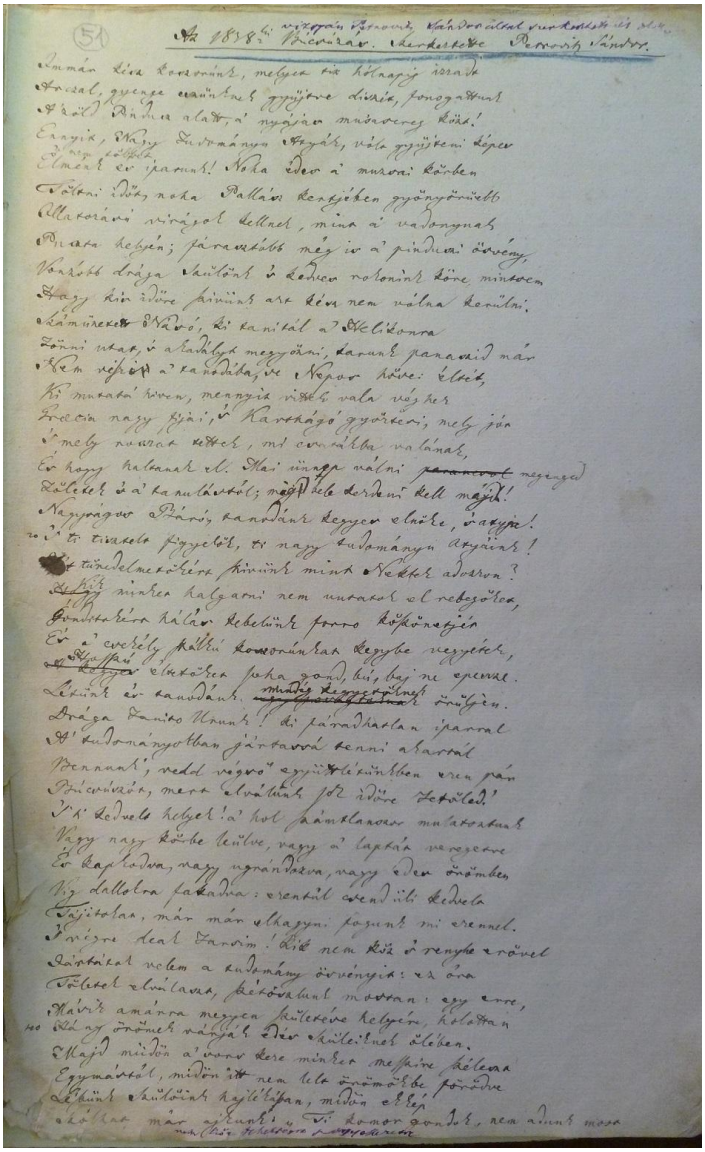

2. számú melléklet

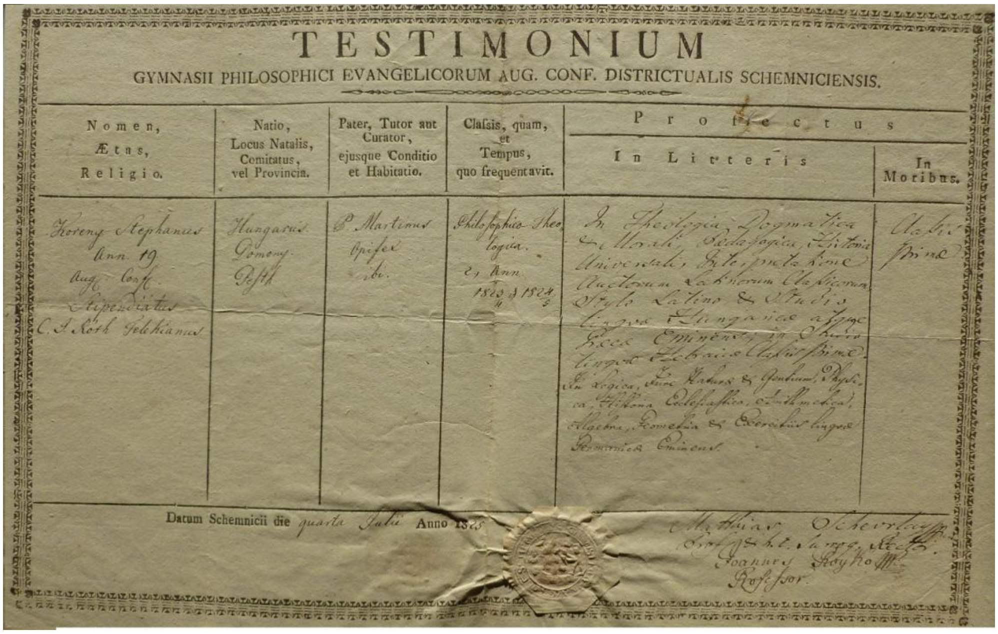

TESTIMONIUM

GYMNASII PHILOSOPHICI EVANGELICORUM AUG. CONF. DISTRICTUALIS SCHEMNICIENSIS.

Nomen, Ætas, Religio.	Natio, Locus Natalis, Comitatus, vel Provincia.	Pater, Tutor aut Curator, ejusque Conditio et Habitatio.	Clafsis, quam, et Tempus, quo frequentavit.	Profectus In Litteris	Profectus In Moribus.
Koreny Stephanus Ann. 19 Aug. Conf. Stipendiatus C. S. Roth Telekianus	Hungarus Domony Pest	P. Martinus Opifex	Philosophico-Theologica. 2, Ann. 1820 & 1824	In Theologia Dogmatica et Morali, Paedagogica, Historia Universali, Interpretatione Auctorum Latinorum Classicorum, Stylo Latino & Studio Linguae Hungaricae atque Graecae Eminens, in Studio Linguae Hebraicae Classis primae. In Logica, Jure Naturae & Gentium, Physica, Historia Philosophica, Arithmetica, Algebra, Geometria & Exercitiis linguae Germanicae Eminens.	Classis primae

Datum Schemnicii die quarta Julii Anno 1825

Mathias Scheirlay ... Joannes Koykoff Professor

Selmecbánya, 1825. VII. 04.

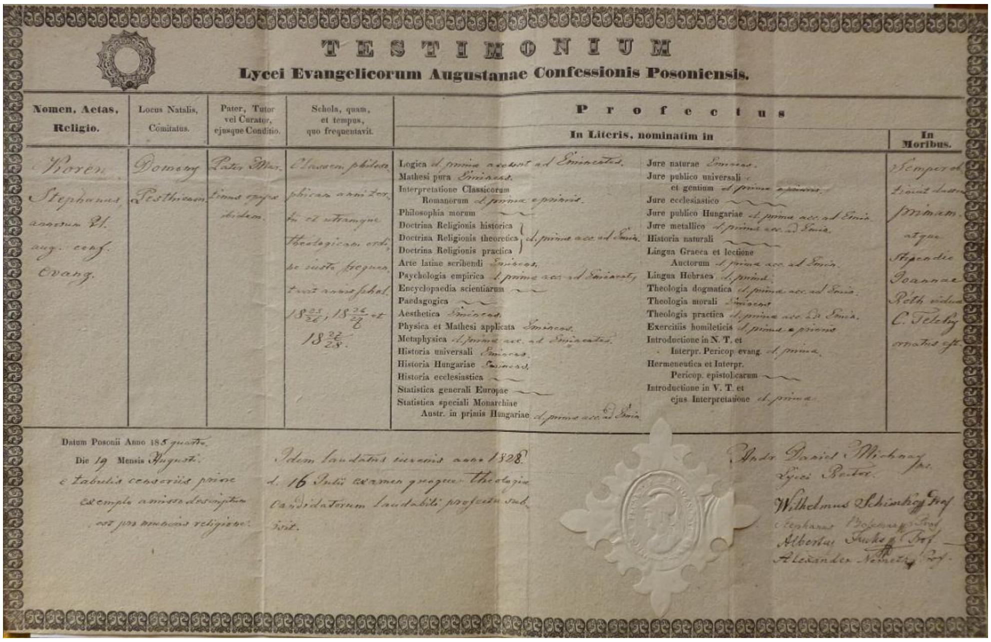

TESTIMONIUM

Lycei Evangelicorum Augustanae Confessionis Posoniensis.

Nomen, Aetas, Religio.	Locus Natalis, Comitatus.	Pater, Tutor vel Curator, ejusque Conditio.	Schola, quam, et tempus, quo frequentavit.	Profectus In Literis, nominatim in	Profectus In Moribus.
Koren Stephanus annorum 21. aug. conf. Evang.	Domony Pesthiensis	Pater Mar...	Classem philosophicam ... et utramque theologicam ... 1825/26, 1826/27 et 1827/28.	Logica; Mathesi pura; Interpretatione Classicorum Romanorum; Philosophia morum; Doctrina Religionis historica; Doctrina Religionis theoretica; Doctrina Religionis practica; Arte latine scribendi; Psychologia empirica; Encyclopaedia scientiarum; Paedagogica; Aesthetica; Physica et Mathesi applicata; Metaphysica; Historia universali; Historia Hungariae; Historia ecclesiastica; Statistica generali Europae; Statistica speciali Monarchiae Austr. in primis Hungariae; Jure naturae; Jure publico universali et gentium; Jure ecclesiastico; Jure publico Hungariae; Jure metallico; Historia naturali; Lingua Graeca et lectione Auctorum; Lingua Hebraea; Theologia dogmatica; Theologia morali; Theologia practica; Exercitiis homileticis; Introductione in N. T. et Interpr. Pericop. evang.; Hermeneutica et Interpr. Pericop. epistolicarum; Introductione in V. T. et ejus Interpretatione	Semper ... primam atque Stipendio Joannis Roth ... C. Teleky ornatus est.

Datum Posonii Anno 18 ... Die 19 Mensis Augusti.

Idem laudatus ... anno 1828 d. 16 Julii ... Candidatorum laudabili profectu sub...

... Lycei Rector. Wilhelmus Schimko Prof. Stephanus ... Prof. Albertus ... Prof. Alexander Németh Prof.

Pozsony, 1828. VII. 16.

3. számú melléklet

„Jeles és Tudós Koren István úrnak meleg üdvözletet mond az aszódi ág. h. ev. egyház.

Egyházunk a kiváló, szíves földesuraságnak nem kevésbé szívességétől, mind bőkezűségétől gyámolítva, minden módon, nem kímélve akár költséget, akár fáradtságot, azon buzgólkodik, hogy a községi és latin iskola, amelyet keblünkön melengetünk, és pedig annál inkább, mert messze vidéken a mi hitfelekezetünknek nincs más iskolája, amely az életét a Múzsáknak szentelő ifjúságot a magasabb gimnáziumi tanulmányokra előkészítve, a lehető legnagyobb mértékben felvirágozzék. E célból minden kívánság arra irányulván, mivel a latin iskolának nincsen tanára és aggódik ama férfiú miatt, aki a közmegoldásra irányuló kívánságokat kielégítve, beléd helyezi, a kiváló Férfiú, minden reményét és úgy véli, hogy Te, aki a humán tudományokban kiválóan képzett vagy, az leszel, aki másoknál különben fölvirágoztatod Magadnak nem csekély érdemeket szerezhetsz.
Továbbá ezeket kívánjuk az e hivatalban működő férfiútól: a tanulmányokkal foglalkozni akaró növendékeknek a Rethorikáig való tanítása; ha a lelkésznek a leányegyházakban van elfoglaltsága, az anyaegyházban ez régidőtől volt szokásban, istentisztelet végzése tót és német nyelven. Úrvacsora kiszolgáltatásának idején, a másik nyelven prédikálás és amikor szükség kívánja, máskor a lelkész megsegítése és az ő ügykörének ellátása.
Véleményünk szerint mindezek inkább megtisztelő, mint terhes feladatok. Ugyanis arra irányulnak összes törekvéseink, hogy akár az iskolának, akár tanárának jó hírnevét és a köznek kedvező véleményét magasabbra emeljük. Szó nélkül mellőzzük azokat a kérdéseket, amelyek az együttélés cselekvés kívánatos módjára vonatkoznak a lelkész és az iskola másik tanára között, abban a meggyőződésben, hogy az igazán és teljesen tudományosan képzett és kegyességgel, szerénységgel és erkölcsösséggel eltölt férfiúban ezeknek meg kell lenniök. Egyikünk sem kételkedik a tekintetben, hogy az új férfiú szívesen nyújt segítséget az esetleg akadályozott másiknak, mivel ezek a kölcsönös barátságnak és az egyház iránt való szeretetnek bizonyságai.
Hogy tehát kiváló Férfiú, eleget tehess egyházunknak irántad táplált reményének, fogadd el ezt a meghívást. E reményben bizakodva maradunk Neked igaz híveid.
Kelt Aszódon, 1833. november 19.

P.H.

Báró Podmaniczky Lajos
az egyház felügyelője

Mikulás Dániel
lelkész és esperes”

Præstantissimo atque Doctissimo Domino
Stephano Koren. S. P. D.
Ecclesia Evangelica Aug. Conf. oppidi Aszod

Ecclesia nostra, insigni, Gratiosi Dominii Terrestris, non minus zelo, quam etiam munificentia adiuta, in id omnimode, nullis, sive sumptibus, sive laboribus parcendo, enititur, ut Schola, et vernacula, et latina, in sinu suo nutrita, idque eo a potiori, quod longe lateque nulla alia nostræ Confessionis, reperiatur, quæ ad maiora Gymnasia pubem Musis vitam roventem, præpararet, quam maxime efflorescat. — Hunc in finem omnibus suis votis vergentibus, Docente Scholæ latinæ orbata et de Viro sollicita, qui eximia in emolumentum publicum vergentia desideria expleret, in Te Vir Præstantissime omnes suas spes locat, Teque studiis humanioribus eminenter excultum, illum futurum existimat, qui præceteris hanc nostram Scholam efflorescentem reddere Tibique ipsi non exigua merita ponere potueris. — Quæ autem a Viro hac provincia fungente desiderantur, sunt: pubem Studiis operam navare valentem usque Rhetoricam docere, singula Quarta Dominica, V. D. Ministro in Filialibus occupato, in matre Ecclesia, quod ab antiquissimis temporibus in usu fuerat, cultum Divinum Slavicum et Germanicum peragere, tempore vero administrationis S. Dom. Coenæ, altera, qua non administratur, lingua, pro concione dicere, et ubi necessitas exposcit

alias

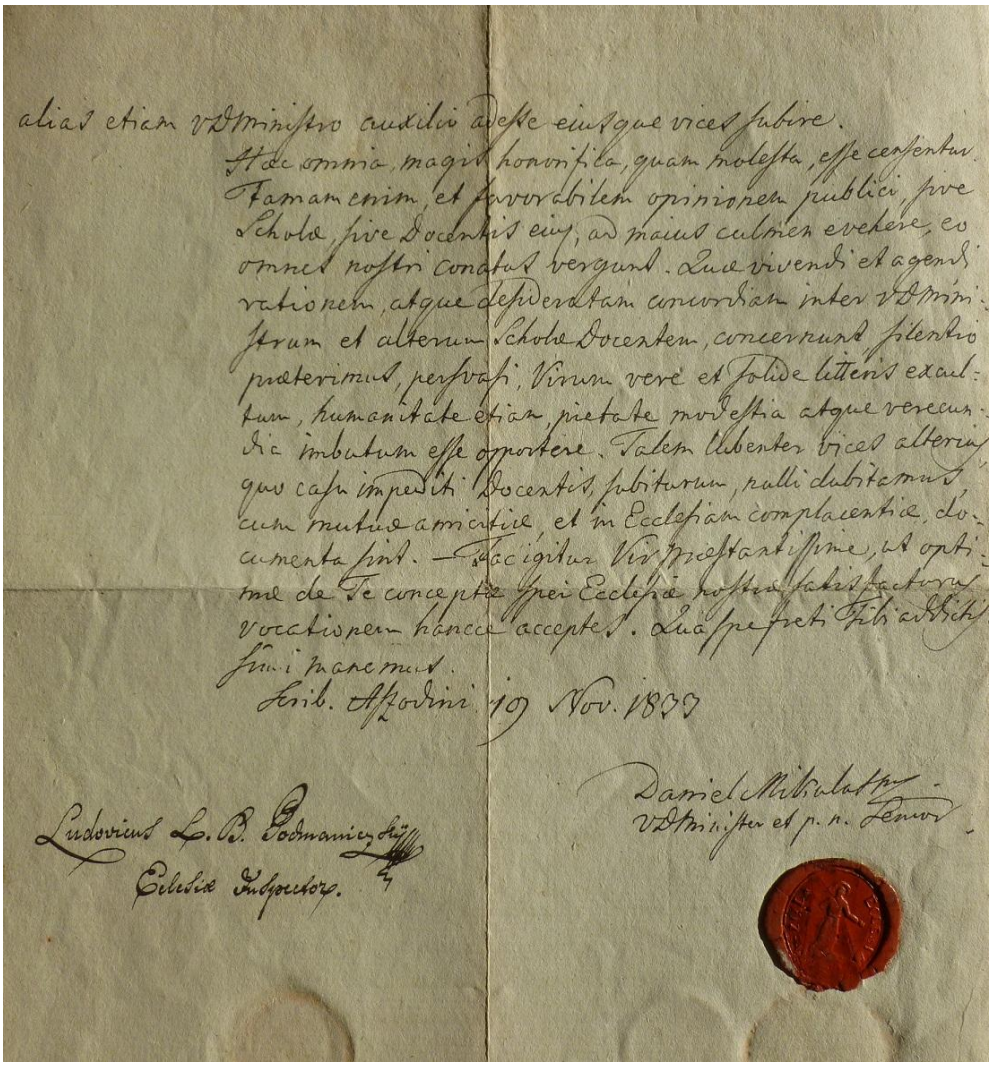

4. számú melléklet

I. Készpénz

1. Az egyházközségtől	*100 Ft*
2. A Báró úrtól	*40 Ft*
3. Díj a prédikációért	*50 Ft a lelkész életében*
4. Az ikladi leányegyháztól	*10 Ft*
	Összesen: 200 Ft

II. Szántóföld és rét egy fél jobbágyteleknek megfelelően. Munkálatok, amint a természetbeni juttatásokat a lakosok végzik.

III. Összehordott szolgáltatás közösen a második tanárral, egy egész a jobbágytelek birtokosától, egy fél telektől közép pozsonyi mérő.

IV. 10 pozsonyi mérő a Báró úrtól.
V. A hévizgyörki leányegyháztól 6 pozsonyi mérő és 200 fő káposzta.
VI. A Báró úrtól 3 vödör bor, az ikladi leányegyháztól 1 ½ vödör.
VII. 6, azaz hat erdei öl fa és a Báró úrtól 2 kocsi fa.
VIII. Két kert, az egyik a háznál, a másik a malom mellett.
IX. Offertorium húsvétkor és két kantáció, az egyik karácsonykor, a másik pünkösdkor.
X. A halotti verses búcsúztatóért, ha kívánják, amelyet a másik tanártól szoktak kérni: 1 Ft.-

Előttem:

P.H.

Thuróczy István — *Drózdik Dániel gondnok*
Aszód város jegyzője — *Sprösszer Pál Bíró előtt*

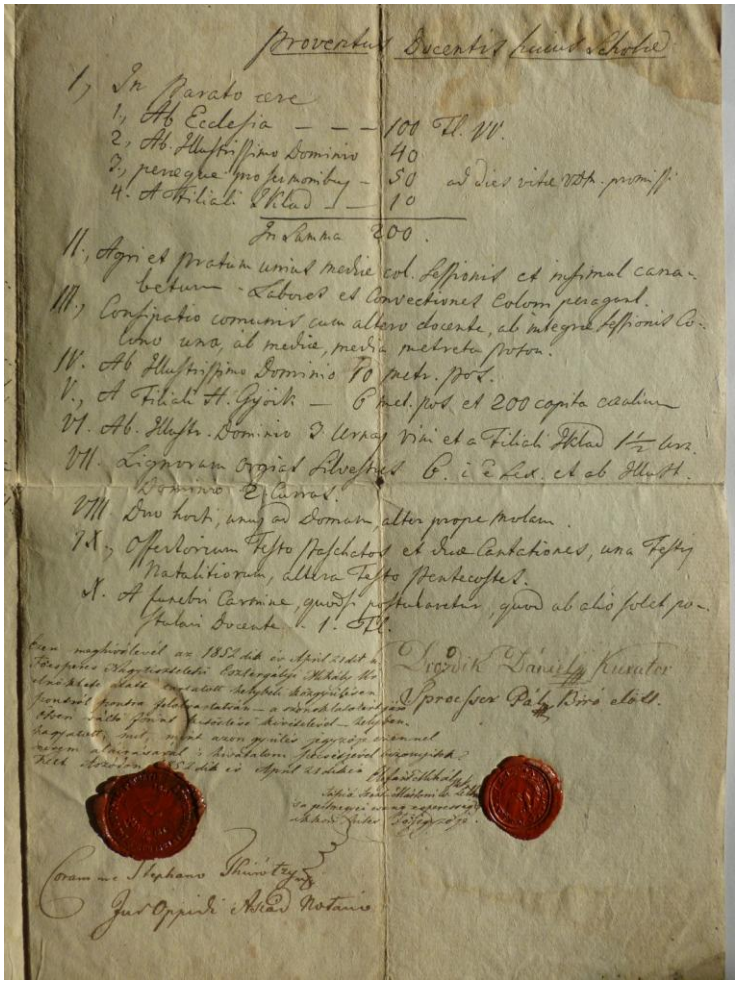

5. számú melléklet

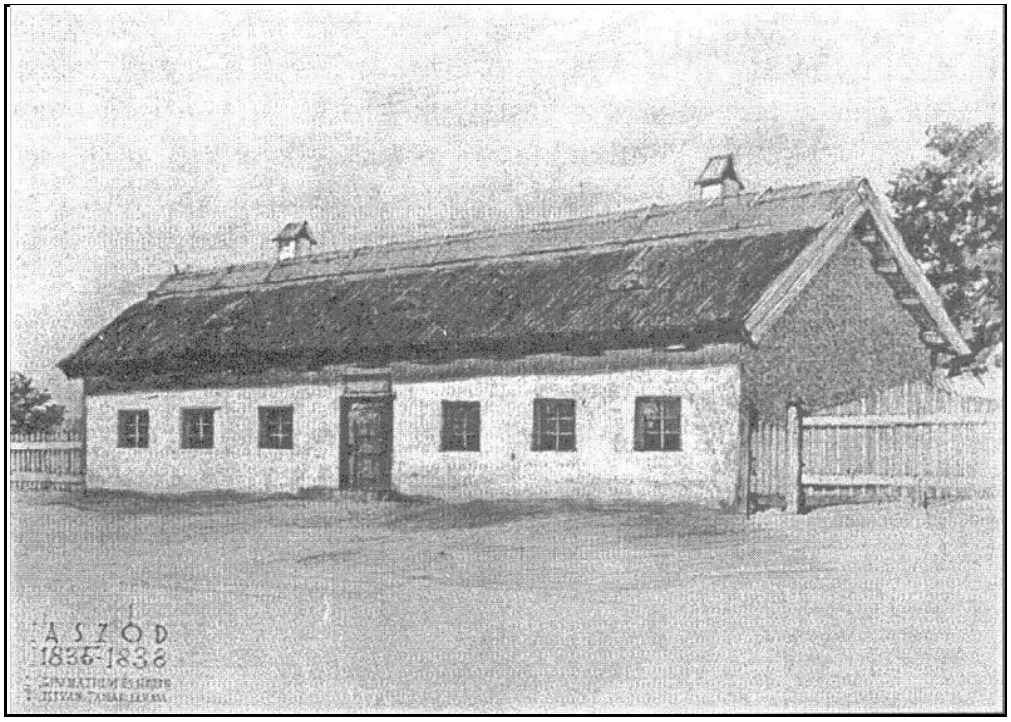

6. számú melléklet

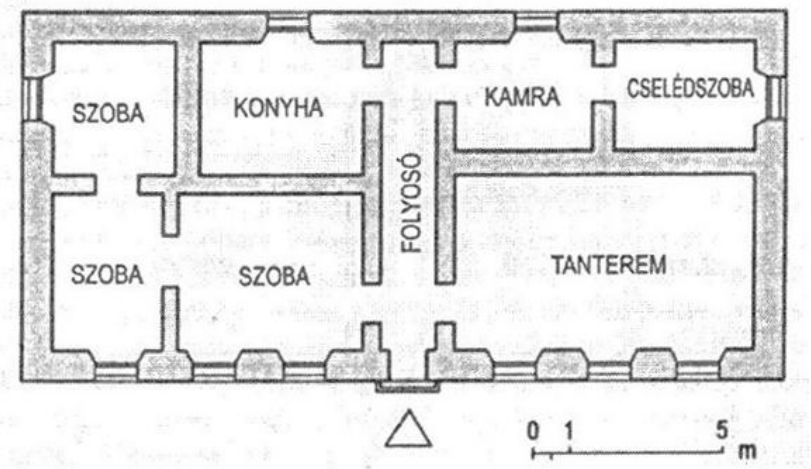

A latin iskola belső elrendezése 1834-ig

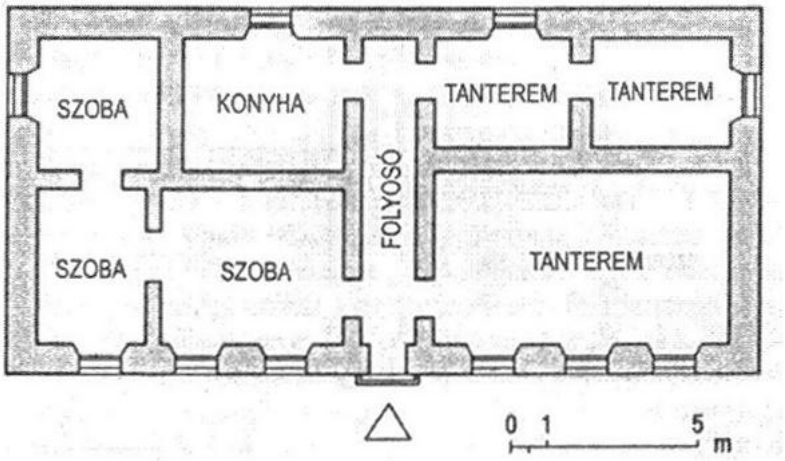

Az iskola berendezése 1836 után.

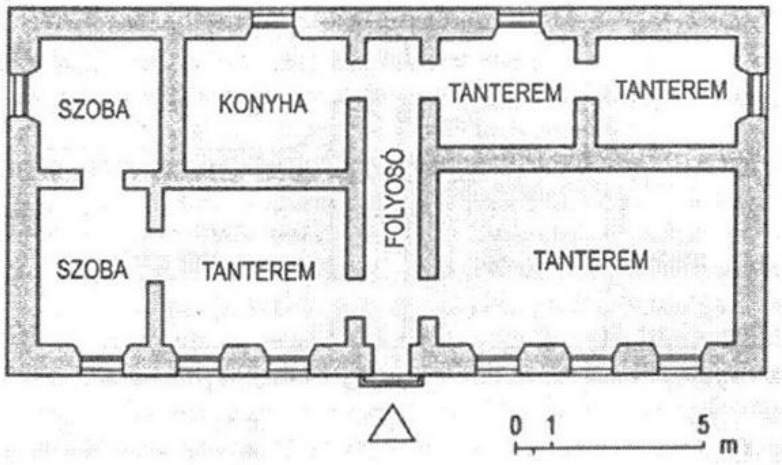

A latin iskola berendezése 1834-1836 között.

7. számú melléklet

A táblázat vastag soraival kiemelt tanévekben volt iskolánk tanulója Petőfi Sándor.

Tanév	Beiratkozott tanuló
1833/34	*25*
1834/35	*34*

1835/36	***42***
1836/37	***57***
1837/38	***59***
1838/39	*61*
1839/40	*57*
1840/41	*55*
1841/42	*56*
1842/43	*56*
1843/44	*59*
1844/45	*61*
1845/46	*38*
1846/47	*62*
1847/48	*64*
1848/49	*57*
1849/50	*47*
1850/51	*51*
1851/52	*48*
1852/53	*56*
1853/54	*40*
1854/55	*36*
1855/56	*37*
Összesen:	***1 158***

8. számú melléklet

Catalogus Librorum.

quos possidet Schola Confessionis Augustana Oppidi Aszód ex gratia Illustrissimi Baronis Ludovici Podmaniczky Schola et Ecclesia Inspectoris benignissimi

„*Aszód város ágostai hitvallású iskolája könyveinek jegyzéke, amelyeket az igen hírneves Podmaniczky Lajos bárónak, a legkegyesebb iskola és egyház felügyelőnek ajándékozásából tart tulajdonában*”

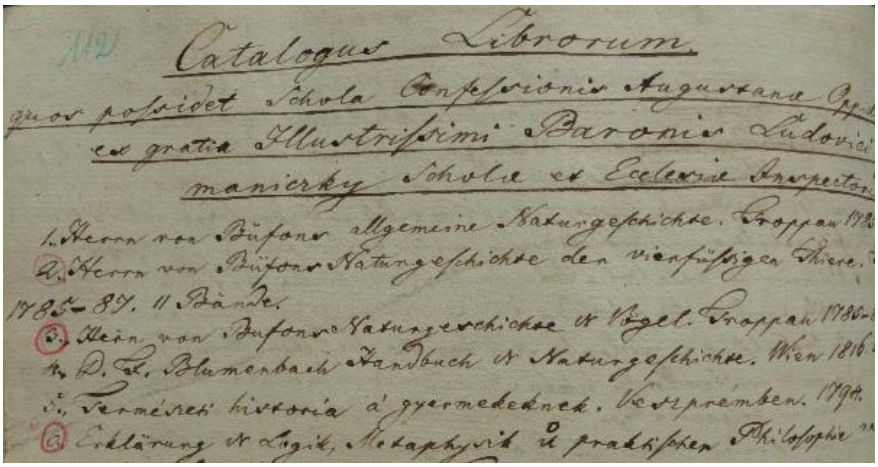
Catalogus Librorum
quos possidet Schola Confessionis Augustanae
ex gratia Illustrissimi Baronis Ludovici
manierky Scholae et Ecclesiae Inspector
1. Herrn von Büfons allgemeine Naturgeschichte. Troppau 178
2. Herrn von Büfons Naturgeschichte der vierfüssigen Thiere.
1785–87. II Bände.
3. Herrn von Büfons Naturgeschichte N Vögel. Troppau 1785–
4. D. Fex. Blumenbach Handbuch N Naturgeschichte. Wien 1816
5. Természeti hivtoria á gyermekeknek. Veszprémben. 1794.
6. Erklärung N Logik, Metaphysik u praktischen Philosophie

A könyvtári állománygyarapítás kezdete

1. Herrn von Büfons allegemeine Naturgeschichte. Troppau 1785. 7. Bände.
2. Herrn von Büfons Naturgeschichte der vierfüssigen Thiere. Troppau 1785-87. I. Bände.
3. Herrn von Büfons Naturgeschichte N Vögel. Troppau 1785-86. 5. Bände.
4. D. Fex. Blumenbach Handbuch N Naturgeschichte, Wien 1816. 2. Bände
5. Természeti historia a gyermekeknek. Veszprémben. 1794.
6. Erklärung N Logik, Metaphysik u praktischer Philosophie nach Feders Leitfaden. Wien 1793. 3. Theile.
7. Blüthen aus dem griechischen der Plato übersetzt von A. W. Ortlob. Frankfurt 1771.
8. Phandom aus dem griechischen der Plato übersetzt von A. W. Ortlob. Frankfurt 1771.
9. Betrachtung N Gelersamkeit. 1763.
10. Dr. Mann von Welt K. H. Heydenreich. Reutlingen. Mächen. 1804.
11. G. C. Claudius die Kunst sich beliebt und angenehm zu machen. Leipzig. 1800.
12. Hilmar Caras erleichtete französische Grammatik. Berlin 1771.
13. J. V. Meddinger erster Untarrichi im N französischen Sprache. Frankfurt am Mayn. 1800.
14. Chr. G. Bröder prakt. Grammatik der lateinischen Sprache. Frankfurt 1793.
15. Chrestomantia lingua latina Buda 1778.
16. Chrestomantia latina. Monasterii 1781.
17. Muster N lateinischen Sprache. Würtzburg 1772.

18. Theodori Morelli enchiridion oratorium Vienna Austria 1629.
19. C. Alb. Gebhardi Geschichte der Reiches Hungarn. Pesth. 1802. 3 Bände.
20. Budai Ésaias Magyar Ország históriája. Debreczenben 1805. 3 kötet
21. Budai Ésaias közönséges historia. Debreczenben 1811.
22. J. G. Büsch Grundnist einer Geschichte N merkwürdigsten Weltbände. Wien. 1811.
23. L. W. Ramles kurigefafste Mythologie. Wien und Prag 1798 mit Kupf.
24. J. Christoph Adelung vollständige Anweisung zur deutschen Orthographie. Fraunkfurt und Leipzig.
25. Velkommener zum Gebrauche in den östereichischen staaten eingerichter Briefsteller. Wien 1797.
26. Schäfler sammlung Wohleingerichteter Briefe. Augsburg 1777.
27. Neuer französischer und deutscher Brieftsteller. Strassburg u Paris,1802.
28. Salamon Bessners Schriften. Zürich 1797.
29. C. Vellegi Paterculi quo supersunt ex historia romana libris duobut(?) Wienna 1817.
30. Neuer Sammlung von launigten Anekdoten franzözisichte und deutsch. Wien Bändchen in 2.
31. Aranka György a keresztény léleknek halál ellen való orvosságai. Pozsonyban 1775.
32. Der evangelische Christ. Pressburg. 1784.
33. J. G. Fock Anleitung zur gründlichen Erkenntniss N christlichen Regilion. Wien 1794.
34. Carl Cleyreman Religions Vorträge. Wien 1803. 2 Bände.
35. D. E. Hanbers neue biblische Betrachtungen. Copenhagen 1750.
36. F. Hagedorns sämmtliche poetisch Werke. Hamburg. 1760.
37. Pomponius Mela drei Bücher von N Lage dr Welt. Gressen 1774.
38. Ciceros Briefe übersetzt von Ignacz Fellner.Freiburg und Breisgau 1782. 8 Thiele in 4 Bänden.
39. Dapes Ciceroniana. Amberga 1611.
40. Christoph. Cellarii Conciones Civiles Lipsia 1732.
41. J. Fr. Fischari selecta e profanis scriptoribus Historia. Lipsa 1770.
42. Caractere der Theophrast. Nürnberg 1754.
43. Az ifjabbik Robinson. Nagy Enyeden 1830.
44. Entropius római történetek rövid tartalma, magyarul kiadta Homonnai Imre. Budán 1832.
45. Gergelyfi András Technologia. Posonyban 1809.
46. Közönséges Geographia írta Ferenczi János. Pesten 1823.
47. Útmutatás a deák nyelv tanulására Döring után. M. Vásárhelyen 1830.

48. Tanárky János némely görög és római nagy emberek élete Plutarchusból, Posonyban 1807. 2 kötet.
49. Német magyar és magyar német szókönyv. Pesten 1827. 2. köt.
50. Dictionarium latino hungaricum a Francisco Páriz Papai. Cibinii 1782.
51. Stielers Schul-Atlas N neuesten Erdbescheribungen in 26 illuminisen Karten. Elste Auflage bei Justus Per-sthes 1832.
52. Neuer Methodischer Schul-Atéas entworfen von C. F. Weilland. Weimar 1828. Zweiter Curus.

9. számú melléklet

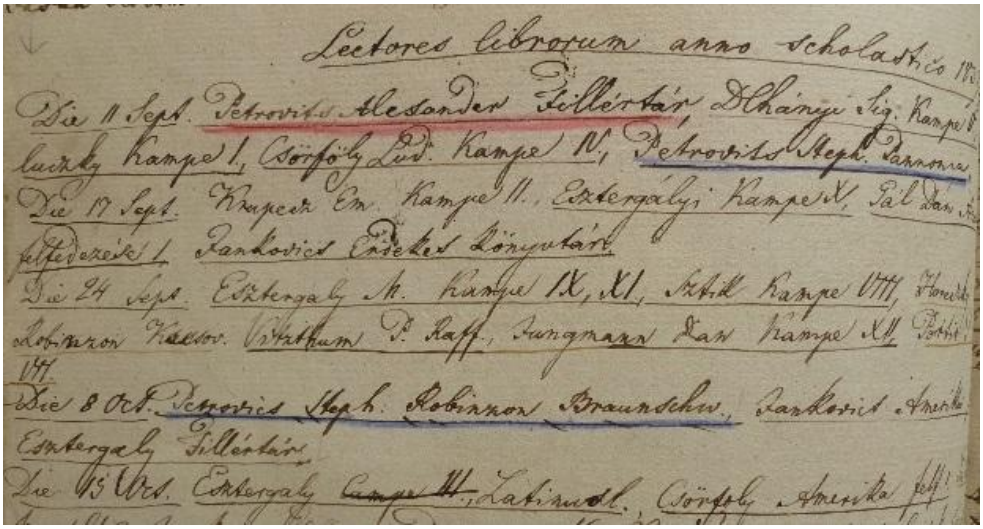

10. sz. melléklet

Lelkész neve	német	latin	magyar	tót	francia	Összes
Brocken József	*6*					*6*
Elefant Mihály			*5*			*5*
Esztergály Mihály	*65*		*12*			*77*
Hamel Nándor			*3*			*3*
Horeczky János	*2*					*2*
Horváth Sámuel			*7*			*7*
Jeszenszky Károly	*1*		*9*	*1*		*11*

Jungmann Dániel			*4*			*4*
Kolbenheyer Mór	*1*					*1*
Masznyik János		*1*	*24*		*2*	*27*
Melczer János	*5*					*5*
Mokry Sámuel			*1*			*1*
Neumann Károly	*15*		*2*			*17*
Petényi János Salamon	*1*					*1*
Placskó István			*2*			*2*
Sárkány Sámuel			*4*			*4*
Szeberényi Gusztáv			*1*			*1*
Szviatkó János	*1*	*11*				*12*
Válka János			*1*			*1*
Zelenka Dániel			*9*			*9*
Összesen:	**97**	**12**	**84**	**1**	**2**	**196**

11. számú melléklet

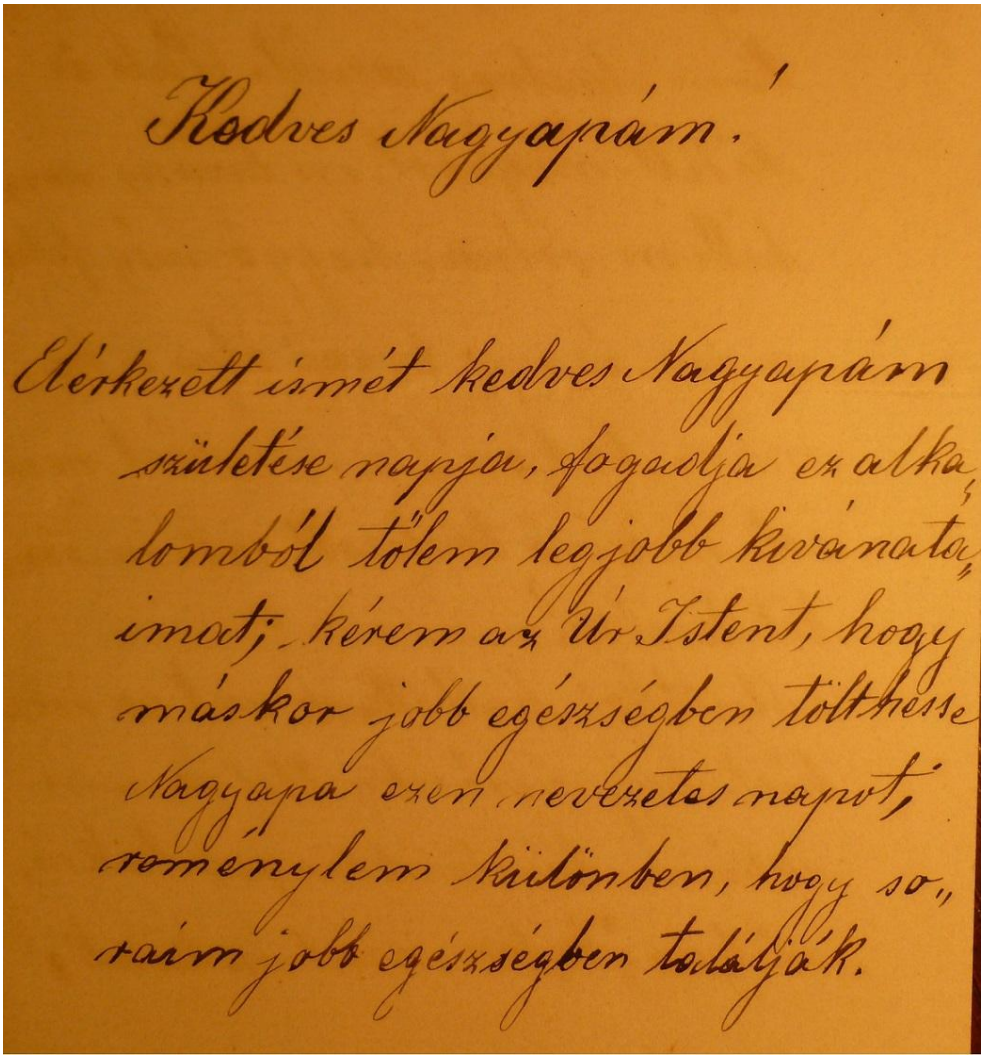

Kedves Nagyapám.

Elérkezett ismét kedves Nagyapám születése napja, fogadja ez alkalomból tőlem legjobb kívánatai imát; kérem az Ur Istent, hogy máskor jobb egészségben tölthesse Nagyapa ezen nevezetes napot, remélem különben, hogy sok jobb egészségben találják.

Bánrévi Mónika: *Itáliai mesterek öröksége Egerben*

Témavezető: Dr. Verók Attila, főiskolai docens

Előszó

Eger számos nagy történelmi személyt, egyházi méltóságot, írót, költőt, festőt, szobrászt is elbűvölt. A nevek felidézését érdemes az államalapító Szent István királlyal kezdeni, aki megalapította az egri püspökséget 1001 és 1009 között, és felépíttette az első templomot a várdombon 1009 és 30 között, továbbá Mátyás király idejében élte a város reneszánsz virágkorát, és a királyi család püspököt is adott a városnak Ippolito d'Este személyében.

Eger hírnevét a 16. századnak köszönhette, amikor Dobó István és maroknyi csapata a vár bástyáin helytállva 1552-ben megfutamította a többszörös túlerőben lévő török hadat, és emlékezzünk meg II. Rákóczi Ferencről, aki az egri várat egyik hadiszállásának nevezte.

Fontos szerepet töltött be a város életében Pyrker János László érsek, aki főművének a bazilikát tekintik, de nem feledkezhetünk meg az oktatás, a hagyományápolás és a művészetek területén betöltött szerepéről sem. Az általa összegyűjtött festményeknek jelenleg a budapesti Szépművészeti Múzeum ad otthont.

A híres költők soraiból nem hagyhatjuk ki Petőfi Sándor nevét sem, akit megihlettek Eger legendás borai és Balassi Bálintot, aki azon túl, hogy az egri várban katonáskodott arról is ismert, hogy vette a bátorságot és beleszeretett egy híres egri várkapitány, Ungnád Kristóf feleségébe, Losonczy Annába.

A mediterrán hangulatú kisváros idevonzott számos olasz művészt a napfényes Itáliából. Jó néhány itáliai mester telepedett le a város területén Pyrker érsek jóvoltából, akik közül a legjelentősebb kétségtelenül Marco Casagrande volt, aki ráadásul egri leányt vett feleségül.

Giovanni Battista Carlone itáliai építész szintén letelepedett városunkban és háza a mai napig a jelenlegi főutcán, a Széchenyi utcán, az Uránia mozival szemben látható. Carlone a város becsületbeli polgára volt, és magyarul Karloni Jánosnak szólították.

Mint ahogy a felsorolásból jól látszik, jelentős itáliai örökséggel rendelkezik Eger városa. Dolgozatom témájaként ennek az örökségnek felkutatására és bemutatására vállalkoztam a vár itáliai erődjének első lelkes kutatója Balogh János királyi főhadnagy nyomdokait követve.

Bevezetés

Heves megye és Eger bemutatása dióhéjban

Heves megye székhelye, kulturális és gazdasági központja Eger városa, melyet „magyar Athénnak" is neveznek kulturális, művészeti központ és nagy hatást gyakorol a környék kultúrájára.

A város múltbeli örökségként hordozza az európai szellemiséget, amely építészetében és művészeti alkotó tevékenységében a következő évezredben is hatni tudó értéket képvisel. Eger egyik legmeghatározóbb, dicső múltjára emlékeztető nevezetessége az egri vár.

„Régészeti leletek tanúskodnak arról, hogy ezen a területen több ezer éve éltek emberek. A honfoglalás előtt avarok, bolgárok és szlávok laktak itt, meglehetősen gyér számban. Utána az Aba és az Őrsúr nemzettség tagjai következtek" (*Pécsi*, 1986).

Az egri egyházmegyét Szent István király alapította. Ennek pontos dátumát nem lehet tudni, valószínű, hogy 1001 és 1009 közé tehető. Az egri püspökség területét tekintve 74 000 négyzetkilométerrel rendelkezett, ami az első tíz magyar püspökség legnagyobbikává tette (különösen kitűnik ez, ha arra gondolunk, hogy a jelenlegi Magyarország területe 93 ezer négyzetkilométer).

A püspöki város kiépülése a 11-13. század közötti időszakra tehető, amit a tatárok 1241-ben feldúltak. A tatárjárás után IV. Béla király adott engedélyt az első kővár építésére, amit 1248-ban kezdtek el építeni.

A város a reneszánsz időszak alatt élte virágkorát. Ebben az időszakban a várost (azaz a várat) megközelítő útvonal a jelenlegi Kossuth Lajos utca volt, egykor hadiútként működött, amin magyar királyok is közlekedtek. A reneszánsz időszakban Eger udvartartása is nagyobb volt, hiszen Ippolito d'Este egri püspök, aki Mátyás király rokona (Beatrix nővérének, Aragóniai Eleonórának a fia) és a legenda szerint egri tartózkodása alatt lakomákat és a környező Bükk hegységben nagy vadászatokat rendezett.

Buda török kézre kerülése után 1542-től kezdték a korábbi „lakóvárat" erődítménnyé formálni, amit a törökök 1552-ben ostrom alá vettek. Ekkor Dobó István 2100 védő segítségével megvédte a várat kb. 30000-40000 ezer török támadóval szemben (a legendákból 100-120 ezer támadó is él az emberek emlékezetében, ami valóságban jóval kevesebb volt, de így is rendkívüli fölénynek számított 2100 védővel szemben, hiszen egy erődítmény reális körülmények között csak háromszoros túlerőt képes visszaverni).

A következő török támadásra 1596-ban került sor, amikor az egri vár is török kézre került, és 91 éves török uralom vette kezdetét, melynek időszakából jellegzetes műemlékek maradtak fenn az utókor számára: a ma is látható Minaret és a török fürdők, melyben külföldi és magyar betegek százait kezelik

évről-évre. A török időszakban természetesen a török bevándorlók és látogatók száma is jelentős volt.

Ezek közé tartozott Evlia Cselebi is, aki részletesen beszámolt a leigázott területek berendezkedéséről. Voltak olyan török családok, akik úgy döntöttek, hogy az 1867-es évet követően ebben a városban maradnak, és az ő leszármazottjaiknak tekintik például a Felsőtárkányban élő Bajzátokat is.

A 18-19. században a vár laktanyaként működött, ekkortól a barokk belvárosra „tevődött át a hangsúly". Felépültek a belváros barokk templomai és 1765-től Eszterházy Károly püspök ideje alatt felépült a monumentális, szabályos négyszög alaprajzú egyetemnek szánt épület, a Líceum.

A 18. századtól nagy volt a népmozgás, betelepültek szerbek, görög kereskedők és újra és újra olasz művészek (Giovanni Battista Carlone, Marco Casagrande, Michelangelo Grigoletti, Giovanni Busato, Adeodato Malatesta, Giovanni Schiavoni stb.) érkeztek Itáliából, többnyire Pyrker J. László, egri érsek hívására, aki maga is Itáliából érkezett városunkba.

1831 és 36 között Pyrker érsek kezdeményezésére Hild József tervei alapján itáliai mintára felépült a klasszicista stílusú egri bazilika. 1833-ban Pyrker megtette az első lépéseket a vár még megmaradt emlékeinek felkutatására és megmentésére és ő volt az, aki „a minaret megviselt süvegét" 1829-ben helyreállíttatta. Pyrker nevéhez fűződik az első egri képtár alapításának terve, amely a városatyák ellenállása miatt meghiúsult és a képeket az érsek 1836-ban a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta, melyek később a Szépművészeti Múzeumba kerültek. Az Egri Képtár megalapítására csak évekkel később 1872-ben került sor.

1862-ben végeztek először tudományos értékű ásatásokat a vári Szent János székesegyház egyes területein.

1925-ben, Egerben új kezdeményezés indult a vár még jobb megismerése érdekében. Ennek során egri tanárok, egyházi személyek, hivatalnokok, diákok, katonák, munkások kapcsolódtak be a vár első jelentős feltárási munkáiba. Ebben az időszakban Eger idegenforgalmi központtá vált, amit elsősorban Gárdonyi Géza történelmi regénye, az „Egri Csillagok" által felkeltett érdeklődésnek köszönhetett.

A diákturizmusunk nagy része is ennek a regénynek köszönhető, hiszen a május-júniusi „diákcsúcs" kirándulásainak fő motivációjaként a regény olvasása, és az ostrom eredeti helyszínének meglátogatása szerepel.

1957-ben a helyi szervek engedélyével az egri vár falai között megalakult az első múzeum, és elkezdődött a püspöki palota és a vári épületek rekonstrukciója.

Az immár említett vonzerők (Eger történelmi vára, barokk műemlékei, és törökkori emlékei) mellett fontos megemlékezni a „messzeföldön" híres egri borokról, melyek közül talán a legismertebb az Egri bikavér. Népszerű és a külföldiek körében is ismert és közkedvelt magyar költőnket, Petőfi Sándort

is megihlették az egri borok, aki 1844-ben Tárkányi Bélánál járt látogatóban és természetesen nem hagyhatta ki a híres egri borok megízlelését. Az itt szerzett élményéről az Eger mellett című versében emlékezett meg:

„Hol jó bort érzek betérek;
Ne térnék hát Egerbe?
Ha ezt a várost elkerülném,
Az isten is megverne."

(*Nagy*, 1978)

Eger városa tehát sokoldalú kultúrával rendelkezik, évszázadokon keresztül több nép (vallonok, olaszok, törökök, görögök, szerbek, németek, szlávok) formálták a város arculatát. Az itt megforduló nemzetek mind rányomták bélyegüket a helyi kulturális életére. A törökök 91 év alatt építményeikkel, szokásaikkal belecsempészték a városképbe az iszlám mesevilágát.

A török „hódítókon" kívül az itáliai hatás több évszázados befolyása is jelentősen rányomta a bélyeget Eger karakterére. Munkámnak és olasz nyelvismeretemnek köszönhetően lehetőségem volt belemerülni az itáliai mesterek egri hagyatékába, melyet a következő oldalakon különböző századok jellegzetességeit megragadva szeretnék ismertetni.

15. század – Ippolito d'Este püspöksége Egerben

„Ippolito d'Este (1498-1520) egri püspöksége a reneszánsz, olasz udvartartás időszaka az egri püspökvárban, és a 14-15. századi fénykorának utolsó „naplemente" előtti aranykora. Hasonló reneszánsz fényűzés, életvitel és kultúra jellemzi, mint Mátyás feleségének Beatrixnek budai és visegrádi udvartartását, Vitéz János esztergomi vagy Pécsett Janus Pannonius körét" – ezekkel a szavakkal találóan jellemzi a korszakot *Kárpáti János* (2004) „Az egri püspökvár" című könyvében.

A ferrarai származású főúr mindössze 6 éves volt, amikor Magyarországra érkezett. Először esztergomi érsek pozícióra szánták, később azonban egri püspök lett és az esztergomi érseki széket Bakócz Tamás foglalta el, aki jó eséllyel indult az 1513-as pápaválasztáson (a pápa 1501-ben bíborossá nevezte ki), de végül alulmaradt Medici bíborossal szemben.

Ippolito d'Este valószínű mindössze kétszer töltött hosszabb időt Egerben, amiről a következő szöveg is tanúskodik:

> „Hippolit 1517 telén jelenik meg másodszor egri székhelyén. Előkelő kíséretével vadászatra jött, az idegenek megbámulják az óriási vadkanokat, még inkább azt a medvét, amelyet a püspök dárdával ejtett el Szarvaskő táján, megcsodálják a melegvizet, mert télen sem fagy be, és így nagyszerű solymászatok folynak rajta vízi madarakra.

> Az olasz kíséret egyik tagja a püspöktől két lovat és két mázsa ezüstöt kap ajándékba, a püspök maga tavasszal 400 lovas kísérővel utazik a lengyel király esküvőjére."
>
> (*Kárpáti,* 2004)

A ferrarai püspök időszakából két értékes lelet maradt fenn az egri várban. Az egyik egy kályhacsempe, mely Aragóniai Beatrix címerét ábrázolja és ez egyben bizonyítéka a királyné Eger felett „gyakorolt hatalmának". A lelet a Szép-bástya dél nyugati sarkából került elő 1969-ben.

A másik értékes emlék egy ferrarai olasznak, ***Thadeus Lardus***-nak a sírköve. Ebben az időben az egri olaszok Ippolito d'Este kíséreteként Ferrarából érkeztek, de nagy becsben tartották a nápolyi Aragóniai Beatrixet, a reneszánsz kultúrát és életmódot, melyet a királyné testesített meg és virágoztatott fel Magyarhonban. A reneszánsz életigenlése a földi örömöket sem vetette meg, mely az étkezési kultúrára is kiterjedt.

A korszak főurai nemegyszer túlzásba vitték az efféle örömökben való elmerülést. A legenda szerint az egri püspök értelmetlen halálát is egy ilyen „baleset" okozta - egyszerűen halálra ette magát.

A rossz nyelvek a főpap kirívó öltözködését is kifogásolták, melyet a harsány színek (piros, sárga/arany) és tollak használata jellemzett. A nép csak bolond püspökkén emlegette a ferrarai főméltóságot.

A reneszánsz étkezési kultúra fontossága Hans Seybolt Magyarországon megforduló bajor utazó által leírt ünnepi lakoma részletezésében is megjelenik, melyet természetesen kötelező volt végigenni. Az alábbi idézetből jól látszik, hogy a reneszánsz időszak magyar szakácsai is igen gazdag fantáziával rendelkeztek.

> „Az első fogás édesség volt. A második fogásban élő madarak énekeltek. A harmadik fogás fekete vadpecsenye, a negyedik vagdalt hús fehér és barna szeletekben, az ötödik aranyozott puszpángbokrot ábrázolt, amelyen csillogó angyalok és mókusok pihentek, a hatodik tálban gyöngytyúkok és kappanok sárga almákon álltak. A hetedik fogás egy bekerített kert utánzata volt. Kerítésén madarak ültek, a kert közepén arany mirtuszfa emelkedett, ezen akkora barna és zöld körték és sütemények lógtak, mint egy kókuszdió. Az egész pörköltcukorból készült. A nyolcadik fogás rizs, a kilencedik ismét vadpecsenye, a tizedik csirkebecsinált, valamilyen sárga mártással, végül a tizenegyedik fánk volt."
>
> (*E. Kovács*, 2011)

Másik történet, ami az egri püspökkel kapcsolatban fennmaradt egy egészen más területhez, méghozzá a tűzvédelem történetéhez kapcsolódik. 1519-ben Kassán nagy tűzvész pusztított és éppen Ippolito d'Este embere Aluise Bon számolt be a tűzesetről. Ennél a tűzvésznél a Magyarországon vendégeskedő olaszokat vádolták meg gyújtogatással, úgyhogy magának Bon-nak is menekülnie kellett és az Egerből éppen visszafelé tartó Esténél talált menedéket. Viszont ezek a vádak alaptalanok voltak, sőt pontosan Itáliából érkez-

tek először kéményseprők, akik a kémények állapotát voltak hivatottak felmérni.

Az említet példák rávilágítanak a püspök kíséretének jelentőségére, akik közül néhány név fennmaradt az utókor számára az egri püspökvárban is: az immár említett Thadeus Lardus de Ferrara, Ludovicus Florinus de Ferrara és Sabaudiai Pius Herkules (*Kárpáti*, 2004).

A várban előkerült sírkő latin felirata egyértelműen azonosítja Thadeus Lardus személyét:

Thadeus Lardus ferrarien custos canonicus et bis gubnator agrien hac custoditur urna vale lector et utrequiescat dicas (*Kárpáti*, 2004). Mint ahogy a szöveg bizonyítja a ferrarai Thadeus Lardusról van szó, aki Eger püspöki kormányzója. Sírköve 1512-ből származik.

Hippolito d'Este vagy ahogy a magyarok nevezték Estei Hippolit személye Ludovico Ariosto (1474-1533) Orlando furioso című művébe is megjelenik (lásd függelék 73. o).

Ariosto a ferrarai Esték szolgálatában töltötte az életét, akik közül az egyik pontosan az egri püspöknek kinevezett Ippolito d' Este volt. Hippolit személyes kíséretében magával akarta hozni a költőt, de ide a „a borsos ételek és a túlfűtött kályhák hazájába" (*Radó*, 1930) már nem követte urát.

1. kép: Agria – Eger

A 16. századi várépítészet

Eger városa a III. században a Jászság, majd a várkunok fővárosa, neve: Candanum. Az első várat valószínűleg a gepidák építették, és mint a gepidák egykori királyának, Kunimund-nak tulajdonaként emlegették. Később az avarok (560-601-ig) vélhetően földvárat építettek belőle.

A vár ősi falait darázskőből, mint egy koronát építették a domb tetejére. A vár legnagyobb ékességei már abban az időben a földalatti tévelyek, alagutak, melyek egymás mellett és felett a sziklaalapból kiindulva, a falakban haladtak tovább. A gepidák és az avarok mellett jártak e tájon hunok, gótok, alannok, longobárdok, frankok és vandálok is.

Az egri vár honfoglalás utáni történetének első fontos személyisége Szent István király, aki megalapított az egri püspökséget és felépíttette az első templomot. Az ő idejében azonban még kővár nem állt a várdombon. Az első kővár építésére a tatárjárás után Lampert egri püspök kért engedélyt IV. Béla királytól és 1248-tól megkezdődnek a vár építési munkálatai. Viszont a jelenleg meglévő erősség nagy része a 16. századból származik, a korábbi időszakokból csak néhány faltöredék maradt meg.

1542-ben Perényi Péter végzi a korábbi püspöki vár korszerűsítési munkáit. Oly módon alakítja át a várat, hogy a korábbi egy várból kettőt készít. Vagyis különválasztja a belső és külső várat, aminek katonai szempontból nagy jelentősége van. Ekkor rombolták le a vártemplom szentélyét, ami ezek után az úgynevezett Szentélybástya szerepét tölti be.

Perényi hadi építészei Itáliából származnak (Alessandro da Vedano és Nicolao da Milano), akik magukkal hozzák a legkorszerűbb itáliai technikát. De az igazi haditechnikai áttörésre 1570 után kerül sor, amikor a bécsi haditanács elfogadja Ottavio Baldigara hadi építész felújítási terveit. 5 fülesbástya épült a belső vár védelmére és kettőt terveztek a külső vár területére. A külső várrészre tervezett bástyák valószínűleg soha nem készültek el teljesen.

A bástyák ereje és érdekessége a bennük lévő erődben rejlett: a bástya belsejében egymás alatt (elcsúsztatva, hogy egyszerre ne lehessen mindkettőt kilőni) két ágyúterem helyezkedett el, ahonnan védeni lehetett a szemközti bástyát un. kereszttüzeléssel. Minden bástya a szimmetria elveit követte és a teljes rendszer alatt összekötő, titkos folyosók hálózata húzódott.

Az utókornak 3 ilyen típusú bástya maradt meg: a Dobó-bástya, belsejében időszaki kiállítással, a Zárkándy-bástya (jelenleg feltárás alatt) és a Baldigara-bástya belsejében a kazamatarendszerrel.

Az egri vár korszerűsítési munkálatai 1552 és 1596 között

Az egri vár esetében igazán komoly korszerűsítési munkálatokra azonban csak a híres 1552-es ostrom után került sor. Bornemissza Gergely 1553-ban az egri vár kapitánya lett és hozzálátott a vár további korszerűsítéséhez és a megrongált falak helyreállításához. Ebben az időszakban megépültek a vár kaszárnyatermei, és felépült a kaszárnyatermeket és a Baldigara-bástyát összekötő Gergely bástya. A munkálatokban két itáliai hadi-építész segédkezett: *Giovanni Maria de Specie Casa* és *Sigismondo de Pretta de Pisa*. Bornemissza Gergely mindössze 2 évig volt az egri vár kapitánya, a törökök

1554-ben Pásztónál tőrbe csalták, majd Konstantinápolyba hurcolták és kivégezték.

1553-tól, Bornemissza Gergely kapitányságától számítva folyamatosan dolgoztak itáliai mesterek a vár, azaz ekkor már a katonai erődítmény korszerűsítésén, de a legkorszerűbb füles-bástyás erőd építési munkálatai csak később, az 1570-es évektől kezdődtek meg. Bornemissza Gergely halála után az erődítmény nagyszabású átalakítását egy Ottavio Baldigara nevű hadmérnökre bízták, aki több tervet készített a vár felújítására.

Baldigara A-B-C terve

Baldigara „A" terve szerint elsősorban nagy méretű olasz típusú füles-bástyákra fekteti a hangsúlyt, a belső vár minden stratégiailag fontos sarkára tervez egy-egy füles-bástyát, és a külső vár két végére szintén bástyákat helyez el.

A „B" terv – nincs meg. A „C" terv Kárpáti János (Kozák Károly régésszel a vár 1960-as 70-es évekbeli feltárásán dolgozott) szerint visszafogottabb, e szerint a külső vár Almagyar domb felőli részére nem érdemes építkezni. Továbbá azt is felmerül, hogy ezek a tervek nem egymástól függetlenül léteztek, hanem egymást követő építési fázisoknak tekinthetők. A tervek kivitelezése rendszerint a Bécsi Haditanács ellenkezésébe ütközött és pénzhiányra hivatkozva mindig csak a legszükségesebbet finanszírozták.

Az eredetileg síkságra tervezett erőd építési időszaka 1572 és 1596 közé esik. Ebben az időszakban a következő itáliai hadmérnökök dolgoztak Egerben:

1568, 1574: Pietro Feraboscho
1568, 1569, 1569 és 1583: között Ottavio Baldigara
1572: Giuseppe Scalvino
1573: Carlo Theti
1569-70: Giulio Turco
1576: Bernardo Magno
1576: Bartolomeo da Ponte
1589, 1596: Cristoforo Stella

A főépítőmester Ottavio Baldigara (? – 1588) életrajzi adatai és egri munkássága

A Baldigara családnév alatt 9 személyt azonosítottak: Balthasar, Caspar, Cesaro, Giulio, Marco, Antonio, Ottavio, Stefan és Ursula. Caspar a családfő volt, felesége Ursula; Ottavio, Giulio és Marco fivérek voltak (*Kárpáti*, 2004). A családfő Triesztből származott és a bécsi Arzenálban hajóépítéssel foglakozott.

A család több tagja jelentős résztvevője a magyar várak korszerűsítési munkálatainak, maga Ottavio pedig a felső-magyarországi várak építőmestere volt. Munkája sokrétű: tervez, irányít, szervez, tanácsadással segíti az építkezéseket. Egri működése alatt beosztottjai voltak: Giacomo Falubreso, Bartolomeo da Ponte, Cristoforo Stella és Garcial Pompeius (*Kárpáti*, 2004).

Baldigara egri működése szempontjából négy tervrajz lényeges. Három példányon 1572-es dátum olvasható, de valószínűnek tartják, hogy a negyedik is ekkortájt készült. A tervekből kiderült, hogy a fő problémát a belső és külső vár összekapcsolása és megerősítése jelentette (a külső várrész lényegesen a belső fölé magasodik, a korábbi püspökvár még a hajítógépek és íjjak időszakában épült). Baldigara terveiben a belső vár öt füles-bástyával bővül, míg a külső vár területére 2 füles-bástyát tervez, melyek valószínűleg soha nem készültek el. Baldigara igyekezett figyelembe venni a terepadottságokat és a korábbi építési részeket, így pl. a Zárkándy-bástya esetében beleépítette a korábbi falszakaszokat a későbbi új-olasz bástyába.

A hadmérnök Ungnád Kristóf (felesége Losonczy Anna Balassi Bálint múzsája) várkapitánnyal sokat dogozott együtt, eleinte jól kijöttek egymással, de később hosszas viszályba keveredtek.

Az Egerben dolgozó építészek közül Feraboscho (sch-val írta a nevét) volt Baldigara legjelentősebb munkatársa, aki őt megelőzően volt az egri vár építőmestere.

Baldigara, mint udvari művész (*Hofkünstler*) rendszeres havi fizetésben részesült, melyet azonban gyakran késve kapott kézhez, többszöri sürgetés után. Az összeg nagysága 1564-ben 10 forint havi zsoldot jelentett. Egri építőmesteri kinevezése után azonban járandóságát 50 forintra emelték (Domokos, 1998). 1571-ben Ungnád Kristóf birtokot kért számára (lehetséges, hogy birtokkal akarták kifizetni zsoldja helyett).

A hadmérnöknek a Bécsi Haditanács sok fejfájást okozott, terveit nem akarták elfogadni. Az időhúzás mögött természetesen pénzprobléma állt, de teljesen más magyarázatokkal hozakodtak elő. Hivatkoztak arra is, hogy az eredetileg síkságra tervezett erőd felépítése lehetetlen egy domb tetején. Baldigara is tisztában volt a kivitelezés nehézségeivel és elsősorban a külső vár problémájával. Az uralkodó végül 1572-ben hosszabb huzavona után Baldigara 3. vagy egyesek szerint 4. tervét (módosítását) fogadta el az egri vár átépítésére.

A Kazamatarendszer

Setét kapu – a földalatti erődítményrendszer bevezető kapuja. 1542-ben Perényi Péter által végzett korszerűsítési munkálatok során épült és a külső- és belső várat kötötte össze egymással. A kapu egy 40 méter hosszú, alagútra emlékeztető, boltíves átjáró, amely a két várrész összekötésén kívül a harcok idején az elválasztást is biztosította. A kapu két oldalon emelőhidak leeresz-

tésével működött. Ellenséges támadás esetén zárható volt és felülről egy *caditoia* (képmelléklet 1. kép) nevű nyíláson át lehetett az ellenséget harcképtelenné tenni.

A kapu előtt egy nagy árok helyezkedett el, mely „sakktáblaszerűen" kiemelt és süllyesztett részekből volt kialakítva – úgy gondolták vízzel elárasztani nem szükséges, esetleg karókat állítanak bele a hatékonyság céljából.

Francesco De Marchi „Architettura Militare" című művében részletes instrukciót ad az árok kialakítására: legyen mély, minden oldalról fussa körbe az erődöt, és vízzel legyen feltöltve. Írásában hangsúlyozza, hogy legjobb a vízzel teli árok. Az árok szélének olasz megnevezése *scarpa*. Az árok belsejében egy belső árok (vízelvezetésre is alkalmas) kialakítását javasolja, melynek neve *cunetta* (bölcsőcske).

Az egri vár esetében az árok kialakítása speciális: nem a várfalak körül, hanem a külső és belső vár közötti részen készült, mely a belső vár védelmét erősítette. Ezt az árkot nem árasztották el vízzel, hatékonyabbnak tartották a hegyes karók beállítását.

Ennek következtében a második török ostrom során, 1596-ban lángra kapott az árokban felhalmozott fa és ennek eloltása is erőket vont el a védekezéstől.

Kaszárnyatermek (jelenleg kőtár), melyet Bornemissza Gergely építtetett 1553-54-ben, kapitánysága idején. A termek azt a célt szolgálták, hogy szükség esetén itt szállásoljanak el nőket, gyerekeket, illetve élelmiszert és ivóvizet lehetett benne tárolni (ezt bizonyítja az első teremben látható 1553-ból származó kút is).

A kaszárnyatermekből a Gergely bástya udvarára lehet kijutni, ahonnan a Baldigara bástya belsejébe vezet tovább az út. Az itáliai füles-bástyák belsejében helyezkedik el a kazamatarendszer.

Maga a *'kazamata'* szó is rengeteg félreértést okoz. Gyakran keveredik a 'katakomba' kifejezéssel, ami nagy hiba, hiszen a kazamata egy itáliai típusú katonai erőd, a katakomba pedig ókeresztény temetkezőhely.

Sajnos a kazamata kifejezés még az ismeretterjesztő anyagokban is nemegyszer rosszul van értelmezve és kőtárként, börtönként szerepel. Sőt sok fordítási hibát is fellelhetünk a kazamata szó értelmezésénél: például bolondok házának is fordították. Ilyen formán a 'casa' szó valóban házat jelent és a 'matta' bolondot, de a két szónak a „tökéletes egyeztetés" ellenére sincs semmi köze egymáshoz.

A kazamata kifejezés másik két szónak az összetételéből jött létre: a '*casa*' és az '*armata*' szavakból tevődik össze, ami fegyveres házat, fegyverházat, ágyúházat jelent. Az ágyúház kifejezés (amivel néha szerencsére leírásokban is lehet találkozni) tökéletesen megfelelő, mert a bástya belsejében minden esetben két egymás alatti ágyúteremről és a hozzá tartozó földalatti összekötő illetve aknafigyelő folyosókról van szó. Ezek a kazamaták tehát a

bástya belsőben helyezkedtek el ágyútermeikkel és többnyire *falconetto* (kis sólyom) típusú ágyúikkal. Az ágyú (2. kép) nevét magyarul falkonétának használjuk, ami azért nem szerencsés, mert az olasz nyelvben a hadászati eszközök nevei nem állnak nőnemben és az „a" végződés (lévén, hogy olasz kifejezésről van szó), minden esetben nőnemre utal.

2. kép: Falconetto az ágyúházban

Létezik egy másik olasz ágyútípus is, melynek neve *bombarda,* és hogy használatban a nőnem alkalmazását elkerüljék, hozzákapcsolják a szóhoz az „one" nagyító képzőt, mely a szót hímneművé teszi, így az ágyú „új" neve *bombardone*.

A várfal alatt körben húzódó összekötő folyosókon (képmelléklet 2. kép) részben közlekedni lehetett egyik bástyától a másikig föld alatti védelemben, de a járatokat nagyobbrészt az ellenség aknamunkájának ellenőrzésére, aknafigyelésre használták borsós dobjaikkal és vizes edényeikkel. Úgynevezett aknafigyelő nyílásokat helyeztek el a folyosók oldalába (a folyosókat is aknafigyelő folyosóknak nevezik), ahová borsókat helyeztek egy dob tetejére vagy edénybe vizet tettek, ami rögtön jelezte a legkisebb mozgást, ásást, csákányozást is az ellenség részéről, majd megfelelő módón egy *contromina* (ellenakna) készítésével és annak felrobbantásával hárították az ellenség bejutási kísérletét.

A bonyolult műveletek előkészítésére, lebonyolítására, ellenőrzésére hadmérnököket alkalmaztak, akik felügyelték a török aknamunkáját és előkészítették az ellenakna robbantását. Az ellenség által befelé ásott folyosót *mina*-nak (akna), az ezzel bentről szemben ásott folyosót *conromina*-nak (ellenakna) nevezik.

A minák készítését az aknafigyelő nyílás mellett álló őrök egymást váltva ellenőrizték. A hagyomány szerint figyelték a tálakban lévő vizet és a borsókat (képmelléklet 3. kép).

Veszély esetén a folyosóőrség szolgálatban lévő katonái azonnal jelentést tettek, a várkapitánynak, aki odarendelte az őrség többi tagját és a hadmérnököt. Ekkor elkezdtek szemben ásni a legnagyobb rezgést jelző figyelőnél, és amikor a távolság annyira lecsökkent, hogy áthallatszott az ellenség hangja, robbantottak: puskaporos hordót helyeztek az ásott üregbe, a kanócot visszavezették az aknafigyelő folyosóba, majd meggyújtották. Szerencsés robbantás esetén a törökök alagútja beomlott, így elzárva a bejutás útját az ellenség elől.

1596-ban a 2. török ostrom alkalmával a jelenleg látható aknafigyelő folyosó végét a törökök berobbantották és a robbanás következtében 53 magyar katona, és egy olasz hadmérnök, *Cristoforo Stella* vesztették életüket a helyszínen. A folyosó fölötti várfalrész 40 méteres szakaszon kidőlt, ami megpecsételte a harcok kimenetelét. 1596- tól 91 éven keresztül volt török kézen az egri vár.

Az aknafigyelés műveletével találkozhatunk az Egri csillagok című regény lapjain, de ez természetesen írói fantázia, hiszen maga a rendszer 1552-ben még nem állt. Ennek részben az az oka, hogy Gárdonyi magát a Kazamata-rendszert nem láthatta, mivel 1925-ben kezdődtek el a feltárási munkálatok. Az Egri csillagok megírásánál Tinódi volt az író fő forrása.

1968-ban sor került a regény megfilmesítésére, amit Várkonyi Zoltán készített el, de a forgatás helyszíne nem az egri vár, hanem Pilisborosjenő volt. Maga a regény is a filmhez hasonlóan közismert és joggal elmondható, hogy közkedvelt irodalmi mű, sőt határainkon túl is jól ismert alkotás.

Az Egri csillagok regény 1901-ben jelent meg könyv formájában, korábban a Pesti Hírlapban (1899) volt olvasható folytatásos regényként. A megjelent részletek nagy sikert arattak, ösztönözve ezzel Gárdonyit a teljes regény megjelentetésére. A regény eredeti címe Gergely deák élete lett volna, de később Gárdonyi mégis az Egri csillagok nevet választotta. A művet azóta 21 nyelvre fordították le: létezik több szláv nyelven, angolul, németül; legutóbbi fordítások között szerepel a kínai, a török, (ami sokáig csak kézirat formájában létezett) és 2013-ban Nagy Patrícia munkájaként készült el a mű olasz nyelvű fordítása *Stelle di Eger* címmel, melynek 2013. december 10-én volt a könyvbemutatója.

Korszerű katonai erődítmények Itáliában

Az itáliai típusú erődrendszer kialakulása a XV. század közepén kezdődött (pl. Angyalvár bastioni bassi), amikor a tüzérség fejlődésében minőségi változások következtek be. Erre válaszul a találékony itáliai hadi építészek rövid

idő alatt újfajta várépítészeti technikát fejlesztettek ki, mely képes volt ellenállni a tüzérség megnövekedett erejének.

Az olasz rendszer az 1530-as években terjedt el Európa szerte. Korai változatát *ó-olasz*, a későbbit pedig *új-olaszbástyás* rendszernek nevezték el. A sík terepre épített erődítményeknél a tervezők szabályos alaprajzi elrendezésre törekedtek, amely azzal az előnnyel járt, hogy a támadóknak minden irányból azonos erejű védelemmel kellett szembenézniük. Ebben közrejátszott az is, hogy a korszerű itáliai erődök építészei a kor divatos reneszánsz felfogását „a tökéletességre, harmóniára törekvést" vallották magukénak, és gondolkodásmódjuk révén követték a szimmetria elveit (szimmetrikusak az összekötő falak, a folyosók, a terelőlépcsők stb.)

Itáliában a „várfundáló mesterek kézikönyve" egy bolognai hadmérnök, Francesco de Marchi „Dell'architettura militare" című írása volt. A könyv 1599-ben látott napvilágot Brescia-ban, majd 1810-ben újra kiadásra került.

Ebben a műben a kor jó hadiépítészének sokoldalú műveltséggel kell rendelkeznie, értenie kell a rajzoláshoz, számtanhoz, a geometriához, a történelemhez, a filozófiához, a csillagászathoz, a hajózáshoz, jártasnak kell lennie a szépművészetekben, a jog- és szükségszerűen az orvostudományban.

Az építész első feladata jól felmérni a helyet, pontos rajzokat és terveket készíteni, ennek hiányában sok pénz elúszhat fölöslegesen – ez volt a titka a fényűző főúri építkezéseknek is.

A pontos rajzokat közzé kell tenni, hogy nyilvánosan is megerősítésre kerüljenek, így mindenki véleménye és javaslata nyilvánvalóvá válhasson.

A könyvben figyelmet kap a „város" problémája, hogy egy katonai erődöt hogyan lehet beépíteni környezetébe, egy meglévő városi infrastruktúrába. Ezzel a problémával szembesült Ottavio Baldigara mérnök is az egri vár esetében, ráadásul itt egy korábbi erőd falaival kellett az új rendszert egybeépíteni a nehéz felszíni viszonyokkal rendelkező várdombon.

Az írásban nem csak konkrétan a várépítészet fortélyai jelennek meg, hanem minden apró részletre kitér az írás: felhívja a figyelmet az ivóvíz fontosságára, így a kutak építésére, vagy az árokkészítési technikákra.

A víz, a jó víz rendkívül fontos az erődben. A jó minőségű víz elérése céljából mélyre kell a kutakat ásni.

Viszonyítási szempontként a folyó medre jelenik meg, melynek szintje alá érdemes ásni a kutat, hogy a valóban jó minőségű víz törjön a felszínre. Szükség esetén a kút mélyítésén kívül a mélyben lévő oldalfalak kibővítésére is felhívja a figyelmet.

Az egri vár kútjai tökéletesen megfeleltek a legmodernebb erődépítési követelményeknek, 4 kút volt a várban, melyek mélysége 30-60 méterig terjedt. Ezekből az egyik a földalatti rendszer ivóvízellátását biztosította, tehát a belső erőd minden részén hozzá lehetett férni jó minőségű ivóvízhez. Ennek ellenére az ostrom során a kutakat lezárták, hiszen az ellenség egyik legfőbb

taktikája az ivóvizek megmérgezése. Az ostrom idején elsősorban sert ivott a „vár népe”.

A várfalak építésének „receptje” is megjelenik a hadi építészet c. könyvben. Erre a „mester” a mészkő és homokkő keverékét javasolja, és még a keverési arány is szerepel: minden véka mészhez két véka homokkövet keverjenek. Szintén a mű részét alkotja a modern bástyaépítészet rejtett ágyútermeivel, a kereszttüzeléssel és a bástyákat összekötő átjárókkal, *cortinákkal*.

De Marchi utazásainak köszönhetően sok országban megfordult (Ausztria, Anglia, Franciaország, Flandria, Németország, Lengyelország, Magyarország, Málta, Marokkó, Kuba), tanulmányozta ezen országok erődítményeit és az itt megszerzett tapasztalatokat később könyvében kamatoztatta.

Íme néhány név a kor leghíresebb itáliai hadi-építészei közül: Francesco de Marchi, Girolamo Maggi d’Anghiari, Vincenzo Scamozzi, Jacopo Lanteri, Giangiacomo Leonardi, Pietro Cataneo, Galasso Alghisi da Carpi, Niccoló Tartaglia, Antonio da Sangallo (Castel Sant’Angelo Róma, Fortezza da Basso Firenze), Francesco Laparelli, Giacomo Castriotto (*Kárpáti*, 2004).

Négy-, öt-, hat-, és sokszög alakú erődök Magyarországon és Itáliában

Erődök a korabeli Magyarországon

Az olasz rendszerű erődépítések esetében valamilyen szabályos geometria alakzatból (háromszög, négyszög, ötszög, hatszög, sokszög) indulnak ki az építők.

Háromszög: Két folyó találkozási háromszögébe épült erődök például Komárom erődje.

Négyszög: Tata, Ónod, Arad, Ecsed.

Ötszög: Eger, Kanizsa, Sárvár, Szatmár, Szendrő, Nagyvárad.

Hatszög: Érsekújvár

Hétszög: szabálytalan hétszögűnek minősül Győr erődje (Giulio Turco és Bernardo Magno 1596) (*Kárpáti*, 2004).

Erődök a korabeli Itáliában

Négyszög alakú erőd: Castel Sant’Angelo, Róma

Az egrihez hasonló ötszög alakú erődök: a firenzei Fortezza da Basso és a ferrarai erőd (képmelléklet 5. kép).

Hatszög alakú (hatágú csillag erőd): Bologna erődje (3. kép).

(Ferrara és Bologna erődjének 16. századi ábrázolása és a városok térképe a Vatikáni Múzeumban található).

Kilencszögű erőd (csillagerőd): Palmanova, mely Velencét védte a Balkán felől. Ezt tartják a világ legtökéletesebb erődjének és most újra a kutatók figyelmének központjába került.

3. kép: Bologna erődje, Vatikáni Múzeum

Castel Sant'Angelo Róma

Az Angyalvár (4. kép) eredetileg Hadrianus császár mauzóleumának épült, de az építési munkálatok csak 139-ben fejeződtek be, a császár halála után. Később viszont hamvvedrét ide hozták, és több császárét szintén itt helyezték el.

A Mauzóleumot VI. Sándor pápa a 16. században ***Antonio da Sangallo*** hadi-építésszel erődítménnyé alakíttatta, de ez az erőd nem a várost, hanem a pápaság intézményét védte.

4. kép: Castel Sant'Angelo bástya és passetto

Az erődítmény téglából épült, súlyos bástyafalakkal, lőrésekkel, sáncokkal felszerelve. Négy „új" bástyája nem hasonlít az egri váréhoz, de a fortezza alsó bástyarendszerét (bastioni bassi), melyek ötszög alakot formálnak (képmelléklet 6. kép), szokták az egri vár bástyáival kapcsolatba hozni.

Ezek az egyébként 15. századi bástyák ma már egyáltalán nem láthatók, parkos, fás rész van a helyükön és az erődöt korábban körülvevő oly fontos vizesárok helyén sugárutak kanyarognak.

Az erőd belsejében kovácsműhelyt, ágyúöntő műhelyt, lőszer- és fegyverraktárt rendezetek be. A vár a 16. században tehát elsősorban katonai erődként, majd későbbi századokban börtönként működött. Ez a 16. századi erődítmények legtöbbjére jellemző volt, mely az egri vár esetében is megfigyelhető.

Menekülő járat itt is volt, de nem a föld alatt. A Vatikáni palota és az Angyalvár között egy *passetto* vagy *corridore* húzódott, ahol a pápákat bármikor át lehetett menekíteni az erődbe.

Fortezza da Basso (alsó erőd) Firenze

Az erőd eredetileg Keresztelő Szent János nevét viselte, utána nevezték el alsó erődnek megkülönböztetve a magasabban lévő Szent György erődtől és a Belvederétől. Ez az erődítmény is *Antonio da Sangallo* tervei alapján épült, mindössze másfél év alatt 1534 és 1535 között (képmelléklet 7. kép). Az építés célja, hogy az V. Károly császár támogatásával hatalomra jutott Alessandro de Medici saját maga számára védelmet biztosítson.

A Fortezza érdekessége, hogy falai vörös téglából épültek. A háromszög végződésű füles-bástya rendszerének felépítése megegyezik az egrivel, sőt ugyanúgy 5 szög alakú erősségről van szó, és a szimmetria elvei is jól érvényesülnek.

A fülek által eltakart ágyúházak kettős védelmet jelentettek a várvédők számára: egyrészt az ágyútermek rejtve maradtak a széles várfalszakaszok az un. fülek mögött, másrészt mivel a szimmetria elveit alkalmazták, ezek a bástyák farkasszemet néztek egymással (az egri vár felső ágyútermében készült képen két szemben álló fél bástya látható), tehát a szemközti bástyák védeni tudták mind egymást, mind a köztes falszakaszokat (5. kép).

5. kép: Keresztttüzelés, kazamata-ágyúterem

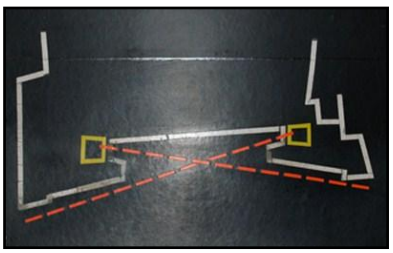

Ez alapján úgy tűnik, hogy egy igazán stabil, szinte bevehetetlen erősségről van szó. De ez egyáltalán nem így volt. A háromszög végződésű bástyaorr volt a leggyengébb rész, és ezt az ellenfél is nagyon jól tudta. Tehát aláaknázni a bástyaorrokat igyekeztek.

Ez Eger esetében tragikus következményekkel járt 1596. október 4-én. Egy ugyanilyen háromszög alakú bástyaorrot aknázott alá a török a jelenlegi főkapu (vagy déli kapu) mellett és egy sikeres robbantás után 40 méteres szakasz kidőlt a vár falából, és pontosan 53 magyar katona és egy olasz hadmérnök, a korábban említett Cristoforo Stella életüket vesztették a helyszínen. Az ostrom során a belső és külső fal közötti árok tűzesete, a törökök kapuáttörési kísérlete és a 40 méteres szakasz kirobbanása már önmagában elegendő volt, hogy szinte védhetetlenné váljon a vár.

A vereségek közé számítható továbbá egy olyan tény, melynek megemlítése ellen tiltakoznak a történészek. 1596-ban, a várban sok nem helybéli zsoldos és ezek között is rengeteg külföldi zsoldos katona (Ausztriától Spanyolországig) szolgált. Várvédelmi lelkesedésük nem minden esetben volt kifogástalan, sőt ösztönözték az akkori várkapitányt, Nyári Pált a vár feladására (egyesek szerint meg is kötözték úgy kényszerítették).

Ennek a sokaknak nem tetsző ténynek megemlítésével az volt a célom, hogy az ilyen nem kedvelt, szőnyeg alá söpört magyarázatok se vesszenek el az idő homályában.

Ezzel kapcsolatban felelevenítenék egy szintén vitatott írást, Machiavelli, A fejedelem című írását, mely szintén rávilágít a „zsoldosság alkalmazásának" veszélyeire.

> „Elmondom tehát, hogy a haderő, amellyel a fejedelem államát megvédi, vagy saját hadereje, vagy zsoldos hadsereg, vagy segédcsapat, vagy ennek a háromnak a keveréke. „A zsoldos és a segédhaderő veszélyes és felesleges; aki zsoldosok fegyverére alapozza uralmának biztonságát, nem lehet annak soha nyugalma, mert egyenetlenkedők, törtetők, engedetlenek, hűtelenek, barátok közt hetvenkedők, az ellenséggel szemben gyávák; istent nem félik, emberekkel szemben adott szavuk nincs. Ennek oka, hogy csak az a kis fizetség vonzza őket a harcmezőre, nem érzelem vagy más hathatós ok, ez meg nem elég, hogy érted készek legyenek meghalni."
>
> (Machiavelli: A fejedelem. XII. fejezet)

Az egri vár erődrendszerének első kutatása: Balogh János nyomában

A kazamatarendszerre elsőként egy Balogh János nevű magyar királyi főhadnagy bukkant rá, aki az 1871-től a várban működő laktanyában teljesített szolgálatot.

A vár ásatások előtti kutatása összefonódik az 1871-től újra működő laktanyában szolgálatot teljesítő Balogh János magyar királyi főhadnagy nevé-

vel. A főhadnagy a vár hadi titkainak feltárása közben naponta órákat töltött a földalatti üregekben a felszín alatti titkos járatok vizsgálatával, aminek következtében kincskereséssel is megvádolták. A kincskeresésre vonatkozó vádakra a következőképp válaszolt az 1881-ben megjelenő könyvében:

> „Íme tehát Uraim! Itt a kincs, mit valósággal kerestem, de korántsem azon mesés, melyről az élcelődők álmodnak, hanem jelen zsenge munkácskámban vélem azt bírni, melyet kitartó kutatásaim, s a fent említett adatforrások szorgalmas tanulmányozása után ugy Önöknek, mint az egész magyar közönségnek van szerencsém bemutatni."
>
> (*Balogh*, 1881)

Balogh János volt az, aki elsőként járta be az idők folyamán földdel feltöltődött Baldigara folyosókat. Igazi kalandorként csákánnyal, lapáttal kezében távolította el a földet maga elől és kúszva-mászva haladt előre fáklyája fénye mellett. Járt vízzel teli és vízmentes szakaszokon és Kárpáti János írásából megtudhatjuk, hogy beszámolt egy olyan folyosóról, melynek boltozata „félbevágott hatszög kiképzésű". Ez egyetlen jelenleg ismert folyosónál sem fordul elő.

A főhadnagy a város alá is kijuthatott a víz által keltett visszhangokból ítélve. Egyébként is feltételezhető, hogy menekülő járatoknak lenniük kellett, hogy szükség esetén észrevétlenül ki és be lehessen jutni az erődbe.

Balogh Jánost kutatásai során többször érte baleset. Bármennyire finoman távolította el a földet a járatokból, több alkalommal szakadtak rá a megmozgatott folyosószakaszok törmelékei. Egy alkalommal napokig nem tudott kijönni a folyosóból, a halmok alatt feküdt, feljegyzései odavesztek, épphogy életét tudta menteni. A későbbi kutatások szempontjából a jegyzetek elvesztése komoly hiányosságnak bizonyul, mivel az elveszett papirosokban volt feljegyezve pontosan, hogy hol találta meg a mésszel leöntött csontokat, melyek valószínűleg az 1552-es ostrom áldozatainak tetemei voltak. Későbbi emlékirataiban már csak annyi szerepel, hogy csontokat talált óriási halmokba rakva. A régészek csontmaradványokkal a mai nem tudják alátámasztani az 1552-es ostromot, és némelyek úgy fogalmaznak, hogy az 52'-es ostrom régészetileg a mai napi nem bizonyított.

Az egri vár a felújítások és a jelenlegi feltárások tükrében

Szent István 1001 és 1009 között Egerben alapított püspökséget, melynek védelmére 1248-tól kezdődően kővár épült. Az elpusztult román stílusú templom helyére a várdombon gótikus, majd késő gótikus stílusban építettek katedrálist.

A várban kiépült püspöki székhely fénykorát a XV. században – a reneszánsz korban élte. Ekkor Egert az ország egyik meghatározó kulturális központjaként tartották számon.

A XVI. században a török hódítások Magyarországot is elérték és ennek az ország fővárosa is áldozatul esett. A törökök 1552-ben fordultak az országrész egyik legnagyobb erőssége, Eger ellen.

A Dobó István által vezetett 2100 fős védősereg a húszszoros túlerővel szemben, ötheti ostromban megvédte a várat. A hősies helytállás a magyar történelem egyik kiemelkedő eseménye lett, melynek népszerűsítéséhez Gárdonyi Géza Egri csillagok c. regénye is hozzájárult.

Az 1925-ös feltárási munkák után 1956-ban az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség irányításával indultak újra kutató és helyreállító munkák Galván Károly és Kozák Károly (segédje: Kárpáti János) irányításával. 1958-ban megalakult az első múzeum, és 1962-ben létrejött a Heves Megyei Múzeumi Szervezet.

Az 1980-as években a Dobó-bástya helyreállítására került sor és a millennium évétől kezdve szinte évről-évre újabb és újabb lehetőségek kínálkoznak az egri várba látogató turista számára, ami egyrészt a programok bővülését és színesedését jelentette, másrészt pedig a felújítási munkálatok által létrehozott vagy restaurált vári részeket foglalta magába.

1996-ban korszerűsítették az Egri Képtárat (amit most 2014. november 2-án bezártak), és 1997-ben egy magánkezdeményezés jóvoltából létrejött a Panoptikum a Földbástya belsejében, mely évről évre újabb figurákkal és egy alsó földalatti folyosó megnyitásával bővült.

Az utolsó régészeti és helyreállítási munka eredményeként 2000-ben elkészült a tetővel lefedett X-XI. századi keresztelőkápolna.

2002-re megnyitotta kapuit a gótikus palota emeletén a felújított vártörténeti kiállítás bővebb látnivalóval és korszerű technikával felszerelve.

Ezalatt folyamatosan zajlott a vártemplom, és a várfalak rekonstrukciója, melyre a Széchényi terven belül is pályázatot nyújtott be a vár.

Az elnyert több milliós támogatás elősegítette a román és gótikus romterület megőrzését és a várfalak egy részének rekonstrukcióját.

2003-tól a tárlatvezetők korhű öltözékben fogadják az idelátogatókat és a látvány növelése szempontjából sor került a Setét kapunál elhelyezett tüzes kerék működtetésére is, és az aknafigyelés bemutatására egy borsós dobot és vizes edényt helyeztek el az aknafigyelő folyosó egy-egy nyílásában. Ezek a szerkezetek egy távirányító segítségével irányíthatók elsősorban hang és látványelemeket produkálva. 2003-tól a nyári hónapokban Őrségváltások tarkították a vár színes programsorozatát.

2005-ben befejeződött a Dobó-bástya felújítása, belsejében konferencia terem van és a kiállítótermekben nyitáskor egy fegyverkiállítás volt látható, mely bemutatta 5 kontinens történelmi fegyvereit. A jelenleg folyó felújítási munkálatoknak köszönhetően több évtizede lezárt területek elevenedhetnek meg újra a látogatók előtt.

A vár legmagasabb pontja a jelenlegi Szép-bástya, mely a rekonsrukció után egy „új látványossággal bővül: múltbalátó készülékek, kronoszkópok segítségével betekinthetnek a látogatók az egri várban szolgáló várvédők világába.

A déli kapu mellett elhelyezkedő kapuvédő bástya belső része, az un. Törökkert a felújítási munkálatok után rendezvények és gyermekprogramok színtere lesz.

A rekonstruált fegyvertár épülete ad majd méltó helyet elődeink fegyvereinek valamint interkatív bemutatóknak és hadi bemutatókkal összekötött csoportos foglalkozásoknak.

Negyedik attrakcióként egy panoráma vársétánnyal bővül a vár és közvetlen környezete. A sétány tanösvény formájában a Dobó utcát fogja összekötni az északi és a nyugati várfalrészekkel.

Továbbá felújításra kerül a kazamatarendszer. A kazamata korszerűsítésére 2015. márciusától kerül sor. A tervezett rekonstrukciók között szerepel az interaktív elemek felújítása és LCD televíziók elhelyezése ismeretterjesztési feladat ellátása céljából. A korábbi tárlatvezetők szerepét animátorok veszik át, akik korhű ruhában jelenítik meg a korszakot. Jelenleg folyik a Zárkándy-bástya feltárása. Az északkeleti falszorost lezáró Zárkándy-bástyát eredetileg Zárkándy Pál várkapitány építtette 1556-ban a falszoros és a külső vár északi falának védelmére.

1596-ban a törökök a bástyát aláaknázták és berobbantották, majd később az Eger-Putnok vasútvonal (1906) épült ide, ami leválasztotta a bástyát a várról.

A vasútvonal tulajdonképp kettészelte a várat, az egykori külső és belső várrész között kanyarognak ma a vasúti sínek. Bár külső várról 1702-óta nem beszélhetünk, hiszen ekkor Lipót császár megsemmisítette a katonai erőd teljes külső részét.

Ezzel akarta elkerülni, hogy az osztrákok ellen szervezkedő magyarok komolyabb hadi eseményeket irányítsanak az erődből.

A Zárkándy-bástya a második török ostrom előtt átépült, Baldigara fülesbástyává alakította az eredeti bástyafalakhoz igazodva, azok beépítésével. A most folyó ásatások során a bástyafalakban számtalan kerámialeletet találtak. A bástya tetejét benőtt növényeket és törmeléket eltávolították. Továbbá igyekeztek a vasúti forgalmat tehermentesíteni a sínekre folyamatosan ráhulló és a forgalmat akadályozó törmelékektől.

A bástya belsejében lévő ágyútermek falai jól kivehetők és megtalálták a falak alatt haladó aknafigyelő folyosót, mellyel kapcsolatban felmerült, hogy megpróbálják ezeket a járatokat a meglévő folyosórendszer un. vizesfolyosójával (ciszterna van a végén) összekötni. Mivel a kazamatarendszer és jelenleg látogatható folyosóhálózatának felújítása márciusban kezdődik, az imént leírtak megvalósulása még bizonytalan.

A bástyából viszont 2013-ban értékes csontleletek kerültek elő (6. kép és a képmelléklet 4. kép), megtalálták 3 férfi csontvázát, melyek minden bizonnyal a 16. század végén haltak meg. Az természetesen nem bizonyítható, hogy ez pontosan 1596-ban történt.

6. kép: A Zárkándy-bástyából előkerült csontok

16. századi festészet - itáliai mesterek művei Egerben

Dosso Dossi: Faun és Nimfa (1526-28), Eger

Dosso Dossi eredeti nevén Giovanni Francesco Tramuschio-ban született 1486-ban. 1512-13-ban tűnt fel először Ferrarában. A festő feltehetően Lorenzo Costa tanítványa volt, elsősorban Giorgione és Tiziano művészetének hatása érezhető művein. 1511-ben Mantovában, később Ferrarában és Modenában dolgozott. Nagyrészt a ferrarai udvar számára készített festményeket, Alfonso d'Este „alkalmazásában állt" és ferrarai udvari festőként is szokták emlegetni. Gyakran közös feladatot oldott meg a szintén festő fivérével, Battista Dossi-val. Művészetére nagy hatással volt ugyancsak az Esték szolgálatában álló Ludovico Ariosto költő. Képein festészeti témák széles palettája jelenik meg a vallásos témájú képektől a groteszk ábrázolásokig.

A festő képei Olaszországon (Firenze, Velence) kívül a világ számos városában felelhetők: Párizs (Louvre – Négy Szent), Bécs (Kunsthistorisches Museum – Szt. Jeromos), New York (Metropolitan Múzeum – A férfi három kora). A Metropolitan Múzeum kiadásában jelent meg Dosso Dossi életét és művészetét bemutató nagyszabású mű Dosso Dossi Court Painter in Renaissance Ferrara címmel.

Magyarországon a Szépművészeti Múzeum és az Egri képtár őriz Dosso Dossi festményeket. Az Egerben található kép az itáliai reneszánsz udvari művészet alkotása *Faun és Nimfa* címmel, mely egy fatáblasorozat része volt, amely eredetileg Alfonso d'Este ferrarai palotájába, hálószoba mennyezet

dekorációnak készült. Az egykoron 9 darabból álló fatábla sorozatot aranyozott keretezésű kazettás mennyezetre rögzítették. A teljes hálószoba dekorációja több éven át tartott. Ma a sorozatból öt részlet a modenai Galleria d'Este-ben van, egy a velencei Cini-ben és egy az Egri Múzeum gyűjteményében található.

A források szerint 1608-ig a helyükön maradtak a táblák, amikor egy vásárlási félreértésből adódóan a 9 festményt Scippo Borghese kardinálisnak elküldték Rómába. A kardinális 4 táblát megtartott, ötöt visszaküldött a modenai hercegnek. A velencei és az egri kép a római gyűjteményben maradt, később, 1748-ban a capitoliumi múzeum leltárában szerepeltek. De nem maradtak a múzeumban, mert a 19. században Vincenzo Camuccini római festő gyűjteményében bukkantak fel, majd az egri tábla 1873-ban a bécsi műkereskedelemből Giorgione műként került vásárlás révén Pánthy Endre egri püspök és nagyprépost gyűjteményébe. A püspök haláláig az egri nagyprépositi palota falait díszítette.

A kép 1906-ban hagyatékként jutott az Egri Érseki Líceum Múzeumába és az 1950-es évektől a Dobó István Vármúzeum Képtárában volt látható a festmény (*Dobó István Vármúzeum*, s. a.)

1998-99-ben sor került egy nagyszabású Dosso Dossi kiállításra (Ferrara, Firenze, New York, Los Angeles), melynek alkalmával az egri tábla az Erőszak/Violance elnevezést kapta.

A kiállításon megnevezett 9 tábla a következő volt: Harag, Féltékenység, Szerelem, Csábítás. Az egri táblának tehát az Erőszak lett a neve és a többi négy egy Petrarca szonett alapján a Nevetés, Bánat, Félelem, Düh elnevezést kapták.

A Faun és Nimfa ábrázolás a két nem viszonyának/harcának megjelenítéseként van számon tartva. De ez a kép jóval túlmutat a két nem viszonyán. A kecskebőrbe öltözött idős férfi erőszakosan szorongatja a fájdalomtól és undortól eltorzult női alakot. A faun félig állati- (alul), félig emberi lény (felül), nyers erőszakossága nem meglepő. A képen jól látható, hogy ez a párocska egyáltalán nem összeillő. A festményen több kontraszt is megjelenik: az öregség és fiatalság, a törékenység és a brutalitás, a szépség és a rútság ellentéte. A két személy (hiszen az egyik nem teljesen ember) ellentétét a kép alján lévő groteszk ábrázolás is alátámasztja. A faun oldalán egy fonnyadt uborka látható, még a Nimfa oldalán élénk színben pompázó törékeny virág van. Az állati lény meggyalázza a fiatal nimfát, akinek ártatlanságát a fehér szín túlsúlya is hangsúlyozza, míg a férfi brutalitását vad arcberendezésen kívül kecskeszakálla és kecskebőr ruhája is kiemeli. A faun ábrázolásán belül is ellentét húzódik, ellentétben van az öltözék és a brutalitás a reneszánsz lágy, loknis frizuradivatjával is.

Ennek a képnek analóg ábrázolása föllelhető a firenzei Palazzo Pitti-ben, a Galleria Palatina részben. Ez a kép egy még vadabb félig ember, félig állat-

szerű lényt mutat be, egy előzőtől is ártatlanabb Nimfával. A kép címe: Nimfa és szatír.

Dosso Dossi: Nimfa és Szatír (Firenze, Palazzo Pitti) és Dosso Dossi: Faun és Nimfa (Egri Képtár)

A Nimfa és Szatír c. kép a firenzei Pitti Palota, Galleria Palatina részében az Apolló teremben található 57x53 cm-es olajfestmény. Ez nem mennyezet díszítés része, csak témájában egyezik meg az egri képpel.

A kép bemutatása előtt érdemes néhány szót ejteni magáról a Pitti Palotáról. A palazzo keresztmetszetét adja különböző koroknak és megeleveníti 3 kormányzó család (Medici, Lorena, Savoia) történetét a 15 és 19. század között.

Az épület érdekessége, hogy itt is megjelenik egy titkos folyosó, mely összekötötte a régi kormányzó palotát a Palazzo Vecchio-t (a neve is Régi Palota) az új rezidenciával. I. Cosimo 1564-ben Giorgio Vasari-t bízta meg a két palota közötti összekötő folyosó elkészítésével, mely lehetővé tette a főhercegnek a kormánypalota és az új rezidenciája közötti gyors és biztonságos közlekedést.

7. kép: Firenze, Vasari folyosó a Palazzo Vecchio-ból kiindulva

8. kép: Firenze, Vasari folyosó

A bal oldali képen (7.) a Vasari folyosó látható az Arno mellett, a jobb oldali kép (8.) a folyosó folytatása az épületek közé rejtve a Ponte Vecchio-n keresztül az Arno túloldalára a Palazzo Pitti-be. Maga a palota velem ellentétben nem mindenkit ejtett rabul a történelem során, Wesselényi Polixéna a következőképpen nyilatkozott róla:

> „A gran Duca rezidenciája - a Palazzo Pitti – nékem sohasem tudott tetszeni. Bármint ügyekeztem is nehéz külsejét, egyenes vonalban menő feszes ablakait nagyszerűnek találni: rám nézve mindig azon kedvetlen hatást tette, mint egy börtön s mindig elgondolám: nem szeretnék benne lakni. Mennyi unalmat nyeltek pompás lakósai nehéz falai közt! Mennyi méregkeverésről, sötét, bonyolódott szövedékű ármányokról szólhatnának ezen néma falak!"
>
> (*Wesselényi*, 1981)

A palazzo azonban ma már nem az ármánykodások, hanem értékes műkincsek: festmények, kristályok, porcelánok, távol keleti és dél-amerikai relikviák otthona. Az Apolló teremben található Nimfa és Szatír c. képen (9. kép) sokkal inkább érvényesül a szatír állatias alakja: orra, szája, füle, arckifejezése, testszőrzete vadállat vonásokat tükröz. Öltözéke csak apró részletekben (vállán a pánt) hasonlít az egri képhez (10. kép) és talán jobban idézi a szatírok természetes élőhelyét, a fákat, hegyeket.

9. kép: Nimfa és Szatír, Palazzo Pitti

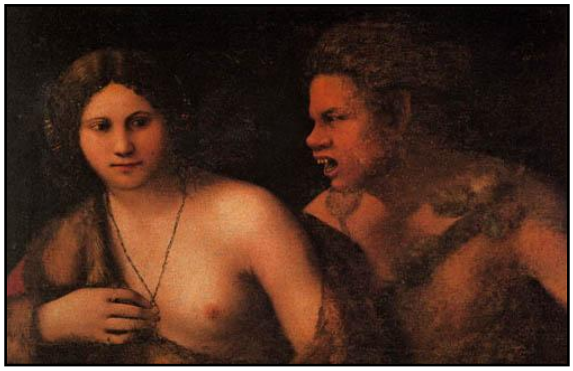

10. kép: Faun és Nimfa, Egri Képtár

A Nimfa törékeny megadó, rettenet nem látszik a bájos arcon, olyan mintha nem is egy vadállat közeledne felé. A kép vöröses feketés színei viszont tükrözik a bekövetkező agresszivitást. Az egri képen kevésbé állatias a Faun, inkább egy idősödő úr látszatát kelti, de szembetűnő, hogy nem egy átlagos öregedő úrról van szó, ahhoz képest túlduzzadóak az izmai. A Nimfa arca eltorzul a fájdalomtól, amit részben az erőszakos szorítás okoz (a firenzei képen ez az erőszakos szorítás nem jelenik meg). A fizikai fájdalmon kívül érezhető a lelki fájdalom is, ami végtelen viszolygással párosul.

Felice Brusasorci (Verona 1539-1605 V.) Sirató angyalok Krisztus holttestével, 1590 körül

A veronai iskola hatása alatt, atyjának Domenico Brusasorcinak tanítványaként kezdte pályafutását. Később a firenzei festészet és Veronese művei befolyásolták művészetét. Élete nagy részét Veronában és környékén töltötte, veronai és tartománybeli oltárképeket festett.

A kor jellegzetességének számított a kőlapra való festés, melyet Veronában is használtak és Vasari nyomán terjedt el ez a technika. Ilyen követ Tos-

cana-ban és Carrara-ban bányásztak. Ez a típusú kő keménysége miatt nem volt alkalmas faragásra, de szép volt és rendkívüli fényhatással rendelkezett. Brusasorci is kedvelte a kőlapra festés technikáját, számos ilyen témájú műve született. Pánthy Endre egri főkáptalan magán képtárgyűjteményének 1896-os listájában „Felice Ricci (Brusasorci)? 16. század vagy Annibale Caracci? 1560-1602 Krisztus teteme a sírban" meghatározással szerepel a kép. Később 1920-ban korábbi ismeretek alapján Szmrecsányi Miklós vállalta a kép kormeghatározását (*Dobó István Vármúzeum*, s a.)

A Krisztus siratása kép háttere mélyfekete színű, melyből erőteljes kontraszt emeli ki a halott Krisztus testét. Az éles kontraszttal, a szín- és a fényárnyékhatásokkal éri el a festő a kép drámaiságát. Krisztus kiterített holtteste egy hideg kékeszöld színű csavarodó leplen fekszik. A kép jobb oldalán erőteljes rózsaszín árnyalatú „lepelbe csavart" lándzsás angyal alakja látható, akinek a szárnyai irracionális égi kék színt és formavilágot öltenek. A szárnyakból a kavargó univerzum rejtélye hívogatóan néz felénk. Mellette egy másik angyal háttérbe simuló inkább a földet eszünkbe juttató sötétzöld öltözetben a lándzsás alakot szemléli.

Krisztus feje mellett egy könyöklő, meditáló angyal alakját, a kép előterében gyermek-angyalokat is láthatunk. A festmény különböző életkorú, és hierarchiájú angyalokat jelenít meg.

1596-ból származik Brusasorcinak a Krisztus sírba tételét ábrázoló oltárképe, melyet a veronai Madonna della Campagna kolostor számára festett. A budapesti Szépművészeti Múzeum gyűjteményében is megtalálható F. Brusasorci hasonló témájú kompozíciója.

A budapesti kép abban mutat eltérést az egrihez képest, hogy ott a Golgota Krisztus siratásának helyszíne, nem pedig a barlangsír. Ez a kép is Egerben volt, egykor Pyrker János László egri gyűjteményének részét képezte.

A prágai Nemzeti Galéria is őriz egy analóg Krisztusábrázolást, mely a szakértők véleménye szerint még közelebb áll az egri képhez. Valószínűnek tartják, hogy ez a kép az egri tábla előkészítő rajzaként szolgálhatott.

17. századi festészet - itáliai mesterek művei Egerben

Guido Cagnacci (S. Arcangelo di Romagna 1601- Bécs 1663) Dávid Góliát fejével

Bolognában, ismeretlen festőnél végezte tanulmányait 1618-21, majd 1621-22 között Rómában dolgozott, ahol közvetlen kapcsolatba került Caravaggio-val, akinek hatására drámai fényhatások alkalmazása figyelhető meg művein.

1642-től Forliban töltött időszakában készítette életművének fontos alkotásait (Páduai Szent Antal prédikációja vagy a Forli Cattedrale). 1645-től egyre inkább rátalált saját klasszicizáló stílusára.

1646-47-ben X. Innocentius pápának dolgozott, majd 1650-től Velencében működött, ahol Guido Baldo Canlasi néven vált ismertté.

Sikerei csúcsán 1660 körül meghívást kapott a bécsi császári udvarba, ahol udvari festőként alkotta meg főművét, a Kleopátra halálát. A kép jelenleg is Bécsben, a Kunsthistorisches Museum-ban található. A mester 1663-ig, haláláig Bécsben tartózkodott.

A Dávid festményét Bartakovics Flóris a 19. században vásárolta meg és 1873-tól, mint az Érseki Líceumi Gyűjtemény darabját láthatta a nagyközönség. A festmény Cagnacci velencei periódusában készült. Alkalmazta rajta a Caravaggio-tól tanult fény és árnyék hatásokat.

A művésznek 3 „Dávid Góliát fejével" kompozíciója ismert (Bologna, Columbia, Eger). Dávid modellje mindhárom képnél ugyanaz a finom arckarakterű ifjú. Az egri és a columbiai kép mezítelen felsőtesttel ábrázolja Dávidot, míg a bolognai festmény (magángyűjtemény része) díszes öltözetben, tolldíszes föveggel a fején (*Dobó István Vármúzeum*, s. a.)

Az egri képen fiatal fiútest erős fényhatással emelkedik ki a sötét háttérből. A fiú vállán sárgás szőrme, fején vörös kalap, kezében az óriás filiszteus vesztét okozó parittya látható. A parittya nem, mint sorsdöntő eszköz, hanem mint a ruházat kiegészítője - ahogyan egy derékszíj - jelenik meg. Másik kezében a filiszteus levágott fejét tartja, mely szintén nem kelt drámai hatást.

A Cagnacci által ábrázolt Dávid megjelenítésével (kivéve a festő korszakát idéző öltözék) minden részletében igyekszik megfelelni a Szentírásnak: egy törékeny ifjú egyetlen parittyával és óriási hitével szállt szembe a hatalmas filiszteussal.

Pietro Belotti (Volciano da Salo, 1627 - Gargano sul Garda, 1700) – Öreg férfi kigúnyolása

Korai éveiben részt vett Ferrabosco mellett a Palazzo Ducale festői díszeinek kialakításában. 1654-től Velencében, majd 1670 és 1674 között Milánóban működött, ahol sajátos ironikus stílust alakított ki. A 17. század 2. felében, Lombardiában a realista festészeti nyelvezet elterjedésében nagy szerepe volt Belottinak. A művészre nagy hatással volt Rembrandt festészete, maga is másolta a nagy holland festő műveit. 1681-től Mantovában élt és dolgozott.

Az egri festmény restaurátor tanár tulajdonából került az Egri Képtárba, akinek a kísérletezései nyomon követhetők a vásznon, de a tisztítások során lekerült régi átfestések segítséget nyújtottak a festmény pontosabb művészettörténeti meghatározásánál (*Dobó István Vármúzeum*, s. a.)

A kép témája (11. kép): az alsóbb néposztály mindennapjainak megjelenítése, az antik romok árnyékában időző egyszerű, a társadalom peremén élő emberek bemutatása. A koldusok realisztikus ábrázolásának divatja ekkor kezdett elterjedni az arisztokrata körökben.

11. kép: Pietro Belotti: Az öreg férfi kigúnyolása

A kép középpontjában egy olyan férfi alakja látható, aki orsót és guzsalyt tart a kezében, láthatóan férfias öltözéke és kardja ellenére női munkára fogták.

A férfin nevet a mögötte ülő cigányasszony és vele incselkedik a másik oldalán lévő, tollas kalapú, kissé faunarcú fiúcska, aki egy gyertyával begyújtja a férfi kezében lévő guzsalyt.

A kép hátterében egy mohával borított antik oszlop látható talapzatánál kockajátékot játszó emberekkel. A kép többi mellékjelenete is a fő témában megjelenő gúnyt támasztja alá, bár ez már itt nem direkt formában jelenik meg, mint a fiú és a cigányasszony esetében, hanem allegóriákon keresztül.

A cigányasszony élénkpiros szoknyája mellett látható malomkő, melyet a termékenység szimbólumának tartanak, hulladék között félig a földbe fúródva jelenik meg és a kockajátékot játszó férfiak kockája is vesztésre áll (1-est mutat).

A kompozíció középpontjában a szín és fényhatásokkal kiemelt cserépkorsó van, melynek ábrázolása szorosan összefonódik a koldusok életvitelével. Ebben az esetben viszont olyan értelmet is kaphat, hogy öreg igyál, ha már az életmódod és a korod miatt úgysem sok minden maradt számodra. A cinikus gondolatokat megerősíti a cigányasszony kaján mosolya, és a gúnyolódást támasztja alá a szoknya szemtelen, fiatalos, élénkpiros színe a rendeltetésén kívülre került, romos állapotban lévő malomkővel szemben.

A kép hátterében is antik romok látszanak, melyek közül a szemközt lévő boltív feltehetőleg egy antik római vízvezeték megmaradt kőíve.

A gúnyolódás elemei megjelennek Belotti más művén is „A két öreg és egy fiú” c. képén. /Brescia – magángyűjtemény/

Giovanni Battista Caracciolo /Battistello/ (Nápoly 1578-1635 N.) - Bűnbeesés

A nápolyi Caravaggio követők első és legjelentősebb mestere, életrajzírója: Bernardo de Dominicini. Dominicini szerint Caracciolo másolatokat készített Caravaggio műveiről.

Jelentős műve: Keresztrefeszítés - Nápoly, Museo Civico di Castelnuovo.

1618 és 1624 között dolgozott a firenzei hercegi udvar számára is, ahol portréfestőként is ismerté vált.

Az egri múzeum a képét 1977-ben vásárolta meg (korábban egy 17. századi nápolyi gyűjtemény része volt) a budapesti műkereskedelemből.

A kép sokáig restaurálatlanul állt, csak később jöttek rá valódi értékére (az egri képtárban más Caravaggio követő festő képe is van, így Hendrick Ter Brugghen). (*Dobó István Vármúzeum*, s. a.)

A Bűnbeesés-t a Caravaggio-tól jól ismert erőteljes fény-árnyékhatások, továbbá a zöld árnyalatainak meghatározó alkalmazása jellemzik.

A kép témája: az eredendő bűn, Ádám és Éva története.

A kép aktív szereplője Éva, passzív szereplő pedig Ádám. Éva áll, Ádám fölé magasodik és nyújtja az almát Ádámnak; míg Ádám ül, sőt szundikál, látszólag passzív az eseményekkel szemben.

Fölül, Éva fejénél látszik az emberarcú gonosz kibukkanva a sötétzöld levelek sűrűjéből. Első pillantásra úgy láthatjuk, hogy Ádám közömbösen viselkedik, mintha nem is érdekelné tettüknek a súlya.

Viszont jobban elmerülve a festmény részleteiben feltűnik, hogy Ádám nem alszik (félig nyitva van a szeme), támasztja a fejét, feltételezhetően őrlődik, hogy mit is tegyen. A képet szemlélve az emberiség további sorsát befolyásoló tett súlya Évára mutat. Bár ez nem teljesen igaz, hiszen Ádám férfiatlan tehetetlensége éppoly meghatározó az emberiség jövője szempontjából.

18. század - Giovanni Battista Carlone

Giovanni Battista Carlone egy észak olasz eredetű művészdinasztia bécsi ágához tartozik (de sem németül, sem magyarul nem igazán tudott). Carlone 1713. december 8-án köt szerződést Telekessy püspökkel, és a püspök kívánságára felveszik az egri kőműves, ács és kőfaragó céhbe.

Érvényesülés, karrier, meggazdagodás lehetősége vonzotta Egerbe. Bízott felkészültségében és nemesi rangjában (*Pécsi*, 1986). A nagy önbizalommal és ambícióval rendelkező itáliai mester jó emberismerő lévén bízott abban is, hogy a város vezetőinek személyében jó mecénásra lel és ezt meg is találta Erdődy Gábor személyében. A püspök kőművesmesterének nevezi Carlonét.

Carlone annak a barokk stílusú székesegyháznak az építésén dolgozott, amit később Pyrker János László egri érsek építtetett újjá, és melyhez felújítási terveket Eszterházy Károly püspök is készíttetett 1780-ban, de megvaló-

sítására már nem kerülhetett sor a püspök halála miatt. Carlone nevéhez fűződik a középkori Szent Mihály templom tájolásának megfordítása, innentől a bejárat a város felé, a szentély pedig nyugat felé néz.

A mester ismerte a barokk minden fortélyát, templomokat, kastélyokat épített mindenfelé a környéken; Miskolcon, Felnémeten, Egerszalókon, Demjénben, Kápolnán, Füzesabonyban, Edelényben, Aszódon és Debrecenben.

Házat épített magának a jelenlegi Bródy Sándor utca és a Széchenyi utca sarkánál, az akkori település központjában, közel híres alkotásaihoz (képmelléklet 8. kép). A sarokházat Carlone 1725-ben építette saját családja számára, ahol 1747-ben bekövetkezett haláláig élt. A homlokzati rokokó stílusú immaculata (Szűz Mária) szobrot 1760-körül Steinhauser Antal egri szobrász készítette el Pétermány Mihály káptalani revizor megbízásából. A házat 1795-1834 között birtokló káptalani levéltáros újíttatta fel és ebben az időben kapta az épület a neogótikus ívsordíszeit (12. kép).

12. kép: Neogótikus ívsordíszek

A ház későbbi tulajdonosai közül néhány fennmaradt név: Losonczy Mátyás káptalani levéltáros (1795-1834), Major József (1840-1845), Goth Pál sebész 1845-1848), báró Scherczer Eliza (1848-1851) és Bernett Ferencné (1851-1884) (*Szecskó,* s. a.)

Carlone 35 évet töltött a városban, idetartozónak érezte magát, amit az is bizonyít, hogy nevét Karloni Jánosra változtatta. A korszak egyik legjelentősebb építészegyéniségévé vált, elnyerte az *architectus hungaricus* nevet.

A mestert 1743-ban városi szenátorrá választották, ekkortól egyre inkább részt vett a város közügyeinek intézésében. Utolsó éveiben a város ügyein kívül elsősorban gazdasága, szőlője és családja foglalkoztatta. 1747-ben, 65 éves korában hunyt el Egerben. A Serviták templomának kriptájában temették el.

Művészetének örökösei két ágra szakadtak. Egyik a Carlone nyomdokait követő elsősorban külföldi mesterek (bécsi és más külhoni művészek), akik a merész rokokó formavilág követői voltak. A másik irányzat a kevésbé merész, hétköznapi feladatokat ellátó művészek, akiket az újtól való félelem jellemzett.

Giovanni Battista Carlone egyházi építkezései

A volt jezsuita, majd cisztercita templomot (Széchenyi u.) Pethő István terve alapján emelte Giovanni Battista Carlone 1715-1734. Az építési szerződést 1717. január 12-én írja alá és így befejeződik a már másfél évtizede húzódó huzavona az építkezés körül. (képmelléklet 9. kép)

A felnémeti plébánia templom kapuzatát 1715-ben építette Carlone.

A templomban (épült 1715-1750) főként Barkóczi Ferenc püspöksége idején 1746-50 között folytak intenzív munkálatok. Az oromzat fülkeszobrait feltehetőleg Singer Mihály egri szobrász készítette. A templom téralakítása, faltagolása, és boltozási módjai Carlone építőstílusának jegyeit hordozzák magukon (*Lengyel,* s. a.)

Az egri érseki palota első nagyszabású, művészi szintű kiépítésére 1715-től Erdődy Gábor idejében került sor, amikor a püspök Giovanni Battista Carlone tervei alapján megépíttette a középső szárnyat. Carlone munkájáért 120 Ft honoráriumot kapott. Erdődy hivatalos szerződést kötött a mesterrel, melynek a szövege a következő volt:

> „*Karlone János egri pallérral megállapodtam, hogy felfogadván az épí*téshez szükséges munkásokat, mielőbb építse föl a következőket: a kápolna falait a kijelölt helyen alapjaiból építse föl, egy kis tornácot is építsen mellé, a kápolna részére vágjon ajtót a szobából a kápolnába s helyet és lyukat a kályhának, a kápolnában készítse el a stukatúrát. A lépcsőházat újonnan vakolja és meszelje, onnan a szakács szobájába vezető ajtót falazza be, az újonnan építendő konyhába vezető ajtót ugyancsak, de hagyjon egy ablakot, melyen át az ételt kiadják. Az asztalos szobájába vágjon egy kályhalyukat, a konyhánál kijelölt kis pince boltívét szedje le, vágjon ajtót, ablakot a konyhából az udvarra, szellőzőnyílást a tetőre."
>
> (*Dercsényi* és *Voit,* 1969)

A palota 18. századi állapotáról Bél Mátyás részletes leírást készített. „*Leginkább a püspöki rezidencia emeli jelentős mértékben a város szépségét*" (*Bél,* 1968) – ezek Bél szavai Heves megye 1730 és 1735 közötti állapotának bemutatásakor. Továbbá a leírásból megtudhatjuk, hogyan nézett ki pontosan a Carlone által épített püspöki palota. Ekkor még püspöki palotáról beszélünk, Eger 1804-től emelkedett érseki rangra és ettől a dátumtól kezdve a korábbi püspöki palota érseki palotaként működik.

A palota a város fölé épített emelkedőn épült pontosan a nagytemplom (ahogy az egriek nevezik) és a papnevelde között. Az épület földszintjén helyezkednek el a lakószobák, az éléskamrák, melegítő- és hűtőhelységek, jégverem, az emeleten fogadó szobák vannak, középen a nagy tanácskozóterem elegáns előcsarnokkal és az előcsarnoktól jobbra van a püspök lakosztálya (*Bél*, 1968). Vannak még az épületben tető alá bújtatott padlásszobák is, ezekből alakították ki a vendégszobákat (*Uo.,* 1968).

A palota további érdekessége a hozzá kapcsolódó kert, melynek a tervrajzát szintén Carlone készíti el. A barokk paloták pompájához hozzátartozott egy egzotikus kert is. A kert mind a négy sarkában van egy-egy madárház, egyikbe gerléket, másikba vadgalambokat, a harmadikba fenyőrigókat, gémeket, szárcsákat és a negyedikbe (ez a kert közepén volt) fácánokat telepítettek. A madárházak színe zöld volt és erre még ráfestették az egyes madárfajokat a maguk színességében (*Uo.,* 1968).

A kertben víztorony magasodott tetején víztartállyal. A kutakból lóerővel lehetett vizet nyerni, amivel nemcsak a kertet öntözték, hanem a szökőkutakat is működtették vele. A kertet faunok és törpék díszítették. Carlone 1723-ban télikertet és 1729-ben narancsházat és fácánosházat épít. Később Erdődy Gábor utódja Barkóczi Ferenc nem sokat változtatott a palotán, mindössze néhány szobával bővítette és építtetett egy üvegházat, amiben egzotikus növényeket tartottak.

Barkóczyra Róma szellemiségén kívül hatott Mária Terézia barokk udvarának (Schönbrunn) berendezése, ami a fényűző barokk pompakedvelésen kívül a kertrendezésre is kihatott, egzotikus növények és madarak telepítésével.

Giovanni Battista Carlone, mint hídépítő

A híd középkori eredetű, a 16. századtól kőhídként említik. Később a kőhíd megsemmisült, aminek az árvíz lehetett az oka.

Helyén a 18. század elején már csak fahíd állt. 1729-ben a városi tanács úgy döntött, hogy lecseréli a fahidat, és kőhidat épít helyette. Ekkor kapta a megbízatást Giovanni Battista Carlone, hogy megépítse az Eger patak új kőhídját.

1730-31-ben épült egy kétnyílású híd a patak felett. Két korlátján és a mai Dobótér felé eső védőfalán eredetileg 10 szobor állt. /A kőfaragó munkát Steyer János végezte. A díszítmények további sorsáról semmit nem lehet tudni./ Később az 1878 évi árvíz megrongálta, ezért a hidat lebontották és a helyére újból fahíd került.

A 2 világháború alatt, 1944-ben (az egri bombázások időszaka) a híd súlyosan megrongálódott és 1947-ben építették újjá (*Bujdosóné,* s. a.)

A híd (13. kép) a történelem folyamán fontos szerepet töltött be, mert megyehatáron helyezkedett el és az átkelésért vámot kellet fizetni. A város hídon túli, azaz a vár felé eső része 1807-ig (tehát a híres egri ostrom idején is) Borsod vármegyéhez tartozott.

13. kép: Carlone hídja

Giovanni Battista Carlone: az egykori Collegium Juridicum homlokzata, 1745.

Az épületet a Foglár György alapította jogi iskola (képmelléklet 10. kép) számára kezdték el építeni 1744-ben. Ez az épület is Carlone jellegzetes stíluselemeit mutatja. A mester halála után 1754-ben fejezték be az építkezést, és 1762-ben romló állapota miatt felújították az épületet.

Ide helyezték a Telekessy püspök által alapított fiúnevelőt, valamint a Líceum elkészültéig a filozófia tanszakot, majd a Pyrker János László által 1828-ban alapított első magyar nyelvű tanítóképzőnek is ez az épület adott otthont.

Kapuzata: 1853-ban alakították ki. Bartakovics Béla érsek címere és az eredeti, Foglár György idejéből származó kőtábla látható rajta. A kapuzat fölötti fülkében két puttó, közöttük a lorettói szűz szobra látható (*Lengyel*, s. a.) Az első emeleti homlokzati ablakok felett megtalálhatók Carlone jellegzetes rokokó díszítőelemei a kagylók és a párkány alatti részt virágmotívumok díszítik.

Végül a polgárházak közül egy figyelemre méltó saroképület (14. kép) Carlonétől: Herner serfőző mester háza (ma Kálvin házként ismert), a kórházzal szemben a Markoth Ferenc (orvos, aki Bolognában szerezte meg orvosi diplomáját) utcán az 1-es iskola mellett.

A mesebeli tornyos lakra emlékeztető ház jelenleg halványzöld színű és a kor jellegzetesen játékos és ebben az esetben vidám polgári barokk hangulatot sugárzó, előkelően tiszta fehér színű kagylódísz (a homlokzati sarokablak felett) emeli az épület szépségét. A Herner házban a 18. század második felé-

ben Schmidt Ferenc szobrász műhelye működött, aki elsősorban faszobrokat, padokat készített és az ő munkái közé tartoznak a líceum erkélyajtói is.

14. kép: Herner sefőző mester háza

A Collegium Germanicum Hungaricum működése és kapcsolata Egerrel a 18. században

1551-ben jött létre Rómában a Collegium Romanum, amit 1566-ban emeltek egyetemi rangra és az évek során sok fakultással bővült: filozófia, teológia, kánonjog, latin irodalom. Növendékei között 14 pápát tartanak számon (*Lupták*, 2013).

Ezt követte 1552-ben az első nemzeti tanintézet, a Collegium Germanicum. A Collegium Hungaricum 1578-ban nyitotta meg a kapuit, de nem bizonyult hosszú életűnek, mert két év múlva összevonták a német kollégiummal és így 1580-tól Collegium Germanicum Hungaricum néven működött tovább. 1580. január 1.- 1600. január 1. között összesen 45 magyarországi hallgató iratkozott be a Collegium Germanicum Hungaricumba. Legtöbben az esztergomi egyházmegyéből érkeztek (20 fő), ezt követte az erdélyi (6), a győri (5), az egri (4), majd a zágrábi, váradi és pécsi (3-3), végül a kalocsai (1) egyházmegye (*Bitskey*, 1983). A számok a római katolikus egyház akkori területi pozíciójáról is hírt adnak.

A 45 hallgató közül Lósy Imre jutott a legmesszebbre az egyházi ranglétrán: 1634-42 között Pázmány Péter utódaként esztergomi érsek lett (*Uo.*, 1983).

A Collegiumban mindig szigorú szabályok szerint éltek és tanultak a hallgatók. Az intézmény élén jezsuita rektor állt. Az oktatás a jezsuiták 1599-ben bevezetett tanulmányi szabályzata szerint zajlott (*Lupták*, 2013). A dogmatikán kívül természettudományokat, antik szerzők műveit tanulhatták szép számmal a növendékek. Cél az egyetemes tudás megszerzése volt. A tudományos képzésen kívül alapos lelki nevelésben is részesültek az alumnusok. A Collegium Germanicum Hungaricum a magyar egyházi értelmiség elsőszámú helyszíne a 17-18. században. Egy évben összesen 12 magyar mehetett ki. Tanulmányait befejezve a hazatérő teológusok szinte kivétel nélkül valamilyen magas főpapi beosztásban tevékenykedtek tovább.

A Collegium volt hallgatói Itáliából magukkal hozták az európai kultúrát, megismerték az itáliai művészetet, a kor tudományos ismereteit, elsajátították az ottani irodalmat, és hazatérve megszerzett tudásukkal gazdagították az egyházmegyét és hozzáláthattak egy magasabb szintű papképzés alapjainak lerakásához. Tevékenységüknek és művészetpártolásuknak köszönhetően az akkori egri városkép szinte teljes egészében megőrződött az utókor számára.

A nevek sorából érdemes kiemelni Erdődy Gábort, aki Egerbe csábította Giovanni Battista Carlonét, továbbá Barkóczy Ferencet (1729-1733) és Eszterházy Károlyt, akik a tudomány, kultúra, művelődés és könyvterjesztés területén töltöttek be hatalmas szolgálatot.

Eszterházy Károly püspöksége alatt kiterjedt levelezést folytatott a római Collegum Germanicum Hungaricum rektorával Giambattista Guerrieri-vel. Ez a levelezés nyomon követte a diákok tanulmányi eredményeit, magaviseletüket és még egyes esetekben betegségükről is beszámolt a Collegium az egri egyházi vezetés felé. Ebből a levelezésből egy olyan levelet emeltem ki, mely speciálisan az egyik diák magatartási kihágásairól és a kollégiumból való távozásáról szól:

Illustrissimo, Eccellentissimo, Reverendissimo signore signore Colendissimo

Ho sempre sperato, che ***il signore Nemespataky dovesse moderare il suo naturale, e correggere i suoi difetti,*** *come egli stesso giá volte m'aveva promesso, e perció non ho voluto disturbare colla notizia Vostra Eccelenza, ma le mie speranze sono riuscite vane, specialmente negli ultimi mesi della sua partenza da questo collegio.* ***Egli poteva, e doveva con maggior diligenza, ed impegno applicare allo studio,*** *e allora avrebbe meglio corrisposto al suo impegno, e assai piú profittato.* ***Le sue frequenti inosservanze della domestica disciplina, la lega coi piú innoservanti, la mancanza del silenzio della scuola, nelle ripetizioni, e specialmente nel coro, la negligenza nell'alzarsi di letto la mattina, il non molto rispetto alle leggi, ed ai superiori del collegio*** *non anno giovato alla di lui stima, ne alla edificazione de compagni. Nonostante il giuramento prestato, e la dichiarazione rinnovata l'anno scorso dagli Eminentissimi protettori, ha voluto arrivare ai confini dell'Italia, quantumque ne fosse efficacemente dissuaso dal suo ottimo compagno di viaggio*

signore Szabó, il quale vedendolo ostinato in questa risoluzione, per provvedere alla propria coscenza, ne chiese, e ne ottenne per se la dispensa da Sua Santitá. ***Non dubito, che questi difetti saranno emendati dall'etá, da una maggiore esperienza****, e riflessioni, e molto piú dall'autoritá di Vostra Eccelenza, e perció spero, che sará di vantaggio a codesta rispettabile chiesa.*

Con tutta sinceritá devo dare migliori notizie di questi due suoi diocesani, che rimangono, i quali non anno bisogno di stimolo nella pietá, e nello studio, e corrispondono egregiamente ai comuni desideri. *Colla stessa sinceritá devo assicurare Vostra Eccelenza del mio rispetto e della mia prontezza in obbedirla, e qualora si degnerá commandarmi, riconoscerá cogli effetti la venerazione, e l'ossequio, con cui mi confermo.*

Di Vostra Sua Illustrissima Reverendissima

Roma 29 Giugno 1771

Umilissimo obligatissimo servitore
Giambattista Guerrieri Rettore del
Collegio Germanico Ungarico

(*Antal*, s. a.)

Giambattista Guerrieri Eszterházy Károlyhoz írt levelében tájékoztatja az egri egyházfőt egy Nemespataky nevű alumnus (1768-ban, Eszterházy ajánlásával érkezett a kollégiumba) viselt dolgairól. Ez az írás bizonyítja, hogy a római és az egri egyházi vezetők között nem csak sablonos hivatalos és udvariassági levelezés zajlott, hanem magán jellegű kérdések is felmerültek egy-egy diák viselt dolgait illetően. A levélből kiderül, hogy Nemespataky többször vétett az egyházi fegyelem kérdésében: több alkalommal megsértette a házirendet és a kollégiumi rendet és elöljáróival szemben sem mutatott mindig megfelelő tiszteletet. Az iskolában magatartási és szorgalmi problémái voltak és a felsorolt fegyelmi vétségek sora még egy teljesen magán jellegűnek tűnő problémára, az ágyból való reggeli felkelésnél tanúsított trehányságra is kitér.

A római rektor úr ennek ellenére bízik az alumnus magaviseletének javulásában és az egri egyházi vezetés bölcsességében. Továbbá Guerrieri kifejezi elismerését másik két tanulóval szemben, róluk ellenben csak jót tud mondani.

Püspöki könyvgyűjtés

Rómában végzett főpapok kultúrateremtő tevékenysége a 18. századi Egerben

1695-ben a korábbi viszontagságos idők (végvári harcok, török időszak, Rákóczi szabadságharc) után Eger ismét püspöki város lett. Gazdasága virágzásnak indult, melynek jelentős bevételi forrása a szőlőkultúra volt, melyet a püspökség is támogatott. A város egyaránt dolgozott belső és külső kapcsolatok építésén és az 1720-as évektől rendszeresen küldött követeket, Budára, Pozsonyba, Bécsbe, hogy megnyerjék az udvari körök támogatását. Termé-

szetesen nem volt ellentmondástól mentes ez az időszak sem, mert ellentét húzódott a püspökség és a földesúr között, amely Barkóczy Ferenc (1745-ben iktatták be hivatalába) püspöksége idején még erőteljesen jelentkezett. A kialakuló népi mozgalomnak a kiváltó oka az volt, hogy a földesúri tiszttartók megtiltották a helybeli lakosoknak az erdőben található hulladék fa összeszedését és az is előfordult, hogy egy 16 éves fiút a földesúr pribékjei jól megvertek.

Ebben a reményekkel teli, de ellentmondásos helyzetben lépett színre Barkóczy Ferenc, aki kemény kézzel rendet teremtett a városban. Barkóczy mindössze 35 éves volt, amikor elfoglalta a püspöki széket. Fiatal korától kezdve a bécsi udvar légkörében élt, teológiai tanulmányait Rómában végezte és meghitt kapcsolat fűzte Mária Teréziához.

Gróf Barkóczy Ferenc püspök-főispán több évtizeden keresztül kemény kézzel és erős egyéniségével saját képére formálta egyházmegyéjét és annak fővárosát, Egert. Építkezései nagymértékben szabták át a város arculatát. Ő volt az első igazán mecénás szerepre vállalkozó főpap Egerben. Az építészet és a festészet pártolása mellett támogatta a helyi irodalom fejlődését és így *1755-ben püspöki könyvnyomdát* állíttatott fel.

Pompakedvelő építkezései gyakran mutattak példát, mint a Kispréposti palota esetében, de gyakran említésre kerül a felsőtárkányi tavak felett épített magánkastélya, a Fuorcontrasti (Viszályoktól távoli), melynek megítélése megosztotta kortársait és az utókort egyaránt.

A mecénás püspök és a város ellentéte évről évre erősödött, míg végül akkor ért véget, amikor Barkóczyt 1761-ben esztergomi érsekké nevezték ki. Barkóczy helyére Eszterházy Károly váci püspök került.

Gróf Eszterházy Károly élesen bírálta elődje tevékenységét, azzal vádolta, hogy *„az uradalom jövedelmeit luxusnyaralók építésére pazarolta, s hívei lelki gondozását elhanyagolta”* (*Nagy,* 1978).

Továbbá egy 1763-as Barkóczynak írt levelében megállapította, hogy „*a Foglár Intézet rá fog szakadni a hallgatókra s a püspöki rezidencia összeomlás előtt áll”* (*Uo.,* 1978).

Eszterházy Károly mélyen hívő katolikus főúr, aki puritán ízléséről volt közismert, de ugyanakkor célja volt az iskoláztatás fejlesztése (a Líceum építtetése és az Universitas alapításának terve – melynek alapötlete Barkóczytól származik) és Eger kulturális központtá tétele.

Barkóczy Ferenc püspök (1710-1765) karrierje magasba ívelt és nemcsak kortársa, Eszterházy személyéből váltott ki indulatokat, hanem az utókor vélekedését is megosztotta, ellentmondásoktól és indulatoktól nem mentes jellemzések születtek róla. Szmrecsányi Miklós elragadtatással ír az építtető, mecénás főpapról, míg Voit Pál folytonosan kemény kritikával illeti. A kritika nem volt alaptalan, hiszen kemény kézzel bánt el a vele szembehelyezkedőkkel, viszont művelődéspolitika terén nem szabad megfeledkeznünk ki-

emelkedő jelentőségű kezdeményezéseiről, melyek közül említésre méltóak az oktatási reformjai, egyetem alapítási ötlete, a kórház ügyének felkarolása, a fürdőkultúra újbóli fellendítése és nem utolsó sorban a történeti, bölcseleti és szépirodalmi műveket kiadó nyomda alapítása.

A híres és hírhedt felsőtárkányi kastélyában gyakoriak voltak a színielőadások, egész kis irodalmi kör alakult ki Barkóczy körül, melynek tagjai voltak művelt kanonokjai (pl. Androvics Miklós) továbbá írók és hivatalnokok. Barkóczy irodalmat pártoló tevékenységén kívül a zenei élet felvirágzásáért is jelentős lépéseket tett, hagyatékából nagy mennyiségű kotta is előkerült (*Ludányi*, s. a.).

Androvics Miklós kanonok könyvtára

Életrajzi adatok: Androvics nemesi családban született, szülei Márton és Zsuzsanna, mélyen vallásosak. Alapfokú tanulmányait Pressburgban és Komáromban végezte.

Később a bécsi papnevelő intézetben (Pazmaneum) tanult 3 évig. 1736. október 23-án beiratkozott a római Collegium Germanicum Hungaricumba. 1740-ben felszentelt papként távozott az iskolából. Tanárai kiváló eszűnek, becsületes természetűnek és a tudományok és a teológia területén elkötelezett embernek tartották. Hazatérte után azon igyekezett, hogy egyházmegyéje tudományos, kulturális és társadalmi fejlődését elősegítse. 1746-tól kanonoki tisztséget töltött be egészen 1777-ben bekövetkezett haláláig (Lupták, 2013).

„A magyarországi katolikus könyvgyűjtésben és könyvszervezésben Róma hatása a római inspirációk jelenléte kézenfekvő" (*Bitskey*, 1995). Különösen szembeötlő a Collegium Germanicum Hungaricum ilyen irányú ösztönző ereje, ahol számos magyar érsek, püspök, kanonok és az összes egri főpap végezte tanulmányait a 17-18. század folyamán. A 18. században Androvics Miklós egri kanonok könyvtára is így állt össze. 1777-ben a tulajdonos halálakor felvett jegyzékben 224 könyv szerepelt. Ezek között megtalálhatók voltak Androvics római alumnus időszakából származó jegyzetei, a könyvtár polcain sorakozott XIV. Benedek pápa minden jelentősebb munkája, Muratori 2 műve, Giuseppe Assemani 2 könyve (a Vatikán jeles orientalistája). Továbbá Eduardo Corsininek (a felvilágosodás felé hajló piarista filozófus) főműve a Institutiones philosoficae (*Uo.,* 1995).

Androvics Miklós korszerű bibliotékát alapított és a felvilágosodás előestéjén a katolicizmus legmodernebb szerzőit igyekezett összegyűjteni. A könyvtár épületének kiválasztása is illett a korszak ideológiájához. A bibliotéka a kanonok fényűző rokokó palotájában kapott helyet, mely ma Kispréposti palotaként (15. kép) ismert és Eger legkiemelkedőbb rokokó gyöngyszemének tartják.

A könyvtár állományának gyűjtését olaszok segítették: Paolo Bernardo Giordani római kanonok, Giuseppe Garampi pápai nuncius, az Angyalvár levéltárosa és Pietro Gazzaniga jozefinista szellemű dominikánus professzor.

A püspökök és segítőik levelezéséből fennmaradtak részletek, melyek alátámasztják, hogy tanácsaik erőteljesen befolyásolták a korszak könyvbeszerzését. Könyvtárépítő javaslataikért cserébe a főurak nem pénzzel jutalmazták tanácsadóikat, hanem néhány üveg tokaji bort kaptak viszonzásul segítségükért.

15. kép: Kispréposti palota, Androvics Miklós kanonok könyvtára

Barkóczy Ferenc 1755-ben nyomdát hozott létre *Typographia Lycei Episcopalis* néven. Az itáliai műveltséggel rendelkező főpapság célja az volt, hogy az észak-magyarországi régiót magas műveltségi szintre emeljék és egy kiművelt, tudós értelmiségi réteget és papságot neveljenek utánpótlásként.

Barkóczy első nyomdásza Royer Ferenc Antalt volt, aki pozsonyi nyomdáját eladva jött Egerbe, majd 1758-tól Royer távozása után Bauer Károly Ferenc lépett a helyébe (*Lupták,* 2013).

Barkóczy Ferenc könyvnyomdája segítette az itáliai tanulmányok során vagy a tanácsadók révén összegyűjtött könyvek első magyar nyelvű megjelenését is. A nyomdában az első kiadványok között olasz művek is napvilágot láttak, melyek a következők voltak:

- *Giuseppe Maria Prola*: Az örök élet napja (Eger, 1756) c. elmélkedés gyűjtemény (a művet Rusvai Lőrinc ferences szerzetes fordította magyarra).
- *Lodovico Vincenzo Gotti*: Az igaz útnak megválasztása (a katolikus hitvédelem műve (Eger, 1757)

- *Muratori*: A keresztény emberek valóságos áhítatosságáról (Eger, 1763). Muratori művei a fanatizmustól mentes, megfontolt keresztény vallásosságot hirdették, mely főpapi körökben is népszerű volt.

Eszterházy Károly püspök könyvgyűjtése

Androvics könyvei a kanonok halála után az Eszterházy Károly által alapított, majd az 1793-ban megnyitott líceumi püspöki könyvtárba kerültek. A könyvtár 160 000 kötettel nyitotta meg a kapuit és Észak-Magyarország legjelentősebb intézményévé vált.[1]

Eszterházy Károly katolikus arisztokrata családban született 1725-ben. Édesapja, Eszterházy Ferenc, édesanyja, Pálffy Szidónia. A családtagok közül legnagyobb hatást fivére, Ferenc és nagybátyja, Eszterházy Imre, veszprémi püspök gyakorolta rá, aki hatással volt későbbi pályaválasztására is. Tanulmányait a pozsonyi jezsuita gimnáziumban kezdte, innen a jezsuiták nagyszombati kollégiumába került, majd 20 évesen a római Collegium Germanicum et Hungaricum diákja lett.

Itt ismerkedett meg Pietro Lazzari-val, aki a Collegium Romanum könyvtárosa és professzora volt. Ez az ismeretség kihatott Eszterházy későbbi könyvtár-alapítási tervére.

A Rómában töltött 3 év során olyan kimagasló egyházi vezetővel is személyesen találkozhatott, mint XIV. Benedek pápa, aki egyben egyik példaképe is volt. Másrészt lehetősége nyílt jelentős művészeket személyesen is megismerni. Ennek az ismeretségnek köszönhetően kerülhettek az egri érseki palotába Giovanni Battista Piranesi[2] Vedutái (*Löffler*, s. a.)

Eszterházy olasz nyelvű könyvgyűjtésére is olasz tanácsadók segítségének igénybevétele volt jellemző, akik közül elsősorban Garampi és Gazzaniga személyét kell kiemelni, de rajtuk kívül meg kell említenünk Giovanni Bertieri és Agostino Gervasio neveit is.

Garampi igen komoly munkát végzett az Eszterházy féle gyűjtemény összeállításában. Giuseppe Garampi majdnem egyidős volt Eszterházy Károly püspökkel. Riminiben született 1725. szeptember 29-én. Már 26 éves korában vatikáni felügyelő, 1759-ben az Angyalvári levéltár igazgatója lett, 1766-1772 között a pápai titkos levéltárban dolgozott, majd kinevezték Lengyelország nunciusává, ahonnan 1766-ban Bécsbe helyezték. Nem sokkal a bécsi nunciusi kinevezés után meglátogatta az egri püspököt. Eszterházy megmutatta vendégének Eger nevezetességeit és Garampi az egri tartózkodása alatt

[1] Lupták Annamária kutatása szerint sokkal valószínűbb, hogy az Androvics könyvek a kanonok halála után egyenesen a Hittudományi Főiskola könyvtárába kerültek.

[2] Giovanni Battista Piranesi (1720-1778) itáliai rajzművész, rézmetsző, építész. Elsősorban az ókori Róma építészei emlékeit örökítette meg, hogy a zarándokok hazavihessék ezeket a képeket.

önként ajánlotta föl a külföldi kiadványok beszerzésére (*Antalóczy*, s. a.). A Garampi, Eszterházy és a püspök első könyvtárosának, Büky Józsefnek a könyvgyűjtő akciója 1785-ig tartott. A nuncius ekkor lett bíboros és visszaköltözött Rómába, ahol 1792. május 4-én halt meg. Garampi 4336 művet, 9323 kötetben vásárolt össze Európa minden tájáról és azokat hajón juttatta a pesti szervitákhoz, ahonnan Eszterházy szekéren szállította tovább Egerbe (*Uo.*, s. a.)

Ami az olasz- és franciaországi könyveket illeti, Gazzaniga készségesen ajánlja fel a segítségét, és a saját könyvtárából is kínál megvételre könyveket. A teológiai és történelmi csoportba tartozó könyveket Garampi vállalta magára.

Az egri könyvtárban jelen voltak tehát a reformkatolicizmus képviselői (ők a felvilágosodással szemben álltak) XIV. Benedek (a püspök példaképe) és Muratori, de megvoltak a könyvtárban a jezsuitákkal szemben álló dominikánusok művei: Mamachi, Antonio Valsecchi, Giuseppe Agostino Orsi, Daniele Concina, Giacomo Giacinto Serry.

Továbbá jezsuita teológusok művei: Francesco Antonio Zaccaria, Domenico Viva, Francesco Veronio és az újkori augusztinizmus képviselői: Enrico Noris, Gian Lorenzo Berti (*Bitskey*, 1995).

Idegen nyelvi szempontból az Eszterházy gyűjtemény összetétele a következő: latinul 11. 711 kötet, németül 3329, franciául 3498, angolul 52 kötet. Ezen kívül megtalálhatók még arab, cseh, dán, görög, héber, lengyel, orosz, perzsa, portugál, spanyol, svéd, szerb, szíriai, török nyelvű munkák. Az Eszterházy könyvtár olasz állománya összesen 662 munka és 1149 kötet (*Antalóczi*, s. a.) Jövőbeli komoly terv lehet ennek az olasz állománynak a feldolgozása.

A könyvgyűjtés célja egyrészt a kor különböző teológiai irányzatainak, áramlatainak, megismerése, másrészt a teológiai kar oktatóinak és hallgatóinak széles körű egyháztörténeti, egyházjogi, művészeti, természettudományos tájékoztatása és képzése.

Egerben és Pécsett egy időben folyt a könyvgyűjtés, fej-fej mellett, a két város szinte rivalizált ebben.

Eger is és Pécs is egyetemet szeretett volna, erre készülve zajlott a könyvgyűjtés, megfelelve az egyetemi oktatás követelményeinek. Az egyetem létrejötte viszont az immár ismert okok miatt (Mária Terézia Ratio Educationis rendelete) mindkét városban meghiúsult.

18. századi festészet - itáliai mesterek művei Egerben

Canaletto, Giovanni Antonio Canal (Velence, 1697-1768 követője) – Velencei részlet 1730 körül

A mintát adó nagymester Bernardo Canaletto fia és tanítványa volt, a városi látképek, a Veduta műfaj első számú művelője. Római tanuló éveit és két év londoni tartózkodást leszámítva egész életét a különös atmoszférájú Velence városában töltötte. Életműve nagy része Angliába került.

Az Adriai-tenger vizére épített város színekben és fényekben változatos látványa és a kor divatja a Grand Tour festőgenerációk számára folyamatos munkát biztosított. Az Itáliába látogató tehetős turisták igényes emlékek utáni vágya okozta a városképi ábrázolások műfajának 18. századi virágzását Velencében. Velence építészeti különlegességei, a vörösfenyő cölöpökre emelt épületek, a város architektúrái, terei, hídjai, csatornái, sikátorai mindenkit ámulatba ejtettek (*Dobó István Vármúzeum*, s. a.)

A legnagyobb festők is csak optikai segédeszköz, a camera obscura használatával voltak képesek a napfényben úszó város látványának és az emberekben keltett illúziójának visszaadására.

Sebastiano Ricci (Belluno 1659- Velence, 1734) – V. Pius pápa domonkosrendi szerzetesekkel (Aquinói Szent Tamás és Szent Péter mártír 1732-1734)

A velencei Settecento mestere. Műveiben kimutatható Paolo Veronese, a római és bolognai festészet és Luca Giordano hatása. Európa számos országában megfordult és mindenhol jelentős művet alkotott. Az itáliai városok közül Bolognában, Pármában, Rómában, Firenzében élt és alkotott. Számos művet készített ezekben a városokban, melyek közül érdemes néhány példát kiemelni:

Vénusz és Adonisz (1705-1706), Orleans, Musée des Beaux Arts, ugyanez a kép található Firenzében, a Palazzo Pitti egyik mennyezetfreskóján. A szerelem büntetése (1705-1706) Firenze, Palazzo Maruccelli; Európa elrablása (1717-20) Róma, Palazzo Taverna.

A Salamon bálványokat imád (1724. Galleria Sabauda) és a Fogadás Simon farizeus házában (1725. Torino, Galleria Sabauda) című két képnél hasonló baluszter-korlátos építmény jelenik meg, mint az Egerben őrzött képen és a velencei Gesuati templomban található oltárképen.

1700 után Bécsben és Angliában is dolgozott. Élete utolsó időszakát Velencében töltötte, abban a városban, ahol egyik „példaképe" Luca Giordano is dolgozott. Giordano festette a velencei Santa Maria della Salute templom egyik oltárképét Mária bemutatása a templomban (1672-74) címmel. Nem messze ettől a templomtól Velence Padova felé eső hajóútjának irányában található a Santa Maria dei Gesuati barokk templom, ahol Sebastiano Ricci

életének egyik utolsó nagy műveként 1734-ben elkészítette az V. Pius pápát és két domonkos szentet ábrázoló oltárképet. A jezsuiták 1668-tól vették át a dominikánusoktól a Gesuati templomot, s a számukra fontos pápának, a rekatolizáció harcaiban meghatározó szerepet játszó, a protestantizmust ellenző és a domonkosokat támogató V. Pius pápának és rendtársainak szándékoztak méltó oltárt emelni.

Az Egri Képtárban megtalálhatjuk a Gesuati templom oltárképének „párját" (16. kép), mely 1860 körül bécsi műkereskedelemből Bartakovics Flóris birtokába jutott, és korábban a velencei Gesuati templom oltárképéhez készült vázlatnak tartották, melyről Czobor Ágnes a következőt írta: „*a Gesuati templom nagy oltárképéhez készült vázlata vagy annak kicsinyített műhely-másolata, melyet a művész maga javított ki"* (*Uo.*, s. a.) Azóta kiderült, hogy egyáltalán nem egy vázlatról, hanem egy teljesen különálló képről van szó.

16. kép: Bal oldalon az egri, jobb oldalon a velencei kép – V. Pius domonkos szerzetesekkel

Kettős árkádívű baluszter-korlátos építmény előtt trónol V. Pius pápa angyaloktól körülvéve. Mellette baloldalon Aquinói Szent Tamás és jobb oldalon Szent Péter mártír.

A két képet összehasonlítva szembetűnő különbségeket fedezhetünk fel. Az egri kép részletekben sokkal gazdagabb, mint az oltárkép és zöld növényekkel díszített, bár színei sötétebbek. A domonkos szerzetesek gesztusai is módosultak: Tamás alakja nyújtottabb, szinte a pápa mellé magasodik és ruházata díszesebb a velencei oltárképen. Péter a pápára tekint, míg az egri festményen a földön lévő Szentírást és a vesztét okozó kardot nézi. Az egri képen a pápa trónja szélesebb és tekintélyt parancsolóan magasodik Tamás és Péter fölé. A hátsó kétívű építmény ornamentikájában is változás történt, az egri díszesebb és kidolgozottabb.

Mint a korábbi felsorolásból láttuk (pl.: Vénusz és Adonisz) a mesternek nem ez az első ismétlődő témája. A baluszter korlátos árkádíves építmények

is többször feltűnnek a művein, mint a korábban említett Salamon bálványokat imád és a Fogadás Simon farizeus házában című képeknél.

Pietro Rotari (Verona, 1707 – Szentpétervár, 1772) – Az alvó lány 1750 körül

A veronai tudós orvos családból származó festő a korszak nagy mestereinél (Antonio Balestra, és egy flamand grafikus Robert van Auden-Aerdt), 1726-tól Velencében, majd 1727 és 1731 között Rómában Francesco Trevisiani-nál tanult. 1729-ben, Nápolyban Francesco Solimena volt a mestere és a Bourbon udvarban dolgozó számos művésszel került kapcsolatba. 1734-ben visszatért Veronába és festőiskolát nyitott. 1750-ben Mária Terézia számára készített mitológiai és szakrális témájú képeket, majd 1756-tól Erzsébet cárnő hívására Szentpéterváron udvari festőként teljesített szolgálatot.

Itáliában oltárképek szakértőjeként tartották számon, európai hírnevét pedig leányportrék ábrázolásának köszönhette. Ilyen típusú képeket kései korszakában udvari megrendelésre Drezdában és Szentpéterváron készített. Rotari számos portrét készített olasz, német és orosz karakterű csinos fiatal lányokról. A portrék között többféle karakter és lélektani típus megjelenítése látható: mosolygó, kacérkodó, síró, nevető, alvó leány. A leányportrék további jellegzetessége, hogy legtöbb esetben a fiatal hölgyek valamilyen nyakbavalót viselnek: sál, szalag, gyöngysor. Oroszországban, a cári udvarban számos ilyen portré található.

1873-ban a képtár alapításakor került Rotari „kis zsánerképe" Aszalay László egri kanonok hagyatékából a gyűjteménybe. 1831-ben Szmrecsányi Miklós azzal a megjegyzéssel tartotta meg, hogy „*Talán fiatal kori műve a mesternek*" (*Uo.*, s. a.)

Az egri festmény színkezelése rusztikus, az észak-itáliai, velencei festészet stílusjegyeit azonosítják rajta, és a szakértők feltételezik, hogy Rotari bécsi vagy drezdai működését reprezentálja.

17. kép: Pietro Rotari: Az alvó lány (Eger)

A képen látható pirospozsgás masnis-főkötős lány portréja (17. kép) Czobor Ágnes művészettörténész megállapítása szerint „*Goldoni színműveinek szolgálóleány típusait idézi, de a német ízlésnek is megfelelő, vágyott, ideális nőalak"* (*Uo*., s. a.) Ezek a képek valószínűleg udvari körök igényeinek megfelelően készültek; „*Intim pillanatokban leshetjük meg ifjú leányok szépségét, miként a szundító Vénusz bájait fürkészték szatírok"* (*Uo.*, s. a.)

Az egri képhez rendkívül közel álló darabot találtak a washingtoni Nemzeti Galériában. A képen ez a leányka velencei típusú fodros gallért visel.

Itália kulturális hatása a 19. századi Egerben

Pyrker János László eredeti nevén Johann Ladislaus Pircher 1927-ber érkezett Velencéből Egerbe. Tanulmányait Székesfehérváron kezdte, majd Pécsett folytatta. Eredetileg katonai pályára készült, később mégis a papi hivatás mellett döntött. 1812-től a lilienfeldi monostor apátja Ausztriában, majd 1820 és 1827 között velencei pátriárka. A nagy műveltségű, sokoldalú érdeklődésű egyházfő nagy hatással volt Eger kulturális életére. Egerben töltött évei alatt számos területen támogatta a kultúrát, a művelődést, az oktatást és hozzájárult a város infrastruktúrájának fejlesztéséhez.

Pyrker itáliai tartózkodása alatt összegyűjtött közel 200 festményt, mellyel megalapozta (a Nemzeti Múzeumon keresztül) a Szépművészeti Múzeum gyűjteményét. A gyűjtemény eredeti helyének az érseki palota újonnan felépülő klasszicista stílusú déli szárnyát szánta, de az 1836-os országgyűlésen egy hirtelen ötlettől vezérelve a gyűjteményt a Nemzeti Múzeum számára ajánlotta fel. A Pyrker gyűjtemény részeként olyan híres képek is Magyarországra kerülhettek, mint Giorgione Férfiképmás és Gentile Bellini Cornaro Katalin ciprusi királynő képmása c. festménye vagy a már említett Felice Brusasorci kép.

Az érsek a magyar oktatás fellendítéséről is gondoskodott: a Foglarianumban, mely a Foglár György által alapított jogi iskola épülete, létrehozta az első magyar nyelvű tanítóképzőt. A tanítóképző későbbi növendékei közé tartozott olyan híres diák is, mint maga Gárdonyi Géza.

Pyrker a reformkor és a romantika küszöbének embere, aki a múlt emlékeinek feltárását és helyreállítását is ösztönözte. Közbenjárásával került Egerbe Dobó István várkapitány vörös márvány síremléke. A sírfedlap eredetileg a „Setét kapuban" volt elhelyezve, majd az 1965-ben kialakított Hősök termébe került.

Felállíttatta továbbá a Szép-bástya tetején a Golgotát, mely Krisztus szenvedéseinek utolsó helyszíne és a passiójáték végállomása, melyet annak alkalmából rendezett, hogy a korábbi Szent István által építtetett egyházi központot az egri vár területéről a belváros területén felépülő, immár érseki központként működő bazilikába helyezte át. Emlékként Szent István szobrát a

vártemplom székesegyházának késő gótikus romjai közé egy pilaszterre felállíttatta.

A török kori műemlékek gondozása sem kerülte el az egyházfő figyelmét. A csonka minaret süveget kapott és a fürdő kultúra újbóli felvirágzásáról is gondoskodott a fürdő helyreállításával és bővítésével.

Pyrker az úthálózat fejlesztésével is foglalkozott, kiépíttette a Bükk hegységen keresztül a szarvaskői hegyi utat, mely Eger és Ózd városát kötötte össze egymással.

A polihisztornak tekintett érsek (verselt, zenélt, festett) főművének mégis az egri bazilikát tekintik (1831-1836), melynek építéséhez, díszítéséhez olasz mesterek sorát kérte föl az egyházfő.

Mind az egri, mind az esztergomi bazilika tervezésén az egri érsek felkérésére Hild József építész dolgozott, aki bebarangolta Itáliát, járt Nápolyban, Milánóban, több évet töltött Rómában, nagy hatással volt rá a Pantheon építése. A neoklasszicizmus jellegzetes építési eleme volt a korinthoszi oszlopsor (18. kép), aminek hasonlósága szembetűnő a Pantheon illetve az egri- és az esztergomi bazilikánál. Továbbá mindkét bazilika esetében a kupola is a Pantheon egykori szabályos gömbjét utánozza (a Pantheon kupolája szabályos gömb alakú, ez a titka, hogy nem szakadt le vagy nyomta össze az oldalfalakat). Sőt az egri bazilikánál valami érdekes még észrevehető: a kupola tetején van egy kör alakú tetőnyílás, ez szintén megfigyelhető a Pantheon esetében, viszont az utóbbi esetben egy nyitott nyílásról van szó, melyen át a fényen kívül az eső is behatol az épületbe.

18. kép: A bazilika főbejárata Péter apostol szobrával

Továbbá megkapó a Campanilék kialakítása is (képmelléklet 14-15. kép). Itália földjén a 12. és 14. század között volt jellemző a Campanilék építése, ezek csapott végződésű, tetővel ellátott harangtornyok voltak (pl.: Velence Szent Márk téri harangtorony), melyek legtöbb esetben a templomtesttől független álltak. Az egri bazilika esetében a harangtornyok kiképzése kissé olaszos hatást mutat, de ezek szigorúan összenőttek a templomtesttel.

19. századi szobrászat - Marco Casagrande

Marco Casagrande 1804. szeptember 18-án született egy olasz kis faluban, Miane-ban, egy kádármester tízedik gyermekeként. A népes család szegénységben élt, így még a legkisebb gyermekeknek is dolgozni kellett a család üzletében.

Marco művészi hajlamai már az elemi tanulmányok alatt kiütköztek: agyagból készített kis szobrokat. 15 éves korában fedezte fel a birtok földesura, miután meglátta házuk előtt azt a két kőoroszlánt, amit Marco faragott ki.

A legenda szerint Casagrande sárból gyúrta ezeket a szobrokat, melyeket udvarukon látott meg a földesúr. Ezt látszik alátámasztani Türk Frigyes, aki azt állítja, hogy Marco udvarukon „*sárból báránykákat formált*" (*Türk*, 1901).

Giovanni Battista Gera, a birtok ura, felfigyelt a fiú tehetségére, pártfogásába vette és a velencei akadémiára küldte tanulni testvérével, Bartolomeo Gera-val együtt. Casagrande velencei mestere Luigi Zandomeneghi volt, de Antonio Canovát tartotta példaképének. Casagrande rövidesen kedvelt és sokat foglalkoztatott mestere lett elsősorban szűkebb hazájának, Venetonak.

Tanulmányai alatt számos díjat nyert, 1826-ban szerezte meg szobrász diplomáját és rögtön ezután 1826-27-ben a Gera család tulajdonában lévő neoklasszicista villában kezdett dolgozni, ahol az épület díszítésében vett részt, domborműveket faragott.

1828-ban Treviso-ban a Bortolan palotában a Riviera Santa Margheritán egy újabb domborműsorozaton dolgozott, mely felkavaró szerelmi történeteket mutat be: Hektor és Andromaké, Paolo és Francesca és Olindo és Sofronia Torquato Tasso megszabadított Jeruzsálem című művéből (lásd: www.isisspieve.it).

Számos műve közül kiemelkedik egy Keresztelő Szent Jánost ábrázoló szobor, melyet ajándékként készített Pyrker János László számára. Amikor Pyrker távozott a velencei pátriárka székből szobrászként számításba vette Casagrandét.

Magyarországon a monumentális plasztikáknak ekkor még nem volt hagyománya. Pyrker érsek a főtemplom helyén álló középkori Szent Mihály templom helyére tervezett egy új katedrálist greco-latino stílusban. 1830-ban bontották le a korábbi barokk templomot, mely a 18. században Giovanni Battista Carlone tervei alapján épült fel. Az új templom felszentelésére 1837-

ben került sor. A templom terveit Hild József készítette és a monumentális szobrok készítésével Marco Casagrandét bízták meg. A fiatal művész számára komoly kihívást jelentett az egri főtemplom szobrainak elkészítése. *Casagrande* a következő alkotásokat készítette el az egri bazilikában: a Hit, Remény, Szeretet; Péter és Pál, István és László szobrait, valamint a székesegyház 3 homlokzati és 22 belső reliefjét. Casagrandének viszont nemcsak művészi, hanem teológiai feladattal is meg kellet birkózni, Canováról példát véve (aki a szeretet-szerelem ábrázolás mestere volt), élethűen kellett visszaadnia a szeretet különböző megnyilvánulási formáit, különösen az agapé és a fileo ábrázolását.

> Az épület tetején lévő szobrok: a három fő isteni erény ábrázolása – Hit, Remény, Szeretet.
>
> Hit: kezében keresztet és kelyhet tart.
> Remény: égre néző nőalak horgonyt tart a kezében.
> Szeretet: felebaráti szeretet témáját dolgozta fel.

Az épület előtt lévő szobrok: Casagrande apostolai – antik filozófus képében őrzik a katedrális bejáratát. Szigorú, szabályos arcok, fennkölt szellem (égre néző szem) és puritán egyszerűség (földre néző lélek) sugárzik alakjukról. Péter kezében a mennyek kulcsai, míg Pál kezében vaskard látható. A kardon készítési helye, „Szilvásvárad" felirat olvasható.

Szent István és László szobrai a magyar történelem meghatározó alakjai. Az alakok tekintélyt, stabilitást és méltóságteljes nyugalmat sugároznak. Szent Lászlót, a lovagkirályt páncélban ábrázolta a művész. László hajtott térddel áll (képmelléklet 11. kép), így oldotta meg a mester, hogy elvegyen László magasságából, hiszen nem lehet magasabb, mint az államalapító István és így tudta betartani a szimmetria elveit is. Mindkét művön alul a magyar címer látható.

Az apostol és királyszobrokat az 1960-as években mészkő másolatokkal cserélték ki. Az eredeti művek töredékei az érseki palota kertjébe kerültek (19. kép és képmelléklet 12. kép).

19. kép: Casagrande-szobortöredékek az érseki palota kertjében

Reliefek: a homlokzat 3 kapuja fölé nagyméretű reliefeket készített Casagrande. A főbejárat fölött a kufárok kiűzése (20. kép), baloldalon a Pietá és jobbról a 12 éves Jézus a templomban jelenetet ábrázolja.

20. kép: Casagrande: Jézus kiűzi a kufárokat a templomból

Szent István szobor a várban (21. kép): 1835-ben Durcsák János kanonok rendelte meg. Pyrker volt az az ember az egri főpapok közül, akinek a figyelme a régészeti kutatások és a műemlékvédelem felé irányult és a várat történelmi emlékhellyé kívánta tenni. Elkészíttette Szent István király szobrát Casagrande-vel. A szobor egy pilaszteren áll a késő-gótikus István kápolna romjai között. A szobor érdekessége, hogy a 11. századi uralkodót a romantika korszakára jellemző 19. századi viseletben ábrázolja a mester.

21. kép: Szent István szobra az egri várban

Casagrande számára Egerből egyenes út vezetett Esztergomba, ahol elkészítette a 4 evangélista szobrát (de ezeket már 1870 előtt eltávolították).

Marco Casagrande hosszú magyarországi tartózkodása alatt számos világi témájú szobrot is készített pl.: Andornaktálya: a Mocsári kastély dombormű-vei – Béke, Barátság, Vendéglátás.

A világi témához kapcsolódóan érdemes megemlíteni, hogy az eros hogyan volt jelen a mester életében. Casagrande szerelmes volt egy Fanny Mike nevű hölgybe, aki Pyrker J. László unokahúga volt. Ez a viszonzatlan szerelem sokáig meghatározta a művész magánéletét, minek hatására néha nem tudta hogy viselkedjen szeretett munkaadójával.[3]

Itt érdemes azt is megemlíteni, hogy a mester igazán érdekes külsővel rendelkezett, mely semmiképp nem volt mediterrán jellegűnek mondható. Türk Frigyes 1901-es munkájában „*középtermetű, sovány alak, vörhenyes szőke hajjal*" leírás szerepel (*Türk*, 1901). Ezt ki-ki eldöntheti, mennyire lehetnek vonzóak ezek a külső jegyek. Türk írásában inkább negatív árnyalat jelenik meg.

Végül Casagrande életébe 40 éves kora után érkezett meg a vágyott szerelem az egri érseki udvari szabó lányának, Kovács Máriának személyében, akivel 1845. március 12-én kötött házasságot.

[3] Türk Frigyes szerint Fanny viszonozta a mester érzelmeit, Prof. Francesco Lamendola szerint viszont az érzelem viszonzatlan maradt.

Casagrandét megérintette a magyar és az olasz Risorgimento szele is, melynek hatására elkészült az un. Szabadságoszlop terve. A terv központjában egy nőalak volt, a bilincseit letépő Hungária, a magyar Szabadság allegorikus nőalakja, és az alakot tartó pillér négy oldalát a 12 pont felirata díszítette volna (*Ludányi*, s. a.)

Casagrande magyarországi tartózkodása azonban itt megszakadt. Azt nem lehet tudni, hogy a Szabadságoszlop terve miatt megtorlástól kellett-e tartania vagy a kialakuló helyzet hozta úgy, hogy visszatért hazájába, ahol szülőfalujától nem messze a néhány kilométerre fekvő Cison di Valmarino-ban telepedett le feleségével, Kovács Máriával.

A helybéli parókia templomában számos alkotást készített: a Szeretet, a Hit, a Remény (mely téma egri munkáinál is megtalálható), az Igazság, az Óvatosság, az Erő, az Önmegtartóztatás szobrait. Továbbá elkészítette az egri katedrális számára készített 2 kerub gipsz mását.

A környéken számos más művet is készített a Serravalle-i dóm és a Lutrano-i templom angyalszobrait és a Valdobbiadene-i Chiesa di Maria Assunta oltárát.

A mester élete utolsó másfél évtizedét egyre súlyosbodó betegségekkel töltötte. Munkásságának zárszava az a kerub pár, amelynek gipsz szobrai a Cison di Valarino-i templom oltára előtt állnak és melynek márványba faragott nagyméretű változatai az egri bazilika főoltárát őrzik (Huszár Adolf szobrász utolsó simításaival).

Az egri bazilika és a Cison di Valmarino-i templom kerubjai kardot tartanak magasba, míg a Valdobbiadene-i egyik angyal keresztet emel a magasba, a másik egy gyermeket, a szerelem jelképét tartja a kezében.

Egerben és Cison di Valmarino-ban az angyal a kard mellett a másik kezében mérleget tart, hogy megmérje az Isten színe elé kerülő lelkeket.

Az isteni Igazság és Szeretet angyalpáros ábrázolása végigkísérte Casagrande működését. Az isteni Szeretet fáklyás angyala (22. kép) a művész feleségének arcvonásait őrzi.

22. kép: Marco Casagrande – fáklyás angyal az egri bazilikában

A mestert idős korában súlyos asztmában szenvedett. Ennek a betegségnek a gyökerei fiatalkori sérülésére vezethetők vissza, amikor fiatal éveiben, Velencében leesett az állványról és súlyosan megütötte a mellkasát. Ebből a balesetből nehezen gyógyult fel és a későbbiekben állapotának romlásához a rengeteg „pornyelés" is hozzájárult.

Marco Casagrande 1880. február 5-én halt meg és a Cison di Valmarino-i temetőben nyugszik.

Casagrande magyarországi örökösei tanítványai: Bauer Ignác, Molnár Mihály, Gaál József, Faragó József, Bauer György.

Az egri bazilika festői: Michelangelo Grigoletti, Giovanni Busato, Giovanni Schiavoni és Adeodato Malatesta oltárképei

Giovanni Schiavoni: Krisztus a kereszten (1840 körül)

Az alkotás középpontjában a keresztre feszítés ábrázolása uralkodik (képmelléklet 13. kép). A színhatások a tragédia misztikus nyomasztó hangulatú légkörét árasztják: az ég szürkéssárga, Krisztus teste kékeszöld színezetű.

A keresztfa tövében Mária és János apostol magába roskad, de mindketten élénk színű ruházatot viselnek, ami kontrasztként jelenik meg az élők és holtak világa között.

Velencében van egy palota, melynek neve Ca' Giustinian dei Vescovi, ebben az épületben élt Giovanni Schiavoni 1824-től haláláig. A palota udvarán látható az az egyetlen festmény, mely Velencében megmaradt Schiavonitól. A Mester volt távol városától, Velencétől, több műve Moldvában lelhető fel, ahová Bécsből gőzhajón indult el és 1834-ben érkezett meg. Csak 1843-ban tért vissza Velencébe, közben, mint korának, az ébredő romantikának igazi egyénisége sokat utazott és elsősorban arckép és történelmi festőként vált ismertté az általa bejárt vidékeken. Az egri bazilikában 1840-körül megfestett képe természetesen vallásos témát jelenít meg. A velencei ház udvarán és az egri főszékesegyházban festett kép madonna ábrázolásában hasonlóság fedezhető fel: mindkét esetben egy hasonló karakterű, finom vonású Szűz Mária látható a képen, akinek a fején fehér kendő van, melynek redőzete ugyanúgy keretezi a Szűz arcát és omlik alá mindkét esetben. Az tagadhatatlan, hogy a kor női ideálja tekint felénk a festményről. Türk Frigyes állítása szerint „*egy nagy műveltségű egri nő*" (*Türk*, 1901) volt a mester modellje. A leírásból azt is megtudjuk, hogy a hölgyet „*klasszikus műveltség és elbájoló szerénység tette ideális széppé*" (*Uo.*, 1901), aki „elegánsan beszélt latinul, a római klasszikusokat eredetiben olvasta, gimnazista fiainak a latin dolgozatait ő javította" (*Uo.*, 1901).

Michelangelo Grigoletti: Szent család (1840 körül)

A kép Máriát, Józsefet és a gyermek Jézust ábrázolja (23. kép). Meleg, érzelmes hangulatú kép, békesség, nyugalom árad a családi idillt ábrázoló festményről, melyeket a festő meleg színek használatával is alátámaszt: a háttér a barna színeiben játszik és József palástja csokoládébarna. Ha viszont a kép mélyébe nézünk, észrevehető, hogy ez az idill nem mondható töretlennek. Szűz Mária köntöse zöldes-barna (ami még a meleg vonulatot képviseli), ruhájának felső része rózsaszín (átmenet), szoknyája kék. Az erőteljes barnás összképből átmenetet képvisel a rózsaszín, és az idillen egyszerre áttör a kék „hidegsége". Ami egyrészt jelenthet egy égi elhívásra való utalást, másrészt az idilli harmónia megtörésének jövendölését.

A színek használata utalhat ezen kívül a nemekre, életkorokra és a köztük lévő hierarchiára: elindulunk József barna ruhájától és Mária rózsaszín és kék ruháján keresztül elérkezünk a kis Jézus fehér öltözetéhez.

23. kép Michelangelo Grigoletti: Szent család

Hasonló ruhaábrázolás figyelhető meg a szemközti mellékhajóban lévő oltárképen, egy Rómában és Velencében tanult festő, Giovanni Busato Szent Anna gyermekével, Máriával (1840 körül) című képén. A képet az előzőhöz hasonló idill jár át, a háttér barnás színekben játszik, Joachim öltözéke szür-

kés-barna, míg feleségéé, Annáé mustár és barackszín és végül a gyermek Mária csontszínű öltözéket visel. Itt a színhatásoknál főleg a nemek, korok és a hierarchia ábrázolása jelenik meg.

Ugyanezen az oldalon az ezt megelőző oltárkép Adeodato Malatesta Krisztus megkeresztelése a Jordán vizében (1840 körül) című alkotása.

A festmény előterében Jézus látható, akire az állatbőrbe öltözött János próféta vizet csorgat, miközben a fejük fölött sárgán izzó dicsfény jelenik meg. A háttérben idilli tájábrázolás látható, mely már a következő irányzat, a romantika stílusjegyeit viseli magán.

Az utolsó mellékoltárkép Michelangelo Grigoletti velencei mester Szent Mihály oltára (24. kép). A festmény közepén diadalmasan magasodok Mihály arkangyal alakja, szinte betölti a teljes képet lába alá kényszerítve a gonoszság fejedelmét, Lucifert. A teljes oltárkép dinamikus, mozgalmas, lendületes, mely a gazdag, hullámzó ruharedőkben is megjelenik.

24. kép Michelangelo Grigoletti: Szent Mihály oltár

Az itáliai és a magyar kultúra országok közötti áramlása

Konkrét példát idézve egy magyar festőművész pályáján keresztül szeretném bemutatni a kulturális hatások határok nélküli áramlását. Kovács Mihály abádszalóki festő a romantika gyermeke volt, vágya a nemzeti művészet megteremtése. Utazásai során hosszabb-rövidebb időt töltött Egerben, Pesten,

Bécsben, Itáliában, Párizsban, Münchenben, Spanyolországban. Itáliai útjai során Velence, és Firenze és környéke volt fő tartózkodási helye. Velencében Michelangelo Grigolettivel (az egri és esztergomi bazilika festője) került kapcsolatba, Firenzében Markó Károllyal találkozott. Firenzei tartózkodása alatt a romantika tájképfestészetével ismerkedett. Az itt készített képein a romantika tipikus tájábrázolása jelenik meg: romantikus tájképeket festett rommal, sziklákkal. Festményei Firenze környékén tett kirándulásoktól ihletve születtek meg és kerültek vissza hozzánk.

Markó Károly festményeit szintén átitatja az itáliai táj „illata". Kovács Mihály vendéglátója Markó Károly és testvére András az 1850-es évek tájképfestészetének, a francia hatású plain aire festészetnek a toszkánai Scuola di Staggia irányzatának képviselői. Ezeken a festményeken érezhető a környező atmoszféra hatása, de ezzel együtt a téma egyszerűsége is, mely „az ablakból látott valóság egy darabja" érzetét kelti.

A Markó testvéreknek, akik a magyar és olasz tájképfestészet meghatározó alakjai szintén hozzájárultak az országok közötti kultúra áramlásához. Magyar gyökereikkel a napfényes Itália földjén telepedtek le, és a mi büszkeségünkre több művük ékesíti Firenzében a Palazzo Pitti gyűjteményét:

Markó András:
Carbonai (Szénégetők) 1861
Il Guado 1861
Monte Forato nelle Alpi Apuane 1871
Paesaggio (Táj) 1861
Temporale (Vihar)

Markó Károly:
Castiglion del Lago 1870
Motivo di San Marziale verso Colle Val d'Elsa 1863[4]

Amikor itáliai mesterek örökségéről beszélünk az építészeti és tárgyi örökség mellett nem szabad elfeledkeznünk a szellemi örökségről sem, melyet a magyar alumnusok Itáliában szereztek meg, és melyet az utazó itáliai mesterek közvetítettek.

A 19. század folyamán Róma és Eger között olyan jeles személy, mint Szoldatics Ferenc, az egri bazilika Mária kápolnájának festője működött állandó kapcsolattartóként. Szoldatics 1840 és 45 között végzett a bécsi képzőművészeti akadémián művészeti stúdiumokat, majd 1850-től Rómában

[4] Lásd: La guida ufficiale: Palazzo Pitti tutti i musei tutte le opere a cura di Marco Chiarini, 2001. Ministero per i Beni e le Attivitá Culturali, sillabe s.r.l. Livorno. 178.

telepedett le (Ludányi, s. a.) Római tartózkodása során folyamatosan fogadta az Egerből és a Magyarországról érkező utazókat a művészektől az egyszerű turistákig. Közöttük az immár említett Kovács Mihály is vendégeskedett Szoldaticsnál Rómában. De ugyanígy feljegyzett a történelem több olyan itáliai utazót, aki különböző célzattal megfordult Magyarországon és a mi szempontunkból kiemelten Egerben.

Olasz utazók

Eger városának arculatát az itáliai hatás nagyban befolyásolja, az ideutazók számtalanszor emlegetik a város kellemes mediterrán jellegét, amit az előző századok az utókorra hagyományoztak.

Kezdve a 13. századtól, amikor olasz szőlőművesek érkeztek városunkba meghonosítva az itáliai szőlőkultúra alapjait. Az olasz szőlőműveseknek emléket állít az Északi lakótelepen mai napig létező Olasz utca.

A 15. században Ippolito d'Este püspök kíséretével érkeztek olaszok Egerbe. A püspök és kísérete viszont szívesen utazott vissza a napfényes Itáliába, a csontig ható magyar hideg telek kikerülés céljából. Az ekkori feljegyzésekből a hőforrások jelentőségének kiemelése jól látható volt. A melegvizes források egyik tagadhatatlan előnye az átfagyott test felmelegítése és a reumatikus fájdalmak enyhítése, mely az egri radon tartalmú vizek nagy előnye. Továbbá a hőforrások köré gyűlnek olyan vízi szárnyasok, melyek a főméltóságok asztalának mindenkori kedvelt ételei közé tartoztak.

A 16. század itáliai hadi építészek egész sorát csábította a magyar végvárrendszerbe Erdélytől a Királyi Magyarország területéig.

Ez a "kaland" részben szakmai fejlődésüket szolgálta, minél több ország erődrendszerét, hadi erősségeit és gyengéit ismerik meg, annál nagyobb tapasztalatra tehetnek szert, amiből profitálhatnak saját hazájuk védelmi rendszerének kiépítésénél. De nem tagadható a pénzbeli elismerés vonzása, ami olykor el-el maradt, mint ahogy ez tapasztalható volt Ottavio Baldigara esetében is.

A 17. században visszaesés figyelhető meg a külföldiek, köztük az olaszok magyarországi látogatásainál. A 18. századtól viszont újabb fellendülés következett be az utazások terén, ekkor megszaporodtak a Magyarországról szóló híradások és olyan leírások jelentek meg, mint Lazzaro Spallanzini, Domenico Sestini vagy Luigi Forni beszámolói. Ezekben az esetekben újra megtalálhatók a klímával és ezzel együtt az útviszonyokkal kapcsolatos információk (az Alföld járhatatlan télvíz idején). Forni azt is megjegyezte, „*ha valaki valakinek rosszat akar, küldje csak el, hogy körbe járja Magyarországot*".[5] A nyugati részen jobbak voltak az utak, de az ország belsejében már

[5] Lásd: *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon II.* Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság–Scriptum Kft. Budapest-Szeged, 1993. 1002.

nagyon elhanyagoltak és az Alföldön egyenesen járhatatlanok. Az úti beszámolók tájékoztatnak továbbá a Magyarországon föllelhető népcsoportok széles palettájáról, az egyházakról, viseletekről, népi szokásokról és hiedelmekről, amik a nyugati utazók számára nem mindig értelmezhetőek, főleg ha a sámán-szokásokra tekintenek.

Eger városának életében a 18. századtól kezdve újra meghatározó az itáliai hatás, amikor a Rómában végzett alumnusok visszakerültek Magyarországra, és főpapi tisztségeket kezdtek betölteni felhasználva azt a sokoldalú tudást a természettudományoktól a teológiáig, melyet az örök városban sajátítottak el. Folyamatos itáliai kapcsolatoknak köszönhetően a 18. században Barkóczy Ferenc püspök idejében látogatóként fölkent papok, áldozópapok, gyóntatók, prédikátorok érkeztek Egerbe egyházi feladatokat ellátni és tapasztalatokat szerezni. Itt tartózkodásuk alatt megismerkedhettek a magyar nyelvvel és kultúrával is. A feljegyzésekből viszont kiderül, hogy újra Eger zord éghajlatát illették panasszal, és Buda melegvízi forrásainál kerestek enyhülést betegségeikre.

A mediterrán klímához szokott látogatók sokszor meghűltek a téli hidegekben különösen, hogy szokásuk volt mezítláb járni, aminek az északmagyarországi klíma egyáltalán nem kedvezett.

Az utazók közül 3 személyről tesz említést név szerint Szmrecsányi Miklós Eger művészetéről című könyvében: egy olasz Camerino Sebestyén, egy spanyol, Hernandez Domonkos, és egy morva novícius, Miller Vince. Barkóczy Ferenc szentelte őket áldozópappá és a leírásból kiderül, hogy Camerino Sebestyén egri tartózkodása után Esztergomban töltött szolgálatot (*Szmrecsányi*, 1937).

A 19. században az immár említett modenai származású Luigi Forni számol be észak-magyarországi tapasztalatairól, ami a Giornale letterario scientifico modenese 1841-es számában jelent meg. Ebben az írásban Eger és környéke is szerepel. Eger Erlau néven jelenik meg és megtudjuk belőle, hogy az 1830-as években Eger lakossága 17. 000 volt.[6] Leírást kapunk a környékről is, amiből kiderül, hogy a környéken lakó nép általában egyszerűségben él, csak a főúri paloták pompája töri meg ezt a szegényes világot. A paloták, kastélyok viszont olyanok, mintha a semmiből, egy üres térből tűnnének elénk. Hirtelen a szegényes házak közül és az ürességből előbukkan egy palota felséges látványa. Ezekben az előkelő kastélyokban sokszor van könyvtár is, tartozik hozzá egy kert, liget vagy kis erdő (boschetto) és egy kis tó (laghetto). Ezekről az épületekről még az is kiderül, hogy többnyire egyetlen emeletük van. Ezzel szemben Buda „*komoly és fenséges*”.[7]

[6] Lásd: Giornale letterario scientifico modenese dall’aprile al settembre 1841. 166.

[7] Lásd: *Régi és új peregrináció*… 1003.

E leírások ismeretében érdemes szemünk elé képzelni a 18-19. századi Eger képét, amire ténylegesen jellemző, hogy egy monumentális épület, mint az egri bazilika, a Líceum vagy az érseki palota, mintha a pusztából bukkanna elénk, nem beszélve az ezeket körülvevő rossz útviszonyokról.

A 19. század jeles olasz-magyar szobrászára, Marco Casagrande-re is hatottak az országunkról terjedő korabeli mende-mondák. Türk Frigyes leírásából az derül ki, hogy Pyrker érsek meghívása nem hozta lázba Casagrandét, az érsek csak a másodszori velencei útján járt szerencsével. Casagrande vonakodásának okát is megvallotta: a magyarok hírét hallotta, miszerint „*durva, barbár nép az*" (*Türk*, 1901).

A 21. századi olasz utazó véleménye Egerről

Munkám és előző szakdolgozatom kapcsán 2003-ban és 2005-ben készítettem egy kutatást, melyben külföldi turisták nyilatkoztak Egerben tett látogatásukról és tapasztalataikról. A két kutatás alkalmával összesen 374 értékelhető kérdőívet töltöttek ki a látogatók, melyek közül 22 orosz, 29 francia, 41 magyar (határon túli magyarok), 60 angol, 93 olasz és 129 német nyelvű. (A mi szempontunkból most a 93 olasz kérdőív érdekes.)

A megkérdezett olasz turisták között minden korosztály képviseltette magát 15 éves kortól egészen a nyugdíjas korosztályig. A látogatók iskolai végzettsége is hasonló széles palettán mozgott az általános iskolától a szakmunkásképzőn keresztül egészen a felsőfokú végzettségig.

Többnyire az olasz látogatók nagy része először járt Eger városában és korábban olvasott vagy ismerősöktől hallott a városról. Sajnos legtöbben csak átutazók Egerben vagy egy napos kirándulásra jöttek, tehát a szállásuk nem itt volt, hanem Budapesten, vagy más vidéki városokban, esetleg kempingekben pl.: Mezőkövesden, Tiszafüreden stb. Akik a városban szálltak meg többnyire ugyanazt az egri hotelt jelölték meg, amit el is marasztaltak egyben. A legnagyobb kritika az volt, hogy nincs a hotel ablakain szúnyogháló és bogarak voltak a szobákban. Ezt én is elég nagy problémának értékeltem.

Kíváncsi voltam továbbá, hogy mit tartanak a látogatók a város vonzerejének, és milyen hiányosságokat fedeznek fel. A vonzerők között a város jellegzetes alapkaraktereit jelölték meg az ideutazó olasz vendégek: a bor és a gasztronómia, a belváros nevezetességei, a vár és a Szépasszonyvölgy. Az egri váron belül konkrétan a kazamatarendszer nyerte el tetszést legjobban. A 19. századi olasz utazók beszámolói az egri borokról nem tesznek említést, de méltatják a Zempléni hegység tokaji borvidékét.

A hiányosságok kérdésében a szállodai szobák minőségének elmarasztalásán túl legtöbben a tájékoztató táblák és az idegen nyelvű feliratok hiányát emelték ki. Az útviszonyokra senki nem tett elmarasztaló megjegyzést, mint ahogy korábban ez a 19. századi úti beszámolókban megjelenik. De tegyük hozzá, ma is van gond a megye vidéki útjaival, ahová esetleg nem jut el az

átlag utazó, ám ami ettől nagyobb probléma, az a közvetlen bekötőút hiánya az autópályához a főváros irányába.

Mint láttuk az utazók a történelem folyamán elsősorban a helyi klíma, és az utak miatt panaszkodtak, a 21. század utazója pedig főként a szállást illette kritikával.

Utószó

Eger város esetében egyetlen dologról, a magángyűjteményekről még nem esett szó, ahol szintén fellelhetünk itáliai eredetű emlékeket. Ilyen gyűjtemény a Történeti Tárház, vagy más néven Fegyvertár a Fazola Henrik utcában. A tárlatot a következő értékes itáliai emlékek gazdagítják: egy marione típusú sisak, melyhez hasonlót a velencei Palazzo Ducale-ban őriznek, 3 db itáliai tőrkard, melyek közül az egyik különleges kosár formájú markolattal rendelkezik és egy firenzei címeres pajzs a Mediciek jelképével (a címeren kis gömbök vannak, melyek a gyógyszereket jelképezik a Medici család eredeti foglakozására utalva).

Dolgozatom célja az egri olasz-magyar kapcsolatok felkutatása volt és azok áthagyományozása az utókorra. Az említett példák az olasz és magyar kultúra találkozásának és egymásra hatásának széles palettáját jelenítik meg. A történelmi tapasztalatokon felbuzdulva és korábbi munkáimnak köszönhetően elhatároztam, hogy nyomába eredek a mediterrán hangulatú kisváros itáliai gyökereinek. A századokon átívelő kulturális hatás Mátyás király idejében Ippolito d'Este személyével érte el városunkat felvirágoztatva a reneszánsz kultúrát. Majd következett a magyar-török végvári harcok viharos időszaka, amikor kiváló építőmestereken keresztül a legkorszerűbb itáliai haditechnika jutott el városunkba, lehetővé téve, hogy az egri katonai erőd felvegye a versenyt modern itáliai társaival.

A 18. században olyan jeles építész, mint Giovanni Battista Carlone formálta a barokk belváros arculatát. „Carlone évszázada" a 18. század a főpapi világban is komoly itáliai hatás berobbanását eredményezte. A korszak minden főpapja Rómában tanult és a Collegium Germanicum Hungaricum diákja volt, ahonnan jegyzeteket, könyveket hoztak Magyarországra. Barkóczy Ferenc kora mecénás főpapja könyvnyomdát létesített, ahol az első könyvek között itáliai művek magyar fordításait is kiadta. Építészeti stílust is „lesett el" az Örök városban, annak nyaralói ihlették meg, és ezek mintájára építtette fel híres-hírhedt barokk kastélyát a Fuorcontrastit Felsőtárkányban, ahol eminens személyek sorát fogadta a pompakedvelő püspök.

Ebben a kastélyban is dolgoztak itáliai mesterek: a nyaraló márványmunkáit Tommaso Ferrara márványfaragó készítette és a szökőkútja Felice Santina ónöntő munkája.

Végül a felsorolásból Pyrker János László velencei pátriárka neve sem maradhat ki, aki elsősorban a bazilika építtetőjeként ismert az egriek számára, de ő egyben híres művészetpártoló egyházi vezető volt, aki festett, verselt, zenélt és elsőként keltette életre a múlt örökségét Egerben. Szívét, mely az egriekért dobogott a bazilika kriptájában helyezték örök nyugalomra.

Függelék

Ludovico Ariosto: Orlando furioso 46. éneke

Magyarok

Hippolit: ékesen azt hirdette róla
Picike betűkkel a hercegi pólya.
Ott már nagyobbacska; szerencse vezeti
S útjain az erény az irányítója.
Amottan a hímzés új képet mutogat:
Hosszú ruházatu s hosszú hajuakat,
Kik Korvintól jöttek, megkérni az atyát,
S gyöngéd gyermeket , hogy nékik adja át.

Herkulest s Lenórát látni ama képen,
Amint fiok tőlük búcsúzkodik éppen;
Itt a Dunához jut, hol a tömeg tódul,
Nézni őt s imádni, szinte istenképen.
Ott nézd a magyarok okos fejedelmét,
Ki nem érett korban látva érett elmét,
Tiszteli, becsüli, ámulattal teli,
S minden bárójának fölébe emeli.

Azt akarja, hogy már zsenge gyermekkorba
Esztergom jogarát a kezébe hordja;
Azt akarja, mindig oldalánál legyen,
Honn a palotába' s a hadi sátorba'.
A hatalmas király bármi harcra keljen,
Akár menjen török, akár menjen német ellen,
Hippolit vele van, nézi untalanúl
Az ő nagy tetteit s derékséget tanúl.

Az egri várban dolgozó összes itáliai hadi-építész 1542 és 1596 között

Főépítőmesterek a kezdeti években:

1549-51, 53 Giovanni Maria de Specie Casa
1553- Sigismondo de Pretta de Pisa
1553 után Francesco da Pozzo

Beosztott építőmesterek:

1542-48 Alessandro da Vedano és Nicolao da Milano
1551-52 Andrea Fontana, Antonio Walchasco, Bernardo Gabelleo (Szolnokon is dolgozott 1551-ben)

Főépítőmesterek 1556-1592 között:

1556 Giovanni Maria de Specie Casa
1560, 1568 után Giacomo Falubreso
1560 körül és 1573 után Carlo Theti
1560-61 Paolo Mirandola
1568, 1574 Pietro Feraboscho
1568, 1569, 1569 és 1583 között Ottavio Baldigara
1572 Giuseppe Scalvino
1569-70 Giulio Turco
1576 Bernardo Magno
1576 Bartolomeo da Ponte
1589, 1596 Cristoforo Stella[8]

Itáliai mesterek Egerben

Giovanni Busato (1839) – Vicenza
Michelangelo Grigoletti (1838) – Velence
Giovanni Schiavoni (1839) – Velence
Marco Casagrande (1938-1845) – Velence
Adeodato Malatesta – Modena
Adami család – Lugano
Pietro Piselli 1797/1806
Giuseppe Piselli (1805)
Bart. (Bartolomeo?) Solari, csempéző, 1772
Della Sigismondo, festő 1780
Ignazio Vicelli, üveges 1782

[8] Kárpáti János gyűjtése alapján.

Sartori Ant. Giuseppe, szobrász és építész 1781
Francesco Francisci, asztalos 1779/1794
Pellegrini Giulio – Trieszt
Tomedi Statuario (1782) – Trieszt
Antonio és Giacomo Chiovini, őnöntő és kisboltos
Tommaso Ferrara márványfaragó, Felsőtárkány Fuorcontrasti (1758)
Rossi de Giacomo rézmetsző, az Egert ábrázoló Agria (Erla) metszet (1687)
Felice Santina önöntő - Felsőtárkány, Fuorcontrasti kastély szökőkútja

(*Dercsényi* és *Voit*, 1969)

Képmelléklet

8. kép: Caditoia Kazamata Setét kapu

9. kép: Kazamata aknafigyelő folyosó

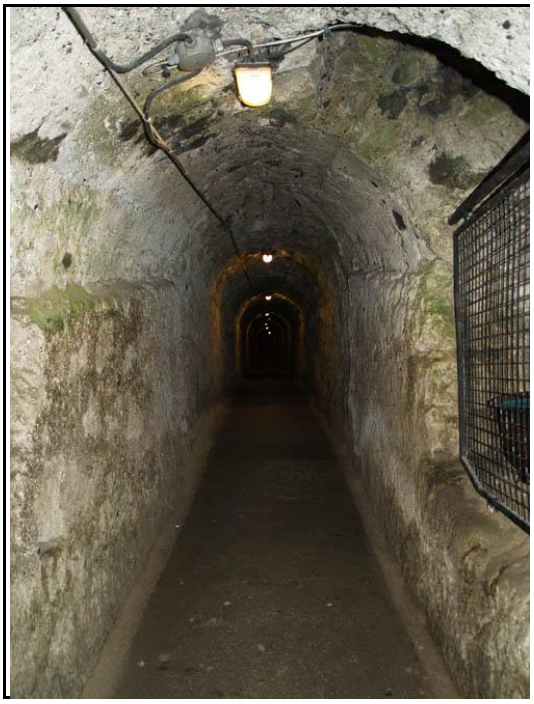

10. kép: Kazamata aknafigyelő nyílás a dobbal

11. kép: Zárkándy-bástya csontlelet

12. kép: Ferrara erődje Vatikáni Múzeum térképek terme

13. kép: Castel Sant'Angelo Róma 15. századi ábrázolás

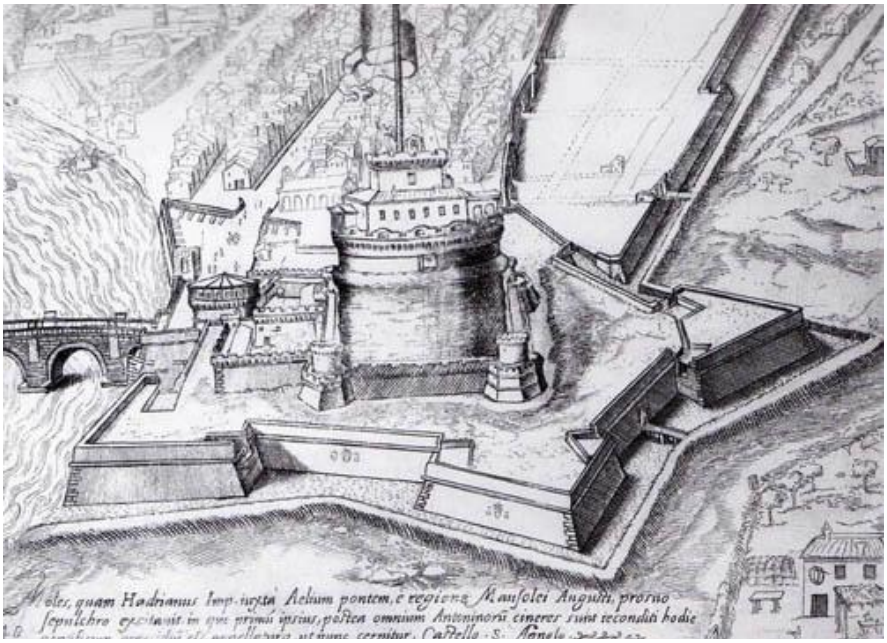

14. kép: Fortezza da Basso Firenze 16. század

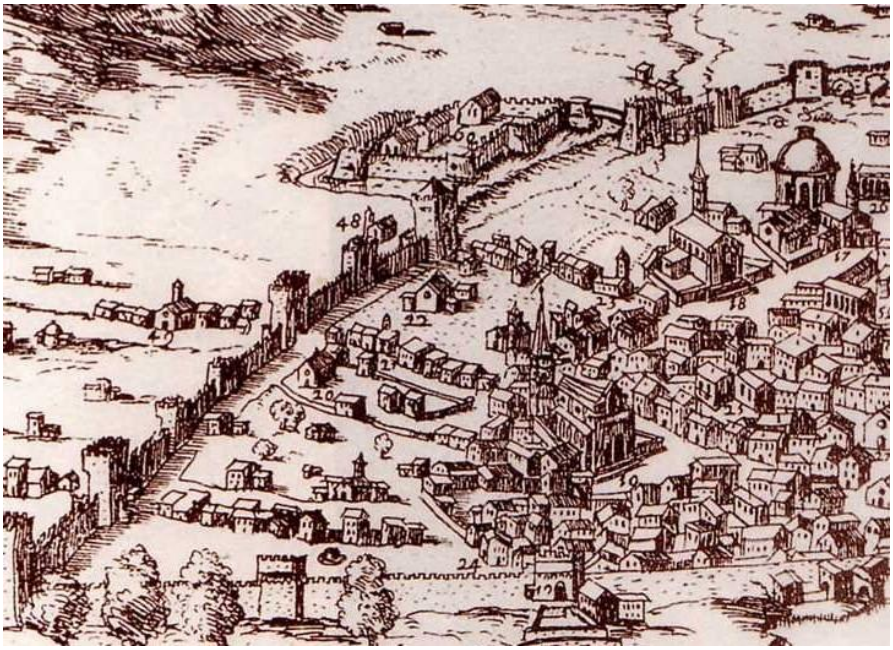

15. kép: Giovanni Battista Carlone háza (Széchenyi u.)

16. kép: A volt jezsuita, majd ciszterci templom (Széchenyi u.)

17. kép: A Collegium Juridicum homlokzata (Kossuth L. u.) a Carlone féle jellegzetes kagylódíszekkel

18. kép: Szent László szobra az egri bazilika előtt

19. kép: Az eredeti Szent László szobor a püspöki palota kertjében

20. kép: Giovanni Schiavoni: Krisztus a kereszten

21. kép: Egri bazilika campanile és kupola

22. kép: Firenzei dóm campanile és kupola

Irodalomjegyzék

Antal Beatrix (s. a.): Giambattista Guerrieri S. I., a Collegium Germanicum et Hungaricum rektorának levelei gróf Eszterházy Károly püspökhöz. In: *Magyar levéltárak nyilvántartása.* URL*:* mnl.gov.hu/ letoltes.php?d_id=74. Letöltve: 2015.02.10.

Antalóczi Lajos (s. a.): *Az egri Főegyházmegyei könyvtár története 1793-1989.* URL: mek.oszk.hu/01700/01770/01770.htm. Letöltve: 2014.10.15.

Balogh János (1881): *Egervár története.* Szolcsányi Gyula Bizománya, Eger.

Baser, Andrea ed. (s. a.): *Dosso Dossi. Court painter in Renaissance Ferrara.* The Metropolitan Museum of Art New York. URL: https://books. google.hu/

Bél Mátyás (1968): Heves Megye ismertetése 1730-1735. Eger Vára Barátainak Köre, Eger.

Bitskey István (1995): *Római hatások a barokk kori Magyarország főpapi könyvgyűjtésében. Különnyomat az Egri Főegyházmegye Sematizmusa VI.-ból.*

Bitskey István (1983): A római Collegium Germanicum Hungaricum és a magyar ellenreformáció kezdetei. *Itk,* 1983.

Bitskey István (1974): *Barkóczy Ferenc, az irodalmi mecénás. Különnyomat az irodalom és felvilágosodás tanulmánykötetből.* Budapest.

Celotti, M. (2009): Un affresco nel cortile. La Madonna con il Bambino di Giovanni Schiavoni. In: *Cafoscari Rivista universitaria di cultura Universitá Ca'Foscari Venezia*. Letöltve: 2014. 05. 19.

Dercsényi Dezső és Voit Pál (1969): *Heves megye műemlékei I., II.* Akadémiai, Budapest.

Dobó István Vármúzeum (s. a.): *Az egri képtár.* Heves Megyei Múzeumi Szervezet Eger, Egri Nyomda Kft.

Domokos György (1998): *Egy itáliai várfundáló mester Magyarországon a XVI. század második felében. Ottavio Baldigara élete és tevékenysége.* URL: epa.oszk.hu. Letöltve: 2014. 07. 22.

E. Kovács Péter (2011): *Magánélet Mátyás király korában.* Corvina, Budapest.

Giornale letterario scientifico modenese dall'aprile al settembre 1841. https://books.google.hu/

Kárpáti János (2004): *Az egri vár „titkos" földalatti világa.* Motívum, Eger.

Kárpáti János (2004): *Az egri püspökvár.* Motívum, Eger.

La guida ufficiale: Palazzo Pitti tutti i musei tutte le opere a cura di Marco Chiarini, 2001. Ministero per i Beni e le Attivitá Culturali, sillabe s.r.l. Livorno.

Lengyel László (s. a.): *A barokk Eger és Heves megye.* Kiadja: Eger Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala Közép Európa barokk éve 1992-93.

Löffler Ezsébet (s. a.): *Hit és Tudomány Eszterházy püspök világképében.* URL: muzeum.vaciegyhazmegye.hu. Letöltve: 2015. 02. 10.

Lupták Annamária (2013): Az egri egyházi társadalom műveltség- és kultúraápoló tevékenysége a 18. században. In: *Tanulmányok az Eszterházy Károly Főiskola tudományos diákköreinek tudományos tevékenységéből (2011-2013, II. kötet).* Eszterházy Károly Főiskola, Eger.

Marchi, Francesco de (1810): *Dell'architettura militare.* Roma. https://books.google.hu/

Marco Casagrande – Prof. Francesco Lamendola 2005. URL: www. isisspieve.it Letöltve: 2014. 06. 10.

Momenti della storia dell'arte italiana attraverso i dipinti della Galleria Sabauda. Vittorio Amedeo II, Filippo Juvarra e la fortuna a Torino di Sebastiano Ricci. (Belluno 1659 – Venezia 1734). Letöltve: 2014. 07. 06.

Nagy József (1978): *Eger története.* Gondolat Kiadó, Budapest.

Pécsi István (1986): *Ódon házak hajdan volt egriek*. Panoráma, Budapest.

Pósán László (s. a.): *A középkori Európa.* TKK, Debrecen.

Radó Antal ford. (1930): *Olasz költők.* Franklin, Budapest.

Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon II. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság–Scriptum Kft. Budapest-Szeged 1993. Letöltve: 2015. 02. 17.

Renaud, R. (2002): *Per le vie di Firenze.* Giunti Editore, Firenze.

Renn Oszkár szerk. (s. a.): *Egri séták nemcsak Egrieknek I. II. IV. V.* Egri Lokálpatrióta Egylet.

Szecskó Károly: Séta a Széchenyi utcán in Egri séták IV. 2007-2013. Bujdosné Pap Györgyi: Az Eger-patak és hídjai, in Egri séták II. 2007-2010. Ludányi Gabriella: Barkóczy püspök és a Megyeháza, in Egri séták IV. 2007-2013, Ludányi Gabriella: Marco Casagrande egri munkái, in Egri séták I. 2007-2010. Ludányi Gabriella: A főszékesegyház Mária kápolnája, in Egri séták V.

Robotti, C. (s. a.): *Francesco de Marchi, ingegnere-trattista del Rinascimento.* URL: www.aising.it/docs/atticonvegno/p883-892. Letöltve: 2014. 12. 29.

Sisa József és Wiebenson, D. (1998): *Magyarország építészetének története*. Vince Kiadó.

Sugár István (1971): *Az egri bazilika*. Képzőművészeti Alap Kiadó Vállalat, Budapest.

Szmrecsányi Miklós (1937): *Eger művészetéről.* Stephaneum Nyomda Rt., Budapest.

Türk Frigyes (1901): *A magyar Athén egy Lusztruma*. Egri Nyomda Rt.

Wesselényi Polixéna (1981): *Olaszhoni és Schweizi utazás. 1842.* Magvető Könyvkiadó, Budapest.

Fényképező

Nikon Coolpix L23

Olympus Digital E500

A tehetséggondozásról sokat hallunk mostanában a legkülönfélébb fórumokon és összefüggésekben. Számunkra ez a fogalom mindennapi oktatási tevékenységünk része. Őszintén hiszünk abban, hogy az ún. tehetségígéretek körülvesznek bennünket, csak meg kell találni és ösztönözni kell őket a kibontakozásra. Belőlük válhatnak ugyanis a jövő magyar társadalmának értelmiségi tagjai, azaz nemzetünk meghatározó szereplői. A jelen kötetben az Eszterházy Károly Főiskola Tanárképzési és Tudástechnológiai Karán működő két tehetségműhely néhány eredményes hallgatójának válogatott írásai olvashatók. A tanulmányok széles spektrumot fognak át: a szociálpedagógia aktuális kérdéseitől egy kísérleti film koncepciójának leírásán át a kulturális örökség szellemi, írott, tárgyi és épített elemeinek a bemutatásáig terjednek. Ezek az írásművek ugyan még csak szárnypróbálgatások a tudomány és a kutatás világában, ám máris nagyon ígéretesek. Előremutató elképzeléseikben jól tükröződnek a tanár és a diák közös kutatómunkájának eredményei.

DR. VERÓK ATTILA
dékánhelyettes,
TDK-tanárelnök

Nemzeti Tehetség Program
OKTATÁSKUTATÓ ÉS FEJLESZTŐ INTÉZET
EMBERI ERŐFORRÁS TÁMOGATÁSKEZELŐ
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTÉRIUMA